

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

2009 YILI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE
SURİYE KRİZİ

İbrahim ÇELİKBİLEK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nazmi ÜSTE

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

2009 YILI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE
SURİYE KRİZİ

İbrahim ÇELİKBİLEK

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Nazmi ÜSTE

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “2009 Yılı Sonrası Türk Dış Politikası ve Suriye Krizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

20/06/2023

İbrahim ÇELİKBİLEK

İmza

ÖZET

Doktora Tezi

2009 Yılı Sonrası Türk Dış Politikası ve Suriye Krizi

İbrahim ÇELİKBİLEK

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Kamu Yönetimi Programı

AKP dönemine Türk Dış Politikasında geçmiş dönemlere göre önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu çalışmada söz konusu değişimin AKP’li siyasetçilerin Türkiye’yi Ortadoğu Bölgesinde bir merkez ülke olarak algılamaları ve bölgedeki sorunların çözümünde aktif rol arayışında olmalarından kaynaklandığı savunulmaktadır. Bu değişim AKP’li siyasetçilerin geçmiş dönem iktidarlarındaki siyasetçilere göre farklı kimlikte olmaları dolayısıyla algılarının da farklı olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde Türkiye artık *Orta Büyüklükte Devlet* olma sınırlarını zorlama yolunda gözükmektedir.

Orta Büyüklükte Devlet olma sınırlarını zorlama Türkiye açısından önceki dönemlere göre önemli bir gelişmedir. Türkiye’nin böyle bir kimlik değişimi de olanaklıdır. Ancak Türkiye’nin uluslararası siyasetteki konumunun bütünüyle değiştiğini söyleyebilmek için bu yeni konumunun uluslararası siyasette paylaşılan ortak bilgi durumuna gelmesi gerekmektedir. Çalışmamızda değerlendirdiğimiz saha araştırmaları ve medya haberlerinde Türkiye ile ilgili söylemler çözümlendiğinde Türkiye’nin bu yeni konumunun henüz uluslararası siyasetteki diğer aktörlerle birlikte paylaşılan ortak bilgi haline gelmediği görülmektedir. Bir ülkeyle ilgili algıların oluşumunda onun mevcut durumu en önemli etken durumundadır. Dolayısıyla Türk siyasetçilerinin Türkiye ile ilgili tasavvurlarının ortak, paylaşılan bilgi haline gelebilmesi için Türkiye, insani yaşam endeksi, askeri gücü, ekonomik, sosyal, kültürel, bilimsel vs. birçok alanda gelişerek dünya sıralamalarındaki yerini yükseltmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Türkiye geçmiş dönemlere göre bölgedeki sorunların çözümünde daha bağımsız

dış politika izlese ve küresel güçlerle pazarlık gücü artmış olsa da henüz bütün bu gelişmelerin Orta Büyüklükteki Devlet sınırları içerisinde gerçekleştiği çalışmamızın sonucunda ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnşacılık, Konstrüktivizm, Postmodernizm, Rasyonalizm, Pozitivizm, Türk Dış Politikası, Ortadoğu Politikası.

ABSTRACT
Doctoral Thesis
Doctor of Philosophy (PhD)
Turkish Foreign Policy and the Syrian Crisis after 2009
İbrahim ÇELİKBİLEK

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Administration
Public Administration Program

The AKP era marked a significant shift in Turkish Foreign Policy compared to previous periods. In this study, it is argued that the change in question is due to the AKP politicians' perception of Turkey as a central country in the Middle East Region and their seeking an active role in solving the problems in the region. This change is due to the fact that AKP politicians have different identities compared to the previous politicians in the past, and therefore their perceptions are also different. In this period, Türkiye seems to be on the way of pushing the boundaries of being a Medium-sized State.

Pushing the boundaries of becoming a Medium-Sized State is a significant development for Turkey compared to past eras. Such an identity shift for Turkey is indeed plausible. However, to assert that Turkey's position in international politics has completely changed, this new position needs to become a commonly shared knowledge in international politics. Our analysis of field research and media reports related to Turkey reveals that this new position has not yet become a shared common knowledge in international politics alongside other actors.

The formation of perceptions about a country is heavily influenced by its current state. Hence, for Turkish politicians' visions about Turkey to become a shared, common knowledge, Turkey needs to advance in various areas such as human development index, military strength, economy, social, cultural, scientific achievements, etc., to enhance its global rankings. Consequently, although Turkey may pursue a more independent foreign policy in resolving regional

issues and its bargaining power may increase with global powers compared to past periods, our study concludes that all these developments are still within the boundaries of a Medium-Sized State.

Keywords: Constructivism, Postmodernism, Rationalism, Positivism, Turkish Foreign Policy, Middle East Policy.

2009 YILI SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE SURİYE KRİZİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİNE İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMA

1.1. BİLİMSEL KURAM NEDİR?	9
1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACI (KONSTRÜKTİVİST) KURAM	11
1.2.1. İnşacı Kuramın Doğuşu	14
1.2.2. Bilimsel Çalışmalarda Pozitivizm-Post Pozitivizm Tartışmaları ve İnşacı Kuram	29
1.2.3. İnşacı Kuramda Aktör (Fail/Agent)-Yapı (Structure) İlişkisi	34

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ	49
2.1.1. Dış Politikada Kimlik Kavramı	50

2.1.2. Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler	50
2.1.3. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Dış Politikasının Özellikleri	53
2.1.3.1. Batıcılık	54
2.1.3.2. Statükoculuk	58
2.2. 1923-1950 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI	61
2.3. SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI	63
2.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI	72
2.5. 1998-2002 YILLARI TÜRK DIŞ POLİTİKASI	81

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKP DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASI VE SURİYE KRİZİ

3.1. AKP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ÖZELLİKLERİ	84
3.1.1. AKP Döneminde Türk Dış Politikası ve Kimlik	97
3.1.2. AKP Döneminde Türk Dış Politikasındaki Değişim	103
3.2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	114
3.2.1. Suriye ile İlişkilerin Kısa Tarihi	114
3.2.1.1. Baas Partisi	122
3.2.1.2. Hafız Esad	123
3.2.1.3. Beşar Esad	127
3.2.2. AKP Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri	128
3.2.2.1. Arap Baharı Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkileri	131
3.2.2.2. Suriye'deki Krizin Çözümü İçin Arap Girişimi	134
3.2.2.3. Suriye'deki Krizin Çözümünde BM Girişimleri	135
3.2.2.4. Suriye'nin Dostları Toplantıları	136
3.2.2.5. Suriye'nin Kimyasal Silah Saldırısı	136
3.2.2.6. Uluslararası Suriye Destek Grubu	138
3.2.2.7. Cenevre Konferansı	138
3.2.2.8. Astana Süreci	139
3.2.2.9. Rakka Operasyonu	140

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AKP DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASININ ANALİZİ ve BU
POLİTİKANIN SAHADAKİ ETKİLERİ

4.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ	142
4.1.1. Eleştirel Söylem Analizi	143
4.1.2. Teun A. Van Dijk Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi	145
4.2. TÜRKİYE ile İLGİLİ ALGILARIN SAPTANMASINDA YURTDIŞI MEDYA HABERLERİNİN ve KÖŞE YAZILARININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ	147
4.2.1. Dış Basında Türkiye ile İlgili Medya Haberlerinin ve Köşe Yazılarının Değerlendirilmesi	162
4.3. TÜRKİYE ile İLGİLİ ALGILARIN SAPTANMASINDA SAHA ARAŞTIRMALARINDAN ELDE EDİLEN VERİLERİN ANALİZİ	166
4.4. AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN İMAJİ ve ALGILANMASI	198
4.4.1. Uluslararası İlişkilerde İmaj	202
4.4.2. Ülkelerin Markalaşması ve Türkiye Markası	206
4.4.3. Türkiye'nin İmajı ve Türk Dizileri	210
SONUÇ	212
KAYNAKÇA	220

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
İİT	İslam İşbirliği Teşkilatı
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
MENA	Ortadoğu ve Kuzey Afrika
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NBI	Ulus Marka İndeksi
OBD	Orta Büyüklükte Devlet
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TESEV	Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Başkanlığı
UNSMIS	Birleşmiş Milletler Suriye Misyonu

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Farklı Ülkeler Hakkında Olumlu ve Çok Olumlu Düşünceler Oranı	s. 172
Şekil 2: Uluslararası Örgütlerle İlgili Olumlu ve Çok Olumlu Düşünüyorum Diyenlerin Oranları	s. 173
Şekil 3: Katılımcıların Çeşitli Konularda Eğilimleri	s. 174
Şekil 4: Tehdit Algısı	s. 175
Şekil 5: Bölgesel Güç Algısı	s. 177
Şekil 6: Mezhebe Dayalı Dış Politika İzleme Algısı	s. 177
Şekil 7: Türkiye'nin Mezhebe Dayalı Dış Politika İzlediğini Söyleyenlerin Oranı s.	s. 178
Şekil 8: Gelecek Hakkında Olumlu ve Çok Olumlu Düşünenlerin Oranı	s. 179
Şekil 9: Bir Yıl Öncesine Göre Ülkelerinin Durumu ile İlgili Olumlu ve Çok Olumlu Düşünenlerin Oranı	s. 180
Şekil 10: Arap Baharı'nın Ülkelerine Etkisini Olumlu Bulanların Oranı	s. 181
Şekil 11: Arap Baharı'nın Ortadoğu'ya Etkisini Olumlu Bulanların Oranı.	s. 181
Şekil 12: Çeşitli Aktörlerin Arap Baharı'na Etkisini Olumlu ve Çok Olumlu Bulanların Oranı	s. 182
Şekil 13: Türkiye Hakkında Olumlu ve Çok Olumlu Düşünenlerin Oranı	s. 182
Şekil 14: Türk Hükümetinin Ülkelerine Tavrını Olumlu ve Çok Olumlu Bulanların Oranı	s. 184
Şekil 15: Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü ile İlgili Olumlu Cevapların Toplamı	s. 184
Şekil 16: Türkiye'nin Ortadoğu'da Model Olabileceğini Düşünenlerin Oranı	s. 185
Şekil 17: Türkiye Neden Model Bir Ülke Olabilir?	s. 186
Şekil 18: Hangi Ülkelerin TV Dizilerini İzlediniz?	s. 186
Şekil 19: Katılımcıların Cinsiyet Olarak Dağılımı	s. 189
Şekil 20: Katılımcıların Yurt Dışında Bulunma Sıklığı	s. 190
Şekil 21: Katılımcıların Türkiye'yi Ziyaret Etmiş Olma Sıklığı	s. 190
Şekil 22: Katılımcıların Bir Türk'le Karşılaşmış Olma Oranı	s. 191
Şekil 23: Katılımcıların Türk Arkadaşı Olma Oranı	s. 192
Şekil 24: Türk Halkı Hangi Kültüre Yakındır.	s. 192

Şekil 25: Türkiye Bölgesel Bir Güç müdür?	s. 193
Şekil 26: Türkiye Laik Bir Ülkedir	s. 194
Şekil 27: Türkiye Modern Bir Ülkedir	s. 194
Şekil 28: Türkiye'nin Ortadoğu'da Etkili Bir Rolü Vardır.	s. 195
Şekil 29: Türkiye Müslüman Ülkeler İçin Bir Model Olabilir	s. 196
Şekil 30: Türkiye İlgili Bilgi Kaynaklarınız Nelerdir?	s. 196
Şekil 31: Türkiye İlgili En Önemli Olgu Nedir?	s. 197
Şekil 32: Katılımcıların Çeşitli Ülkelere Sempati Düzeyleri	s. 198

GİRİŞ

Cumhuriyet döneminden başlayarak Türk Dış Politikası incelendiğinde başlıca iki temel özelliğe sahip olduğu görülebilmektedir: Batıcılık ve statükoculuk. Burada statükoculuğun Türkiye açısından anlamı mevcut sınırları koruma ve komşu ülkelerdeki soydaşların yaşadığı ülkeleri kendi sınırlarına katma (“irredantizm”) politikasını benimsememektir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin o dönemde karşı karşıya kaldığı ekonomik ve siyasi sorunlar ve komşu ülkelerdeki soydaşların büyük bölümünün SSCB’de yaşıyor olması nedeniyle başka bir olasılık da yoktur. Statükoculuk aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurtuluş Savaşı sonrasında zor koşullarda Batı ve SSCB arasında kurulan bu dengeleri koruma ve sürdürme anlamına da gelmiştir. Türk Dış Politikasının bir diğer önemli özelliği olan Batıcılık ile bir coğrafi alan değil, çeşitli inançlar yerine insan aklına öncelik verdiği kabul edilen bir uygarlık biçiminin benimsenmesi kastedilmiştir.¹ Bu Batıcı dış politika geleneksel Türk Dış Politikasında Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin zayıflamasına da neden olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak yukarıda kısaca anlatıldığı şekilde gelişen Türk Dış Politikasının, AKP’nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte daha önceki dönemlere göre kapsamlı bir değişim geçirmeye başladığı görülmektedir. AKP iktidara geldikten sonra bölge siyasetindeki gelişmelerin de etkisiyle dış politikada Ortadoğu’yla ilişkiler geçmiş dönemlere göre daha fazla yoğunlaşmıştır. AKP döneminin geçmiş dönemlerden bir başka farklılığı da AKP’li siyasetçilerin Türkiye’yi bölgede merkez bir ülke olarak algılamaları ve bölge sorunlarının çözümünde aktif bir rol arayışı içerisinde olmalarıdır. Türk Dış Politikasındaki bu değişiklik ilk dönemlerde başta ABD olmak üzere Batılı ülkelere de destek görmüştür. Böylelikle Türkiye’nin bölge ülkelerinde demokrasinin yerleşmesi ve İslam’ın Türkiye’deki yaşanma biçimiyle model oluşturması öngörülmüştür.²

Türk Dış Politikasındaki Batılı ülkelere de destek alan bu süreç 2010’lara kadar devam etmiştir. Bu dönemden sonra ise Türkiye’nin bölgede varlığını daha fazla

¹ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt I 1919-1980**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, (Cilt 1) s.46.

² Ertan Efegil, “Ak Parti Hükümetinin Ortadoğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, **Akademik Bakış**, Cilt: 9, Sayı 18, 2016, s. 46.

hissettirmek konusundaki çabası arttıkça Batının desteği de azalmaya başlamıştır.³

2010 yılı Aralık ayından başlayarak Tüm Arap dünyasına yayılan ve Arap Baharı adı verilen olaylar, hükümet karşıtı gösteriler ve silahlı isyanlardan sonra Türkiye'nin başta Suriye ve Mısır olmak üzere Ortadoğu'daki gelişmelere Batılıların öngördüğünden daha fazla müdahil olması ve göreceli olarak Batılı müttefiklerinden özerk bir dış politika izleme çabaları Türkiye ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasına neden olmuştur.⁴

METODOLOJİ

ÇALIŞMANIN AMACI

Çalışmamızın amacı Türk Dış Politikasında AKP iktidarı döneminde meydana gelen değişimin nedenlerinin açıklanmasıdır. Çalışmamızla bir başka amacı da AKP döneminde Türk Dış politikasında meydana gelen bu değişimin sınırlarının belirlenmesi ve son yıllarda ortaya çıkan Türkiye ile ilgili “eksen kayması” iddialarının doğru olup olmadığının saptanmasıdır. Bu çalışmayla dış politikadaki değişimin Türkiye'nin dışarıdan algılanmasına nasıl yansıdığının belirlenmesi de bir başka amaçtır.

Bu çalışmanın bir başka amacı, Türk Dış Politikasının anlaşılmasında İnşacı kuramın Realist kurama göre daha açıklayıcı olduğunu göstermektir. Bu çalışma ile Türk Dış Politikasının siyasi seçkinlerin algılarının, dünya görüşlerinin, kimliklerinin, yabancı aktörlerle tarihsel ilişkilerin mirasının, kurumlar ve bireyler üzerindeki etkisinin en az *Realist* kuramdaki maddi unsurlar kadar önemli olduğu gösterilmektedir. Buna göre dış politikada maddi unsurların karşımıza çıkardığı seçenekler bile aslında onlara yüklenen anlamlardan, dolayısıyla da maddi olmayan unsurlardan kaynaklanmaktadır.⁵

³ Nazif Mandacı, “Banal Milliyetçilik veya Banal Osmanlılık?”, **Bilim ve İnovatif Teknolojileri Dergisi, Küresel Siyaset: Türkiye'den Bakış Özel Sayı**, Nisan 2021, s. 56.

⁴ Efegil, ss. 46-47.

⁵ Tarık Oğuzlu, “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi”, **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, (Ed. Ertan Efegil, Mehmet Seyfi Erol), Barış Yayınları, Ankara, 2012, (Türk Dış Politikasının Analizi), s.36.

ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Bu çalışma AKP iktidarında Türk Dış Politikasında meydana gelen değişimin önceki dönemlerde meydana gelen benzer değişimlere göre daha kapsamlı olduğu hatta Türkiye'nin bir "eksen kayması"na uğradığı iddialarının bulunması dolayısıyla önemlidir. Bu kapsamlı değişimin sınırlarının belirlenmesi ve eksen kayması iddialarının doğru olup olmadığının saptanması açısından çalışma önemlidir.

Çalışmamızda Türk Dış Politikasındaki değişimi *İnşacı* kuramı temel alınarak açıkladık. Çalışma AKP dönemindeki siyasi seçkinlerinin Türkiye'nin konumuyla ilgili algılarının İnşacı kuramdaki "paylaşılan bilgi" konumuna gelip gelmediğinin yapılmış bazı saha araştırmalarının sonuçlarıyla saptanması bakımından da önemlidir.

Çalışmada dış politikadaki değişimin Türkiye'nin dışarıdan algılanmasına nasıl yansıdığı, Türkiye'nin dışarıda algılanmasıyla ilgili yapılmış çeşitli saha çalışmalarının verilerinin analiziyle ve medya haberlerinin eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilerek saptanmış olması bakımından da çalışma önemlidir.

Bilimsel kuram, olguları ve olgusal ilişkileri açıklayan kavramsal bir sistemdir. Olgu ise doğrudan ya da dolaylı olarak gözlemlenebilir olan ve doğada yer alan bir oluş olarak tanımlanabilir.⁶

Akademik çalışmalar kuramsal yaklaşımlar temel alınarak yapılmaktadır. Bu çalışmaların önemli bir bölümü ise *Pozitivist* yöntemle yapılmaktadır. Sosyal bilimlerdeki araştırmalarda ve Uluslararası İlişkiler disiplininde de genel olarak Pozitivist yöntem kullanılmaktadır.⁷

Uluslararası İlişkiler disiplininde bir süredir *Pozitivizm/Postpozitivizm* tartışmaları da yaşanmaktadır. Pozitivizme göre *bilim* tek geçerli bilgi türü ve olgular da bilinebilen ve deneysel yöntemle sınanabilen objelerdir. Buna göre insan bilgisinin kaynağı, gözlemlenebilir olgulardan elde edilen verilerdir. Veriler de belirli kurallara bağlı ve insanların anlayabileceği açıklıktadır.⁸

⁶ Cemal Yıldırım, **Bilim Felsefesi**, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010, s.132.

⁷ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013, (Uluslararası İlişkiler Teorileri), s.60.

⁸ Tayyar Arı, "Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler", **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar**, (Ed. Tayyar Arı), Dora Yayınları, Bursa, 2014, (Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2), s.12.

Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde Eleştirel yaklaşımlar genel olarak Postpozitivist olarak tanımlanır. Yukarıda sözü edilen Pozitivist ve Postpozitivist kuramlar arasındaki tartışma da Rasyonalist ve Eleştirel kuramlar arasındaki tartışma olarak da değerlendirilebilmektedir.⁹

Hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimler alanında yakın geçmişe kadar egemen olduğundan söz ettiğimiz Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte'tur. Auguste Comte sosyal bilimlerde de doğa bilimleriyle aynı yöntemlerin kullanılması gerektiğini savunmuştur. Kurucusu olduğu sosyoloji bilimine de “*toplumsal fizik*” adını vermiştir. Auguste Comte insan ve toplumla ilgili olarak yapılan çalışmaların, gözlem, karşılaştırma ve deneye dayalı “*Pozitif*” yöntemle yapılması gerektiğini savunmuştur. Auguste Comte'a göre pozitif bilgi, metafiziksel düşünceden tamamen arınmıştır ve bilimseldir. Bilimsellik, akıl ve deney yoluyla elde edilen bilgiye ulaşmaktır.¹⁰

Dilthey, Auguste Comte'tan farklı olarak sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olduğunu savunmuştur. Sosyal bilimleri doğa bilimlerinden ayırarak kendi özgü nitelikleriyle özerkleştirmeye çalışmıştır. Dilthey'e göre sosyal bilimlerle insanların özel yaşantıları arasında bir bağlantı vardır. Özel yaşantılar Pozitivistlerin öngördüğü gibi ölçülebilir ve somut olgular değildirler. Özel yaşantıları ancak “*anlamak*” olasılığı vardır. Sosyal bilimlerin konusu yaşanılan şeylerdir. Yaşanılan şeyleri ise soyutlamaya gerek yoktur. Yaşanılan şeyler onlar hakkında Pozitivist anlamda bir bilgi olmadan da “*anlaşılabilmektedir*”.¹¹

Weber ise sosyolojide öznel analiz yöntemi kullanılması gerektiğini savunmuştur. Örneğin din ve ekonomik davranışlar arasındaki ilişkiyi araştırmak isteyen bir sosyolog, Pozitivizmdeki gibi din faktörü ile ekonomik gelir grupları arasındaki ilişkiyi göstermekle yetinmemelidir. Analizi doğru yapabilmek için söz konusu dinsel öğretinin kavranmasının da gerekli olduğunu ve ancak bundan sonra dinin ekonomik davranışlar üzerindeki etkilerinin saptanabileceğini savunmuştur. Weber'e göre toplum, bireylerin eylemleriyle biçimlenen bir bütündür. Eylemleri anlamak için ise eylemi yapan bireyin bakış açısının, görüşünün ve güdülerinin

⁹ Arı, Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2, ss.12-13.

¹⁰ Kemal Çiftçi, **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010, ss.17-21.

¹¹ Çiftçi, ss.22-23.

saptanması gerekir.¹²

Sosyal bilimler alanında araştırma yapanlar, sosyal olguların açıklamasını bulmaya çalışırken karşılaşılan düzenlilikleri olguların öznesi olan bireyler açısından da anlamlandırabilmelidir. İncelediği birey ya da toplumun, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal ortamı hakkında önceden yeteri kadar bilgi edindiği takdirde araştırmacı ile gözlemi yapılan birey ya da toplum arasındaki zaman, mekân, kültür farklılığı ne kadar büyük olursa olsun yine o birey ya da toplumu anlayabilecektir. Burada “anlamak” ile araştırmanın konusu olan toplum ya da bireyle aynı duyguları paylaşması ya da onları onaylaması anlaşılmamalıdır. Burada anlamaktan kasıt gözlem konusu olan bireyler ya da toplumu içinde bulundukları koşullar ile değerlendirebilmektir.¹³

Pozitivizme karşı en güçlü eleştiriler, Horkheimer, Marcuse, Adorno ve From’un kuruculuğunu yaptığı sonradan adına Frankfurt Okulu denilen ve Frankfurt Üniversitesine bağlı olarak kurulan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü’nün çalışmalarıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Burada geliştirilen kurama “*Eleştirel Toplum Kuramı*” adı verilmiştir. Horkheimer’ın 1937’de “Geleneksel ve Eleştirel Kuram” adıyla bir makale yazarak kuramı ortaya koymuş ve kuram daha sonraları “*Eleştirel Kuram*” adı ile anılmaya başlanmıştır.¹⁴

Türk Dış Politikası ile ilgili çalışmalar genel olarak Realist (gerçekçi) kuram çerçevesinde yapılmaktadır. Bu çalışmalarda Türkiye’nin coğrafi konumu, maddi güç kapasitesi, bölgemizdeki istikrarsızlık, Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşma sonucu yaşanan gerilimlerin önemli bir bölümünün yine bölgemizde yaşanmış olması, Türkiye’nin ulusal güvenliği ve ülke sınırlarının korunması çalışmaların temel konularını oluşturmaktadır. Yukarıda da söz edildiği gibi çalışmalarda Realist kurama göre yapılan bu değerlendirmeler Türk Dış Politikasının anlaşılması için yeterli değildir.¹⁵

İnşacı kuramda ise Realist kuramda olduğu şekliyle objektif bir sosyal gerçekliğin olmadığını savunulmaktadır. İnşacı kurama göre gerçeklik toplumun algılamasıyla, sosyal bir şekilde inşa edilmektedir. İnşacı kurama göre ülkelerin dış politikaları incelenirken de yukarıda sözü edilen algılamayı etkileyen faktörler olarak

¹² Çiftçi, s.23.

¹³ Çiftçi, ss.23-25.

¹⁴ Çiftçi, s.25.

¹⁵ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, sa.35-36.

da kimlik, kültür gibi kavramlar kullanılmaktadır.

İnşacı kurama göre dış politika zamanla yerleşen anlamlarla belirlenmektedir. Sosyal olarak inşa edilen maddi olmayan unsurları gözlemlemek her zaman kolay olmayabilmektedir. Bunlara siyasi seçkinlerin söylemlerinde, ulusal çıkarların, güvenliğin tanımlandığı belgelerde, parti programlarında rastlanabilmektedir. Türkiye dış politikada zaman zaman Realist kuramdaki maddi unsurlara uygun davranış gösteriyor olsa da bu algıların ve olgulara yüklenen anlamların o dönemlerde Realist kuramla uyum içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin reelpolitik bir dış güvenlik politikasına sahip olması bile olgulara yüklenen anlam ve algılarla açıklanabilmektedir.¹⁶

ÇALIŞMANIN HİPOTEZLERİ

Çalışmada “AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin Dış Politikasında meydana gelen değişimin, AKP dönemindeki yeni siyasi seçkinlerin kimliklerinin önceki dönemlerdeki siyasi seçkinlerin kimliklerine göre farklı olmasından, bu nedenle de dış politikada hedefler, çıkarlar, tehditler vs. algılamalarında önceki dönemlerdeki siyasi seçkinlere göre farklılıklara sahip olmalarından, dolayısıyla da Türkiye'yi önceki dönemlerdeki siyasi seçkinlere göre farklı bir konumda görmelerinden kaynaklandığı” tezi savunulmaktadır.

Ayrıca çalışmada AKP dönemindeki siyasi seçkinlerin Türkiye ile ilgili algılarının Türkiye'nin dışarıdan algılanmasına henüz yansımadağı tezi de savunulmaktadır.

ÇALIŞMANIN PROBLEMİ

Çalışmada AKP dönemindeki yeni siyasetçilerin kimliklerinin Türk Dış Politikasındaki değişimi üzerindeki etkisi saptanacaktır. Bu saptama yapılırken yeni siyasetçilerin kimlikleriyle önceki dönemdeki siyasetçilerin kimlikleri arasında ne gibi farklılıklar vardır, bu kimlik farklılıkları yeni dönem siyasetçilerin algılarında ne gibi farklılıklar olmasına neden olmuştur, bu algı değişikliği Türk Dış Politikasında ne gibi

¹⁶ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.36-37.

değişimlere yol açmıştır soruları sorulmuştur.

Çalışmanın bir başka problemi AKP dönemindeki yeni siyasi seçkinlerin Türkiye'nin konumu ile ilgili "Orta Büyüklükteki Devlet" olma özelliğinin sınırlarını zorlayan yeni tasavvurlarının ve algılarının dışarıda da benzer bir algı değişikliğiyle birlikte gerçekleşip gerçekleşmediğinin saptanmasıdır. Bu saptamalar yapılırken yeni siyasetçilerin Türkiye'nin konumu ile ilgili algılarının nasıl olduğu bu siyasetçilerin söylemlerinden yola çıkılarak belirlenmiştir. Bu algıların eski dönemlerdeki siyasetçilerden farkının ne olduğu, bu dönemde Türkiye'nin dışarıdan algılanmasının nasıl olduğu sorularına cevap aranmıştır.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada siyasi seçkinlerin kimlik ve dolayısıyla algılarının değişimiyle Türk Dış Politikasında nasıl bir değişim olduğu gösterilecektir. Çalışmada Türkiye'nin AKP döneminde dışarıda nasıl algılandığı bir başka deyişle yeni siyasi seçkinlerin Türkiye'nin "Orta Büyüklükteki Devlet" olma özelliğinin sınırlarını zorlayan yeni konumuyla ilgili tasavvurlarının Türkiye'nin dışarıdan algılanmasında ne ölçüde karşılığı olduğu dolayısıyla İnşacı kurama göre "sosyal olarak paylaşılan ortak bir bilgi" haline gelip gelmediği, Türkiye'nin yurtdışında nasıl algılandığı ile ilgili yapılan bazı saha çalışmalarının verilerinden yararlanılarak ve dış basında Türkiye ile ilgili çıkan haberler ve köşe yazılarının "Eleştirel Söylem Çözümlemesi" metodu kullanılarak çözümlemesi yapılarak ortaya konulmuştur.

Çalışmamızda eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz ettiğimiz haber siteleri <https://www.similarweb.com/top-websites/news-and-media/> sitesinden seçilmiştir. Similarweb, internet sitelerinin trafik verilerinin ölçüldüğü ve analiz edildiği ticari bir platformdur.¹⁷ Şirket merkezi ABD, New York'ta olup farklı ülkelerde temsilcilikleri de bulunmaktadır.¹⁸

Haber sitelerinin seçiminde sitelerin ülke nüfusunun fazla olması dolayısıyla yüksek ağ trafiği olan ancak dünya genelinde bilinirliği fazla olmayan bazı Güney Amerika ve Uzak Doğu kökenli haber siteleri kapsam dışında bırakılmıştır.

¹⁷ Work Medya, **Similar Web Ne İşe Yarar**, <https://www.workmedya.com/similarweb-ne-ise-yarar/>, 25.03.2023.

¹⁸ <https://www.similarweb.com/corp/contact/>, 25.03.2023.

Site içi aramalarda “Turkey”, “Turkish (Turkey’s) Foreign Policy” ve “Turkish (Turkey’s) Middle East Policy” phrase’leri kullanılarak arama yapılmıştır. Ayrıca sitelerin kullanımının ücretsiz olması dikkate alınmıştır.

Çalışmanın Birinci Bölümünde kuramsal bir altyapı oluşturmak için İnşacı Uluslararası İlişkiler kuramı anlatılmıştır. Çalışmanın İkinci Bölümünde geleneksel Türk Dış Politikasının Cumhuriyet döneminde nasıl şekillendiği incelenmiştir. Üçüncü Bölümde ise AKP dönemindeki Türk Dış Politikası Suriye Krizi özelinde incelenmiştir. Böylece AKP dönemi dış politikası ile İkinci Bölümde anlatılan geleneksel Türk Dış Politikası arasındaki farklılaşma ortaya konulmuştur. Dördüncü Bölümde, Türkiye’nin yeni siyasal seçkinlerindeki Türkiye’nin konumu ile ilgili algılarının yurt dışında karşılığı olup olmadığını saptayabilmek için Türkiye’nin dışarıda nasıl algılandığı ile ilgili yapılmış bazı saha araştırmalarının verilerinden yararlanılmış ayrıca Türkiye ve Türk Dış Politikası ile ilgili olarak popüler haber sitelerinde yayınlanan bazı haberler ve köşe yazılarının Eleştirel Söylem Analizi ile analiz edilmesine yer verilmiştir.

Çalışmamda başından sonuna kadar her türlü desteklerini gösteren değerli Tez Danışmanı Hocam Dr. Öğr. Üyesi A. Nazmi Üste’ye, Değerli Hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Y. Metin Özdemir’e ve Doç. Dr. Ulviye Aydın’a teşekkürlerimi sunarım.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKP DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİNE İLİŞKİN KURAMSAL TARTIŞMA

1.1. BİLİMSEL KURAM NEDİR?

Bilimsel Kuram, Cemal Yıldırım tarafından,” olguları ve olgusal ilişkileri açıklayan kavramsal bir sistem” olarak tanımlanmıştır. Burada olgu, doğrudan ya da dolaylı olarak gözlemlenebilir olan ve doğada yer alan bir oluş olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

Toplumsal Kuram ise W. Lawrence Neuman tarafından “Toplumsal dünya hakkındaki bilgileri özetleyen ve düzenleyen, onun nasıl işlediğini açıklayan birbirine bağlı fikirlerden oluşan kavramsal sistem” olarak tanımlamıştır.²⁰ Kuramlar, bir bilim dalında araştırılan konuyla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlama ve analiz etmemizi sağlarlar. Doğa bilimlerinde olduğu gibi, sosyal bilimlerde ve Uluslararası İlişkiler alanında da kuramlara gereksinim duyulmaktadır. Araştırılan olgular arasındaki ilişkileri analiz etmek ve gelecekle ilgili öngörülerde bulunabilmek için Uluslararası İlişkiler alanında da birçok kuram gelişmiştir.²¹

Uluslararası İlişkiler disiplini Birinci Dünya Savaşı sonrası özellikle ABD’de yapılan çalışmalarla ortaya çıkmıştır.²² Günümüzde de disiplindeki çalışmalarda ABD’nin liderliği devam etmektedir.²³ Uluslararası İlişkiler disiplini devletler arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkileri inceleyen bir disiplindir. Uluslararası sistemdeki devletlerin ve uluslararası örgütlerin davranışlarını karar alma süreçlerini, uluslararası hukuku, uluslararası güvenlik ve barışı, küresel çevre sorunlarını, insan haklarını ve kültürel çatışmaları açıklamaya çalışır. Uluslararası sistemin özellikleri, bu sistemde devletlerin nasıl bir etkileşim içinde oldukları, bu

¹⁹ Yıldırım, s.132.

²⁰ W. Lawrence Neuman, **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I**, çev. Özlem Akkaya, 7. Baskı, Yayın Odası, Ankara, 2014, s.13.

²¹ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.17.

²² Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi s.24.

²³ Nilüfer Karacasulu, “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1**, (Ed. Tayyar Arı), MKM Yayınları, Bursa, 2012, s.109-111.

etkileşimin ne gibi sonuçlar doğurduğu, devletlerin, büyük, orta ölçekli, küçük devlet olarak sınıflandırmasının nasıl yapıldığı, savaş çıkma olasılığının arttığı koşulları, barış, istikrar ve güvenliğin anlamı gibi konularda çalışmalar yapılır.²⁴ Uluslararası İlişkiler disiplini, farklı akademik disiplinlerden gelen kuramları bir araya getirmektedir. Bu disiplinde siyaset bilimi, tarih, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, hukuk, felsefe ve iletişim gibi farklı disiplinlerin bakış açıları kullanılabilmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini, dünya barışı, güvenliği ve kalkınması için çalışan uluslararası kuruluşların, hükümetlerin, sivil toplum örgütlerinin ve özel sektörün çalışmalarını da inceleyerek bir bütünlük oluşturmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplininde birçok kuram vardır. Uluslararası politikanın karmaşık doğası nedeniyle uluslararası ilişkilerde meydana gelen her olguyu açıklayabilen bir kuram henüz ortaya çıkmamıştır. Zaman zaman bazı kuramlar popülerleşmekte daha sonraki dönemlerde ise başka kuramlar tercih edilir duruma gelmektedir. Bazı dönemlerde bazı olgular bir kuramla daha kolay açıklanabilmektedir. Kimi kuramlar ilk ortaya çıktıklarında her ne kadar açıklayıcı olsalar da sonraki dönemlerde bu özelliklerini kaybedebilmektedirler. Kuramlar zamandan mekândan bağımsız değildir. Ortaya çıktıkları sosyokültürel çevrenin ürünüdürler.²⁵

Uluslararası İlişkiler, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bir disiplin olarak hızlı bir gelişme göstermiştir. Disiplin ABD’de geliştirilmiş bir sosyal bilim olduğunu belirtmiştik. Soğuk Savaş sonrası dönemde literatürde Amerikan kökenli olmayan bakış açıları da görülmeye ve daha çoğulcu bir görünüme dönüşse de günümüzde de disiplinde ABD kökenli çalışmalar çoğunluktadır.²⁶

²⁴ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.24.

²⁵ Sezgin Kaya, “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 03, 2008, s.84.

²⁶ Kaya, s.85.

1.2. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACI (KONSTRÜKTİVİST) KURAM

Uluslararası İlişkiler disiplininde son yıllarda yapılan çalışmalarda “uluslararası siyaset sosyal olarak inşa edilmiştir” benzeri cümlelere sık sık rastlanılmaktadır.²⁷

İnşacılık, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte Uluslararası İlişkiler kuramına kültür, normlar, kimlik gibi sosyal ve düşünsel unsurların girmesini sağlamıştır. İnşacılık ayrıca disiplindeki popüler kuramlara da önemli eleştirilerde bulunmuştur. İnşacı kuramın önemli isimlerinden Alexander Wendt ise yaptığı çalışmalarla İnşacılığın Pozitivizm ve Postpozitivizm kuramları arasında bir konuma yerleşmesini sağlamıştır.²⁸

Wendt’e göre İnşacı Uluslararası İlişkiler kuramında iki temel prensip vardır. Bu prensiplerden birincisi insan toplumundaki yapılar maddi güçlerden çok paylaşılan, ortak düşüncelerle belirlenmektedir. İkinci ise toplumdaki aktörlerin kimlik ve çıkarları da paylaşılan düşüncelerle belirlenmektedir.²⁹

Uluslararası İlişkiler disiplindeki Neorealizm, Neoliberalizm gibi popüler kuramların izleyicileri ilk dönemlerinde İnşacı kuramı İdealizmin bir türü olarak değerlendirmişlerdir.³⁰ Wendt de İnşacılığı bir tür *Yapısal İdealizm* olarak değerlendirmiştir.³¹ Ancak İnşacılık, İdealizm ve Realizm gibi Uluslararası İlişkiler disiplinindeki diğer kuramlarla ilişkilendirilebilse de tam anlamıyla bir İdealizm teorisi değildir. İdealizm, uluslararası ilişkilerin temelinde insanın iyimser ve özgürlükçü doğasının yattığını savunan bir teoridir. Bu teori, insan doğasının doğru bir şekilde anlaşılması ve uygulanması halinde, uluslararası sistemin barışçıl bir şekilde işleyebileceğini öngörmektedir.

İnşacılık ise, uluslararası ilişkilerin sadece devletler ve hükümetler arasındaki etkileşimlerden değil, aynı zamanda kültür, dil, toplumsal yapı, kimlik ve düşünceler

²⁷ Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, Küre Yayınları, Eylül 2012, s.15.

²⁸ Mustafa Küçük, “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı: 2, Cilt:9, 2009, s.771.

²⁹ Wendt, s.15.

³⁰ Küçük, s.772.

³¹ Wendt, s.15.

gibi faktörlerden de etkilendiğini savunmaktadır. Kurama göre, uluslararası sistemin yapısının ve kurallarının yanı sıra, aktörlerin kültürleri, inançları, değerleri ve kimlikleri de uluslararası ilişkilerdeki etkileşimleri şekillendirmektedir. Dolayısıyla, İnşacılık İdealizm ve Realizm gibi diğer kuramlardan farklı bir yaklaşım sunarken, İdealizm teorisinden farklılaşmaktadır. Bununla birlikte, İnşacılık da uluslararası ilişkilerde olumlu bir değişimin mümkün olduğunu savunur ve bu açıdan İdealist yaklaşımla benzerlikleri vardır.

Ayrıca İnşacılık, Pozitivist/Rasyonalist kuramlara getirdiği eleştiriler nedeniyle de Postpozitivist ve Düşünümsel (reflektivist-reflectivist) kuramlardan birisi olarak da görülmüştür.³² Reflektivizm, genel olarak bir olayın, düşüncenin ya da davranışın, kendisini yaratan kültür ve toplumla ilişkisi üzerinde yoğunlaşan bir yaklaşımdır. Reflektivizm, bir şeyin, anlaşılması için onun bağlamını ve kökenini dikkate almaktadır ve herhangi bir olayın veya durumun anlamı, kişinin bu olaya nasıl baktığına, bunu nasıl yorumladığına ve deneyimlediğine bağlı olarak görmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininde ise Reflektivizm, uluslararası ilişkilerin sadece devletler ve hükümetler arasındaki etkileşimlerden değil, aynı zamanda kültür, dil, toplumsal yapı, kimlik ve düşünceler gibi faktörlerden de etkilendiğini savunan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerin kültürel farklılıklar, toplumsal yapılar ve kimlikler gibi etkenlerin yanı sıra uluslararası sistemin yapısını ve kurallarını da etkilediğini öne sürmektedir. Reflektivizm, bir olayın ya da durumun anlamının, kendisini yaratan kültür, toplum ve kişisel bakış açısıyla doğrudan ilişkili olduğunu belirtir. Bu nedenle, bir olayın ya da durumun anlamını tam olarak anlamak için, olayın ya da durumun kendisi kadar, onu yaratan kültür ve toplumun da anlaşılması gerektiği savunulur.

İnşacılık, Pozitivist/Rasyonalist kuramlara getirdiği eleştiriler nedeniyle de Postpozitivist ve Düşünümsel (reflektivist-reflectivist) kuramlardan birisi olarak görülse de İnşacı yaklaşımlar genel olarak radikal ve ılımlı olarak iki gruba ayrılmaktadırlar. İnşacı yaklaşımın Wendt'in temsil ettiği ılımlı versiyonu Postpozitivist ve Pozitivist (Rasyonel) kuramların arasında bir yerde konumlandırılabilir.³³

³² Küçük s.772.

³³ Küçük s.772.

Wendt kuramında Pozitivizme gerekli vurguları yaptığını ve böylece sosyal araştırmalara bilimsel bir bakış açısı getirdiğini ileri sürmektedir. Ancak bu nedenle radikal İnşacılar tarafından da eleştirilebileceğini de öngörmüştür. Wendt kendi İnşacılığını zayıf bir İnşacılık türü olarak da nitelendirmektedir.³⁴ Ancak İnşacılık Wendt'in bu duruşu sayesinde popüler olabilmıştır.

İnşacılık kuramının sosyal dünyada eylemler, yapılar ve aktörler arasındaki ilişkileri, realitenin sosyal anlamını açıklamaya çalıştığı görülmektedir. İnşacılık uluslararası ilişkilerin maddi kapasitelerle değil düşüncelerle belirlendiğini savunmaktadır. Sosyal dünya düşüncelerden bağımsız olarak kendiliğinden var olmuş değildir. Sosyal dünya doğal dünya gibi pozitivist yöntemlerle anlaşılamamaktadır. Çünkü toplumun doğal yasalar gibi yasaları yoktur. Dolayısıyla siyaset bilimi, tarih, sosyoloji hatta ekonomi gibi bilim dallarının Pozitivizmin katı sınırları içerisinde kalamayacağını savunmaktadır.³⁵

İnşacılığa göre sosyal dünya insan bilincinin eseridir. Sosyal dünyada oluşan her şey insanlar tarafından oluşturulmuştur. Düşünceler, inançlar, kavramlar, dil, söylemler ve anlamlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. İnsanlar bu sosyal dünyanın içinde yaşadıkları için onu anlamlandırabilmektedirler. Devletlerin sosyal ilişkilerinde de benzer durum söz konusudur. Buradan İnşacılığın Rasyonalizme bütünüyle karşı oluşu anlamı da çıkarılmamalıdır. Ancak sosyal dünyanın araştırılmasında insan aklının daha etkili kullanılabilmesini sağlamaya çalışma amacında olduğu savunulmaktadır.³⁶

İnşacı yaklaşım, Realizmdeki güç ve çıkar kavramlarını da tümüyle reddetmez. Ancak hem zaman içerisinde düşüncelerin, kimliklerin değişimini hem de bunların güç ve çıkar kavramları üzerindeki etkilerinin açıklanmaya çalışıldığı vurgulanmaktadır.³⁷

³⁴ Wendt, s.15.

³⁵ Önder Arı, Abdullah Kıran, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", **EKEV Akademik Dergisi**, Sayı: 46, 2011, s.57.

³⁶ Arı ve Kıran, s.57.

³⁷ Kaya, s.100.

1.2.1. İnşacı Kuramın Doğuşu

İnşacılık bir Uluslararası İlişkiler disiplini kuramı olarak ortaya çıkmamıştır. İnşacılık sosyal bilimlerde, gerçekliğin ve bilginin sosyal olarak inşa edildiğini savunmaktadır. Sosyal bilimlerin, psikoloji, sosyoloji, eğitim bilimleri gibi alanlarında İnşacı kuramı benimsemiş izleyicileri vardır. Genel olarak Realist ve İdealist kuramlar arasında bir konumda olduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır.³⁸

Uluslararası İlişkiler disiplininde Soğuk Savaş döneminin en yaygın kuramı Realizm olarak kabul edilmektedir. Ancak disiplinindeki birçok araştırmacı Realizm kuramının Soğuk Savaş sonrası dönemi açıklamakta yetersiz kaldığını savunmuşlardır.³⁹ İnşacılık Uluslararası İlişkiler disiplininde 1980'lerin sonları ve 1990'ların başında ortaya çıkmıştır. Kuramın ortaya çıkışı, özellikle Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkilerin yeniden şekillenmesiyle bağlantılıdır. Bu dönemde, geleneksel olarak uluslararası ilişkilerde aktörler olarak kabul edilen devletlerin yanı sıra, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları gibi yeni aktörlerin ortaya çıkması uluslararası ilişkilerdeki etkileşimlerin yapısını değiştirmiştir. Bu yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler disiplininde farklı yaklaşımların ortaya çıkması da kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bağlamda, İnşacılık, uluslararası ilişkilerde aktörlerin ve sistemlerin yapısının, kültür, dil, toplumsal yapı, kimlik ve düşünceler gibi faktörlerden etkilendiğini öne sürmektedir. Bu nedenle, uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin davranışları, kültür, inanç ve değerler gibi unsurlar ve uluslararası sistemdeki yapı ve kurallar tarafından şekillendirilmektedir. Dolayısıyla, İnşacılık, devletlerin, uluslararası örgütlerin ve diğer aktörlerin davranışlarını açıklayabilmek için, kültür, dil, toplumsal yapı, kimlik ve düşünceler gibi faktörlerin de dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Realist kuramın, aldığı eleştirilerle birlikte disiplinindeki popülerliğinin göreceli olarak azalmaya başladığı görülmüştür. Realizmin, devletlerin içeride yaşadıkları dönüşümlerin dış politikaya etki etmediği varsayımının 1990'lı yıllarda, Sovyetler Birliğinin yerel dinamiklerle dağılması

³⁸ Küçük, s.773.

³⁹ Yücel Bozdağlıoğlu, "Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi," **Uluslararası İlişkilerde Post-Modern Analizler-I**, (Ed. Tayyar Arı), MKM Yayınları, Bursa, s.127.

sonucunda geçerli olmadığı savunulmaya başlanmıştır.⁴⁰ Dolayısıyla Realist kuramcılar sistemik faktörler ve maddi kapasiteler üzerinde dururken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sonuçlanan iç değişimleri dikkate almadığı ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasını öngöremeyen Realizmin yetersiz olduğu iddiaları ortaya çıkmış ve Uluslararası İlişkiler disiplininde alternatif kuram arayışları başlamıştır. Günümüzde disiplinde Realizm kuramının ağırlığı halen devam etse de birçok kuramcı maddi olmayan, sosyal faktörlere de önem vermeye başlamıştır.⁴¹ Realizmin yetersizliği eleştirilerinin ortaya çıkmasından sonra disiplindeki epistemolojik ve ontolojik varsayımların gözden geçirilmesi gerektiğini savunanlar ve Pozitivizmden Postpozitivizme doğru yeni bakış açıları ortaya çıkmıştır.⁴²

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Uluslararası İlişkiler kuramında güç ve çıkar kavramları popüler kavramlardır. Burada genel olarak “güç” kavramıyla anlatılmaya çalışılan askeri güçtür. Çıkarlarla anlatılmak istenen ise güçlü olma, güvenliğin sağlanması, refaha ulaşabilme vs. gibi hedeflerdir. Bu bakış açısına sahip en önemli kuram Realizmdir. 1980’lerde Neoliberaler ise devletler arasındaki güç ve çıkar yarışının yanında uluslararası örgütlerin de uluslararası politikada etkili olduklarını savunmaya başlamışlardır.⁴³

Realist ve Neoliberal kuramcılar uluslararası politikayı bu şekilde maddi unsurlarla açıklama çabalarına karşılık İnşacı kuramcılar “*düşünceler*”in de en az maddi unsurlar kadar önemli olduklarını savunmuşlardır. İnşacı kuramcılar, Realist ve Neoliberal kuramcılar ileri sürdüğü gibi yalnızca maddi kapasitelerin değil bunlara yüklenen anlamların da önemli olduklarını savunmuşlardır. Buna göre İnşacı bakış açısından güvenlikle ilgili “*düşünceler*” maddi kapasiteler kadar önemlidir.⁴⁴

İnşacı kuramın esin kaynağı Eleştirel kuramlardır. İnşacılar, kuramlarının Michel Foucault, Jürgen Habermas, Anthony Giddens gibi Eleştirel kuramcılar önemli temsilcilerine dayandığını savunmaktadırlar. Bazı yazarlar İnşacılığı Eleştirel kuramların bir alt dalı olarak da görmektedirler. Hatta buna göre Feministler,

⁴⁰ Sami Kiraz, “Sosyal İnşacılık Yaklaşımı”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar**, (Ed. Mehmet Şahin, Osman Şen), Krypto Yayınları, Ankara, 2014, s.225.

⁴¹ Bozdağlıoğlu, s.127.

⁴² Kiraz, s.225.

⁴³ Arı ve Kıran, s.57.

⁴⁴ Arı ve Kıran, s.58.

Postmodernistler ve Neo-Marksistler de Eleştirel kuramların bir parçası olduğu savunulmaktadır. Bununla birlikte, Eleştirel kuramcılar, İnşacılığı Rasyonalizme ve Pozitivizme karşı aldığı tavır nedeniyle eleştirmektedirler.⁴⁵

İnşacı yaklaşımın ilk izlerine Grotius, Kant, Hegel gibi düşünürlerde de rastlanılmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplininin ilk yaygın kuramı olarak kabul edilen İdealizmin de İnşacı düşüncenin habercisi sayılabileceği değerlendirilmeleri de yapılmaktadır.⁴⁶

İnşacı kuram, toplumsal kurumların ve normların, insanlar tarafından bilinçli bir şekilde inşa edildiğini savunan bir sosyolojik yaklaşımdır. Grotius, Kant, Hegel ve Giambattista Vico, tarihsel gelişmelerin ve sosyal yapıların inşasına ilişkin farklı teoriler geliştirmişlerdir.

Örneğin Hegel tarihsel gelişmelerin diyalektik bir süreçte olduğunu savunarak, toplumsal kurumların belli bir gelişim evresinden geçerek inşa edildiğini savunmaktadır. Hegel'e göre, insanlar toplumsal düzeni inşa ederken, toplumsal düzen de insanların eylemlerini şekillendirmektedir.

İtalyan düşünür Giambattista Vico (1668-1744) ise, toplumsal kurumların ve normların zamanla evrimleştiğini düşünmüştür. Ona göre, insanlar kendi kültürlerini yaratmaktadırlar. Bu kültürler de zamanla değiştiği için toplumsal kurumlar da sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir.

Vico'ya göre “Doğal Dünya”, Tanrı tarafından yaratılmıştır. “Tarihsel Dünya” ise insanın kendisi tarafından yaratılmıştır. Vico, insanların kendi tarihlerini yarattığını ve tarihsel bir inşa sürecinde devleti oluşturduklarını savunmaktadır. Dolayısıyla devletler ve devlet sistemleri yapay varlıklardır. İnsanlar dilediklerinde bu varlıkları değiştirebilir ve yeni bir anlayışla yeniden yaratabilirler.⁴⁷ Giambattista Vico bilginin doğasıyla ilgili olarak “bilgi”nin de “bilen” tarafından oluşturulduğunu savunmaktadır. Vico’nun bu yorumu insan aklının yalnızca kendi oluşturduğu bilgileri bilebilir şeklinde bir sonuç da çıkmaktadır. Vico, dolayısıyla Tanrının doğal dünyayı yarattığını, dünya tarihinin ise insanın ürünü olduğunu savunmaktadır. Buna göre dünya tarihi insanların açıkladığı ve anlattıklarından daha farklı bir şey değildir.

⁴⁵ Arı ve Kıran, s.52.

⁴⁶ Küçük, ss.774-775.

⁴⁷ Kiraz, s.212.

Devletler ve devlet sistemleri de yapaydır ve onları oluşturanlar insanlardır. Bu nedenle insanlar bunları değiştirebilmektedirler.⁴⁸

Dolayısıyla, İnşacı kuram gibi, Grotius, Kant, Hegel ve Giambattista Vico'nun kuramları da toplumsal yapıların inşasına ilişkin farklı yaklaşımlar sunarlar.

Hegel, Kant ve Grotius'un İnşacılığı anımsatan düşünceleri Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde İdealizm Kuramı adı altında bir Uluslararası İlişkiler kuramı olarak yaygın bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Kant, insan aklını saf akıl ve pratik akıl olmak üzere iki farklı akıl türü olduğunu savunmuştur. İnsanın dünya ile ilgili bilgilerinin insanın bilincinde sübjektif bir biçimde edinilebileceğini iddia etmiştir. Ona göre burada insan algılamada pasif durumdadır. Ancak bu bilgileri kavramsallaştırırken aktif durumdadır. Bilgiler insan tarafından düzenlenir, kategorilere ayrılır ve birleştirilir. Kant'a göre dünya ile ilgili bilgilerimiz de kesin değildir. Her türlü bilgi, insanın bilincinden geçerek kullanılmaktadır.⁴⁹

İnşacılık yaklaşımının izlerinin görebileceğimiz bir başka düşünür Max Weber ise sosyal dünya ile doğal dünyayı birbirinden ayırmıştır.⁵⁰ Max Weber'e göre sosyal değişimi anlamak için “*düşünceler*” ve “*değerler*” de en az ekonomik faktörler kadar önemlidir. Dolayısıyla düşünceler ve değerlerin toplumun biçimlenmesindeki etkisinin vurgulamıştır. Weber'e göre sosyal dünya doğal dünyadan farklıdır. İnsanların eylemleri, anlamları bakımından *anlamaya* çalışılmalıdır. Bunun anlamlandırılması fiziki olayları anlamlandırmak gibi değildir. Burada *sübjektif bir anlamlandırma* söz konusudur.⁵¹

İnşacı yaklaşımın izlerine “İngiliz Ekolü”nde de rastlanılabilmektedir. İngiliz Ekolünde, devletlerin sosyal varlıklar oldukları ve ortak değerleri, normları, kurumları paylaşan devletlerin bir tür “*Uluslararası Toplum*” oluşturdukları savunulmaktadır. İngiliz Ekolü, uluslararası ilişkilerin kültürel, sosyal, tarihsel yönüne dikkat çekmesi ve uluslararası toplumda uluslararası kurumların varlığına vurgu yapması ve uluslararası toplumu, devletlerin bir sosyal inşası olarak değerlendirmesi bakımından İnşacılık kuramına önemli katkıda bulunmuştur.⁵²

⁴⁸ Arı ve Kıran, s.54.

⁴⁹ Arı ve Kıran, s.54.

⁵⁰ Kiraz, s.212.

⁵¹ Arı ve Kıran, s.55.

⁵² Küçük, s.775.

İnşacılık, “Uluslararası Toplum” la ilgili çalışmaların popüler hale gelmesini sağlamıştır. “Yeni Kurumsalcılık” ve “Sosyolojik Kurumsalcılık” da İnşacılıkla popüler olmuştur.⁵³

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Realizmin egemenliğine rağmen Karl Deutsch da ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmesinin aktörlerin etkileşimini nasıl etkilediği konusunda çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar sonucunda “*kolektif kimlikler*”, ve “*çoğulcu güvenlik toplumları*” kavramları ortaya çıkmıştır. İnşacı yaklaşımın önemli temsilcilerinden Wendt ise daha sonra kolektif kimliklerle “*güvenlik ikilemi*” sorununun çözülebileceğini öne sürmüştür. Güvenlik toplumlarının sosyal inşası konusu İnşacı güvenlik çalışmalarının popüler konularındandır. Buna göre ortak normları paylaşarak ortak kimlik geliştirebilen devletler ortak güvenlik politikaları izlemekte ve aralarındaki sorunları askeri güce başvurmadan da çözebilmektedirler.⁵⁴

Uluslararası İlişkiler disiplini gelişip şekillenirken farklı yaklaşımlar ve kuramlar arasında rekabet söz konusu olmuştur.⁵⁵ Disiplindeki ilk yaklaşım farklılığı 1920-1930’larda Realizm ve İdealizm kuramlarının yaklaşım farklılıkları olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Bu tartışma sonucunda insanın doğasının kötü olduğunu savunan ve uluslararası politikada güç ve çıkarları vurgulayan Realizm, İdealizme karşı daha popüler duruma gelmiştir.⁵⁷

Uluslararası İlişkiler disiplinindeki bir başka yaklaşım farklılığı 1950’li ve 1960’lı yıllardaki Realizm ile Davranışsalcılık arasında ortaya çıkmıştır.⁵⁸ Bu tartışmanın konusu Uluslararası İlişkiler disiplininin bilimsel bir temele sahip olmasıdır. Bunun sonucunda da Uluslararası İlişkiler disiplininde doğa bilimlerindeki bilimsel yöntemlerin kullanılabileceği bir başka deyişle Pozitivist yöntemlerin kullanılabileceği görüşü popülerlik kazanmıştır.⁵⁹

Bir diğer yaklaşım farklılığı 1980’lerde Neorealizm ve Neoliberalizm arasında

⁵³ Küçük, s.775.

⁵⁴ Küçük, s.775.

⁵⁵ Christian Reus-Smit, “Konstrüktivizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, (Ed. Scott Burchill vd.), Küre Yayınları, İstanbul, 2013, s.285.

⁵⁶ Karacasulu, s.106.

⁵⁷ Kaya, s.87.

⁵⁸ Çağla Gül Yesevi, “Uluslararası İlişkilerde Bilim Dahında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, Cilt:12, Ocak 2021, s.53.

⁵⁹ Kaya, s.87.

ortaya çıkmıştır.⁶⁰ Disiplinde genel olarak Neorealist ve Neoliberal kuramlar, Rasyonalist kuramlar olarak adlandırılmaktadırlar. Dolayısıyla 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan bir diğer yaklaşım farklılığı Neorealist ve Neoliberal kuramları içine alan Rasyonalist kuramlarla Eleştirel kuramlar arasındadır. 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan bir başka yaklaşım farklılığı da Pozitivistler ve Postpozitivistler arasındadır.⁶¹ Buna Rasyonalistler ve Düşünümsel yaklaşımların izleyicileri (Reflektivistler) arasındaki yaklaşım farklılığı da denilebilmektedir.⁶² Burada epistemolojik bakış açılarındaki farklılıklar önemlidir. Düşünümsel (Reflektivist) yaklaşımlar, yaygın Uluslararası İlişkiler kuramlarının geçerliliğini sorgulamış ve alternatif bakış açılarının olanaklılığını tartışmıştır. Burada da Uluslararası İlişkilerde Pozitivist epistemoloji yerine Postpozitivist epistemolojinin kullanılması gerektiği savunulmuştur.⁶³ Bu yaklaşım farklılıklarına örnek olarak da Rasyonalistler ile İnşacılar ve ayrıca İnşacılar ile Eleştirel Kuramcılar arasındaki yaklaşım farklılıkları gösterilebilir.⁶⁴ Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplininde öne çıkan en son yaklaşım farklılıkları Pozitivistler ve Postpozitivistler arasında ve İnşacı yaklaşımın takipçileri ile Rasyonalistler arasında yaşanmıştır.⁶⁵

İnşacılık, 80'lerden sonra ortaya çıkan ve farklı görüşlerin popülerleşebildiği ABD hegemonyasından uzak bir ortamda gelişen Uluslararası İlişkiler kuramlarındaki çoğulculuğun bir ürünü olarak kabul edilebilir. İnşacı Kuram, Uluslararası İlişkiler alanında 90'larda popülerleşmeye başlamıştır. Bu kuram, Pozitivist ve Postpozitivist kuramlar arasında bir yerde konumlandırılabilir. İnşacı kuram uluslararası ilişkilerin sosyal yönüne verdiği önem nedeniyle “Sosyal İnşacılık” ve “Sosyal Konstrüktivizm” adlarıyla da anılmaktadır. Kuram içerisinde kullanılan farklı epistemolojiler nedeniyle farklılaşmalar da vardır. Bu durum kuramı diğer kuramlar karşısında zayıflatır da Uluslararası İlişkiler alanında diğer kuramlardan farklı ontolojiler önerebilmesi bakımından da önemli bir katkı sağlamıştır. Diğer kuramlarda üzerinde daha az durulan, kültür, dil, söylem, kimlik gibi faktörlerin uluslararası

⁶⁰ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.40.

⁶¹ Karacasulu, s.109.

⁶² Yesevi, s.53.

⁶³ Kaya, s.87.

⁶⁴ Reus-Smit, s.285.

⁶⁵ Yesevi, s.53.

ilişkilerdeki önemi vurgulanmıştır.⁶⁶

Uluslararası İlişkiler literatüründe Pozitivizm Postpozitivizm terimleri zaman zaman Rasyonalizm ve Reflektivizm (düşünümsel) olarak da adlandırılmaktadır. Neoliberal Kurumsalcılığın önemli temsilcilerinden Robert Keohane, Rasyonalizm karşısındaki tüm görüşleri Reflektivist (düşünümsel) olarak nitelendirmektedir.⁶⁷

Genel değerlendirme İnşacılığın, Pozitivizm ve Postpozitivizm tartışmalarında arada bir yerde konumlandığı ve bir köprü görevi gördüğüdür. Bunun 90'lı yıllarda Pozitivist ve Postpozitivist Kuramlar arasında bir tür uzlaşma sağlanması çabalarının bir ürünü olduğu değerlendirmeleri de yapılabilmektedir.⁶⁸

İnşacılığın Eleştirel Kuramdan esinlendiğinden yukarıda söz edilmiştir. Eleştirel Kuramcılar bu dönemde Rasyonalistlerle rekabet içerisindeyler. Ancak Rasyonalistler, Eleştirel Kuramcıları empirik çalışmalara önem vermemekle suçlamışlardır. Dolayısıyla Eleştirel Kuramcıların içerisinde bir grup akademisyen kendini yalnızca kuramsal eleştiriler yapmak yerine Uluslararası İlişkiler disiplinde daha somut çalışmalar yapmaya yönelmişlerdir. Bu rekabet sonucu Eleştirel Kuramcıların bir bölümü daha empirik çalışmalar yapmaya ve diğer Eleştirel Kuramcılardan ayrılmaya başlamışlardır.⁶⁹

İnşacı yaklaşım her ne kadar Modernizm karşıtı Eleştirel Kuramlardan esinlenmiş olsa da İnşacılar zaman içerisinde Eleştirel Kuramcılardan farklılaşmışlardır ve Eleştirel Kuramcılara da eleştiriler yöneltmişlerdir.⁷⁰ İnşacı yaklaşım Uluslararası İlişkilerde önemli bir bakış açısı değişikliği getirmiştir. Eleştirel Kuram da İnşacı yaklaşımdan önce Rasyonalistlerin, insanları birbirinden kopuk bencil varlıklar, toplumu da stratejik bir alan olarak tanımlayan bakış açılarını reddetmiştir. Aksine insanların toplumla bütünleşmiş, karşılıklı iletişimle inşa edilmiş ve kültürel yönlerinin üzerinde durulması gereken varlıklar olduklarını ileri sürmüşlerdir. İnşacılar burada Eleştirel Kuramcılarla benzer bakış açlarına sahiptirler. Ancak ilk dönem Eleştirel Kuramcılar, Rasyonalist yaklaşımı ve Pozitivizmi eleştirmişler ve daha çok yoruma dayanan, söylemsel ve tarihi analiz yöntemini tercih

⁶⁶ Kaya, s.83.

⁶⁷ Kaya, s.88.

⁶⁸ Kaya, s.92.

⁶⁹ Reus-Smit, s.293.

⁷⁰ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, ss.499-500.

etmişlerdir. Ancak İnşacılar, Eleştirel kuramcılardan farklı olarak empirik yöntemlere de önem vermişlerdir. Dolayısıyla İnşacı yaklaşımı benimseyen kuramcılar Eleştirel kuramcılardan farklı olarak daha çok empirik çalışmalara yönelmişlerdir.⁷¹

Örneğin *bölgeselcilik çalışmaları* İnşacılık Kuramına güç veren alanlardan birisidir. Bölgeselcilik çalışmaları, İnşacı kuramcılara, sosyalleşme, kolektif kimlik oluşumu, kültür konularında doğal bir laboratuvar olanağı sağlamıştır. Sınırlar arasındaki etkileşim, ortak kültür, kurum ve söylem paternleri İnşacılar açısından ilgi çekici çalışma alanları sağlamıştır.⁷²

İnşacılığın ortaya çıkışının en önemli nedenlerinden birisi de popüler Uluslararası İlişkiler kuramlarının Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle sonuçlanan uluslararası sistemik değişimi açıklamada yetersiz kalmalarıdır. Bu nedenle 80'lerde ortaya çıktıktan sonra 90'lardan sonra Kuzey Amerika'dan başlayarak popülerleşmeye başlamıştır. Doğu Blokunun çöküşüyle sonuçlanan süreçte Neorealizmin güç dengesindeki değişimi açıklayamadığı görülmüştür. Örneğin Neorealistler Soğuk Savaş sonrasında yeni dünya düzeninde ABD'ye karşı kendi güvenliklerini sağlama çabasına gireceklerini ve böylece yeni büyük güçler ortaya çıkıp çok kutuplu bir sistemin ortaya çıkacağını ileri sürmüşlerdir. Kenneth Waltz yeni dünya düzeninde Çin tehdidine karşı ABD'nin kendisini koruyamadığını gören Japonya'nın kısa süre içerisinde nükleer güç haline geleceğini ileri sürmüştür. Ancak bu gerçekleşmemiştir. Bir başka Neorealist Christopher Layne ise Japonya ve Almanya gibi ülkelerin ABD'nin dengeleyici gücü olabilmeleri için uzun bir sürenin gerekeceğini savunmuştur. Dolayısıyla Neorealistler dünyanın geleceği ile ilgili olarak birbirinden çok farklı öngörülerde bulunmaktadırlar. Neorealizmin gelecekle ilgili öngörülerindeki bu belirsizlikler nedeniyle İnşacılar Soğuk Savaş sonrasında Neorealist kuramcıların yeni dünya düzeni ile ilgili ortak bir düşünce geliştiremediklerini savunmuşlardır.⁷³

80'lerin sonunda popüler Rasyonalist Kuramların Soğuk Savaş sonrası dönemi açıklamada yetersizlikleri ortaya çıktığında İnşacı Uluslararası İlişkiler yaklaşımın izleyicileri, aktörlerin kimliklerinin, değerlerinin, düşüncelerinin, inançlarının yapısal

⁷¹ Reus-Smit, ss.292.

⁷² Bahar Rumelili, "Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 46, 2015, s.170.

⁷³ Arı ve Kıran, s.53.

özellikleri olduğunu ve siyasal ve sosyal etkinliklerde belirleyici olduklarını savunan yeni kuramlarını geliştirmişlerdir. Buna göre maddi kapasiteler ancak aktörler arasında paylaşılan ortak bilgi haline gelmesi durumunda anlam kazanmaktadırlar. Örnek olarak Küba ve Kanada ABD'nin iki komşusu olduğu halde ABD birisini düşman diğerini dost olarak algılamaktadır. Bunun nedeni karşılıklı ilişkilerde yüklenen anlamlarla ilgilidir. İnşacılıkta hem düşünsel hem de normatif yapılar önemlidir. Bunlar aktörlerin kimliklerini biçimlendirmektedir. Kimlikler maddi olmayan bu yapılarla şekillenmekte, şekillenen bu kimlikler de çıkarları ve dış politika kararları üzerinde belirleyici olmaktadır.⁷⁴

Dolayısıyla Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte Uluslararası İlişkilerde Neorealizm ve Neoliberalizm gibi kuramlara yönelik artan eleştirilerle İnşacı kuram giderek popülerleşmiştir.⁷⁵ Rasyonalistlerin Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan sistemik dönüşümü açıklayabilme konusundaki yetersiz olduğunu düşünen bir grup akademisyen yeni bir bakış açısı olarak Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Kuramını geliştirmişlerdir.⁷⁶

Popüler kuramlardan birisi olan Neorealizm kuramı maddi kapasitelerin dağılımı üzerinde durmaktadır. İnşacılıkta ise yalnızca maddi kapasitelere dayanarak yapılan analizler yetersiz bulunmaktadır. İnşacılığa göre dünyanın, insan bilincinin dışında fiziki ya da maddi bir varlığı yoktur. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplininde aktörlerin düşünceleri, inançları ve bunların ortak düşünce ve inanç durumuna gelip gelmediği konusu üzerinde durulmalıdır.⁷⁷

Neoliberal ve Neorealist kuramlara yapılan eleştiriler yaygınlaşınca aralarında Klotz, Kier, Hall Lynch, Reus-Smit, Tannenwald, Roe'nun da bulunduğu genç kuşak araştırmacılar 90'lı yılların başında alternatif yaklaşım arayışında önceleri Eleştirel kuramı benimsemişler ancak daha sonra bununla yetinmeyip bir yenilenme gereği duyarak İnşacı kuramı geliştirmeye yönelmişlerdir.⁷⁸

İnşacılık kuramı ilk defa Nicholas Onuf'un "With World of Our Making

⁷⁴ Yesevi, ss.54-55.

⁷⁵ Kiraz, ss.209-210.

⁷⁶ Reus-Smit, s.293.

⁷⁷ Arı ve Kıran, s.50.

⁷⁸ Reus-Smit, s.293.

(1989)”⁷⁹ başlıklı çalışmasıyla Uluslararası İlişkiler kuramı olarak adını duyurmuştur. Wendt ve Kratochwil de kurama önemli katkılar sağlamışlardır. Kuramla ilgili birçok makaleler yazılmıştır. Ayrıca Wendt’in konuyla ilgili Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi⁸⁰ adlı önemli bir kitabı da vardır. İnşacı kuramın en popüler ismi Wendt olsa da Onuf ve Kratochwil de en az onun kadar önemli katkılar sağlamıştır.⁸¹

İnşacılığın popüler hale gelmesi Alexander Wendt’in çalışmalarıyla olmuştur.⁸² Bu genç akademisyenlerin çabaları sonucunda da 90’lı yıllarda yaygın kuramlara alternatif olabilecek popülerliğe ulaşmıştır.⁸³

Onuf, tüm sosyal gerçekliğin ve dolayısıyla da uluslararası ilişkilerin de insanlar tarafından inşa edildiğini savunmuştur. Onuf, İnşacılığı Uluslararası İlişkiler disiplinine kazandırırken Anthony Giddens’in “*Yapılanma*” (Structuration) ve Ludwig Wittgenstein’in “*Dilbilimsel Kuram*”ından esinlenmiştir.⁸⁴

İnşacılık yalnızca Uluslararası İlişkiler alanında değil, felsefe, sosyoloji, dilbilimi, antropoloji gibi alanlarda da yaygınlaşan bir kuramsal yaklaşımdır.⁸⁵ İnşacılık kuramı geliştirilirken Anthony Giddens’in “*Yapılandırma Kuramı*”ndan (Structuration Theory) yararlanılmıştır. Anthony Giddens’in kökeni sosyolojiye dayanan Yapılandırma kuramı, Pozitivist ve Postpozitivist kuramlara alternatif oluşturabilecek üçüncü bir yol olarak geliştirilmiştir.⁸⁶ Anthony Giddens, “*Yapılanma*” (Structuration) kuramını sosyoloji alanında aktörlerle yapılar arasındaki ilişkileri açıklama yöntemi olarak kullanmıştır. Giddens ortaya koyduğu yöntemle hangi alana uygulanırsa uygulansın yüzeyde görünenlerin ötesine nüfuz edilebildiğini savunmaktadır. Giddens’e göre aktörler ve yapılar arasındaki ilişki de öznelere arasındaki anlamlandırma ile meydana gelmektedir.⁸⁷

Giddens’in Yapılandırma kuramına benzer şekilde İnşacı yaklaşım da Wendt’in çalışmalarıyla popüler hale gelince “*üçüncü yol*” olarak anılmaya başlanmıştır. Onuf,

⁷⁹ Nicholas Greenwood Onuf, **With World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**, University of South Caroline Press, 1989.

⁸⁰ Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner, Küre Yayınları, Eylül 2012.

⁸¹ Arı ve Kıran, s.59.

⁸² Bozdağlıoğlu, s.129.

⁸³ Kiraz, ss.209-210.

⁸⁴ Yesevi, s.55.

⁸⁵ Arı ve Kıran, s.53.

⁸⁶ Kiraz, ss.211-212.

⁸⁷ Arı ve Kıran, s.53.

İnşacılık ile Uluslararası İlişkilere yeni bir bakış açısı getirmiştir. Onuf'a göre Uluslararası İlişkilerde yapı ile aktör (agent/eden/fail) ele alınırken bunlardan birine öncelik vermenin zorunluluğu yoktur. Çünkü İnşacı Uluslararası İlişkiler yaklaşımında yapı ile aktör sosyal olarak birbirini inşa ettiği savunulmaktadır.⁸⁸

Neorealistler uluslararası ilişkilerin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin kendi güvenliklerini sağlamada kendi kendilerine yeterli duruma gelmeye çabalamaları gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Wendt'e göre ise uluslararası sistemin anarşik yapıda olması zorunluluğu yoktur. Uluslararası sistemin anarşik yapıda olup olmaması devletlerin kendi aralarındaki ilişkilere bağlıdır. Bu ilişkilerin anarşik bir yapıya yol açıp açmayacağı devletlerin kimlik ve çıkarlarıyla belirlenmektedir. Bu kimlik ve çıkarlar da Neorealizmde olduğu gibi önceden verili değildir. Devletlerin kendi aralarındaki karşılıklı ilişkilerle kimlik ve çıkarlar belirlenmektedir. Uluslararası sistemdeki yapılar bunlardan bağımsız ve önceden verili varlıklar değildirler.⁸⁹

İnşacılıkta uluslararası sistem verili değildir. Uluslararası sistem devletler arasındaki karşılıklı etkileşimle ortaya çıkan anlamlandırmalar ve farkındalıklarla meydana gelmiştir. Dolayısıyla da uluslararası sistem maddi kapasitelerle değil düşüncelerle ortaya çıkmaktadır. Bu uluslararası sistemin insan düşüncesinin ürünü olduğu anlamına gelmektedir. Farklı zamanlarda farklı kişiler tarafından düzenlenen düşünceler ve normlar, uluslararası sistem olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düşünceler zaman içerisinde değiştikçe de uluslararası sistem değişime uğrayacaktır. Çünkü sistem bütünüyle düşüncelerle oluşmaktadır.⁹⁰

İnşacılık ile Neorealizm arasında uluslararası yapı ile ilgili olarak yaklaşım farklılığı olduğunu belirtmiştik. Neorealizme göre uluslararası yapının merkezi bir otoritesi yoktur ve anarşik özelliğe sahiptir. Bu anarşik özellik devletlerin güvenlik endişeleri dolayısıyla güce öncelik veren bir politika izlemelerine yol açmaktadır. Bu nedenle de dış politika analizi maddi kapasiteler göz önünde bulundurularak yapılmaktadır. Wendt'e göre de analiz birimi Realizmde olduğu gibi devletlerdir. Ancak İnşacılıkta analiz, devletler arasındaki sosyal ilişkiler temel alınarak yapılmaktadır. Neorealizmdeki merkezi otoritenin olmadığı anarşik uluslararası yapı

⁸⁸ Kiraz, ss.211-212.

⁸⁹ Arı ve Kıran, s.60.

⁹⁰ Arı ve Kıran, s.53.

İnşacı yaklaşımda toplumsal olarak inşa edilen bir yapıya dönüşmüştür. İnşacı yaklaşım uluslararası politikayı toplumsal olarak inşa edilen bir süreç olarak görmektedir. Dolayısıyla devletler arasındaki ilişkileri aktörlerin çıkarları ve etkileşimde oldukları yapı, maddi ve nesnel koşullarla değil toplumsal normlar ve düşüncelerle analiz edilmektedir.⁹¹

Wendt de Realizmi Soğuk Savaş sonrası dönemdeki yapısal değişimi açıklayamadığını savunarak eleştirmektedir. Wendt'e göre uluslararası politika analizi pozitivist olmalıdır. Ancak Wendt'e göre uluslararası politikanın yeniden üretimi ve dönüşümü özneler arasındaki etkileşimle olmaktadır. Devletler sistemindeki yapılar yalnızca maddi değildir ve özneler arası etkileşimle oluşmaktadır. Devletlerin kimlik ve çıkarları verili değildir. Sosyal olarak inşa edilmektedir ve zamanla değişebilmektedir. Wendt de analizini devlet merkezli yapmaktadır. Wendt'i İnşacılık dışındaki yaygın kuramlardan ayıran nokta devletin kimlik ve çıkarlarının verili olmayıp karşılıklı etkileşimle inşa edildiğini savunmasıdır. Wendt, dünya sistemi kuramını kabul etmemektedir. Anthony Giddens ve Roy Bhaskar'dan esinlenerek Uluslararası İlişkiler alanında çalışanların "*Yapılanma Kuramını*" benimsemeleri gerektiğini savunmuştur. Neorealizmi ve Neoliberalizmi eleştirmiştir. Uluslararası İlişkiler alanında maddi kapasitelerin dağılımının üzerinde değil bu maddi kapasitelerin dağılımının aktörlerce algılanması ve anlamlandırılması üzerinde durulması gerektiğini savunur.⁹²

Wendt'e göre insan topluluğuna ait yapılar, maddi unsurlarla değil ortak algılarla biçimlenmektedir. Ayrıca aktörlerin kimlikleri ve çıkarları doğada verili değildir, ortak düşüncelerle inşa edilmiştir. Uluslararası ilişkilerin sosyal yapısı aktörlerini kimliklerinde ve eylemlerinde belirleyici olmaktadır. İnşacılığa göre devletler de sosyal varlıklardır. Devletlere ait paylaşılan bilgiler ve normlar devletlerin kimliklerini çıkarlarını biçimlendirmektedir. İnşacılığa göre maddi gerçekliğin inşası ve anlamlandırılması dil, semboller, kurallar, kolektif bilgi, düşünceler, yorumlar gibi unsurlarla gerçekleşmektedir.⁹³

İnşacı kuram toplumsal gerçekliğin "*inşa*" edildiğini savunur. Uluslararası

⁹¹ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.499.

⁹² Yesevi, ss.55-56.

⁹³ Yesevi, s.55-57.

ilişkiler, çıkar, güvenlik, egemenlik, iş birliği kavramları da bir inşa sürecinde ortaya çıkarlar. Devletlerin birbirlerini dost ya da düşman olarak algılamaları karşılıklı etkileşim ve anlamlandırmayla olmaktadır. Dolayısıyla İnşacılıkta kolektif bilgi ve anlamlandırma önemlidir.⁹⁴

İnşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplindeki en önemli katkılarından birisi devletleri sosyal bir varlık olarak, uluslararası ilişkileri de sosyal ilişkiler olarak tanımlamasıdır. Burada uluslararası kurumlar, normlar, kurallar ve bunların da yanında algılar ve düşünsel unsurların da önemi büyüktür.⁹⁵

Uluslararası İlişkiler disiplinde birçok kuramsal yaklaşım uluslararası ilişkilerin sosyal ve tarihsel yönüne fazla önem vermemiştir. Yaygın kuramlar Soğuk Savaş'ın sona ermesini tahmin edememişler ve Soğuk Savaş'ın sona erme sürecinin açıklamasını da yapamamışlardır. Yaygın kuramlardaki bu yetersizlik İnşacı kuramın eleştirilerine dayanak sağlamıştır.⁹⁶

İnşacılık Kuramıyla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde Uluslararası İlişkiler disiplinde normlar, kurumlar, kimlik, kültür gibi konuların önemine vurgu yapılmıştır. Bu konularla ilgili birçok empirik çalışmalar da yapılmıştır ve bu empirik çalışmalar İnşacı Kuramın, Uluslararası İlişkiler disiplindeki saygınlığının artmasını sağlamıştır.⁹⁷

İnşacılıkta kültürel ve düşünsel unsurlara vurgu yapılmaktadır. Anlamlar bireysel değil *paylaşılan* anlamlar olmalıdır. Maddi unsurlar onlara yüklenen anlamlarla etkili olabilir. İnşacılıkta değişim, düşüncelerin değişmesiyle gerçekleşmektedir. Devletlerin kimlikleri değişime uğrayınca çıkar ve tehdit algılamaları da değişmektedir bu değişim de dış politikada değişikliğe yol açmaktadır. Bu değişimin uluslararası sistemin yapısını üzerinde etkili olabilmesi için paylaşılan bir bilgi haline gelmesi gerekir. Devletlerin karşılıklı etkileşimleri ile kurumlar, normlar ve kurallar inşa edilir. Ancak bu kurumlar, normlar ve kurallar da devletlerin kimlik ve davranışlarını inşa etmektedir.⁹⁸

Normlar yerleşik inançlar haline geldiğinde uluslararası ilişkilerde devletlerin

⁹⁴ Yesevi, s.56.

⁹⁵ Küçük s.776.

⁹⁶ Küçük s.776.

⁹⁷ Küçük, ss.776-777.

⁹⁸ Yesevi, ss.56-57.

kimlik ve çıkarlarının belirlenmesinde önemli rol oynarlar. Uluslararası normlar ihlal edilerek yıpranırlarsa zamanla geçerli olma özelliklerini kaybedebilirler. Normlar, devletlerin uyması beklenen kurallardır. İnşacılar uluslararası yapının düşüncelerin uluslararası yayılmasıyla meydana geldiğini savunurlar. Düşüncelerin ve normların aman içerisinde değişime uğraması da sistem dönüşümlerine neden olmaktadır. İki tür norm vardır: düzenleyici (regulative) kurucu (constitutive) norm. Düzenleyici normlarla kurallar konulur. Kurucu normlarla aktörlerin var oluşu gerçekleşmektedir.⁹⁹

İnşacılık kuramıyla birlikte kimlik ve kültür gibi toplumsal unsurlarla dış politika arasında doğrudan ilişki kurulmaya başlandığını belirtmiştik. Kurulan bu bağlantıya göre kimlik ve uluslararası yapılar karşılıklı etkileşimle inşa edilmektedir. Bu, devletlerin çıkarlarının, dolayısıyla dış politikalarının karşılıklı etkileşimle ortaya çıkan kimlik ve yapılardan etkilendiği sonucunu doğurmaktadır. İnşacı kuramla, kimlik ve dış politika arasındaki ilişkiye kuramsal bir temel kazandırılmıştır.¹⁰⁰

İnşacı kuramda kimlik ve dış politika karşılıklı olarak birbirini inşa ederlerken kimlik oluşumunda devletler önemli aktörlerdir. Devlet kimliği ve millet inşası aynı zamanda bir hegemonya inşa sürecidir. Rekabet halindeki farklı sosyal sınıflardan bu rekabeti önde götüren sosyal grup kendi hegemonyasını kurmaya çalışır. Bunun için de milli kimlik, tarih vb. devletin çeşitli ideolojik aygıtları kullanılır. Dolayısıyla hegemonya, kurumlar, düşünceler ve maddi güçle kurulur. Hegemonya kurulurken hem “rıza” hem de “zor” kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada hem maddi hem de maddi olmayan unsurlar kullanılmaktadır. İnşacı kurama göre dış politikada çıkarlar kimlikle belirlenmektedir. Ancak dış politika yalnızca kimlikle belirlenmekle kalmaz, dış politika aynı zamanda kimliğin inşa sürecine de katkıda bulunur. Dolayısıyla karşılıklı bir inşa süreci söz konusudur. Devletler dış politikada tehdit değerlendirmeleri, söylemler ve öteki tanımlarıyla kimliklerini inşa etmektedirler. Devletlerin tehdit ve fırsatları, düşmanları, müttefikleri, bilişsel süreçlerde inşa edilmektedir. Dış politika konuşmalarında kullanılan söylemler bir grubun “biz” algısına, değerlerine, ait olduğu coğrafyaya atıflarda bulunmaktadır. Bu nedenle de

⁹⁹ Yesevi, s.61.

¹⁰⁰ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.499.

aynı zamanda sahip olunan kolektif kimlik dışı vurulmaktadır.¹⁰¹

Devletler dış politikayı kimliği dönüştürme aracı olarak da kullanmaktadırlar. Dolayısıyla da kimliğin yeniden inşa edildiği dönemler de dış politikanın da yoğun olarak kullanıldığı dönemlerdir. Devletler kimliklerini dış politika aracılığıyla tahayyül etmekte ve inşa etmektedirler. Bu nedenle dış politika söylemleri ve uygulamaları kimlik inşa sürecinde önemlidir. İnşacı kuramda gerçeklik dil ve söylemlerle inşa edilmektedir.¹⁰²

Kimlik, Sosyal Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe gibi alanlara girdiği gibi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanına da girmiştir. Kimlikle zorunlu bir aidiyet anlatılmaktadır. “Kim” sorusuyla, sahip olunan bilinçle içinde yaşanan dünya anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Ancak bu süreç içerisinde sosyal dünya, özneyi biçimlendirmeye de devam etmektedir. Özne, belli bir değişim sürecinden sonra bir noktada “kimlik” sahibi olur. İleride bu kimliğin zor da olsa değişme olasılığı da vardır.¹⁰³

Dolayısıyla devletlerin de bireyler de olduğu gibi bir kimliği vardır. İnşacılık kuramında göre devletlerin kimlik ve çıkarları devletler arasındaki sosyal ilişkilerle belirlenmektedir. Devletler uluslararası yapıda oluşan bu kimliklere göre farklı devletlere farklı dış politikalar uygulamaktadırlar. Devletler kendi aralarında sosyal ilişkilerle biçimlenen bu kimlikle tehdit, güvenlik, çıkar algılarını ve tercihlerini dış politikalarıyla ortaya koymaktadırlar. Devletler kimliklerini korumaya çalıştıklarında çıkarlarını da korumuş olurlar.¹⁰⁴

İnşacılıkta toplumsal gerçeklik verili değil inşa edilen bir süreçtir. Uluslararası ilişkiler de sosyal olarak inşa edilen bir süreçtir. Egemenlik, güvenlik, çıkar, anarşi gibi kavramlar da sosyal inşa sürecinin ürünleridir. Değişmez gerçeklik yoktur. İnşacılıkta değişim sosyal bir süreç olarak incelenmektedir. İnşacılığa göre uluslararası yapı sosyal olarak inşa edilen bir yapıdır. Yapının inşa edilme sürecinde normlar ve hukuk kuralları da etkili olmaktadır.¹⁰⁵

Sosyal bilimlerin birçok alanında etkili olan İnşacılığın net bir tanımının

¹⁰¹ Yakup Şahin, ss.2252-2253.

¹⁰² Yakup Şahin, s.2253.

¹⁰³ Gökçe ve Çaha, s.60.

¹⁰⁴ Gökçe ve Çaha, s.60.

¹⁰⁵ Yesevi, s.52.

yapılmasında zorluklar yaşanmıştır. Hatta bir kuram mı yoksa farklı bir yaklaşım olduğu bile tartışılmıştır.¹⁰⁶ Bu tartışmalara bazı İnşacılar da katılmaktadır. Çünkü birçok İnşacı kuramcıya göre düşünce, norm, kültür, kimlik gibi özellikler değişkendir. Dolayısıyla da evrensel, tarih-üstü, kültürel olarak özerk bir düşünce ve kimlikten söz edilmesi olanaksızdır. Bu nedenle İnşacılar göre Uluslararası İlişkilerin genel bir kuramını ortaya koymak çelişkilidir. Ancak geçici genellemeler yapılabilir. Dolayısıyla bazı İnşacılar göre İnşacılık bir kuram değil analitik bir çerçevedir. Wendt ise bu tartışmalara katılmamaktadır. Çünkü Wendt, İnşacılığın Uluslararası İlişkilerin kapsamlı bir kuramı olduğunu ve kendisinin de Neorealist Kenneth Waltz' un en önemli rakibi olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla İnşacıların bir bölümü evrensel ve değişmez kurallar koyma çabasında değillerdir. İnşacılık, karmaşık olguları açıklayabilecek bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Ancak Wendt İnşacılığı kapsayıcı bir Uluslararası İlişkiler kuramı olduğunu savunmuştur.¹⁰⁷

İnşacılıkta dile ve onun sosyal yönüne de önem verilmektedir. Post-Yapısalcılar dilin gerçeklik kurmadaki önemini gösteren ilk çalışmaları yapmışlardır. Dil özneler arasındaki anlamlarla sosyal dünyanın inşasında önemli bir role sahiptir. Foucault da güç ve bilgi iktidar ilişkisi kavramlarıyla inşa sürecini anlatmaya çalışmıştır.¹⁰⁸

1.2.2. Bilimsel Çalışmalarda Pozitivizm-Post Pozitivizm Tartışmaları ve İnşacı Kuram

İnşacılık gerçekliğin, sosyal olarak oluştuğunu ve burada sosyal aktörlerin, yapıların, düşüncelerin etkisini vurgulamaktadır. Gerçekliğin ve bilginin sosyal ve özneler arası olduğunu ve düşüncelerin kurucu (constitutive) özelliklerini aktör ve yapının karşılıklı etkileşimle birbirini inşa ettiğini savunur. Aktörlerin kimlik ve çıkarlarının da bu karşılıklı etkileşim içerisinde sosyal olarak inşa edildiğini verili olmadığı savunulmaktadır.¹⁰⁹ İnşacılar sosyal bilimlerde nesnel gerçeklik olamayacağını ve sosyal bilimcilerin dünya ile ilgili gerçekliğin ne olduğunu

¹⁰⁶ Reus-Smit, s.301.

¹⁰⁷ Yesevi, s.54.

¹⁰⁸ Yesevi, s.58.

¹⁰⁹ Küçük, ss.773-774.

keşfedemeyeceklerini savunmaktadırlar.¹¹⁰

İnşacı kurama göre ontolojik olarak gerçeklik sosyal olarak inşa edilmektedir. Epistemolojik olarak da bilgi, sosyal olarak inşa edilmektedir. İnşacı kuramın en önemli özelliklerinden birisi Uluslararası İlişkiler disiplinine tarihsel ve toplumsal bir boyut kazandırmasıdır. İnşacılıkta maddi unsurlar yok sayılmazlar ancak düşünsel unsurların önemi üzerinde önemle durulmaktadır. İnşacılıkta aktörlerin kimlik ve çıkarları verili değildir. Uluslararası politikada normlar, kurallar, kurumlar, aktörlerin kimlik ve çıkarları ve özneler arası etkileşim önemli araştırma konularıdır. İnşacı kuramda düşünsel unsurlar ontolojik anlamda kurucu unsurlardır.¹¹¹

İnşacılık dünyanın “nasıl” olması gerektiğini değil “ne” olduğunu açıklamaya çalışır bu yönüyle de İdealizmden farklılaşmaktadır. İnsanın doğasının iyi ya da kötü oluşuyla ilgili yorum yapmaz. Aslında İnşacılık, sanıldığı gibi tersine sosyal yapıların istikrarlı olmaları ve yeniden üretilmeleri nedeniyle sosyal değişimin mümkün ancak kolay olmadığını da savunmaktadır. İnşacılık maddi unsurların düşüncelerle ve sosyal ilişkilerle anlam kazandığını savunmaktadır.¹¹²

Rasyonalistlerin neden-sonuç ilişkileri üzerinde durarak “*ne, neye neden olur?*” soruları önemlidir. Ancak İnşacıların ise “*orada ne var?*” ve “*o nasıl çalışılmalı?*”, soruları da aynı ölçüde önemlidir.¹¹³ İnşacılığa göre düşüncelerin “kurucu” (constitutive) ve “oluşturucu” (generative) rolleri vardır.¹¹⁴

Uluslararası İlişkiler disiplinde sosyal dünyanın doğa bilimleri ile aynı yöntemlerin kullanılarak açıklanabileceğini savunan Pozitivizmin egemen olduğunu belirtmiştik. Pozitivizmin ilkeleri ise 1. Pozitif bilgi gözlemlenebilir ve empirik bilgidir dolayısıyla metafizik bilginin tersine güvenilir bilgidir. 2. Sosyal dünyayı açıklayabilmek içinde doğa bilimleri ile aynı yöntemleri kullanmak gerekir. 3. Bilimsel bilgi değerlerden arındırılmıştır. Bu ilkelere baktığımızda ise özne ve nesnenin ya da gerçek ile değerlerin ayrı oldukları gibi varsayımlarla temellendirildikleri görülmektedir.¹¹⁵

Pozitivizmin karşısında ise öncülüğünü Frankfurt Okulu düşünürlerini yaptığı

¹¹⁰ Arı ve Kıran, s.59.

¹¹¹ Küçük ss.774-777.

¹¹² Küçük s.778.

¹¹³ Wendt, s.20.

¹¹⁴ Küçük s.779.

¹¹⁵ Kaya, s.90.

Eleştirel kuram, bunun dışında da Feministler, Postmodernistler ve Post-Yapısalcılar vardır. Wendt de Postpozitivist kuramların tek bir kuram olmadığını ve İnşacıları, Neo-Marksistleri, Feministleri, Postmodernistleri vb. gibi yaklaşımları içeren bir aile olduğunu savunmaktadır. Bunların ortak noktası ise uluslararası politikayı sosyal bir inşa süreci olarak değerlendirmeleridir. Bu kuramlar ailesi Pozitivist epistemolojiyi sorgulamaktadırlar. Doğayla veya sosyal dünyayla ilgili olarak objektif (gözlemciden bağımsız) ve empirik yöntemlerden elde edilebilecek kesin sonuçlar olmadığı savunulmaktadır. Bilimsel tek bir yöntemle yetinmeyip bilgi üretim yöntemlerinde çoğulcu bir anlayışa sahiptirler. Bu kuramlar insanın doğasında ve etkinliklerinde Rasyonalist analizleri sorgulamaktadırlar. Aktörlerin kimliklerinin sosyal olarak inşa edilmekte olduğunu ancak aynı zamanda da çıkarların oluşumunda da kimliğin etkili olduğunu dolayısıyla karşılıklı bir inşa sürecinin olduğu savunulmaktadır. Değerlerden arınmış bir bilginin var olmadığı da iddia edilmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininde metod tartışmaları daha önceki dönemlerde de olmuştur. Bu dönemdeki tartışmaların farkı ise disiplindeki bu yeni dönemde ortaya çıkan kuramların, geleneksel kuramların epistemolojik ve ontolojik varsayımlarının reddine varan derinlikte bir yaklaşım farklılığının olmasıdır. Postpozitivist kuramlar sosyolojik yaklaşımlarıyla Pozitivist kuramları aşmaya çabalamışlardır.¹¹⁶

İnşacılığın anlaşılabilmesi için İnşacılığın ontoloji ve epistemolojisinin anlaşılması gereklidir. Ontoloji, varlığın ve realitenin doğası nedir? gibi sorulara cevap aramaktadır. Epistemoloji ise bilginin kökeni, kaynağı, doğası gibi konuları ele almaktadır.¹¹⁷

Bilimsel çalışmalarda kuramsal yaklaşımların kendine özgü ontoloji ve epistemolojileri vardır. İnşacı yaklaşım da Pozitivizm ve Postpozitivizmin epistemolojilerinin farklılaşmasından ortaya çıkmıştır. Pozitivizm, Rasyonalist epistemoloji ve Materyalist ontolojiyi kullanarak empirik bilgi üretmektedir. Postpozitivizmde ise sosyal ontoloji ile Reflektive (düşünsel) epistemoloji kullanılır. Wendt, kendi İnşacılık versiyonunu Pozitivist ve Postpozitivist kuramların arasında konumlandırmıştır. Wendt, Rasyonalist epistemoloji ve sosyal ontoloji

¹¹⁶ Kaya, ss.90-91.

¹¹⁷ Arı ve Kıran, s.52.

kullandığını belirtmiştir.¹¹⁸ Bu Wendt'in İnşacılığının Pozitivizme yakın bir konumda olmasını sağlamıştır. İnşacılığın Uluslararası İlişkiler disiplininde yaygınlaşması da bundan sonra gerçekleşmiş ve dolayısıyla İnşacılık yaklaşımı her ne kadar Onuf ile Uluslararası İlişkiler disiplinine girmiş olsa da Wendt sayesinde popülerlik kazanmıştır. Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplininde İnşacılık iki dönem halinde incelenebilir. 90'lı yılların ortalarına kadar yapılandırma kuramlarının etkisinde reflektive epistemoloji kullanılmıştır ki bu dönemde Pozitivizmden uzak olması nedeniyle popülerlik kazanamamıştır. 90'lı yılların ortalarından günümüze kadar olan dönemde ise özellikle Wendt'in çalışmalarıyla birlikte yapılandırma kuramından uzaklaşıp Pozitivizme yaklaşılmıştır.¹¹⁹ Dolayısıyla Wendt, Pozitivist epistemoloji ve Postpozitivist ontolojiyi benimsemiştir.¹²⁰ İnşacılık, Pozitivizme yaklaşılan bu dönemde popülerlik kazanabilmiştir.¹²¹ İnşacılığın farklı türleri olmasına rağmen Wendt'in savunduğu İnşacılık türü Pozitivist epistemoloji ve Postpozitivist ontoloji ile İnşacı Kuram Pozitivist ve Postpozitivist kuramlar arasında konumlanmaktadır.¹²²

İnşacılık gerçeğin, sosyal olarak oluştuğunu ve burada sosyal aktörlerin, yapıların, düşüncelerin etkisini vurgulamaktadır. Gerçeğin ve bilginin sosyal ve özneler arası olduğunu ve düşüncelerin kurucu (constitutive) özelliklerini vurgulayarak aktör ve yapının karşılıklı etkileşimle birbirini inşa ettiğini savunmaktadır. Aktörlerin kimlik ve çıkarlarının da bu karşılıklı etkileşim içerisinde sosyal olarak inşa edildiğini verili olmadığı savunulmaktadır. İnşacı kuramın radikal takipçilerine göre ontolojik olarak gerçeklik sosyal olarak inşa edilmektedir. Epistemolojik olarak da bilgi sosyal olarak inşa edilmektedir.¹²³

İnşacı yaklaşımın epistemolojik farklılığı çok tartışılrsa da İnşacılar ontolojik sorunların üzerinde de çok durmaktadırlar. İnşacı yaklaşımlar arasında farklılaşmalar vardır ancak ortak yönleri sosyal etkileşimi aktörlerin kimlik, çıkar ve tercihlerinin oluşumunda maddi kapasitelerden daha fazla önem vermeleridir.¹²⁴ İnşacılık yaklaşımda yapı ve aktör (agent/eden) arasında birbirlerine karşı bir üstünlükleri

¹¹⁸ Wendt, s.20.

¹¹⁹ Kiraz, ss.215-216.

¹²⁰ Yesevi, s.55.

¹²¹ Kiraz, ss.215-216.

¹²² Kaya, s.92.

¹²³ Küçük, ss.773-774.

¹²⁴ Kaya, s.107-108.

yoktur ve eşittirler. Yapı ve edenin ontolojik olarak eşit olduğu ve birbirini inşa ettikleri savunulmaktadır. İnşacılıkta “yapı” da “eden” de verili değildir ve sosyal inşa süreçleriyle inşa edilirler.¹²⁵

İnşacılık Onuf’la başlayan ilk döneminde uluslararası ilişkilerde önemli bir etki yaratmamıştır. 90’lı yıllardan sonra Wendt’in katkılarıyla bu durum değişmeye başlamıştır. Wendt’in kuramı, Pozitivist ve Postpozitivist kuramlar arasında bir orta yol olarak değerlendirilebilmektedir. Wendt, Onuf’tan farklı bir epistemoloji kullanmaktadır. Ontoloji olarak ise Onuf gibi Postpozitivist ontoloji kullanmıştır. Wendt’in kullandığı ontolojiye göre aktörler ve yapı karşılıklı olarak birbirlerini inşa etmektedir. Buna sosyal ontoloji denilir. Bu karşılıklı etkileşim sürecinde kimlik de inşa edilir. Wendt, hipotezlerinin test edilmesi, neden-sonuç ilişkisi kurma ve açıklamalarında ise Pozitivist/Rasyonalist epistemolojiyi kullanmıştır.¹²⁶

İnşacılık kuramı başlangıçta yoğun eleştiriler aldıysa da Wendt Pozitivist olduğunu ve Pozitivist epistemolojiyi kullandığını vurgulayarak eleştirileri azaltmayı başaramıştır. Wendt’in bu tutarlı Pozitivist yaklaşımı ilk dönem inşacı yaklaşıma göre önemli bir değişimdir. Wendt’in bu Pozitivist tutumu da İnşacılığın yaygınlaşmasını sağlamıştır. İnşacılıkta uluslararası siyasetin güncel konularıyla ilgili düşünceler de ortaya konulmaya başlanmıştır. Wendt çalışmalarında kurallar, normlar, kurumlar, kimlik gibi kavramları kullanmıştır.¹²⁷

Wendt’e göre toplumsal yapı, paylaşılan bilgi, maddi kaynaklar ve uygulamalar-pratik olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır.¹²⁸ İnşacılıkta “yapı”, maddi kapasitelerden değil sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. “Yapı” değişmez değildir. Belli şartlar sağlandığında yapının değişmesi olanaklıdır. Wendt, sosyal ilişkilerin yapının bir parçası olduğunu savunur. Wendt’e göre yapı, ortak bilgiler/anlayışlar/beklentiler, maddi kaynaklar ve uygulamalardan oluşur.¹²⁹

İnşacı yaklaşımda paylaşılan, ortak bilgiler/anlayışlar/beklentiler üzerinde önemle durulmaktadır. Aktörlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin kolektivist ya da çatışmacı mı olacağı bu ortak bilgi/algılara göre inşa edilmektedir. Bu

¹²⁵ Kiraz, s.219.

¹²⁶ Kiraz, s.217.

¹²⁷ Kiraz, ss.217-218.

¹²⁸ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.499.

¹²⁹ Kiraz, ss.219-220.

algı/bilgi/anlayış/paylaşılan beklentiler karşılıklı etkileşimlerle ortaya çıkmaktadır. Karşılıklı etkileşimle değişerek kolektivistten çatışmacıya, çatışmacıdan kolektivistte dönüşebilmektedir. Yapıda maddi kapasiteler tek başlarına bir şey ifade etmezler. Aktörlerin onlara yükledikleri anlamlar önemlidir. Örneğin ABD açısından Britanya'nın çok sayıdaki nükleer silahı tehdit oluşturmazken Kuzey Kore'nin az sayıdaki nükleer silahı, tehdit oluşturabilmektedir.¹³⁰

İnşacı kuramda da eleştirel kuramda olduğu gibi düşüncelerin, normların önemi vurgulanmış, Realizmin devletlerin egemen, bencil, güç peşinde koşan kimliğe sahip oldukları varsayımına mesafeli bir duruş benimsenmiştir. Sosyal yapıya vurgu yapılmıştır. Alexander Wendt kültür ve kimlik üzerinde durarak Neorealizme yoğun eleştiriler yöneltmiştir. Wendt'e göre, Neorealizmin önemli isimlerinden Kenneth Waltz'un anarşi ve maddi kapasitelerin dağılımını temel alarak tanımladığı siyasi yapı, devletlerin davranışlarını açıklamada yetersizdir. Wendt'e göre Waltz'un tanımladığı devletlerin birbirleriyle dost veya düşman olmaları, birbirlerinin egemenliklerine bakış açıları, revizyonist ya da statükocu olmaları konusunda bir bilgi vermez. Çünkü bu faktörler subjektif faktörlerdir.¹³¹

İnşacılar devletin ne olduğunu, dost ve düşmanlarının kimler olduğu ve devletlerin birbirleriyle iletişim içinde oldukları ortamda neyin olası veya istenebilir olduğu gibi konuların yalnızca maddi ve objektif güç gerçeklikleriyle değil bu gerçekliklerin kavranmasını sağlayan sosyal ve bilişsel süreçler tarafından da belirlendiğini savunmaktadırlar. Bir devletin sahip olduğu kimlik, tehdit ve fırsatları, düşman ve dost ülkeleri, müttefikleri, anlaşılır, düşünülebilir ve olası kılan bilişsel, sosyal yapıları ortaya çıkarmaktadır.¹³²

1.2.3. İnşacı Kuramda Aktör (Fail/Agent)-Yapı (Structure) İlişkisi

İnşacı kuramdaki aktör-yapı kavramı büyük ölçüde Giddens'in "*Yapılanma*" (*Structuration*) kuramından etkilenmiştir. İnşacı yazarlar Giddens'in aktör-yapı ilişkisi kavramına bu ilişkinin işleyişini belirleyen "kurallar" kavramını eklemişlerdir.¹³³

¹³⁰ Kiraz, s.220.

¹³¹ Bozdağlıoğlu, ss.127-128.

¹³² Bozdağlıoğlu, ss.127-128.

¹³³ Kaya, s.99.

Uluslararası İlişkilerde İnşacı Kuramda dış politika analizlerinde aktör-yapı ilişkisi diğer kuramlara göre önemli ayırt edici özelliklerden birisidir. Wendt insanların ve oluşturdıkları kurumların, içinde yaşadıkları toplumu dönüştüren ve yeniden üreten aktörler olduklarını savunmaktadır. Wendt'e göre toplum da bu aktörler arasındaki etkileşimi şekillendiren sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Buna göre insan aktörü ve sosyal yapılar birbirlerine bağımlı ve karşılıklı olarak birbirini içeren varlıklardır. Aktör ve yapı birbiriyle iç içe geçmiştir ve birbirinden ayrı düşünülemez. Aktör ve yapının her ikisi de sosyal ilişkileri anlamlandırmak için gereklidir.¹³⁴

İnşacılık Kuramının önemli temsilcilerinden Wendt'e göre uluslararası yapının temel analiz birimi Realizmde olduğu gibi devletlerdir. Wendt, devletlerin kimliğinin de maddi kapasiteler yanında devletler arasındaki maddi olmayan etkileşimler yoluyla da şekillendiğini savunmaktadır. İnşacılıkta “uluslararası sistem”, kuralları önceden belirlenmiş ve değişmez değildir. Devletlerin kimlikleriyle sürekli olarak inşa edilip değişebilmektedir. Wendt, devleti bir “*kapalı kutu*” olarak nitelendirmektedir. Devletin iç politika süreçleriyle ilgilenmez. Kimliğin şekillenmesi uluslararası yapıda iki ya da daha fazla sayıda aktörün birbirlerini tanımlama süreçleri kimliğin belirlenmesinde rol oynamaktadır. Christian Reus-Smit ise devletin iç politikasındaki gruplar arasındaki ilişkilerin de kimliğin belirlenmesinde rol oynadığı savunarak devletin iç politikasının da kimliğin belirlenmesindeki önemini vurgulamaktadır. Kimi yazarlara göre kimlik inşa süreci, içeride başlamaktadır. Dolayısıyla iç gelişmeler dış politikadaki kimlik algılamalarında farklılaşmalara yol açabilmektedir. Örneğin İran'da İslam Devriminden sonra devletin kimliği değişmiştir. Devrimden önce İran ABD ile iyi ilişkileri olan bir devlet iken devrimden sonra ABD düşman olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Dolayısıyla devletlerin iç politikasında çeşitli nedenlerle meydana gelen iktidar değişimleri sonucunda karar alma süreçlerinde etkili olan kişilerin ya da grupların değişmesiyle bu kişi ve grupların kimlik algılamalarına göre izlenen dış politika da değişebilmektedir.¹³⁵

¹³⁴ Ceren Devran Baykötan, Selim Dursun, “Dış Politika Analizinde Aktör-Yapı Sorunu: Mavi Marmara Baskını ve Türkiye'nin İsrail Politikasındaki Değişim”, **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, (Ed. Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin), Barış Yayınları, Ankara, 2012, s.85.

¹³⁵ Emrah Utku Gökçe ve Ömer Çaha, “Politik Kimlik ve Dış Politika, Kemalist ve Liberal-Muhafazakâr Kimliklerin Türk Dış Politikasındaki Öteki Algısı ve Uluslararası Yapıyla Uyumu”, **İnsan ve Toplum**, Cilt 9: Sayı: 2, Haziran 2019, ss.61-62.

Dış politika karar verme konumlarında olan kişilerin kimlik, ben ve öteki algılamalarında değişiklik olması durumunda izlenen dış politikada değişimler yaşanabilmektedir. Bir devletin siyasal rejimi, aynı zamanda varoluşunu tanımlamaktadır ve açıklamaktadır. Bundan sonra varlığını kalıcı hale getirmek için bazı kurallar koyulmaktadır. Devletin kimliğini belirleyen gruplar ya da bireylerin kimliği devlette kurumsallaşarak devletin kimliğinde belirleyici olur. Ancak devletin kimliği yalnızca içerideki bu gelişmelerle belirlenmemektedir. Uluslararası sistemin yapısı da devletin kimliğinin belirlenmesinde etkilidir.¹³⁶ İnşacılık yaklaşımı uluslararası ilişkileri sosyal ilişkiler ağı olarak görmektedir. İnsan doğa ile ve çevresi ile belli bir “yapı” içerisinde ve “kurallara” bağlı olarak “aktörler” ve “kurumlar” aracılığıyla etkileşim içerisinde bir varlıktır.¹³⁷

İnsan ve toplum karşılıklı etkileşim içerisinde. Ancak bu etkileşimi düzenleyen kurallar vardır. Örneğin hukuk kuralları bu kurallardan birisidir. Kurallar insanlara ne yapması gerektiğini ya da neyi yapmaması gerektiğini belirler. Kurumlar da belli kurallarla oluşurlar ve işlev gösterirler. Kurallar aynı zamanda aktörler ile kurumlar arasındaki karşılıklı ilişkileri de düzenlemektedir. Kurumlar, kurallar ve uygulamalardan oluşan sosyal düzenlemelerdir.¹³⁸

İnşacılıkta uluslararası ilişkilerde etkili olan uluslararası örgütler ve ulus-ötesi kuruluşlar da etkili olan aktörlerdir. Uluslararası sosyal yapının içinde uluslararası hukuk kuralları ve normlar vardır.¹³⁹ Aktörler, etkinlikleriyle dünyaya etki eden, farklı statülere, görevlere ve rollere sahip bireylerdir. Devletler, etkinliklerini gerçekleştirdikleri uluslararası toplumda en önemli aktörlerdir. İnşacılığa göre kurallar ve aktörler karşılıklı etkileşim içerisinde var olurlar. İnsanlar kurallara göre etkinliklerde bulunur, bu arada da aktörler ortaya çıkmaktadır. Bu aktörler de yine etkinlikleriyle maddi dünyanın sosyal gerçekliğini ortaya çıkarırlar. Aktörler kurallarla dünya maddi olarak kullanabilir duruma gelirler. Ayrıca kurallar vasıtasıyla aktörlerin etkinliklerine sınırlama da getirilebilmektedir. Ancak kurallar da var olabilmek için aktörlere ihtiyaç duymaktadırlar.¹⁴⁰

¹³⁶ Gökçe ve Çaha, s.62.

¹³⁷ Kaya, s.95.

¹³⁸ Kaya, ss.95-96.

¹³⁹ Yesevi, s.56.

¹⁴⁰ Kaya, ss.96-97.

Kurumlar, aktörler ve kurallar aynı sosyal yapı içerisindedirler. İnşacılık açısından kurumlar, aktörlerin kurallara göre etkinlik gösterdikleri şeydir. İnşacılığa göre yapıda dışarıdan da gözlemlenebilen bir kurallar paterni (örüntüsü) vardır. Yapının niteliği konusunda çeşitli tartışmalar da vardır. Yapının gerçekte var olup olmadığı ya da yalnızca düşüncelerde varlığını sürdüren bir şey olup olmadığı tartışmaları da yapılmaktadır. Yapının yalnızca düşüncelerle var olduğu iddiasına göre aktörler yapı olarak adlandırdıkları bazı paternleri gözlemlerler ve yapılar aktörler onların var olduğunu düşündükleri için varlardır. İnşacı analizde aktör yapı ilişkisinde aktörler yapıyı yapı da aktörleri karşılıklı etkilemektedir. Aslında aktörler ile yapı yalnızca analiz kolaylığı sağladığı için birbirinden ayrılırlar. Ancak biri olmadan diğlerinin var olması olanaklı değildir. Aktör ve yapıdan birinin diğesine ontolojik üstünlüğü yoktur.¹⁴¹

İNşacılık yaklaşımı ilk dönemlerinde empirik çalışmalara yeterli önemi vermemekle suçlansa da daha sonra empirik olaylarla test edilebilir bir kuram durumuna gelmiştir. Bu empirik çalışmalarını ise Aktör-yapı ilişkisi ve kimlik-çıkarcı ilişkisi üzerinde durarak yapmıştır. “Aktör-yapı” ilişkisi kavramında İnşacı yaklaşım, Uluslararası İlişkiler disiplinindeki yaygın kuramlardan farklılaşmaktadır.¹⁴²

İNşacılığın Onufun öncülüğünde başlayan ilk döneminde Yapılandırma Kuramının etkisinde Postpozitivist ve Rasyonalizm karşıtı bir duruş söz konusu olmuştur. Aktör/Eden-yapı (agent-structure) ilişkisinde Onuf, yapının, edenlerin sosyal etkileşimleriyle oluştuğunu ve Pozitivizmde verili kabul edilen olguların doğasının aslında Pozitivizmde kabul edilenden farklı olduklarını savunmaktadır. Buna göre “eden” (aktör) kabul edilen birey, toplum ya da devlet birbirleriyle sosyal etkileşim içerisinde bir yapıya sahiptirler. Kurallar, normlar ve politikalar gibi kavramlar burada önemli araçlardır.¹⁴³

Wendt'e göre yapılar, uygulamalarla oluşur. Sosyal yapılar, uygulamalarla var olabilmektedirler. Dış politika uygulamaları ya da davranışları özneler-arası anlamlandırmalarla sürekli yeniden inşa edilirler ve aktörlerce anlamlandırılırlar. Wendt'in Soğuk Savaş örneğine göre 40 yıldan fazla süren Soğuk Savaş, tarafların

¹⁴¹ Kaya, s.98.

¹⁴² Kiraz, ss.218-219.

¹⁴³ Kiraz, ss.216-217.

“bitti” demeleriyle sona ermiştir.¹⁴⁴

Wendt’e göre devletlerin birbirleriyle ilgili olumsuz algıya sahip oldukları sistemde “*güvenlik ikilemi*” ortaya çıkmaktadır. Bu güvensiz ortam da devletler güvenliklerini self-help (başının çaresine bakma) ilkesiyle tanımlarlar. Devletlerin birbirlerine güvendiği ve savaşa başvurmadan sorunlarını çözebileceklerine inandıkları sosyal yapıya ise “*güvenlik toplumu*” denir. Devletlerin silahlandıkları ve diğer devletlerin de bunu bir tehdit olarak algılayarak silahlanmaya başlaması “*güvenlik ikilemi*”nin ortaya çıkmasına neden olur. Silahlanan devletler bu yarışı bıraktıkları takdirde bu yapıda değişiklikler yaşanır ve yeniden “*güvenlik toplumu*” oluşabilir.¹⁴⁵

Wendt sosyal yapının, sistemdeki aktörlerin çoğunluğu tarafından paylaşılan “ortak bilgi” ya da “paylaşılan bilgi”den oluştuğunu savunmaktadır. Wendt’e göre bilgi, bir aktörün doğru olarak algılayıp değerlendirdiği inançlardan oluşmaktadır. İnşacılar bu inançların (ya da bilgilerin) sosyal olarak inşa edildiğini savunmaktadırlar. Bu bilgiler özel bilgiler olabileceği gibi paylaşılan bilgiler de olabilir. Bir aktör diğerleriyle etkileşime geçtiği anda sahip olduğu özel bilgi paylaşılan bilgiye dönüşmektedir. Sosyal yapı da bu tür paylaşılan bilgilerle oluşmaktadır. Dolayısıyla yapı (sosyal yapı) Neorealizm den farklı olarak maddi kapasitelerin dağılımıyla değil bilgilerin/inançların dağılımıyla açıklanmaktadır.¹⁴⁶

İnşacıların yukarıda açıkladığımız sosyal yapı kavramı, uluslararası politika açısından Neorealizmden farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Neorealizm, yapıyı maddi olarak tanımlamaktadır. Yapı bir defa oluştuğunda, devletler üzerinde bir güç haline gelmektedir ve devletlerin davranışlarını belirlemektedir. Neorealizmde, devletlerin, yapı üzerinde bir etkileri olmamaktadır. Bu da devletlerin kimlik ve çıkarlarının/tercihlerinin yapı tarafından belirlendiği anlamına gelmekte, dolayısıyla devlet kimliği ve çıkarları/tercihleri devletlerarası etkileşimle dışsal olarak oluştuğu anlamına gelmektedir. İnşacılar ise Neorealizmin bu iddiasına karşı çıkmakta ve yapı ile aktör arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu savunmaktadır. İnşacı yaklaşımda yapı, rasyonel ve bencil aktörlerin hayatta kalma

¹⁴⁴ Kiraz, s.220.

¹⁴⁵ Kiraz, ss.220-221.

¹⁴⁶ Bozdağlıoğlu, ss.130-131.

mücadelesi sonucu istem dışı oluşturdıkları ürün değildir. İnşacı yaklaşıma göre yapı, aktörlerin eylemlerinin bir aracıdır ve bu eylemlerin sonucunda değişebilir. Bir faaliyet sosyal yapının bir bölümünü dönüştürebilir ya da yeniden üretebilir. Ortaya çıkan yapısal oluşum bilinçli ya da bilinçsiz olarak oluşturulabilir. Diğer bir deyişle, yapı ve aktör arasında bir etkileşim vardır. Bu yapı ve aktörün birbirini “karşılıklı olarak inşa ettiği” anlamına gelmektedir.¹⁴⁷

Wendt'e göre aktörler de karşılıklı anlamlandırma süreçleriyle inşa edilmektedirler. Buna göre kimlik de aktörlerin kendilerini anlamasıyla edinilir. Kimliğini anlama “öteki”nin de bu anlayışı yansıtmaya bağlı olduğundan özneler-arası niteliğe sahiptir. Wendt, özneler-arası anlamlar ve uygulamalarla oluşan kimliklere göre çıkarların belirlendiğini savunur. Aktörlerin çıkarları kimliklerle belirlenmektedir. Uluslararası politika yapısı da verili değildir. Uygulamalarla inşa edilmektedir.¹⁴⁸

Wendt'in yaklaşımında devletin aktör olarak kabul edilmesi Postpozitivist yazarlar tarafından eleştirilmiştir. Postpozitivist yazarlara göre Wendt, İnşacılık yaklaşımını devlet merkezli diğer popüler kuramlara dönüştürmüştür. Wendt ise uluslararası siyasetin en önemli sorununun şiddet ve şiddetin kontrolü olduğunu, bunun da ancak devletler tarafından gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır.¹⁴⁹

İnşacıların, Neorealizme yönelttikleri bir başka eleştiri ise kimlik ve çıkar oluşumu üzerinedir. Neorealizmde maddi yapı devletlerin üzerinde bir güçtür. Bu yapı devletlerin kimlik ve çıkarlarını belirlemektedir. Neorealizme göre yapı, devletleri bencil kimlik ve çıkar edinmeye zorlamaktadır. Bunu yapmayan devletlerin yok olup gideceği savunulmaktadır. Yani kimlik ve çıkar oluşumu devletlerin etkileşiminde dışsaldır. İnşacılar ise kimlik ve çıkar oluşumunun devletler arası etkileşimde içsel olduğunu ve devletlerin kimliklerini oluşturmada çıkarlarını belirleyemeyeceklerini savunurlar. Devletler kimliklerini belirlemeden çıkarlarını tanımlayamazlar. Devletin kimliği de sosyal bir olgu olduğundan ancak diğerleriyle etkileşim sonucunda belirlenerek devlet çıkarlarının/tercihlerinin temelini oluşturur. Dolayısıyla kimlik ve çıkar devletler arasındaki etkileşimde içseldir. Ayrıca İnşacılıkta devletler,

¹⁴⁷ Bozdağlıoğlu, s.131.

¹⁴⁸ Kiraz, s.221.

¹⁴⁹ Kiraz, ss.221-222.

neorealizmden farklı olarak yalnızca yapının empoze ettiği egemen, çıkarıcı, güç peşinde koşan özelliklere sahip kimliğe değil birden fazla sosyal kimliğe sahip olabilirler. Ne tür kimliğe sahip olacakları sistemik etkileşim sonucu belirlenir. Bu kimlikler bencil olabileceği gibi kolektivist de olabilir. Devletlerin edindikleri kimlik, son tahlilde sosyal yapıyı, ya da Wendt'in sistemik kültür adını verdiği yapıyı oluşturur.¹⁵⁰

Görüldüğü gibi İnşacılık kuramı kimlik ve çıkar kavramlarıyla da Neorealizm ve Neoliberalizm gibi kuramlardan farklılaşmıştır. Bu kuramlarda kimlik ve çıkarlar verili kabul edilir. Wendt bu kuramların kimlik konusunda yanlışlıklarını savunmaktadır. Çıkarlar kim olduğumuza bağlıdır. Bu da kimliğin çıkarlara göre öncelikli olduğunu ortaya koymaktadır. Kimlikler karşılıklı etkileşim yoluyla oluşan “ben” ve “öteki” kavramları ile karşılıklı inşa süreçleriyle oluşmaktadır. “Ben” ve “öteki” kavramları karşılıklı inşa sürecinde oluşurken karşılıklı olarak olumlu bir kimliklendirme yoksa, çıkarlar “ötekine” saygı gösterilmeden tanımlanırlar. Olumlu kimliklendirmede ise “ötekinin” de çıkarları göz önünde bulundurulmaktadır. “Ben” ve “öteki” birbirlerinin bilişsel devamıdır. Wendt, uluslararası ilişkilerin anarşik yapısının ve Realist güç politikalarının olumsuz kimliklendirmeye neden olduğunu savunur. İnşacı kuram devletlerin “biz” olarak hareket edebilecekleri kurumların oluşturulmasıyla işbirliğine dayalı kolektif kimliklerin oluşturulabileceğini iddia etmektedir. Wendt, Neorealizmdeki, anarşi kavramı dolayısıyla güvenlik ikileminin kaçınılmaz olduğu iddiasını reddeder. Wendt’e göre yapı içindeki aktörlerin kimliklerinin değişmesiyle çıkarlar da değişeceğinden uluslararası anarşik yapının da değişmesi olanaklıdır.¹⁵¹

Uluslararası ilişkilere ve devletlerin dış politika davranışlarına İnşacı yaklaşımla baktığımızda Neorealizmin objektif gerçekli olarak ileri sürdüğü çıkar ve güç kavramları bütünüyle sübjektif gerçeklikler olarak karşımıza çıkmakta olduğu görülmektedir. İnşacılıkta çıkar ve güç, devletlerin kimliğine göre farklı biçimlerde tanımlanabilmektedir. İnşacılıkta yapı, sosyal olarak inşa edilmektedir ve uluslararası politika ortak anlam, fikir ve normlarla biçimlendirilmektedir. Bu sübjektif faktörler devletlerin kimliklerini etkileyerek, çıkarlarının belirlenmesini sağlarlar. Çıkarlar

¹⁵⁰ Bozdağlıoğlu, s.132.

¹⁵¹ Kiraz, ss.223-224.

belirlendikten sonra da devletler bu çıkarlarına uygun politikalar oluştururlar ve dış politika davranışlarını belirlerler. Görüldüğü gibi, Neorealizm ve İnşacılık uluslararası politikanın niteliği, devletlerin dış politika davranışlarını belirleyen faktörler, yapı ve çıkar konuların da farklı bakış açılarına sahiptirler.¹⁵²

Wendt'e göre insan topluluğuna ait yapılar maddi unsurlarla değil ortak algılarla biçimlenmektedir. Ayrıca aktörlerin kimlikleri ve çıkarları doğada verili değildir, ortak düşüncelerle inşa edilmiştir. Uluslararası ilişkilerin sosyal yapısı aktörlerini kimliklerinde ve eylemlerinde belirleyici olmaktadır. İnşacılığa göre devletler de sosyal varlıklardır. Devletlere ait paylaşılan bilgiler ve normlar devletlerin kimliklerini çıkarlarını biçimlendirmektedir. Aktörlerin çıkarları da sabit değildir. Önce devletlerin kimlikleri karşılıklı etkileşimle belirlenir daha sonra ise bu kimliklere uygun çıkarlar belirlenmektedir. Devletlerin dış politikaları da bu kimlik ve çıkarlarına göre belirlenmektedir. İnşacılığın esinlendiği Anthony Giddens yapılanma kuramında aktör olarak insan ele alınmaktadır. İnşacılıkta ise aktör devletlerdir. Devletlerin de insanlar gibi çıkarlarına göre davranışlarını belirlediği savunulmaktadır. Giddens'a göre aktör (agent/fail-eden) ve yapı arasında ya da özne-nesne arasında öncelik sırası olmadığını, karşılıklı etkileşim sonucu iki tarafın da birbirleri üzerinde belirleyicilik güçleri olduğunu savunmaktadır. İnşacılık yaklaşımında da aktör ve yapı arasında (ontolojik) bir üstünlük ilişkisi bulunmamaktadır ve birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmektedirler. Wendt üç tür anarşi kültürü olduğunu savunmuştur: Hobbesçu, Lockeçu, Kantçı. Hobbesçu kültürde devletler arasında düşmanca ilişkiler vardır. Lockeçu kültürde devletler arasında rekabet vardır. Kantçı kültürde ise devletler arasındaki ilişkiler dostçadır. Wendt'e göre Lockeçu kültür devletlerin bireysel çıkarlarına önem vermelerine neden olmaktadır. Ancak bu kültürde Hobbesçu kültürün aksine ötekine yardım etme eğilimi de vardır. Lockeçu kültüre sahip bir grup devlet dışarıdan bir tehdide karşı ise kolektif bir savunma algısı içerisinde hareket etmektedirler.¹⁵³

İnşacı yaklaşıma göre uluslararası sistemin karşılıklı sosyal etkileşimle oluştuğunu anlatmıştık. Buna göre uluslararası sistem Hobbesçu, Lockeçu ve Kantçı olabilmektedir. Hobbesçu sistemde devletler birbirlerini düşman olarak görürler ve

¹⁵² Bozdağlıoğlu, ss.128-129.

¹⁵³ Yesevi, ss.57-58.

diğer devletlerin etkilerini olanaklar ölçüsünde azaltmaya ya da yok etmeye çalışırlar. Lockeçu sistemde ise devletler birbirlerine rakiptirler ve ortak çıkarlarına göre işbirliği yapabilirler. Kantçı sistemde devletler birbirlerini dost olarak görmektedirler. Ulusal çıkarlarını tanımlarken diğer devletlerin ulusal çıkarlarını da göz önünde bulundururlar. Bu farklı sistemik yapılardaki devletlerin davranışları ve beklentileri de farklıdır.¹⁵⁴

Wendt Neorealizmin ileri sürdüğü devletler arasında anarşik rekabetin zorunlu olmadığını savunur. Wendt, yukarıda da belirtildiği gibi devletler arasındaki anarşik yapının da tek tip olmadığını savunur. Hobbesçu, Lockeçu, Kantçı olarak adlandırılan devletler arasındaki anarşik yapılardan Realizmin anarşi tanımına en uygun olan Hobbesçu yapıdır. Wendt 17. Yy'a kadar uluslararası sistemde Hobbesçu yapının geçerli olduğunu savunmaktadır. Çünkü burada devletler birbirinin düşmanıdır. Lockeçu yapıda ise devletler kendi aralarında rekabet halindedirler. Ancak bu rekabet birbirlerine saldıracak noktaya kadar ilerlemez. Dolayısıyla Lockeçu yapıda devletler birbirilerini ortadan kaldırmaya çalışmazlar. Kantçı yapıda ise devletler birbirilerini dost olarak algılamaktadırlar. Aralarındaki sorunların çözümünde barışçıl yöntemlerle çözmeye çalışırlar. Dışarıdan biri tehlike geldiğinde de tehlikeye dayanışma içerisinde karşı koyarlar. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde liberal demokrat ülkeler arasında Kantçı yapıdaki gibi bir dostluk ilişkisi gözlemlenmiştir. Wendt bu anarşik yapıların içselleştirmesini de zayıftan güçlüye üç dereceye ayırmıştır.¹⁵⁵

İnşacılıkta yapılar zamanla değişebilmektedir. Aktörler arasındaki algılar değiştikçe yapıda değişebilir. Örneğin devletler arasındaki ilişkilerde aktörlerin ilişkileri işbirlikçi ya da çatışmacı olabilir. Devletler arasında güvensiz bir yapı oluşmuşsa devletler yapıyı başlarının çaresine bakacakları (self-help) bir yapı şeklinde algırlar. Aksine güvenlik toplumu oluşmuşsa devletler sorunlarını savaşa başvurmadan da çözebileceklerine inanırlar.¹⁵⁶

Neorealizmdeki güç dağılımındaki değişime göre belirlenen sistemik değişimin yerini İnşacılıkta sisteme egemen olan normların değişmesi sonucu oluşan kültürel değişim almaktadır.¹⁵⁷ İnsanlara göre kimlik devletlerin çıkarlarını belirleyen

¹⁵⁴ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.34.

¹⁵⁵ Arı ve Kıran, ss.60-61.

¹⁵⁶ Kaya s.101.

¹⁵⁷ Bozdağlıoğlu, ss.132-133.

en önemli faktördür. Bu nedenle İnşacı yaklaşımın en çok üzerinde durduğu bir faktördür. Bir devletin kimliği davranışlarının en önemli nedeni ise devletlerin bu kimlikleri nasıl edindikleri de üzerinde durulması gerekir. Çünkü devletlerin kimliği, kendilerini ve diğerlerini tanımlamalarına ve çıkarlarını da buna göre belirlemeleri sonucunu doğurur. Devletlerin kimliği bir aktörün, toplumun diğer aktörleriyle (burada devletler) ilişkilerinde kendisine atfettiği anlamlar bütünü olarak tanımlanmaktadır. Aktörler birden fazla kimliğe sahip olabilirler. Çünkü kimlikler aktörün herhangi bir sosyal ortamda kim olduklarını ve o sosyal ortamdaki rollerini belirtmektedir. Dolayısıyla aktörlerin her durum için bir kimlik sahibi olmalarını gerektirmektedir. Kimlik, aktörün sosyal ilişkileri sonucu oluşur. Bir aktör farklı etkileşim ortamlarına bağlı olarak farklı kimliklere sahip olabilmektedir. Bu tanımlama, aktörün o ortamda hem kendini nasıl tanımladığını ve diğerleri tarafından nasıl tanımlandığını belirtirken hem de o kimliğe uygun olarak nasıl bir rol üstlenmesi gerektiğini de belirlemektedir. Dolayısıyla aktör davranışının temelinde yatan en önemli unsur, aktörün belli bir sosyal ortamda kendisi ve diğerleri tarafından nasıl tanımlandığı yani kim olduğudur. Bu durumda sosyal kimliklerin varlığı aktörün diğerleriyle olan etkileşimiyle inşa edilmektedir.¹⁵⁸

Wendt, sistemik etkileşim yoluyla devletlerin sosyal kimliklerinin nasıl oluştuğunu, yani bencil, kolektivist kimliklere nasıl sahip olunduğunu göstermeye çalışmıştır. Wendt böylece devletlerin kimliklerinin ve bu kimliklere göre oluşan çıkarların devletlerin etkileşiminde dışsal değil içsel olduğunu gösterdiğini savunur. Wendt'e göre aktörlerin kimlik ve alanları interaktif bir süreç sonucunda oluşur. Sistemde kimlik ve çıkarların oluşturduğu yapı aktörler arasındaki sübjektif anlamlarla inşa edilir. Dolayısıyla yapı sosyal olarak inşa edilir. Davranışları belirleyen anlamlar (dolayısıyla kimlikler) etkileşim sonucu ortaya çıkmaktadır. Sistemin anarşik vs. olup olmayacağı da aktörler arasındaki etkileşimin niteliği tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla devletlerin bencil, kolektivist vs. kimlik edinip edinmeyecekleri etkileşimde bulundukları diğer devletlerle birbirlerini nasıl tanımladıklarına bağlıdır. Devletler arasındaki etkileşim olumsuzsa, devletlerin bencil kimlik edinmeleri söz konusudur. Bu durumda sistem, Realist tanıma yakın bir şekilde rekabetçi, güvenlik sistemi (Lockeçu ve Hobbesçu) olacaktır. Devletlerarası etkileşim olumlu olduğu

¹⁵⁸ Bozdağlıoğlu, ss.133-134.

durumda kolektivist kimlik ortaya çıkacaktır. Bu durumda da kolektif güvenlik sistemleri (Kantçı) ortaya çıkacaktır.¹⁵⁹

İnşacılar, Realistler gibi, devletlerin bencil kimlik edinip, çıkarlarını da bu bencil kimliğe uygun olarak bencilce tanımlayabileceklerini öngörürler. Ancak bunun değişmez bir kural olmadığını savunurlar. Devletler arasındaki etkileşimin niteliğine bağlı olarak bencil, kolektivist kimlikler edinip bunlara uygun çıkarlar tanımlayabilirler. Burada üzerinde durulması gereken devletler arasındaki etkileşimin nasıl olduğudur. İnşacılara göre, devletlerin kimlikleri ve çıkarları karşılıklı etkileşimle belirlenmektedir. Devletler etkileşime geçmeden bencil vs. kimlik ve çıkar edinemezler. Devletlerin çıkarları ancak bir kimlik edindikten sonra tanımlanabilir. Kimlik de sosyal bir olgu olduğundan diğerleriyle etkileşim sonucu oluştuğundan, devletler birbirleriyle etkileşime geçmeden kimlik ve bu kimliğe bağlı olarak çıkar tanımlaması yapma olanakları yoktur. Devletler etkileşimden önce kendileri ve diğerleri hakkında bir algıya sahip değillerdir. Bu nedenle içinde bulundukları duruma ve diğerlerine anlam yüklemeleri (diğerinin dost mu düşman mı olduğu) aralarındaki etkileşimin doğasına bağlı olarak belirlenmektedir.¹⁶⁰

İnşacılar devletlerin dış politika kararlarını kimliklerine ve inandıkları normlara göre uygun davranışlar gösterecek biçimde aldıklarını savunurlar. Rasyonalizmde ise devletler, normlara ancak çıkarlarına uygun olduğu sürece uymaktadırlar. İnşacılar, devletlerin normlara sadık kaldıklarını onları meşrulaştırdıklarını ve içselleştirdiklerini savunmaktadırlar. İçselleştirilen bu normlar ise yine kimliği inşa etmede etki eder.¹⁶¹ Uluslararası toplumun normları da devletlerin davranışları üzerinde etkilidir. Farklı ülkelerin üye olduğu uluslararası örgütler devletlerin davranışlarını belirlemede etkilidir. Uluslararası normlar bu örgütler aracılığıyla farklı ölçülerde de olsa üye devletlerce benimsenmektedir.¹⁶²

Uluslararası örgütlerin sahip olduğu uzmanlık ve bilgiler, devletlerin davranışlarını etkilemektedir. Bürokratların mesleki eğitimleri onların ve dolayısıyla da devletlerin yeni normları içselleştirmelerine yol açabilmektedir. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası örgütlerin sahip oldukları kaynaklar, güçsüz

¹⁵⁹ Bozdağlıoğlu, s.134.

¹⁶⁰ Bozdağlıoğlu, s.135.

¹⁶¹ Yesevi, s.58.

¹⁶² Arı ve Kıran, s.61.

devletleri bu kuruluşlara çekmektedir. Uluslararası örgütlerin güçlü devletler üzerindeki etkisi ise daha azdır. Güçlü devletler normlara uyma konusunda zorlanamazlar ancak ikna edilebilirler.¹⁶³

Dolayısıyla Uluslararası İlişkiler disiplininde Realizm, Liberalizm, İnşacılık gibi farklı yaklaşımların dış politika analizleri birbirlerinden farklılıklar göstermektedir. Realizmde dış politika analizi yapılırken devletler arasında maddi kapasitelerin dağılımına, devletlerin Jeopolitik konumlar vs. üzerinde durulur. Devletlerin iç yapısı ve içişlerinde nasıl yönetildiği, devletin toplumla olan ilişkileri dikkate alınmaz. Aralarında farklılıklar olsa da tüm devletler dış politikada benzer davranışlar gösterirler. Uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletler daha fazla güç elde etmek için çabalarlar. Uluslararası politikanın amacı da daha güçlü ve bunun sonucunda da daha güvende olmaktır. Realizme göre devletlerin kimlik ve çıkarları verilidir, önceden belirlenmiştir. Tüm devletler hayatta kalmayı, daha güçlü olmayı, nüfuz bölgelerini genişletmeyi, Ulusal ve toprak bütünlüklerini korumayı amaçlar. Realizme göre devletlerin dış politikaları sistemdeki güç dağılımı, güvensizlik, korkuyla şekillenir. Devletler iç farklılıkları olsa da sistemdeki zorunlu rollerini oynarlar. Liberalizmde ise devlet içi faktörler önemslenmektedir. Devletlerin içişlerinde nasıl yönetildikleri uluslararası politikadaki davranışlarını belirler. Rejimin yapısı, devlet, toplam, bireyler arası ilişkiler, hükümet-dışı aktörler, dış politika analizinde göz önünde bulundurulmaktadır.¹⁶⁴

Liberal yaklaşımda devletlerin kimlik ve çıkarları, hükümet ve hükümet-dışı aktörler arasındaki ilişkilerle belirlenir. Zaman ve mekândan bağımsız bir devlet aklı söz konusu değildir. Devletin dış politika çıkarlarının ve kararlarının belirlenmesinde içerideki birçok hükümet dışı aktör, çıkar grupları, sivil toplum kuruluşları vs. etkileri vardır. Karar alıcılar toplumun çeşitli kesimlerinden gelen talepleri değerlendirmek durumundadırlar. Liberalizmde devletlerin dış politikalarında çıkarlar önemlidir. Devletler farklı dış politika sečenekleri arasında bu çıkarlara göre sechim yaparlar ve dış politikaları bir dış zorunluluktan çok içerideki çıkar gruplarının tercihlerini yansıtır. Realist ve Liberal kurumlarda dış politikanın belirleyici aktörleri devletlerdir. Realizme göre uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahip olduğundan devletler

¹⁶³ Yesevi, s.62-63.

¹⁶⁴ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.24-27.

arasındaki ilişkiler de çatışmacıdır. Liberalizm ise uluslararası sistemin anarşik yapısının zorunlu olarak çatışmaya yol açmayacağını ve devletler arasında işbirliğine dayanan ilişkilerin de olabileceğini savunur. Realist ve Liberal kuramların ikisinde de devletlerin çıkarları maddi olarak tanımlanır. Diğer devletlerle ve uluslararası örgütlerle kurulacak ilişkilerde çıkarlar gözetilir. Realist yaklaşıma göre devletlerin kimlik ve çıkarları, anarşik yapıdaki uluslararası sistemde devletlerin hayatta kalma mücadelesi içerisinde, güçlerini artırma çabalarıyla oluştuğundan değişmesi kolay değildir. Liberal Kurama göre ise devletlerin kimlik ve çıkarları içeride belirlendiğinden, içeride çeşitli çıkar gruplarının özellikleri zamanla değişebileceğinden, bu da devletin kimlik ve çıkarlarına zaman içerisinde bir değişim olarak yansiyabilir. Realist ve Liberal kuramlar ikisi de devletlerin dış politika çıkarlarının maddi olarak tanımlarlar. Realist kuramda çıkarlar askeri ve siyasi güç elde etme olanak belirlenir. Liberalizmde çıkan ekonomik göçün artırılması olarak belirlenmektedir. Dış politika analizinde devletlerin dış politikalarının analizi hangi düzeyde yapılacağının tespit edilmesi önemlidir. Farklı kuramlar genel olarak üç analiz düzeyini kullanırlar. Bunlar: Sistem, devletler, kişiler/liderler düzeyleridir. Realist ve Liberal kuramlar bu düzeylerin maddi unsurlardan oluştuğunu savunurlar. İnşacı karama göre ise maddi olmayan unsurlar daha önemlidir. ¹⁶⁵

Holsti'ye göre de dış politika analizi: sistem, devlet, birey olarak üç analiz düzeyiyle ele alınmalıdır. Uluslararası İlişkiler alanında analiz modelleri de genel olarak analiz düzeyi olarak bu üç kategoriye kullanılmaktadır. ¹⁶⁶

Analiz düzeyi sistem olarak alındığında temelde yapı üzerinde durulmakta ve her devletin ayrı ayrı sahip olduğu özgün özellikleriyle ya da devletlerin karar vericilerinin ya da siyasal seçkinlerinin davranışlarıyla ilgilenilmemektedir. Örnek olarak *klasik güç dengesi* modelinde, devletler ittifaklara karşı, karşı ittifaklar oluştururlar. Hegemonik bir devlet varsa ya tek başınadır ya da ittifak oluşturur. Dengeleyici devlet de zayıf ittifakın yanında yer alır ve dengenin korunmasına çalışır. Sistem kuramlarında devlet, iç özellikleri göz ardı edilen ve dışarıdan gelen etkilere açık bir kapalı kutu gibi değerlendirilir. Bu nedenle, sistem düzeyinde analiz yapılan tüm analitik modellerde karar vericilerin, seçkinlerin ve diğer bireylerin davranışları

¹⁶⁵ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.25-28.

¹⁶⁶ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.120.

üzerinde durulmaz, devletlerin özgün özellikleri üzerinde de durulmaz. Sistem düzeyinde analiz yapılan modellerde dış politika, bir devletin dış çevresine gösterdiği bir tepki olarak ele alınmaktadır.¹⁶⁷

Realist kuramda, sistemik düzeyde analiz yapıldığında ülkelerin maddi güç kapasitelerinin dağılımına yoğunlaşılır. Maddi yapı devletlerin dış politikalarını kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı etkiye sahiptir. Realizme göre devletlerin üzerinde egemen bir güç bulunmadığı için anarşik bir yapısı vardır. Devletlerin güvenliklerinin sağlanması ve dış politika hedeflerine ulaşma sorumluluğu kendilerindedir. Liberal kurama göre ise ekonomik güç kapasitelerinin dağılımı üzerinde durulur. Ekonomik kapasite dış politika hedeflerine ulaşmada kolaylaştırıcı ya da zorlaştırıcı etkiye sahiptir. Liberal kurama göre de uluslararası sistem anarşiktir. Ancak Realizmden farklı olarak, Liberal Kuramda uluslararası örgütler sistemdeki güvensizliği azaltarak devletlerin dış politika tercih ve davranışlarını tahmin edilmesini kolaylaştırır. Uluslararası örgütler ortak çıkarların geliştirilmesini de sağlamaktadır. Devlet düzeyi analizinde Realist kuram devletleri iç yapısından ve toplumdan bağımsız bir aktör olarak görmektedir. Devletler kararlarını tek sesli olarak alır. Temel amaç devletin güvenliğinin ve sürekliliğinin sağlanmasıdır. Yönetim biçimlerinin farklı olması dış politikada bir fark yaratmamaktadır. Liberal kuram ise devleti çok sesli bir aktör olarak tanımlamaktadır. Dış politika davranışları bu çok sesli aktörlerin etkileşimiyle belirlenmektedir. Liberal Kurama göre devlet de toplumun ve toplumdaki çıkar gruplarının temsilcisidir. Bunların üstünde ya da dışında bir aktör değildir Liberal kurama göre devlet, ülke içindeki egemen çıkar gruplarının dış politika çıkarlarını sağlamaya çalışır. Devletin yönetim şekli de önemlidir. Yönetim şeklinin farklı olması dış politikada farklılıklar yaratır.¹⁶⁸

Görüldüğü gibi devletler düzeyinde yapılan analizlerde devletin dış politikasının belirlenmesi benimsenen kurama göre değişmektedir. Örneğin Oyun teorisinde de, devletler diğer devletler karşısında kazananı maksimize ve/veya zararını minimize etmeye çalışır.¹⁶⁹

Realist kuramda bireyler/siyasal seçkinler düzeyinde yapılan analizlerde

¹⁶⁷ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.120.

¹⁶⁸ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.28-29.

¹⁶⁹ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.120.

başbakanlar, devlet başkanları gibi siyasal liderler üzerinde durur. Liderlerin dış politikanın belirlenmesinde rasyonel ve araçsal davrandıkları varsayılır. Burada rasyonellik, tercihler arasında maddi yararı en fazla alanın seçilmesidir. Araçsallık, dış politikada amaçlara ulaşmak için bütün yolların kullanılabileceği anlamındadır. Liderler dış politika kararlarını alırlarken kendi kişisel tercihlerini bırakıp sahip oldukları makamın gerektirdiği tercihleri seçmek zorundadırlar. Liberal kurama göre ise yalnızca tek liderden söz edilemez. Dış politika hükümet ve hükümet dışı aktörlerin etkileşimleriyle belirlenir. Dış politika yalnızca en üst makamdaki lider tarafından belirlenmez. Liderler ve siyasal seçkinler dış politika tercihlerini devlet içi aktörleri, kamuoyunu, devletin dışındaki aktörleri de dikkate alırlar ve kararlarının içeride ve dışarıda meşru olarak kabul edilmesine çalışırlar.¹⁷⁰

Dış politikayı bireyler düzeyinde analiz eden kuramlarda, örneğin Karar Verme Kuramında karar vericilerin ve politikacıların davranışlarından yola çıkılmaktadır. Bu kuramda bireyler devlet adına karar vermekte ve politika belirlemektedir. Bu tür modellerde, bireyler ve bireylerin ideolojileri, motivasyonları, idealleri, algılamaları, değerleri, önyargıları önem taşımaktadır.¹⁷¹

İnşacı kuramda ise bu yaygın ve popüler kuramların indirgemeci oldukları ileri sürülmektedir. İnşacı kurama göre bu kuramlar maddi unsurların sosyal anlamlarını açıklayamamaktadırlar. Devletler, toplumlardan bağımsız hareket edebilen varlıklar değildirler. Bulundukları maddi olmayan unsurlardan ve sosyal koşullardan önemli ölçüde etkilenmektedirler. Maddi unsurların onlara yüklenen anlamlardan bağımsız bir gücü yoktur. Uluslararası ilişkiler sosyal olarak oluşmuş ve zamandan ve mekândan bağımsız değildir. İnşacılığa göre sosyal gerçeklikler belirli bir süreçte oluşmaktadırlar ve zamanla değişebilmektedirler. Devletler arasındaki ilişkiler de böyledir. İnşacılık sosyal gerçekliklerin devletlerin davranışlarını sınırlamakla kalmadığını onların kimliklerini de belirlediğini öne sürmektedir.¹⁷²

İnşacılığın Wendt'in temsil ettiği versiyonunda da analiz birimi Realizmde olduğu gibi devlettir. Ancak İnşacılıkta dış politika analizinde devletler arasındaki sosyal ilişkilere vurgu yapılmaktadır.¹⁷³

¹⁷⁰ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.29.

¹⁷¹ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.121.

¹⁷² Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.30-31.

¹⁷³ Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri, s.499.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

2.1. TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL DEĞERLENDİRİLMESİ

Uluslararası İlişkiler disiplinde Türk Dış Politikası genellikle Türkiye'nin coğrafi konumu, maddi güç kapasitesi, bulunduğu bölgenin istikrarsızlığı Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşmadan en çok etkilenen bir bölgede yer alması gibi konuların üzerinde durularak incelenmektedir. Bu analizlere göre Türkiye'nin bulunduğu bölgenin istikrarsızlığı, Türkiye'nin seçeneklerini sınırlandırmaktadır. Türkiye'nin ulusal güvenliğinin, ülkenin sınırlarının iç ve dış düşmanlara karşı korunmasının dış politikanın başlıca hedefi durumuna gelmesi bu koşullarda gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye, Sovyetler Birliği tehdidine karşı NATO'ya üye olduğu ve Sovyetler Birliği tehdidini, NATO Üyeliği sayesinde Batılı ülkelerle iş birliği yaparak azaltabildiği tespiti yapılabilmektedir. Dolayısıyla da Türkiye Sovyetler Birliği'ne yakın bir coğrafi konumda olması nedeniyle de NATO içerisinde önemli bir konuma sahip olduğu değerlendirilmesi yapılabilmektedir.¹⁷⁴

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise Türkiye'nin, Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlarda daha aktif dış politika davranışları gösterme çabalarına neden olarak ise Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin manevra yeteneğinin artması gösterilmektedir. Türkiye *orta büyüklükte bir devlettir* (OBD). Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası sistem iki kutuplu olmaktan çıkmıştır. Türkiye'nin çevresindeki aktörlerin göreceli zayıflıkları nedeniyle bölgede aktif olabilmektedir. Türkiye'nin büyük güçlerle pazarlık gücünün artmasına da küresel ve bölgesel güç değişiklikleri vb. neden gösterilebilmektedir.¹⁷⁵

Ortadoğu'daki gelişmelerin Türkiye'nin ulusal güvenliğini önemli ölçüde tehdit etmesi ve ABD'nin Türkiye'nin bölgedeki politikalarına destek vermesi, bölge ülkelerinin iç sorunları nedeniyle bölgedeki etkilerinin azalması da Türkiye'nin bu yeni aktif dış politika davranışlarının nedeni olarak gösterilmektedir.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.35.

¹⁷⁵ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.35.

¹⁷⁶ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.36.

2.1.1. Dış Politikada Kimlik Kavramı

Devletlerin dış politika davranışlarında siyasi liderlerin algıları önemlidir. Devletlerin dış politika davranışlarını uluslararası sistemin anarşik yapısı ve maddi kapasitelerin dağılımıyla açıklamak zaman zaman yetersiz kalmaktadır. Siyasi liderler dış politika ve devlet yönetimi ile ilgili çeşitli kararlarını alırlarken yukarıda söz edilen bu algılarıyla hareket etmektedirler.

Devletlerin kimlikleri de sosyal ve kültürel bağlamlarda karşılıklı etkileşimle belirlenmektedir. Devletlerin kimliğinin belirlenmesinde tarih, sosyal yapı, kültürel özellikler, coğrafi faktörler olduğu kadar bu faktörlerin devletler arasındaki karşılıklı etkileşim yoluyla algılanışı da önemlidir.

Uluslararası sistemin doğası, ulusal çıkarlara dayalı ve rekabete dayalıdır. Devletler güvenlik endişeleriyle hareket etmektedirler. Dolayısıyla devletlerin dost/düşman algılarının bu rekabet ve güvenlik endişeleriyle oluşmaktadır. Ancak devletlerin dış politika davranışlarında kimlik ve ideolojileri de önemlidir. Uluslararası sistemde devletlerin kimliklerini birbirlerini nasıl algıladıklarıyla belirlenmektedir. Devletlerin dost ya da düşman olarak algılanmaları da kimliklerinin birbirleriyle uyumlu olup olmadıklarıyla ilgilidir.

Uluslararası ilişkilerde kurumlar, kurallar ve normlar devletlerin karşılıklı etkileşimleriyle ortaya çıkmaktadırlar¹⁷⁷ ve bu kurumlar, kurallar ve normlar genel olarak bütün devletler tarafından kabul görmektedirler.¹⁷⁸

Devletlerin kimlik ve çıkarları maddi kapasiteler önemlidir. Ancak maddi kapasitelerin yanında, aktörlerin düşünceleri, inançları ve bunların ortak düşünce ve inanç durumuna gelip gelmediği konuları da analizlerde önemlidir.¹⁷⁹

2.1.2. Türk Dış Politikasını Etkileyen Faktörler

Türkiye topraklarının büyük bölümü Asya kıtasındadır. Nüfusunun büyük bölümü Müslümandır. Nüfusunun büyük bir bölümünü Müslümanların oluşturması

¹⁷⁷ Yesevi, ss.56-57.

¹⁷⁸ Bozdağlıoğlu, ss.130-131.

¹⁷⁹ Arı ve Kıran, s.50.

farklı ülkelerde yaşayan Müslüman Boşnakların ya da Çeçenlerin haklarına karşı kamuoyunda duyarlılığa neden olmaktadır. Türkiye’de büyük oranda Müslüman nüfusuyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti’nde laik rejim benimsenmiştir. Diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak nüfusunun büyük bölümü de Arap değildir. İlerideki bölümlerdeki saha araştırmalarından da görülebileceği gibi Arap dünyasının önemli bir bölümünde de Türkiye, bir Ortadoğu ülkesi olarak algılanmamaktadır. Türkiye, Ortadoğu ülkeleri arasında Batı ülkelerine en yakın olanıdır ve aynı zamanda Müslüman Ortadoğu ülkelerinden farklılaşarak Batılılaşmış ve demokratikleşmiş bir ülkedir. Ortadoğu ülkelerinin yanı sıra Kafkaslar ve Balkanlar’a da komşudur. Ayrıca, Ortadoğu’daki enerji kaynaklarına yakın bir konumdadır. Bu enerji kaynaklarına yakınlığı, Türkiye’nin stratejik önemini artırırken, Batılı ülkelerin ilgisi nedeniyle güvenlik kaygılarını da artırmaktadır.¹⁸⁰

İstanbul ve Çanakkale boğazlarının konumu, komşularındaki istikrarsızlıklar, Ortadoğu’daki enerji kaynaklarına yakınlığı küresel güçlerin bölgeye olan ilgisi artırmakta ve Türkiye’nin güvenlik ve tehdit algılarını da etkilemektedir. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı İmparatorluğu mirası üzerine kurulmuştur. İmparatorluğun bazı yöneticileri de Batıdan devşirilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu aynı zamanda 19. yy’ da Avrupa güç dengesinin önemli bir parçası olduğu resmi olarak kabul edilmiş bir Avrupa ülkesidir.¹⁸¹

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yy’dan önce Hristiyan Birliği olarak nitelendirilen Avrupa’nın bir üyesi olarak kabul edilmemiştir. Avrupa ülkelerinin toplantılarında temsil edilmemiştir. Ancak bu daha sonra değişmiş ve 1840’da Tanzimat Fermanından sonra Bab-ı Ali Boğazlar Konferansı ve 1841 Londra Konferansı’nda Avrupa devletlerinin arasında yer alarak toplantılara aktif katılım sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa devletler sisteminin bir üyesi olarak kabul edilmesini sağlayan asıl önemli gelişme ise Kırım Savaşı sonrası 1856 Paris Kongresi’nde Avrupa’daki büyük devletlerin yanında Osmanlı İmparatorluğu’nun da yer almasıdır. Bundan sonra Osmanlı İmparatorluğu Avrupa’nın büyük güçlerinden birisi olduğu genel kabul görmüştür.¹⁸²

¹⁸⁰ Oran, Cilt I, ss.20-24.

¹⁸¹ Oran, Cilt I, s.25.

¹⁸² H. Davison Roderic, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernizasyonu”, çev. D. M.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesi de genel olarak batıya doğru olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun Bizans topraklarında ilerleme sürecinde Bizans İmparatorluğu'nun sömürücü feodal yapısı nedeniyle kuruluş yıllarında Osmanlı İmparatorluğu kurtarıcı olarak görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarıcı olarak görülmesi Bizans topraklarında ve Balkanlarda ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Anadolu'da da Batı bölgeleri doğuya göre daha verimli topraklara sahiptir. Bu da Osmanlı İmparatorluğu'nun Batıya doğru ilerleyişinin bir başka nedenidir.¹⁸³

Türkiye Cumhuriyeti kurulurken Osmanlı İmparatorluğu'nun bürokrasisini de devralmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni kurulan diğer bazı devletlerde görülen deneyimsizlikler Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanmamıştır. İmparatorluk mirasından gelen deneyimle Lozan görüşmelerinde büyük devletlere boyun eğilmemiştir. Bu mirastan kaynaklanan onurlu duruş kuruluş yıllarında ve daha sonraki dönemlerde de Türk Dış Politikasında gözlemlenebilmektedir. Kurtuluş Savaşı da eski Osmanlı tebaası olan Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesiyle tetiklenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan Ermeni sorunu gibi sorunlara yaklaşımında da Osmanlı İmparatorluğu mirası üzerine kurulduğu ve devletin bir süreklilik gösterdiği görülebilmektedir.¹⁸⁴

Kemalizm, Atatürkçülük, Atatürkçü Düşünce Sistemi terimleri Türk Devrim ideolojisini oluştururlar ve eş anlamlıdır. Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk Devriminin prensipleri Atatürk'ün yaşamı boyunca tasarlayıp, uygulamalarıyla da yaşama geçirdiği prensiplerdir ve "Atatürk İlkeleri" adı verilmektedir.¹⁸⁵

Atatürkçü düşünce sistemine bakıldığında yalnızca bir düşüncenin ve akımın izleyicisi olmadığı ve çağının farklı görüş ve düşüncelerini kendine özgü bir şekilde sentezlediği görülmektedir. Atatürk, Türk halkını akıl ve bilimsel gelişmelere dayanan ahlaklı bir yaşantıya sahip olmasını istemiştir. Batı uygarlığının temelini oluşturan özgür düşünce, akıl, bilim ve bireyin özgürleştirilmesini hedeflemiştir. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasının temel nedeni olarak da Batıdaki ilerleme ve

Durak, OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt:11, Sayı:11, 2000, s.852.

¹⁸³ Oran, Cilt I, s.27.

¹⁸⁴ Oran, Cilt I, ss.23-24.

¹⁸⁵ Mehmet Kayıran, Mustafa Yahya Metintaş, "Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük (Kemalizm)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:51, Bahar 2013, s.580.

gelişmelere karşı kayıtsız kalması olarak görmüştür. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerinden birisinin laik bir devlet yapısı olmasını istemiştir.¹⁸⁶ Atatürk'ün Laiklik ve Batılılaşma düşüncesinin altında yatan önemli faktörlerden birisi ise Batı tehdidir. Türkiye'nin Batılılaşmadığı takdirde Osmanlı İmparatorluğu gibi yıkılacağı düşüncesi egemendir. Türkiye'de bu Batıcı düşünce Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren izlenen dış politikaya da yansımıştır ve daha sonraki hükümetler döneminde de Batıcı dış politika izlenmeye devam edilmiştir. Geçen zaman içerisinde yorum farklılıkları olsa da Batıcı dış politika davranışlarının günümüze kadar gelen hükümetlerin hepsinde gözlemlenebilmektedir.¹⁸⁷

2.1.3. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türk Dış Politikasının Özellikleri

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluş yıllarından itibaren Batılılaşma ve Batılı kimlik kazanma çabaları içerisinde olunmuştur.¹⁸⁸ Bu dönemden başlayarak Batıcı özellikleriyle öne çıkmaya başlamıştır. Batıcılık coğrafi bir anlamdan çok Batının bilimini, ekonomisini ve uygarlığına ulaşma hedefi anlamına gelmektedir.¹⁸⁹ Atatürk ve Cumhuriyetin kurucuları Türkiye'yi Batılı bir ülkeye dönüştürmeye çabalamışlardır. Bu amaçla Batılı değerlerin ve normların Türkiye'de de yerleşebilmesi için büyük bir çaba sarf edilmiştir. Uluslararası politikada ise Türkiye'yi Batılı ülkelerle birlikte hareket etme ve Batılı ülkelerin üye olduğu uluslararası örgütlere ve bloklara üye yapma çabası içinde olmuşlardır. Bu politikalar daha sonraki dönemlerde de devam ettirilmiş ve NATO Üyeliği, AB'ye girme çabalarında da Türkiye'nin Batılı kimliğini güçlendireceği ve Batılı ülkeler tarafından bir tehdit olarak algılanmasının önüne geçilebileceği düşüncesiyle hareket edilmiştir.¹⁹⁰

Kurtuluş Savaşı yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında dış politikada liderliğin, dolayısıyla Mustafa Kemal'in belirleyiciliği gözlemlenmektedir. Mustafa

¹⁸⁶ Kayıran ve Metintaş, ss.580-608.

¹⁸⁷ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.37.

¹⁸⁸ Uğur Özgöker, Sezin İba, "Uluslararası İlişkiler ve Türkiye'nin Yeni Dış Politikası", **21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, (Ed. Hasret Çomak), Umuttepe Yayınları, İzmit-Kocaeli, Eylül 2010, s.84.

¹⁸⁹ Mehmet Şahin, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu: Altı Aylık Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı:8, 2010, s.10.

¹⁹⁰ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.37.

Kemal bu dönemde uzman görüşlerini, bakanlık raporlarını değerlendirmiş ve yakın çevresiyle görüş alışverişlerinde de bulunmuştur.¹⁹¹

Türk Dış Politikasının Cumhuriyet'in ilk yıllarından başlayarak yerleşen ve daha sonra da devam eden iki önemli özelliği Batıcılık ve statükoculuktur. Statükoculuk burada kurulu düzenin korunması, bozulmaması anlamındadır.¹⁹² Mevcut dengeleri ve sınırları koruma anlamına gelen statükoculuğun burada Türkiye Cumhuriyeti için kastedilen anlamı 1. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan düzenin korunabilmesidir. Batıcılık ise coğrafi bir anlamdan çok Batının bilimine, ekonomisine ve uygarlığına ulaşma hedefi anlamındadır.¹⁹³

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası söz konusu olduğunda statükoculuk ve Batıcılık özelliklerinin daha belirgin duruma geldiği gözlemlenmektedir. Türklerin Ortadoğu'daki egemenliği, bazı Arap liderlerin desteğini de alan İngiltere ve Fransa ile yapılan savaşlar sonucunda sona ermiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1923'te kurulduktan sonra ise dış politikada Ortadoğu'ya daha az ağırlık verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni rejimin güçlendirilmesi için iç güvenlik konuları gündemin ilk sıralarında olduğu görülmektedir. Dolayısıyla dış politikada yeni kurulan devlet için risk oluşturabilecek girişimlerden uzak durulmuştur. Bu dönemde Ortadoğu'da yaşanan sorunların ülke güvenliğini tehlikeye düşürebileceği değerlendirildiğinden bu bölgeden ve sorunlarından uzak durulmaya çalışılmıştır.¹⁹⁴

Bir sonraki başlıkta Cumhuriyetin ilk dönemlerinden başlayarak günümüze kadar Türk Dış Politikasının önemli özelliklerinden birisi olan Batıcılık özelliği anlatılmaktadır.

2.1.3.1. Batıcılık

Başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Cumhuriyetin kurucuları Türkiye'yi Batılı bir ülkeye dönüştürmeye çabalamışlardır. Bu amaçla Batılı değerlerin ve normların Türkiye'de de yerleşebilmesi için büyük bir çaba sarf edilmiştir. Uluslararası

¹⁹¹ Oran, Cilt I, s.74.

¹⁹² Oran, Cilt I, s.46.

¹⁹³ Mehmet Şahin, s.10.

¹⁹⁴ Mehmet Şahin, s.10.

politikada ise Türkiye'nin Batılı ülkelerle birlikte hareket etmesi ve aynı blok içinde kalması çabası içinde olmuşlardır. Dış politikanın Batılı ülkelerle uyumlu olması çabası, mümkün olan tüm Batılı kurumlara üye olma isteği, bir savaş tehdidi olduğunda Batılı ülkelere yardım isteme, bölgemizde Türkiye'yi Batının temsilcisi olarak görme ve Batılı değerlerin yayılmasına çalışma, dış politikada Batıcılığın göstergesidir. Batıcılık düşüncesi aslında Cumhuriyetin kurucuları tarafından bir ulusal güvenlik konusu olarak da görülmüştür. Türkiye'nin ulusal güvenliğinin ancak Batılı kimliğin yerleşmesiyle sağlanabileceğini, bu olmadığı takdirde Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderinin de Osmanlı İmparatorluğu gibi olacağına inanılmaktadır. Daha sonraki dönemlerde de NATO üyeliği ve AB'ye girme çabalarında da Türkiye'nin Batılı kimliğini güçlendireceği ve Batılı ülkeler tarafından bir tehdit olarak algılanmasının önüne geçeceği düşüncesi vardır.¹⁹⁵

Buradan, Batılılaşmanın Cumhuriyetin kurucuları tarafından bir güvenlik stratejisi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Batılılar tarafından Batılı olduğu kabul edilerek Türkiye Cumhuriyeti'nin sürekliliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Açıkça görülebileceği gibi Batılı ülkeler, Türkiye'nin modernleşmesi için örnek olarak görülse de aynı zamanda potansiyel bir düşman olarak da görülmüştür. Bu iki uç arasında gidip gelmeler ise günümüzde de Batılı ülkelerle rasyonel ilişki kurulabilmesine engel olabilmektedir. Batıcı dış politika nedeniyle, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı dışında kalan ülkelerle olan ilişkileri de zayıftır. Burada da Batı ülkeleri dışındaki ülkelerle ilişki kurulursa, Türkiye'nin Batılı kimliğine zarar gelebilir endişesi yatmaktadır. Türkiye, Ortadoğu'daki gelişmelerde aktif rol oynadığı takdirde Batılı kimliğine zarar verebileceği endişeleri vardır. Bu nedenle Türkiye, İslam Kalkınma Örgütü'ne de başlangıçta üye olmak istememiştir. Batıcı ideolojinin ağırlığını daha fazla hissettirdiği dönemlerde Osmanlı mirasına referansların da azaldığı gözlenmektedir.¹⁹⁶

Batıcılık, Türk Dış Politikasının en önemli özelliklerinden birisidir. Cumhuriyetin kurucuları Batı uygarlığının insan aklına önem veren bir uygarlık biçimi olması dolayısıyla Batıcılığı tercih etmişlerdir. Burada Batı uygarlığından kastedilen coğrafi bir anlamdan çok insan aklına öncelik verilen bir uygarlık biçimi

¹⁹⁵ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.37.

¹⁹⁶ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.37-43.

anlaşılmalıdır. Türkiye’de Batıcılık düşüncesinin tarihsel nedenleri de vardır. Türkler Osmanlı İmparatorluğu kurulmadan önce de sürekli batıya doğru göç etmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde iktidarda olan ilk önceleri cemiyet sonraları da bir fırka (siyasal parti) haline gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti kökenlidir. Bu cemiyetin özelliği de milliyetçi ve Batıcı olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucuları da bu cemiyet kökenli olmaları dolayısıyla Milliyetçilik ve Batıcılık özellikleri devam etmiştir.¹⁹⁷

Türkiye’de Batıcılık düşüncesi Osmanlı İmparatorluğu döneminde ortaya çıkmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı’ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda büyük bir değişim yaşanmaya başlamıştır. II. Mahmut döneminde Osmanlı İmparatorluğu Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa karşısında yenilgiye uğrayınca ordudan başlayarak her alana yayılan bir yenileşme hareketi başlamıştır. Bu yenileşme hareketiyle birlikte, doğa bilimleri, tıp, matematik bilimleri, eğitim ve kültür hayatına girmeye başlamıştır. İmparatorluğun dış politikası da bu değişimden etkilenmiş ve Batıyla ilişkilerin geliştirilmesi için çaba harcanmaya başlanmıştır. 1835’te Dışişleri Bakanlığı (Hariciye Nezareti) kurulmuştur. 2. Abdülhamit döneminde de Dışişleri bürokrasisi geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁹⁸

Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti’yle birlikte modern bir ulus-devlet kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde her ne kadar bazı yenileşme çabaları olsa da Cumhuriyetin kurucuları bunları yeterli görmemiş ve ülkede yaşanan sorunların kaynağının Osmanlı İmparatorluğu’nun çağdışı olarak değerlendirdikleri kurum ve uygulamaları olduğunu değerlendirmişlerdir. Bu sorunların çözümü için de Batılılaşmaktan başka çare olmadığına inanmışlardır. Bu nedenle Batılı bir ülke kurmayı hedeflemişlerdir. Dolayısıyla da Batıcılık dış politikanın da en temel özelliklerinden birisi haline gelmiştir. Bu dönemde siyasi seçkinlerin algılarında Batıcı ideoloji önemli bir rol oynamış ve Batıcı ideolojiye göre dış politika davranış ve tercihlerini belirlemeye çalışmışlardır.¹⁹⁹

¹⁹⁷ Oran, Cilt I, ss.46-50.

¹⁹⁸ Özgöker, İba, ss.82-83.

¹⁹⁹ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, “Dış Politikada İdeolojinin Rolü”, **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, (Ed. Ertan Efegil, Mehmet Seyfettin Erol), Barış Yayınları, Ankara, 2012, s.367.

Devletler üye oldukları hatta üye olmaya çalıştıkları uluslararası örgütlerin değerlerini normlarını zamanla benimseyip içselleştirmektedirler. Kendi kimliklerini de bu değer ve normlar üzerinden tanımlamaya başlamaktadırlar. Buna sosyalleşme denilmektedir. Değer ve normlar ne kadar içselleştirilirse benimseme de o kadar kalıcı hale gelir. Uluslararası örgütler bu şekilde kimlik dönüşümlerine yol açmaktadırlar. NATO üyeliği, AB'ye üye olma çabaları vs. gibi girişimler Türkiye'nin Batılı normları içselleştirmesine ve Batılı kimlik dönüşümüne katkıda bulunmuştur. Türkiye'nin Batılı kimliğinin ve dış politikada Batıcı dış politika davranışlarının, tarihten gelen diğer kimliklere rağmen kalıcı olduğu da gözlemlenmektedir. AB üyeliği için gereken koşulları yerine getirme çabalarının da Türkiye'nin Batılı sosyalleşme ve kimlik değişimini kalıcı hale getirebileceği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.²⁰⁰

Dış politikasında Batıcılığı benimseyen Türkiye, 2. Dünya Savaşı sonrasında da NATO gibi Batılı bir ittifaka üye olarak Batılı kimliğini güçlendirmiştir. AB üyeliği gerçekleştiğinde de Batılı kimliğin daha da güçleneceği öngörülebilmektedir. Dolayısıyla Atatürkçü ideoloji Batıcılık yönüyle günümüzde de Türk Dış Politikasında temel hedef ve çıkarları belirlemektedir.²⁰¹

Batılılaşma, Cumhuriyetin kurucuları açısından modernleşme ve Avrupa tarafından kabul görme anlamları taşımaktaydı. Bu nedenle modern ve demokratik Avrupa ülkelerindeki siyasal ve hukuksal sistemler benimsenmiştir. Türkiye, modern ve Batılı kimliğini güçlendirmek için 1932'de Milletler Cemiyeti'ne üye olmuştur. Bütün ülkelerle iyi ilişkiler kurma politikası gereği olarak da Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile Balkan Paktı (1934), İran, Irak ve Afganistan'la Sadabat Paktı (1937) imzalanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk Dış Politikasının hedefleri uluslararası hukuka uygun, ulusal egemenliğin sağlandığı, bağımsız, istikrarlı işbirliğine dayanan ilişkilerin kurularak geliştirilmesi, dolayısıyla da refah, barış vs. gibi hedeflere ulaşılmasıdır. Bu dönemde Ortadoğu'ya olan ilgisizlik yukarıda saydığımız Batılılaşma ve Batılı kimlik kazanma çabalarından kaynaklansa da aynı dönemde Ortadoğu ülkelerinin Batılı ülkelerin kontrolünde olmasının etkisi de vardır.²⁰²

Batıcılık özelliğinden sonra kuruluş yıllarından başlayarak uzun süre Türk Dış

²⁰⁰ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.44.

²⁰¹ Erol ve Ozan, ss.367-368.

²⁰² Özgöker ve İba, s.79-84.

Politikasının önemli özelliklerinden birisi olarak kalan statükoculuk özelliği de bir sonraki başlıkta anlatılmaktadır.

2.1.3.2. Statükoculuk

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki yenilgiler ve toprak kayıpları, Kurtuluş Savaşı yıllarındaki zor koşullar, Türk Dış Politikasında mevcut sınırları ve dengeleri sürdürme anlamına gelen statükoculuğun yerleşmesine neden olmuştur. Mevcut sınırlarda herhangi bir değişiklik olmaması politikası ile başka ülkelerde yaşanan soydaşlarla ilgili olarak da irredantizm politikasından uzak durulmuştur.²⁰³

Ülkelerin stratejik kültürleri sosyal olarak oluşmaktadır. Bu oluşan stratejik kültür nesilden nesile aktarılmaktadır. Yeni nesiller de eskilerin stratejik deneyimlerini içselleştirdiklerinden stratejik kültür kolay kolay değişmemektedir. Geçmişte yaşanmış savaşlar, stratejiler, kurulan ittifaklar, sonraki nesillerin strateji tercihlerini de etkilemektedir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğunun Rusya'yla, Yunanistan'la yaptığı çok sayıda savaş, İmparatorluğun Batı Avrupa devletleri tarafından parçalanması, Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının Kurtuluş Savaşı sonucunda çizilmesi gibi olaylar, sonraki nesilleri de etkilemiştir. Rusya ve Yunanistan'ın Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından önemli tehditler olarak algılanması bu nedenledir. Tarihsel miras ve algılamalar burada etkili olmuştur ve bu algılamalar yalnızca söz konusu ülkelerin sahip oldukları maddi kapasitelerle açıklanamazlar. Batılı ülkelerle tarihi deneyimlerimiz Türkiye'nin güvenlik kültürünün oluşmasında etkili olmuştur. 1699 Karlofça Anlaşmasına kadar İmparatorluk sınırları Avrupa'ya doğru genişlemiştir. Bu döneme kadar İmparatorluk her konuda kendini Avrupa'dan üstün görmüştür. Karlofça Anlaşmasından sonra İmparatorluk giderek zayıflamaya ve topraklarını kaybetmeye başlamıştır. Bu zayıflama 1. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Avrupa karşısındaki bu yenilgiler, İmparatorluğun çöküşten kurtulabilmesi için Batılılaşması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır.²⁰⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda Osmanlı, Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları yıkılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ülkenin toprak

²⁰³ Oran, Cilt I, ss.46-47.

²⁰⁴ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.41-42.

bütünlüğünü ve varlığını tehlikeye atmayan bir dış politika izlemenin en önemli hedef haline gelmesi Cumhuriyet döneminde yayılmacı politika izlenmemesinin en önemli nedenidir. Gelecek dönemlerde de tüm ülkelerin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygılı olma ilkesi Türk Dış Politikasında, Misakı Milli'den miras kalan önemli ilkelere birisi durumuna gelmiştir. Türk Dış Politikası bu mirasla, komşularıyla ve tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurmayı, işbirliğini geliştirmeyi, anlaşmazlıkları, barışçıl yöntemlerle çözmeyi öngörmüş, uluslararası barışa, istikrara, güvenliğe, refaha katkıda bulunan bir dış politika izlenmiştir.²⁰⁵

Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde kuruluş aşamasında olan Türkiye'nin başka ülkelerin toprağında gözü olması söz konusu değildir. O dönemde ülke içinde rejimin ve devletin güçlendirilmesi çabaları devam etmekteydi. Geçmişin yaralarının sarılması, ortaya çıkan bazı iç ayaklanmalarla mücadele ve Batılı kimlik değişiminin sağlanması için reformlar yapılması konusunda büyük çabalar sarf edilmekteydi. Ülke dışında en çok soydaşımızın yaşadığı yer Sovyetler Birliği'ydı. Sovyetler Birliği'yle 1921 yılında yapılan antlaşmaya göre Türkiye, SSCB'de Turancılığı, SSCB'de Türkiye'de komünizmi yaymaya çalışmayacaktı. SSCB aynı zamanda Kurtuluş Savaşı yıllarında ve sonraki yıllarda Türkiye'ye siyasal ve ekonomik açıdan yardımlarda bulunmuştur. Türkiye'nin irredantizmden uzak durma politikası yalnızca Sovyetler Birliği'ndeki soydaşlara yönelik değil bütün ülkelerde yaşayan soydaşlarımıza yöneliktir. Çünkü irredantizm politikasının Türkiye aleyhine sonuçlanmasından korkulmuştur. İttihat ve Terakki'nin Pantürkist politikası Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma nedenlerinden birisi olarak görülmüştür. Cumhuriyetin kurucuları aynı hataya düşmek istememişlerdir. Misakı Milli sınırlarına Lozan Anlaşmasıyla büyük ölçüde ulaşıldığı düşünülmüştür. Kurtuluş Savaşı, Versay anlaşmasıyla kurulan düzene karşı silahla karşı çıkılarak gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında revizyonist bir harekettir. Ancak bu revizyonizm o zamanın zor koşullarında Misakı Milli hedeflerine ulaşmaya yönelik belli sınırları olan bir revizyonist harekettir. Kurtuluş Savaşı sonrası Misakı Milli hedeflerine büyük ölçüde ulaşıncı da statükocu politika izlenmiştir. Sonraki yıllarda Montrö anlaşması (1936) ve Hatay'ın ilhakı (1939) gibi revizyonist uygulamalar olsa da bunlar silah kullanılmadan gerçekleştirilen uygulamalardır. Daha sonraki dönemlerde Kore'ye

²⁰⁵ Özgöker ve İba, s.83.

asker gönderilmesi (1950), Kıbrıs Barış Harekâtı (1974), Kuzey Irak harekâtları (1980,1990), Somali (1993) Bosna (1994), Kosova (1999), Makedonya (2001), Afganistan (2002), Lübnan (2006), asker göndermeler de bir bakıma Batıcı statükoyu devam ettirme özelliklerine sahiptir. Türk Dış Politikasında Cumhuriyet döneminde başlayan statükoculuk uzun süre devam etmiştir. Bu müdahaleler belli şartlarda, sınırlı gerçekleştirilen müdahalelerdir. Kore, Somali, Bosna, Kosova, Makedonya, Afganistan hareketleri, Batıcı statükoyu korumak için yapılmıştır.²⁰⁶

Cumhuriyet dönemi Türk dış politikasının bir özelliği de Batı ve Batı karşıtları arasında ve Batının kendi içindeki güçler arasında denge kurmaya çalışmasıdır. Bazı dönemlerde Batı ile Doğu arasındaki dengeyi korumak kolay olmamıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak farklı dönemlerde SSCB 'den bir denge unsuru olarak yararlanılabilmektedir. Batı Avrupa ülkeleri arasındaki denge de ilk yıllarda başarıyla sağlanabilmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Avrupa çok zayıflamıştır ve Türk Dış Politikasında ABD ile Avrupa arasında böyle bir denge kurulamamıştır.²⁰⁷

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucuları tarafından geliştirilen dış politika doktrini Türkiye'nin izleyeceği dış politikaya sonraki yıllarda da rehberlik etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde başlayan Batılılaşma projeleri Cumhuriyet döneminde de artarak devam etmiştir. Yeni yönetimin geliştirdiği dış politika doktrini Batıya yönelik bir dış politikaydı. Ancak bu politika Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerde önemli bir zayıflamaya da neden olmuştu. Yeni Cumhuriyet rejimi Ortadoğu'nun büyük bölümünü yüzyıllarca yönettikten sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgenin kontrolünü kaybeden sorunlu Osmanlı mirasından uzak durmaya çalışmıştır. Batıya yönelik bu dış politika ileriki dönemlerde Soğuk Savaş yıllarında daha da derinleşmiştir ve Türkiye, Batı kampının bir ortağı haline gelmiştir. Bu nedenle o dönemde Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri sınırlı olmuştur. Ancak daha sonraki yıllarda Türkiye, Kıbrıs sorunuyla ilgili uluslararası platformlarda yalnız kaldığını görünce Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirip bölge sorunlarına daha fazla ilgi gösterilmeye çalışılmıştır.²⁰⁸

²⁰⁶ Oran, Cilt I, s.47-48.

²⁰⁷ Oran, Cilt I, ss.49-75.

²⁰⁸ Mustafa Yetim ve Tamer Kaşıkçı, "Re-adapting to Changing Middle Eastern Politics: The Modification in Turkey's Actor Perception and Turkey-Free Syrian Army (FSA) Relations", **Contemporary Review of the Middle East**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2021, ss.193-194.

Batıya dönük dış politikayla birlikte Türkiye bölgesel ve küresel olarak başka ülkelere müdahale etmeme politikası da izlemiştir. Bu politika Mustafa Kemal Atatürk'ün “*Yurtta Barış Dünyada Barış*” sözüyle de formüle edilmiştir. Yeni rejim ülkenin istikrarını ve gelişmesini olumsuz etkileyebilecek her türlü çatışmayı önlemeye büyük önem vermiştir.²⁰⁹

2.2. 1923-1950 DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Bu dönemin başında Ortadoğu'da siyasi coğrafya daha yeni şekillenmeye başlamıştır. Arapların bağımsızlık talepleri daha Birinci Dünya Savaşı yıllarında başlamıştır. Ancak savaş sonrasında bağımsızlıklarını hala elde edememişlerdir. Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkıp Hristiyan Batılı ülkelerin egemenliğine girmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde bölgede İngiltere ve Fransa mandaları ya da bu ülkeler tarafından kurulan devletler ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler bölgede Osmanlı egemenliği sona erdikten sonra bu defa İngiliz ve Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesi vermek zorunda kalmışlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Ortadoğu ile ilişkiler söz konusu olduğunda genel düşünce bölgeyle ilişkilerin özellikle kısıtlı tutulduğu biçimindedir. Ancak sorunun farklı boyutları da vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölgede henüz bağımsız Arap ülkeleri kurulmamıştır. Ortadoğu bölgesi bu dönemde siyasi olarak şekillenmesini tamamlamamıştır. Türkiye'nin günümüzde olduğu gibi Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerle bağımsız ilişkiler kurması olanağı yoktur. 1920'lerde bu ülkelerle yapılan anlaşmalar bile onlar adına İngiltere ve Fransa gibi ülkelerle yapılmıştır. Önceki dönemlerden miras kalan bazı sorunlar da bu dönemde çözülmeye çalışılmıştır. Musul sorunu Türkiye'nin çıkarlarına uygun olmayan bir şekilde sonuçlanmıştır. Hatay sorunu ise Türkiye'nin çıkarlarına uygun bir biçimde sonuçlanmıştır. Ortadoğu bölgesindeki ülkeler İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar bağımsızlıklarını elde etmeye çabalamışlardır. Bu dönemdeki koşullarda Türkiye'nin bu sorunlara müdahil olması akılcı değildir. Ayrıca bu dönemde hem Türkiye hem de Arap ülkeleri modernleşme çabaları içerisindeyler. Arap ülkeleri manda yönetim

²⁰⁹ Yetim ve Kaşıkçı, p.194.

altında da olsalar hem ulusal kimlik hem de ulus-devlet kurma çabası içerisindedirler. Bu çabalar içerisinde Türkiye ve Arap ülkeleri işbirliğine yönelik bir ilişki içerisinde olmaları olanağı bulamamışlardır. Bölgedeki ulusal kimlik oluşturma çabaları “öteki” kimliğine de bağlı olduğundan bu dönemde Araplar açısından Türkler, Türkler açısından da Araplar “öteki” olarak algılanmıştır.²¹⁰

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti, gelişmiş Avrupa ülkelerine göre oldukça zayıf bir görünümdeydi. Bu güçsüzlük İkinci Dünya Savaşından sonra da devam etmiştir. Ancak Türkiye yine de “Orta Büyüklükte”²¹¹ bir ülke olarak Güneydoğu Avrupa'da ve Ortadoğu'da büyük devletlerle zaman zaman pazarlık yapabilmekteydi. Bu bölgesel de olsa uluslararası sistemde belli bir gücü olduğu anlamına gelmekteydi.²¹²

Türkiye'nin ekonomik ve askeri kapasitelerine baktığımızda da orta büyüklükte bir devlet olduğu görülmektedir. Yüzölçümü komşularının çoğundan daha fazladır. Tarımsal üretimiyle ve doğal kaynaklarının zenginliğiyle kendi kendine yeterli olabilecek kapasitedir. Silah sanayiinde ise dışa bağımlılık giderek azalmaktadır.²¹³

Türkiye'nin uluslararası etkinliğinin gücü coğrafi konumu, doğal kaynakları, insan kaynağı, ekonomik gücüyle belirlenmektedir. Coğrafi konumu bakımından büyük güçlerin ilgisinin yüksek olduğu bir bölgededir. Büyük güçlerin bölgeye olan bu ilgisi, Türkiye'nin siyasal seçkinlerine göreceli bir esneklik sağlamaktadır. Bölgede karşılaştığı sorunların çözümünde müttefiki ABD'nin desteğini de zaman zaman

²¹⁰ Mehmet Şahin, ss.11-12.

²¹¹ Uluslararası sistemde devletler büyüklüklerine göre büyük, küçük ve orta büyüklükte devletler olarak sınıflandırılabilirler. Devletleri, sahip oldukları nüfus, yüzölçümü, kaynaklar, askeri güç, bölgesel ve küresel dengeleri etkileyebilme yeteneği bakımından büyük ya da küçük olarak sınıflandırmak kolaydır. Ancak bir de uluslararası sisteme fazla etkileri olmayan ancak bölgesel politikayı etkileyebilen, büyük devletlerin zorlamalarına bir ölçüde direnebilen ve onlarla zaman zaman pazarlığa girebilen ve koşulları iyi değerlendirdiğinde onların davranışlarını etkileyebilen Orta büyüklükte devletler vardır. Türkiye, İsrail, İran orta büyüklükte devletlere örnek verilebilir. Türkiye orta büyüklükte bir devlettir. Orta büyüklükteki devletler “bölgesel güç” olarak da adlandırılabilirler. Orta büyüklükteki devletler büyük devletlere karşı sonuna kadar direnip onlarla savaşa girebilecek kadar güçleri yoktur. Orta büyüklükteki devletler büyük devletlerden birisinin tehdidi altındayken, büyük devletler arasındaki güç dengesini kullanmak ya da bir ittifaka girmek gibi seçenekleri vardır. Güç dengeleri sürekli değiştiği için güç dengesini kullanmak kolay değildir. İki kutuplu sistemde orta büyüklükteki bir devletin Jeostratejik konumu kutupların liderlerini yalandan ilgilendiriyorsa, orta büyüklükteki devlet büyük olasılıkla taraflardan birini seçmek zorunda kalır. Orta büyüklükteki devletlerin belli bir ekonomik büyüklüğü vardır. Ekonomik sorunlarını, askeri ve stratejik önemini vurgulayarak orta büyüklükteki devlet özelliğini kaybetmemeye çalışır. Oran Cilt I, ss.29-31.

²¹² William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul 2003, s.XIII.

²¹³ Oran, Cilt I, ss.31-32.

alabilmektedir. Ancak, bölgede büyük güçler arasındaki çıkar kavgalarından uzak kalamamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin coğrafi konumu uluslararası ağırlığını artırsa da bölgedeki uluslararası sorunlardan uzak kalabilmesini de olanaksız hale getirmektedir.²¹⁴

2.3. SOĞUK SAVAŞ YILLARINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere ve Fransa İkinci Dünya Savaşı'nın yol açtığı sorunlar nedeniyle Ortadoğu bölgesinden çekilmek zorunda kalsalar da Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkileri bu dönemde de gelişmemiş aksine Arap ülkelerinden daha da uzaklaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem Türk Dış Politikasında Batıcı özelliğin ağır bastığı bir dönem olmuştur. Bu dönemdeki abartılı Batıcı dış politikalarla Ortadoğu bölgesinden daha da uzaklaşmış ve Arapların Türkiye algısına büyük zarar verilmiştir. Türkiye bu dönemde Batının bölgedeki gönüllü temsilcisi durumunda “*aktif taraflılık*” adı verilen bir dış politika izlemiştir.²¹⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu bölgesinden çekilmesiyle bölgede ABD ve SSCB etkili olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde “*İki Kutuplu Sistem*” in ortaya çıkması ile bu sistem Ortadoğu bölgesini de etkilemiştir ve bölge iki blok arasındaki rekabetin en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Bir Ortadoğu ülkesi olan Türkiye de güvenlik endişelerini Batı Bloku içerisinde yer alarak gidermeye çalışmıştır. Bu endişeler nedeniyle Türkiye siyasi, ekonomik, askeri olarak Batı Blokunda yer almıştır ve Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir. 1950'li yıllarda bu politika zirveye ulaşmıştır ve Türkiye'yi Batı ülkelerine ve ABD'ye yaklaştıırken Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin minimuma inmesine neden olmuştur. Türkiye'nin bu aktif Batı yanlısı politikası bölgede Sovyetler Birliği'nin etkisinin artmasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye bu dönemde de Sovyetler Birliği'ne karşı aktif Batı yanlısı tutumunu devam ettirmekten kaçınmamıştır. Ortadoğu politikasını adeta Batı yanlısı dış politikanın aracı olarak kullanmıştır.²¹⁶

²¹⁴ Hale, ss.XIII-XIV.

²¹⁵ Mehmet Şahin, s.12.

²¹⁶ Mehmet Şahin, ss.12-13.

Türk Dış Politikasında tek parti döneminde güvenlik kaygıları belirleyici olmuştur. Çok partili döneme geçildiğinde bundan sapmalar görölse de bu güvenlik kaygıları devam etmiştir. Bu güvenlik kaygıları nedeniyle de Türkiye, SSCB tehdidine karşı Batı yanlısı bir dış politika izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı yıllarını izleyen yıllarda Batılı ülkeler Ortadoğu bölgesinden çekildikten sonra da Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkileri gelişmemiştir. 50'li yıllardan sonra Türkiye Ortadoğu ülkelerinden daha da uzaklaşmıştır. Batıcı dış politikalar nedeniyle bölgeden daha da uzaklaşan Türkiye bölgedeki halkların gözünde de itibar kaybetmiştir.²¹⁷

Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşma Ortadoğu bölgesine de yansımıştır. ABD, İngiltere'nin çekildiği bölgeleri kontrolü altına almaya başlamıştır. SSCB'de bölgedeki Batı karşıtı ülkeleri kontrolü altına alma çabası içerisine girmiştir. Türkiye bu dönemde güvenlik kaygılarıyla benimsediği Batı yanlısı dış politikaların sonucu olarak Batıya yaklaşmış ve Ortadoğu ülkelerinden uzaklaşmıştır. Soğuk Savaş döneminde SSCB tehdidine karşı Türkiye İsrail ile aynı blokta yer almış ve yakınlaşmıştır. Bu da Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerin daha da zayıflamasına yol açmıştır. Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler: 1967 ve 1973 Arap-İsrail Savaşları, 1975-1990 yılları arasındaki Lübnan İç Savaşı, 1982 Lübnan'ın İsrail tarafından işgali, 1980-1988 İran-Irak Savaşı gibi olaylar sırasında büyük devletlerin rolleri Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde zaman zaman Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerine karşı bağımsız dış politika geliştirme çabaları olsa da bu çabalar yetersiz kalmıştır. Bu dönemde Kıbrıs sorunu karşısında Batı ülkelerinin tutumu Türkiye'yi büyük hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu nedenle Türkiye Ortadoğu politikasında değişiklik yapma ihtiyacı hissetmiştir. Johnson Mektubu da benzer bir etkiye neden olmuştur. Türkiye dış politikasını eski dönemlere göre çeşitlendirerek Kıbrıs sorunu karşısında Ortadoğu ülkelerinin desteğini almaya çalışmış ve Batı'dan alamadığı ekonomik desteği SSCB'den alma çabası içerisinde olmuştur.²¹⁸

Türk Dış Politikasında Atatürk ve İnönü dönemlerinde liderliğin önemi büyüktür. Ancak Demokrat Parti (DP) döneminde Türk Dış Politikasında Dışişleri Bakanlığının rolü artmaya başlamıştır. DP döneminin ilk Dışişleri Bakanı Fuat

²¹⁷ Çiftçi ve Ertugay, ss.4-5.

²¹⁸ Çiftçi ve Ertugay, ss.5-6.

Köprülü ünlü bir tarihçi ve politikacıdır ancak dış politika deneyimi sınırlıdır. Bu dönemde dış politikada ağırlıklı olarak dışişleri bürokrasisi etkindir. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Menderes, Kore Savaşı, NATO'ya üyelik, Bağdat Paktı gibi önemli konularda aktif olarak çaba harcamıştır. Fatin Rüştü Zorlu meslekten gelen birisi olarak 1957 yılında Dışişleri Bakanı olunca, o sırada iç siyasete yoğunlaşan Menderes'in dış politikaya ilgisi azalmıştır.²¹⁹

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra genel olarak CHP döneminin dış politikasını devam ettirmiştir. Fakat DP, Batıya CHP'den daha yakın bir politika izlemiştir. Bu özellikle ekonomi politikalarında göze çarpmaktadır. Dolayısıyla DP iktidarı döneminde Türkiye Batıyla entegrasyonda daha ileri düzeylere gelmiştir. Türkiye'yi NATO'ya girme zorunluluğu içerisinde gören DP Kore Savaşı'nı önemli bir fırsat olarak değerlendirmiş ve Kore'ye asker gönderilmiştir.²²⁰

Kore Savaşı tüm dünyaya bölgesel savaşların her zaman olası olduğunu göstermiş, Sovyetler Birliği'ne karşı daha sıkı önlemler alınması düşüncesi egemen olmuş ve ABD'de Türkiye'nin NATO üyeliğine destek vermeye başlamıştır. Türkiye'nin stratejik önemi arttığından 1952 yılında NATO'ya alınmıştır. Türkiye'nin NATO'ya girme düşüncesi Batıcı dış politikaların bir devamıdır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye, Batı Bloku içerisinde yer alabilmek için büyük bir çaba sarf etmiştir. NATO üyeliği sayesinde Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonu ve ekonomik kalkınma için Batı'dan gelebilecek kaynaklara daha kolay ulaşılacağı değerlendirilmiştir. Bunu Atatürk'ün başlattığı Batılı çağdaş bir ülke olma yolunda önemli bir adım olarak da değerlendirilebilmektedir. Ancak Türkiye, NATO üyeliğinden sonra artık tamamen tek boyutlu ve uluslararası olayları NATO'nun özellikle de ABD'nin bakış açısından değerlendiren bir dış politika izlemeye başlamıştır. Örneğin Sovyetler Birliği'nde Stalin'in ölümünden sonra başlayan ve *Bağlantısız Ülkeler* tarafından da olumlu karşılanan yumuşama bir taktik değişikliği olarak değerlendirilmiş ve Batıya olan bağlılığın güçlenerek devam etmesinin milli

²¹⁹ Oran, Cilt I, ss.76-77.

²²⁰ Yusuf Sarınoy, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi*, Cilt 16, Sayı:48, 2000, ss.866-867.

çıkarlara en uygun politika olarak kabul edilmiştir. Truman Doktrini²²¹ sonrası Sovyet tehdidi ile ilgili olarak Türkiye ve ABD'nin algılamalarındaki benzerlik nedeniyle ABD ile olan ilişkiler daha da ilerlemiştir. Ancak daha sonra Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak ABD'nin tavrı ve Johnson Mektubu, ilişkilerde bir dönüm noktası oluşturmuştur.²²²

Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara geldikten sonra Batı çizgisindeki dış politika izleyeceğinin işaretlerini vermiştir. Bunun ilk işareti olarak Kore Savaşına asker gönderilmiştir. Daha sonra yine Sovyet yayılmacılığına karşı koyabilmek için Batıcı dış politikayı sürdürmüştür.²²³ Bu dönemde Türkiye'nin yakın coğrafyası hızlı bir şekilde ideolojik olarak yeniden biçimlenmeye başlamıştır. Sovyetler birliğinin askeri varlığı Ortadoğu'da artmaya başlamıştır, Balkanlar'ın bir bölümünde ve Yugoslavya'da hızlı bir şekilde Komünist sisteme geçilmiştir. Türkiye'de de benzer değişiklikler olabileceği endişeleri bu dönemde artmıştır. DP'nin iktidarda olduğu bu dönemde Türkiye ile Batı Bloku arasında önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmaların en önemlisi Sovyetler Birliğine karşı Batı ülkelerinin savunmasını güvence altına alan NATO'ya 18 Şubat 1952'de üye olunmuştur.²²⁴

İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu Soğuk Savaş yıllarında Türkiye ABD liderliğindeki Batı Bloku ve Batı Blokunun kurumlarıyla bütünleşmeye çalışırken dış politikasını da ABD, NATO ve Avrupa ülkeleriyle uyumlu duruma getirmeye çalışmış ve birçok ittifaka, bölgesel oluşuma katılmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler'in kurucu üyesidir. 1949'da Avrupa Konseyi üyesi olmuştur. Türkiye'nin Truman Doktrini (1947), Marshall Planı (1948) gibi askeri ve mali yardımlara da ihtiyaç duyması da

²²¹ 2. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye ekonomisinin karşılaştığı sorunlar ve SSCB tehdidi nedeniyle ABD'den kredi almaya çalışıyordu. 1945 sonlarında ABD'den 300 Milyon \$ kredi isteyen Türkiye'nin talebi ilk önce reddedilmiştir. Ancak daha sonra Ekim 1946'da 25-30 milyon \$'lık bir kredi vermeyi kabul etmiştir. 1947 yılında İngiltere'nin ABD'ye Türkiye ve Yunanistan'a bir süredir yapılan ekonomik ve askeri yardımın artık sona ereceğini bildirmiştir. İngiltere ABD'ye Türkiye ve Yunanistan'ın Batının savunması için önemi hatırlatılmış ve bu desteğin artık ABD tarafından verilmesi gerektiği de anlatılmıştır. Bunu üzerine Başkan Truman 12 Mart 1947'de ABD Kongresinde Truman Doktrinini ilan ettiği konuşmasını yapmıştır. Yardım yasası çeşitli tartışmalardan sonra 22 Nisan 1947'de senatoda, 9 Mayıs 1947'de de Temsilciler Meclisinde oylanarak kabul edilip yasalaşmıştır. (Barış Ertem, "Türkiye ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı:21, Haziran 2009, s.397.)

²²² Sarıay, ss.867-868.

²²³ Olcay Özkaya Duman ve Haktan Bırsel, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine etki eden Dış Gelişmeler", **Atatürk Dergisi**, Cilt 1, Sayı:1, 2016, s.300.

²²⁴ Duman ve Bırsel, s.306.

Batıcı dış politikayı zorunlu duruma getirmiştir. Türkiye bu dönemde Batı ekseninde yer alabilme çabasına destek olması amacıyla Kore'ye asker göndermiştir. 1952 yılında NATO'ya üye olduktan sonra Batı güvenlik sistemine girmiştir ve NATO Üyeliği, Türk ordusuna, Avrupa'nın Güneydoğu kanadını savunan bir koruyucu kimlik de kazandırmıştır. Türkiye, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) etkinliklerine katılmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) 1959 yılında ilk başvurusunu yapmış ve 1963 yılında tam üyeliği hedefleyen ortaklık anlaşmasını (Ankara Anlaşması) imzalamıştır. Bu dönemde de Türkiye, Batı dünyası ve Avrupa'yla bütünleşme konusunda çaba sarf etmiştir.²²⁵

60'lı yıllarda Türk Dış Politikasında belli ölçüde bir değişim yaşanmaya başlanmıştır. Bu dönemde Batılı ülkelerin Kıbrıs sorunu karşısındaki tutumu ve Johnson mektubu gibi olaylar Türkiye'de hayal kırıklığına ve aktif Batı yanlısı dış politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Türkiye bu dönemden sonra Arap dünyası ile daha iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve bölge sorunlarında bölge ülkelerinden yana tavır sergilemeye başlamıştır. 60'lı yıllarda Batıya karşı daha eleştirel bir bakış açısı gelişmiş ve geçmiş yıllara göre daha özerk dış politika uygulanmıştır.²²⁶

Türkiye'nin Batıcı dış politikasının 1960 darbesi sonrası dönemde de devam ettiği görülmektedir. Türkiye'nin Avrupalı müttefikleri darbeye tepki gösterecekleri ABD, Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulmasını önlemiştir. Türkiye'de de darbeden kısa süre sonra demokrasiye geri dönmüştür. Üçüncü Dünya Ülkeleri 1960'lardan başlayarak dünya kamuoyunda seslerini daha fazla duyurmaya başlamıştır. Bu iki kutuplu sistemin ve Soğuk Savaş'ın yumuşadığının işaretleri olarak değerlendirilmiştir.²²⁷ 27 Mayıs Darbesinden sonraki dönemde darbeyi yapan askerler, Batıyla ilişkileri bozmamak için Dışişleri Bakanı olarak Batı yanlısı dış politikalar için uygun birisi olarak değerlendirdikleri Selim Sarper'i getirmişlerdir. Ancak Milli Birlik Komitesi dış politikada son sözü söylemeye devam etmiştir. Darbe sonrası yıllarda kurulan hükümetler döneminde, önceki dönemlerden farklı olarak hükümetin dış politikası eleştirilebilmeye başlanmıştır. Bu toplumun farklı kesimlerinin dış politika konusunda bilgi sahibi olmasını ve dış politikaya olan ilgisinin artmasını getirmiştir.

²²⁵ Özgöker ve İba, ss.84-85.

²²⁶ Mehmet Şahin, s.13.

²²⁷ Özgöker ve İba, s.85.

Daha önceleri dış politika partiler üstü ve ulusal bir konu olarak kabul edilmiş ve dış politika konusundaki eleştiriler “gayri milli” olarak değerlendirilmiştir. Bundan önceki dönemlerde siyasal partiler arasındaki görüş farklılıkları iş politikaya yöneliktir. Dış politika konusunda ise partilerin ortak bir tutum belirlemesi gelenek haline gelmiştir. Dış politikada muhalif görüşlerin basında yer alabilme olanağı yoktur. Dış politika partiler üstü görme geleneği sona ermeye başlayınca hükümetlerin dış politikaları diğer siyasal partiler, basın ve kamuoyu tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.²²⁸

27 Mayıs darbesi sonrasında Türk Dış Politikasında değişiklik ihtiyacı duyulmaya başlanmıştır. Bu değişim ihtiyacıyla birlikte ilk olarak uzun süredir ihmal edilen Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Batı yanlısı politikalar sonucunda uluslararası her alanda Batı tezlerinin sözcülüğünün yapılması Türkiye’nin itibarını Asya ve Afrika ülkelerinde sarstığını karşılık olarak da Batıdan bir yarar sağlanamadığı düşünceleri egemen olmaya başlamıştır.²²⁹

Kıbrıs Sorununda ABD’nin, Yunan yanlısı duruşu ve Johnson Mektubu ile birlikte Türkiye ikili anlaşmaları gözden geçirmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllardaki Kıbrıs Harekâtından sonra ise ABD Türkiye’ye silah ambargosu uygulamıştır.²³⁰

Türkiye’nin Batı yanlısı ve tek boyutlu politikalarının olumsuz etkileri 1950’lerde ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye bu dönemde Ortadoğu’yu da *Bağlantısızlar Hareketini* de Batı ülkelerinin bakış açısından değerlendirmiştir. Filistin sorunuyla ilgili olarak Batıyla aynı çizgide izlediği politikalar ile CENTO’ya (Merkezi Antlaşma Teşkilatı) girmiştir. Bu Arap dünyası ile olan ilişkileri iyice zayıflatmıştır. Türkiye, Cezayir’in bağımsızlığı karşısında çekimser bir duruş göstermiştir. 1955 Bandung Bağlantısızlar zirvesinde Batı yanlısı bir tavır sergilemesi Arap dünyası ile ilişkileri en alt düzeye düşürmüştür. Bağlantısızlar Hareketiyle birlikte 1960’ların ortalarından sonra uluslararası sistem bir ölçüde de olsa iki kutupluluktan uzaklaşmış ve bir yumuşama dönemi başlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs sorunu Türk Dış Politikasında belirleyici olmaya başlamıştır. Türkiye 1963’ten itibaren Kıbrıs sorunun büyümesiyle birlikte sorunun çözümüne yönelik destek arayışına girmişse de Batı’dan

²²⁸ Oran, Cilt I, ss.78-79.

²²⁹ Fehim Kuruloğlu, “27 Mayıs Darbesi sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 14, Sayı:54, 2017, ss.193-194.

²³⁰ Sarınoy, s.868.

ve Birleşmiş Milletler' den gerekli desteği alamamıştır. Bu dönemde tek boyutlu Batıcı politikaların Türkiye'yi nasıl yalnız bıraktığı anlaşılmıştır. 1964'teki Johnson Mektubu Türkiye'de şaşkınlığa ve ülke güvenliği ile ilgili kaygıların artmasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle sol çevrelerde ABD karşıtlığı artmıştır. Basında daha önceleri fazla tartışılmayan ve bir tabu olan dış politika da daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye 60'lı yılların ortalarından başlayarak Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin yanında İslam ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Türkiye 1967 Arap-İsrail Savaşında Arap dünyasının yanında yer almıştır. Bu İslam ülkeleriyle olan ilişkilerinin düzelmesine önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak Türkiye yine de Sovyetler Birliği ile sıkı ilişkiler içerisinde olan yakın komşularıyla ekonomik ve siyasi ilişkilerinin geliştirilmesinde fazla bir ilerleme sağlayamamıştır.²³¹

1973'teki petrol krizinden sonra Türkiye, İslam dünyası ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmesi gerektiği konusunda daha kararlı bir hale gelmiştir. Dolayısıyla Türk Dış Politikası bu dönemde petrol krizi nedeniyle ödemeler dengesinin bozulması, ekonomik sorunların çözümünde Batıdan destek alınamaması, AB ile ilerleme sağlanamaması, Kıbrıs Sorunu ile ilgili olarak Batıdan destek görmemesi, silah ambargosu gibi nedenlerle dış politikasında değişim ihtiyacı hissetmiştir. Türkiye İslam Konferansı Örgütü'nün çalışmalarına ilk önceleri çekimser bir şekilde katılsa da 1970'li yılların ortalarından sonra bütün toplantılarına katılım sağlanmıştır. Katılımlar giderek daha üst düzeyde yapılmaya başlanmıştır.²³²

1960'lı yılların ortalarından başlayarak Kıbrıs Sorunu büyümeye ve Türk Dış Politikasında etkili olmaya başlamıştır. Batı dünyasından ve Birleşmiş Milletlerden Kıbrıs sorunu konusunda yeterli desteği bulamayan Türkiye dış politikada yalnız kalmıştır. Türkiye, Kıbrıs Barış Harekâtı ile Batıcı dış politika davranışları gösteren sadık NATO üyesi ülke olma özelliğinde de sapmalar başlamıştır. Dolayısıyla Türk Dış Politikası da Batı dünyasından yoğun eleştiriler almaya başlamıştır. Türkiye'ye karşı ambargolar uygulanmaya başlanmış ve Türkiye'nin Batı toplumunun bir parçası olup olmadığı tartışmaları artmıştır. Kıbrıs Sorunu nedeniyle karşılaşılan sorunları Batı Bloku içerisindeki yükümlülüklerini yerine getirse de SSCB ve İslam ülkeleri ile

²³¹ Sarıay, ss.870-872.

²³² Sarıay, s.872.

ilişkilerini geliştirip çok yönlü dış politika izleyerek aşılmaya çalışılmıştır. Türkiye bu dönemde de serbest piyasa ekonomisi, demokratik sistemi, hukukun üstünlüğü ilkesi insan hakları ve temel özgürlüklere verilen önemle Orta Asya ülkeleri ve İslam dünyasının ilerisindedir, onlara örnek teşkil etmektedir.²³³

Türkiye’de 1960-1980 döneminde üç adet askeri darbe gerçekleştirilmiştir. 1960 darbesinden sonra askerler ilginç bir tezat oluşturacak şekilde Türkiye’de çok sesliliği de başlatmışlardır. Bu dönemden sonra Türkiye ilk defa işçi ve öğrenci eylemleriyle tanışmıştır. 61 Anayasası ile getirilen grev hakkı gibi bazı haklardan yararlanan işçi ve öğrencilerin baskısı artmaya başlamıştır. Bu dönemde ABD bu kitlenin hedefinde bir ülke haline gelmiştir. 1964 Johnson Mektubu da ABD karşıtlığının büyümesine yol açmıştır. 1965 seçimlerinde ABD Başkanı Johnson’la çekilmiş fotoğrafını seçim propagandalarında kullanan Başbakan Süleyman Demirel ABD egemenliğinin temsilcisi olarak algılanmaya başlanmış ve protesto edilmiştir. Bu dönemde yaşanan olaylar 12 Mart 1971 muhtırasıyla sonuçlanmıştır.²³⁴

1960’tan sonraki dönem dış politika açısından göreceli olarak Türkiye’nin kendi çıkarları doğrultusunda politikalar izlemeye çalıştığı özerk bir dönem olmuştur. Cezayir’in self determinasyonu desteklenmeye başlamıştır. Johnson Mektubuna cevap verilmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşında Araplar desteklenmiştir. 1974’te daha önce ABD baskısıyla yasaklanan haşhaş üretimi serbest bırakılmıştır. 1974 Temmuz ayında Kıbrıs’a çıkarma yapılmıştır. Türkiye ABD’nin bunun üzerine koyduğu silah ambargosu karşısında da dik duruşunu bozmamıştır. Süleyman Demirel, Türkiye’ye uygulanan ambargoya tepki olarak Türkiye-ABD arasında 1969’da imzalanan Ortak Savunma İşbirliği Anlaşmasını Temmuz 1975’te feshetmiştir ve ABD üslerini kapatmıştır. Kıbrıs konusunda herhangi bir değişiklik gerçekleşmediği halde ABD daha sonra silah ambargosunu kaldırmıştır.²³⁵

Türk Dış Politikasında 1960 ihtilalinden sonra kurulan hükümetler döneminde başlayan çok yönlülük ve çeşitliliğin 1980 darbesinden sonra sona erdiği ve ABD etkisinin giderek arttığı görülmüştür. Darbeden sonra basın, kamuoyu ve muhalefetin dış politika konusunda hükümete herhangi bir etkide bulunabilmesi söz konusu olamamıştır. Darbeciler, ulusal güvenlikle ilgili Milli Güvenlik Kurulu (MGK)

²³³ Özgöker ve İba, ss.85-86.

²³⁴ Oran, Cilt I, ss.668-670.

²³⁵ Oran, Cilt I, ss.674-675.

kararlarının hükümet tarafından öncelikle ele alınması için hukuksal düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerle MGK genel sekreterliğine uygulamaları izleme ve kontrol yetkisi verilmiştir. Turgut Özal'ın 1983'te iktidara gelmesinden sonra piyasa ekonomisi modeli nedeniyle, darbeciler tarafından yapılan hukuksal düzenlemelere rağmen askerlerin dış politikadaki ağırlığı giderek azalmıştır. ANAP iktidarında Türk Dış Politikasında iş dünyası da etkili olmaya başlamıştır. Dolayısıyla Turgut Özal iktidarında dış politikada liderliğin ön plana çıkmasından başka bir de iş dünyası söz sahibi olmaya başlamıştır. Turgut Özal, ABD ve Batılı ülkelerle, uluslararası mali çevrelerle doğrudan iletişim kurmaktaydı ve iş dünyasının isteklerinin, siyasal yaşamda daha etkili bir biçimde duyulmasını sağlayabilmekteydi.²³⁶ Dolayısıyla ABD ve Batı ülkeleriyle ilişkilerin daha da geliştirilmesi için çaba sarf edilen ANAP iktidarında Batıcı dış politika davranışları devam ettiği sonucu çıkarılabilmektedir. Turgut Özal'ın dış politikadaki birinci hedefi Türkiye'nin karşısına çıkan fırsatları değerlendirip bölgede daha fazla söz sahibi olması, bir diğer hedefi de Türkiye'nin öneminin devam ettiğini ABD ve NATO'nun anlamasını sağlamaktır. Turgut Özal Doğu Bloğunun dağılmasından sonra Türkiye'nin eski öneminin kalmayacağı yolundaki iddialara karşın ortaya çıkan yeni durumu avantaja çevirmeye çalışmıştır.²³⁷

Dış politikada, Dışişleri Bakanlığı, TSK ve meclisin etkisinin azaldığı ve liderliğin ön plana çıktığı bu dönemde diplomasi süreçlerinde gazeteciler, danışmanlar, iş adamları yer almıştır. Yurtdışında eğitim almış ve orada çalışmış bazı genç kuşak yöneticiler kamu kuruluşlarının basına getirilmeye başlanmıştır.²³⁸

Turgut Özal, Türkiye'nin dış politikada karşılaştığı sorunların ekonomik araçlar kullanılarak çözülebileceğini düşünmekteydi. 1989'da Cumhurbaşkanı olduktan sonra siyasi olarak daha rahat hareket eder duruma gelmiştir. Körfez Savaşı'nda (1990-1991) ABD Başkanı Bush ile yaptığı telefon diplomasisi ile Türkiye'nin savaştaki konumunun tek belirleyicisi olmuştur. Türkiye'nin uluslararası ekonomik sistemle bütünleşmesini hızlandırmak için Hazine Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur. Bu kuruma daha önce Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğunda olan dış ekonomik ve mali konularda yetkiler verilmiştir. Bürokrasinin hantallığından şikayetçi olan Özal, özelleştirme uygulamaları ve devletin küçültülmesine büyük önem

²³⁶ Oran, Cilt I, ss.80-81.

²³⁷ Özgöker ve İba, s.86.

²³⁸ Oran, Cilt I, ss.81-82.

vermiştir. Özal kabinesindeki yirmiden fazla bakan işadamı kökenliydi. Ekonominin uluslararası ekonomik sistemle bütünleştirilmeye çalışıldığı bu dönemde iş dünyası da süreci yakından izlemiş, Dışişleri Bakanlığı'ndan brifingler almış, dış politikada belirleyici olmuş ve bazı diplomatik süreçlere katılmıştır. 1986'da iş dünyasının dünya ekonomisiyle bütünleşmesine katkıda bulunmak, AB ile ilişkileri düzenleme ve kamuoyu desteği alabilmek amacıyla Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu (DEİK) kurulmuştur. 12 Eylül askeri darbesinden sonra ilk sivil hükümeti kuran Turgut Özal döneminde hükümetin uyguladığı dış politika, basın ve muhalefet tarafından yeniden eleştirilebilir duruma gelmiştir. Bazı eski politikacılara konulmuş olan siyaset yasağı 1987'de kaldırılınca Özal hükümeti dış politika ve diğer konularda daha fazla eleştiri almaya başlamıştır.²³⁹

Türk Dış Politikasında 80'li yıllarda güvenlik kaygıları dış politikada ağırlığını korumuştur. İran'daki İslam Devrimi, terör, su sorunu gibi konular Ortadoğu'ya yönelik Türk Dış Politikasında etkili olmuştur. 12 Eylül askeri darbesi ve İran Devrimi'nin aynı dönemde olması nedeniyle bu dönemde Ortadoğu ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulması mümkün olmamıştır.²⁴⁰

80'li yıllar Türk Dış Politikasında güvenlik kaygılarının ön plana çıktığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Batıcı dış politikaya geri dönülmüştür. Artan terör olayları ve su sorunu Ortadoğu Politikasında belirleyici olmuştur.²⁴¹

2.4. SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRK DİŞ POLİTİKASI

SSCB'nin yıkılmasından sonra Türkiye güvenlik endişelerinin bir bölümünden kurtulmuştur. Ancak bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i işgali, Batılı güçlerin bölgeye yerleşmesiyle sonuçlanmıştır. Turgut Özal, Körfez Savaşı'nı Soğuk Savaş sonrası dönemde stratejik öneminin azaldığı değerlendirilmesi yapılan Türkiye'nin stratejik öneminin devam ettiğini gösterme fırsatı olarak değerlendirmek istemiştir. 90'lı yılların dış politikada yön arayışı dönemi olduğu değerlendirmeleri de yapılmıştır.²⁴²

90'lı yıllar Doğu Bloğunun dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte

²³⁹ Oran, Cilt I, ss.82-84.

²⁴⁰ Çiftçi ve Ertugay, s.6.

²⁴¹ Mehmet Şahin, s.14.

²⁴² Çiftçi ve Ertugay, s.6.

Türkiye'nin stratejik öneminin azalıp azalmadığının sorgulandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde yakın coğrafyamızda etnik çatışmalar ortaya çıkmıştır. 90'lı yıllarda Batı ittifakının eskisi kadar önemi kalmadığı tartışmaları da başlamıştır. Ancak Suriye ve Irak olmak üzere bazı Arap ülkelerindeki gelişmeler bölgede güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu güvenlik sorunları Türkiye ile İsrail'in yaklaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu algısı güvenlik kaygılarıyla şekillenirken İsrail'le stratejik ortaklık kurulmuştur. Bu yıllarda Türkiye'ye Arap dünyasından yeniden yoğun eleştiriler almaya başlamış ve Arap dünyasından uzaklaştığı değerlendirilmiştir. 90'lı yıllardaki Ortadoğu Politikası bu bakımdan 50'li yıllardaki Ortadoğu Politikasına benzetilmiştir. Bu iki dönemde uygulanan Ortadoğu Politikası diğer dönemlerle karşılaştırıldığında Ortadoğu Politikasında güvenlik kaygıları belirleyici olduğunda Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin zayıfladığı ve bölgedeki etkinliğinin azalmakta olduğu gözlemlenmiştir.²⁴³

Türkiye 90'lı yıllarda PKK terörü ile mücadele ve Kuzey Irak'taki iktidar boşluğu güvenlik kaygılarının artmasında ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Suriye, Irak gibi ülkelere kaynaklanan güvenlik kaygıları İsrail ile ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. İsrail ile stratejik ortaklık kurulmasına kadar ilerleyen gelişmelere neden olmuştur. Bu gelişme Türkiye'nin yine Arap dünyasından uzaklaşması olarak değerlendirilmiştir. 90'lı yılların sonunda ise Türkiye Suriye ile olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Bu ise Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerin yeniden iyileştirilmesinin başlangıcı olmuştur.²⁴⁴

Doğu Blokunun 1989'da çöküşüyle Doğu Avrupa'da ortaya çıkan gelişmeler sonucunda uluslararası sistemde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde “küreselleşme”, “yenidünya düzeni” gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği 1991'de dağılınca iki kutuplu uluslararası sistem sona ermiş ve ABD'nin öncülük ettiği “yeni dünya düzeni” kavramı ortaya çıkmıştır. Küreselleşmeyle birlikte, savaş, güvenlik, savunma, askeri güç gibi konuların yanında ekonomi, demokrasi, insan hakları, çevre vs. gibi konular da önem kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, uluslararası sistemde iyimserlik artmaya

²⁴³ Mehmet Şahin, ss.14-15.

²⁴⁴ Çiftçi ve Ertugay, s.7.

başlamıştır. Türk Dış Politikasının Batıcı yönelimi Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra da devam etmiştir. Dolayısıyla Türk Dış Politikasında ABD ve NATO ile uyumlu dış politika davranışlarından önemli bir sapma olmamıştır. 90'lı yıllarda Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliğine dönüşmüştür. Eski Doğu Bloku üyesi Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Avrupa Birliği'nin büyümesi kapsamına alınırken Türkiye bu kapsamın dışında tutulmuştur. Türkiye için adına imtiyazlı ortaklık denilen bir tür kısmi üyelik verilmesi düşünceleri de bu dönem de ortaya çıkmıştır.²⁴⁵

PKK terörü 1980'lerin ortalarından başlayarak etkili olmaya başlayınca, Türk Dış Politikasında Suriye ve Irak önemli yer işgal etmeye başlamıştır. Körfez Savaşları da Irak'ın Türk Dış Politikasında sık sık gündeme gelmesinin diğer sebeplerindendir. Soğuk Savaş sonrasında başlangıçtaki olumsuz düşüncelerin tersine Türkiye'nin öneminin arttığı hatta Ortadoğu ve Avrasya'nın merkezinin yeni dönemde Türkiye olduğu değerlendirmeleri yapılmaya başlanmıştır. Türkiye bölgede farklı rejim ve yönetim yapıları olan ülkelerle komşu olma özelliği taşımaktadır ve bölgede, istikrarlı, önemli bir güçtür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Turgut Özal, Orta Asya ve Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle ilişkileri güçlendirmiştir. Turgut Özal, daha önceki dönemlerdeki dış politikaları pasif ve kararsız olarak tanımlayarak bu politikaların terk edilmesi gerektiğini savunmuştur. Avrupa ile bütünleşmenin ülke ekonomisinin ve demokrasisinin gelişmesini sağlayacağına inanmıştır. Özal ayrıca İslam'ın Türkiye'de yaşandığı biçimiyle, Müslüman toplumları daha da ilerleteceğini bu nedenle de Türkiye'nin Müslüman dünyasının lideri olması gerektiği inancına da sahiptir.²⁴⁶

12 Eylül yönetiminin cezaevlerindeki uygulamaları nedeniyle de etkisi giderek artan PKK terörü 1990-1994 yılları arasında Türkiye'nin en önemli sorunlarından birisi durumuna gelmiştir.²⁴⁷ Ayrıca 1990-1991 Körfez Savaşı'nın Türkiye için önemli olumsuz sonuçları olmuştur. Kerkük-Ceyhan boru hattının kapanmasından ve ticaretin durmasından Türkiye'nin 40 milyar dolar zarara uğradığı hesaplanmıştır. Saddam Hüseyin'in saldırılarından Kuzey Irak'tan Türkiye'ye doğru gerçekleşen Kürt göçü gerçekleşmiş ve Kuzey Irak'ta ABD ve İngiltere'nin öncülüğünde yapılan "Operation

²⁴⁵ Özgöker ve İba, ss.87-88.

²⁴⁶ Özgöker ve İba, ss.87-88.

²⁴⁷ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt II 1980-2001**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, (Cilt II), s.219.

Provide Comfort”, “Huzur Operasyonu” (1991-1996) sayesinde müttefikler tarafından korunan otonom bir bölge ortaya çıkmıştır. Türkiye bu dönemde NATO müttefiklerine Türkiye’deki üslerini kullanma izni vermiş olsa da bölgede ortaya çıkabilecek bağımsız Kürt bölgesinin PKK’yı cesaretlendireceğinden endişe etmekteydi. 1984 yılında başlayan PKK terörü Kuzey Irak’taki dağları barındığı mekanlardan birisi haline getirmiştir. Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak, sınır ötesinde ayrılıkçılarla mücadele edilebilmesi için Türkiye’nin “*Sıcak Takip*” hakkını kabul etmiştir. Türkiye sıcak takip operasyonlarına “Huzur Operasyonu” sırasında ve daha sonraları “*Operation Northern Watch*”, “*Kuzey Keşif Harekati*” (1997-2003) sırasında da devam etmiştir.²⁴⁸

İç ve dış politikadaki gelişmelerden dolayı 90’lı yıllarda ordunun dış politikadaki ağırlığı yeniden artmaya başlamıştır. Ordunun ağırlığının artmasına neden olan en önemli iç gelişme 1980’lerde başlayan PKK terörünün 90’lı yıllarda önemli ölçüde artmasıdır. Türkiye’nin siyasal ve toplumsal kültürü nedeniyle ordu darbe dönemleri dışında da Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yapısına müdahale edebilme gücüne sahipti. Siyasal sistemin istikrarsız olması, siyasal partilere güven duyulmaması, ordunun etkisini artırmıştır. Ordunun dış politikadaki ağırlığının artmasına neden olan dış gelişmeler ise bölgemizde ortaya çıkan çatışma ve istikrarsızlıklar, Türkiye’nin güvenlik endişelerinin artması olarak saptanabilmektedir. Güvenlik kaygıları güçlü bir ordunun olmasını gerektirmiştir. Ancak bu durumda da ordu, güvenlikle ilgili konularda doğrudan söz sahibi olabilmiştir.²⁴⁹

Bu dönemde Suriye, PKK’yı himaye eden bir politika izlemiştir. GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) nedeniyle Suriye tarafında Türkiye’ye tepki duyuluyordu. Bu nedenle Suriye, Türkiye ile su paylaşımı konusunda yapılacak müzakerelerde kullanabilmek amacıyla terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın Şam’da barınmasına izin vermiştir.²⁵⁰

Türkiye Suriye ilişkilerini 90’lı yılların başından itibaren Suriye yönetiminin

²⁴⁸ Meliha B. Altunışık ve Lenore G. Martin, “Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP, **Turkish Studies, Routledge Taylor and Francis Group**, Cilt: 12, Sayı 4, 2011, s.575.

²⁴⁹ Oran, Cilt I, ss.85-86.

²⁵⁰ Altunışık ve Martin, ss.575-576

PKK terör örgütüne verdiği destek ve su sorunu belirleyici olmuştur.²⁵¹ Türkiye, PKK'nın faaliyetlerinin durdurulması için Suriye ile diplomatik görüşmeler yapmıştır. 17 Nisan 1992'de Şam'da terörizme karşı işbirliği yapılması için bir Güvenlik Protokolü imzalanmıştır. Protokole göre Suriye, PKK'nın Suriye'deki faaliyetlerini yasakladığını kabul etmiştir. Ancak Suriye yönetimi protokolle ilgili yükümlülüklerini yerine getirmediği gibi PKK'yı Türkiye'ye karşı koz olarak kullanmaya da devam etmiştir. 1992 yılı Temmuz ayında Atatürk Barajı'nın açılışından sonra Türkiye Fırat nehrinin akışını bir ay süreyle durdurarak barajı dolduracağını açıklayınca Hafız Esad Bekaa Vadisinde, PKK'nın bir törenine katılmıştır. Ayrıca Hatay'ın Türkiye'nin işgali altında olduğu iddialarını da yeniden canlandırmaya çalışmıştır. İki ülke arasındaki anlaşmazlıkları diplomatik yollarla çözmeye gayretleri sonucunda 1993 Kasım ayında Türkiye ve Suriye arasında yeni bir protokol imzalanmıştır. Suriye bu protokolde de PKK'nın bir terör örgütü olduğunu kabul etmiştir. Suriye heyetiyle 1994'te yapılan görüşmelerde ise Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarında olmadığı ifade edilmiştir. PKK'nın Suriye'de kampı olmadığı savunulmuştur. Suriye tarafı PKK'nın faaliyetlerine izin verilmeyeceğini açıklamış ve Türkiye'den su sorunu ile ilgili somut biri adım atması istenmiştir. Türk heyeti ise Suriye'de PKK faaliyetleri tamamen sona ermeden su sorunu ile ilgili bir ilerleme sağlanamayacağı belirtmiştir.²⁵²

PKK terör örgütü 1995 yılı yaz aylarında Hatay'da silahlı bazı eylemler yapmaya başlayınca Türkiye, su sorunu ile ilgili tavrını daha da sertleştirmiştir. Suriye de PKK'ya desteğini artırmıştır. Türkiye 23 Ocak 1996'da verdiği notayla Suriye'ye PKK'nın Suriye'deki faaliyetlerinin desteğini kesmesi ve terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye iade etmesini istemiştir. Suriye'de bu isteği PKK'nın Suriye'de faaliyetlerini olmadığını ve Abdullah Öcalan'ın Suriye topraklarında bulunmadığı iddia ederek reddetmiştir.²⁵³

Ordunun dış politikadaki ağırlığının artmasına neden olan bir başka gelişme de 1996'da RP-DYP koalisyonunun kurulmasıdır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin RP-DYP koalisyonuna karşı tavrı, toplumun laiklik duyarlılığı yüksek kesimleri tarafından da desteklenmiştir. 28 Şubat süreci ya da *postmodern darbe* adı verilen süreçle koalisyon

²⁵¹ Özkan Gökcan, "Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi veya Diğer Bir İfadeyle "İlan Edilmemiş Savaş", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:13, Sayı 1, 2018, s.180.

²⁵² Gökcan, ss.181-182.

²⁵³ Gökcan, s.183.

hükümetinin düşmesi sağlanmıştır.²⁵⁴

Türkiye’de 1995 yılında yapılan seçimlerde Refah Partisi % 21,38 oyla birinci parti olmuştur. 1996’da ise Erbakan’ın Başbakanlığında Refah Partisi-Doğru Yol Partisi koalisyonu kurulmuştur. Erbakan’ın Başbakanlığı döneminde İslami bazı grupların liderleri resmi davetlere katılmaya başlamışlardır. MÜSİAD adı altında örgütlenen Anadolu sermayesi olarak nitelendirilebilecek işadamları yükselişe geçmiştir. Bu arada Turgut Özal zamanında açılmaya başlanan faizsiz faaliyet gösteren özel finans kuruluşları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu dönemde de PKK terörü de etkili olmaya başlamıştır.²⁵⁵

Refahyol hükümetiyle Necmettin Erbakan Başbakan, Tansu Çiller Dışişleri Bakanı olmuştur. Hükümette Tansu Çiller Batılı ülkelerle ilişkilere odaklanmış İslam ülkeleriyle olan ilişkileri ise daha çok Başbakan Erbakan ve Devlet Bakanı Abdullah Gül üstlenmiştir. Erbakan’ın bir tür Sevr uygulaması olarak tanımladığı Çekiç Güç’le ve Hristiyan Birliği olarak gördüğü AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği anlaşmalarının sona erdirilmesi beklentileri gerçekleşmemiştir. Ancak RP’nin Ortadoğu ve Afrika’daki İslam ülkeleriyle kurduğu ilişkiler yine de bazı kesimlerde kuşkuyla karşılanmış ve Türkiye’nin Batıdan uzaklaştığı yorumları yapılmaya başlanmıştır.²⁵⁶

Daha önceki yıllarda bir Müslüman Birleşmiş Milletler, Ortak Pazar, Savunma İşbirliği, Kültür İşbirliği teşkilatlarının kurulması gerektiği çeşitli Refah Partisi broşürlerinde dile getirilen düşüncelerdir. Refahyol hükümeti kurulduktan sonra da bunlarla ilgili bir girişim örneği olarak G-8’den esinlenilerek Mısır, Nijerya, Malezya, Pakistan, Endonezya gibi gelişmekte olan ülkelerle birlikte D-8 adı verilen bir uluslararası örgüt kurulması için çalışma başlatılmıştır. Ancak ekonomik işbirliğini öngören bu anlaşmaya dahil olacak ülkelerin dünya ticaretinden aldığı pay % 4 düzeyinde olduğu için bazı kesimler tarafından gerçekçi bulunmamıştır. Erbakan ilk resmi yurtdışı gezisini Malezya, Pakistan, İran ve Endonezya gibi ülkelere yapmıştır. Böylece Erbakan, destekçilerine Batı karşıtı çizgisinde bir değişiklik olmadığı mesajını vermiştir. Erbakan’ın İran’a yaptığı resmi ziyaretten birkaç gün önce ABD

²⁵⁴ Oran, Cilt I, s.86.

²⁵⁵ Oran, Cilt II, s.219.

²⁵⁶ Hande Ortay, “Türkiye’de Refahyol Hükümetinin Dış Politikası”, **Strategic Public Management Journal**, Cilt 8, Sayı 15, 2022, s.80.

yönetimi İran ve Libya'ya yaptırım öngören bir yasa (*Iran-Libya Sanctions Act, ILSA*) ilan edilmiştir. Erbakan buna rağmen İran ziyaretinde İran'dan Türkiye'ye doğal gaz getirecek bir boru hattı anlaşması imzalamıştır. Türkiye'nin İran topraklarında doğrudan bir yatırım yapmayacağı konusunda ABD yönetiminin ikna edilebilmesiyle kriz aşılabılmıştır. 1996'da Rafsancani'nin Türkiye'yi ziyaretinde savunma işbirliği anlaşması imzalanması gündeme gelmişse de askeri çevrelerin tepkisini çekince bundan vazgeçilmiştir. Erbakan 1996 Ekim ayında Mısır, Libya ve Nijerya'ya ziyaretler planlamıştır. Ancak bu ziyaretin Mısır bölümü Hüsnü Mübarek'in Erbakan'ın Müslüman Kardeşler örgütü ile olan ilişkileri nedeniyle randevu vermeyi geciktirmesi nedeniyle sıkıntılı başlamıştır. Libya ziyaretinde ise Muammer Kaddafi'nin Türkiye'yi İsrail'le ilişkileri ve Kürtlere baskı yapıldığı iddialarıyla gösterdiği diplomatik nezaketsizlikler nedeniyle daha büyük bir kriz ortaya çıkmıştır. Erbakan, daha önceki dönemlerde İsrail ile ilişkileri nedeniyle Turgut Özal ve Tansu Çiller'e eleştiriler yöneltmiştir. Ancak İsrail'le askeri teknoloji satın alınmasına yönelik bir anlaşmayı da 1996 sonlarında imzalamıştır. Daha sonra 1997'de Genel Kurmay İkinci Başkanı Çevik Bir ve Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın İsrail'i ziyareti ve burada Türkiye ve İsrail'e yönelik en büyük tehdidin Suriye, İran ve Irak'tan geldiğinin teyit edilmesi bu tehdide karşılık ortak askeri haberleşme projelerinin geliştirilmesi kararı alınması da Türkiye-İsrail arasındaki yakın işbirliğinin Erbakan'a rağmen bu dönemde de devam ettiğini göstermiştir.²⁵⁷

Erbakan 6 Ekim 1996'da Libya'ya yaptığı ziyaret sırasında Kaddafi, Türkiye'nin siyasal yapısı ve Kürt sorunu ile ilgili olarak eleştirilerde bulunmuş ve Erbakan'a nezaketsiz davranmıştır. Bunun üzerine koalisyon ortağı Tansu Çiller yaptığı açıklamalarda Kaddafi'yi çöl bedevisi olarak nitelendirmiştir ve Libya'yı 400 yıl boyunca Türklerin yönettiğini anlatmıştır.²⁵⁸

Olumsuz sonuçlanan bu resmi yurtdışı ziyaretleri sonrasında Türkiye'nin Arap dünyası ile ilişkileri yeniden bozulmuş ve bölgeden yeniden dışlanmaya başlamıştır. Türkiye bu dönemde İsrail ile ilişkileri yeniden geliştirmeye çabalamıştır. Arap tarafında ise İsrail'le kurulan bu ilişkiler, Suriye'ye destek veren Arap ülkelere bir

²⁵⁷ Ortay, ss.80-81.

²⁵⁸ Mustafa Yağbasan ve Abdülsamet Günek, "Arap Medyasında Türkiye'nin Değişen Siyasal Algısı", **Global Media Journal**, Sayı 1, 2010, s.125.

tür gözdağı olduğu değerlendirilmeleri yapılmıştır.²⁵⁹

Türkiye Refahiyol hükümeti kurulmadan önce 23 Şubat 1996'da İsrail ile askeri işbirliği anlaşması imzalamıştır. Bu gelişmeler üzerine Arap Dünyasında Türkiye karşıtlığı daha da artmıştır. Temmuz 1996'da RP-DYP koalisyonu kurulduktan sonra ise İsrail karşıtı bir politika izlenmeye başlanmıştır. Başbakan Erbakan Ortadoğu ülkelerine ziyaretlerde bulunmaya başlanmıştır. Bu dönemde Terör örgütü PKK'ya yönelik mücadele hız kazanmıştır. Yunanistan ile Güney Kıbrıs "Ortak Savunma Doktrini" ilan etmiştir. Rusya 1995'te sürgünde Kürt Parlamentosu toplantısına izin vermiştir. Bu gelişmelerin sonucu olarak da Türkiye'nin güvenlik endişeleri artmıştır. Bu dönemde Sevr sendromu adı verilen ülkenin parçalanması korkuları da giderek artmıştır. TSK'nın Kıbrıs, Yunanistan ve PKK terörü gibi konularda belirleyiciliği de artmıştır. TSK'nın girişimleriyle 20 Ekim 1998'de Suriye'yle Adana Mutabakatı imzalanmıştır.²⁶⁰

Erbakan'ın Başbakanlığında RP-DYP koalisyonu dönemine Ankara Sincan'da Kudüs Gecesi gibi bazı olaylar ordu içerisinde huzursuzluğun artmasına neden olmuştur. Ordu içerisinde kurulan Batı Çalışma Grubu, hükümetin muhafazakarlığı güçlendiren uygulamalarını durdurabilmek için bir hareket başlatmıştır.²⁶¹ 28 Şubat 1997'de Milli Güvenlik Kurulu'ndaki (MGK) askerler bir bildiri yayınlamışlardır.²⁶²

Bildiride, Devrim yasalarının uygulanması ve devlet kadrolarının muhafazakarlaşmasının durdurulması istenmiştir. Askerler medyada brifingler aracılığıyla şeriatçılığı en tehlikeli düşman ilan etmişlerdir. Askerlerin talepleri *Milli Güvenlik Siyaset Belgesi*'ne yazılı olarak da konulmuştur. RP-DYP Koalisyon Protokolüne göre Erbakan ve Çiller görev değişikliği yapmak amacıyla Erbakan istifa edince Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini Çiller'e değil Mesut Yılmaz'a vermiştir. Böylece Demirel, RP-DYP arasında yapılan koalisyon protokolünü dikkate almamıştır.²⁶³

Erbakan 18 Haziran 1997'de Tansu Çiller'in yeni hükümeti kurması için istifa etmiştir. Ancak bazı DYP milletvekilleri istifa edip DTP'ye (Demokratik Türkiye

²⁵⁹ Yağbasan ve Günek, s.126.

²⁶⁰ Yağbasan ve Günek, s.126.

²⁶¹ Oran, Cilt II, s.221.

²⁶² İnsan Hakları Bağlamında 28 Şubat Darbesi Raporu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Şubat 2022, s.19.

²⁶³ Oran, Cilt II, s.221.

Partisi) katılmışlardır. Dolayısıyla Refah Partisi ve Doğru Yol Partisi mecliste çoğunluğu kaybetmiştir. Cumhurbaşkanı Demirel de bunu gerekçe göstererek hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e değil Mesut Yılmaz'a vermiştir. Bunun üzerine Mesut Yılmaz liderliğindeki ANAP, 30 Haziran 1997'de DTP ve DSP ile bir azınlık hükümeti kurmuştur. 1998 Şubat ayında da Anayasa Mahkemesi tarafından Refah Partisi laiklik karşıtı faaliyetleri gerekçe gösterilerek kapatılmış ve Erbakan'a da beş yıl süreli siyaset yasağı getirilmiştir. Refah Partisinin kapatılması üzerine Recai Kutan'ın öncülüğünde Refah Partisinin devamı niteliğinde Fazilet Partisi (FP) kurulmuştur.²⁶⁴

Mesut Yılmaz azınlık hükümeti, CHP desteğiyle kurulmuştur. 25 Kasım 1998'de Deniz Baykal'ın liderliğindeki CHP hükümetten desteğini çekmiştir. Meclis 1999 Nisan ayında seçime gidilmesi kararını vermiştir. Seçimlerde DYP, ANAP ve Fazilet Partileri başarılı olamamışlardır. Ecevit'in liderliğindeki DSP en başarılı parti olarak 136 sandalye kazanabilmiştir. Bu seçimlerde CHP % 10'luk barajı da geçememiştir. Seçimlerin ikinci sıradaki partisi MHP 129 sandalye kazanmıştır. Ecevit'in liderliğinde DSP, MHP ve ANAP koalisyonu 28 Mayıs 1999'da kurulmuştur. Bu hükümette MHP lideri Devlet Bahçeli de Başbakan Yardımcısı olmuştur. Koalisyon hükümeti meclisteki 550 sandalyenin 350'sine sahip olmuştur. PKK terör örgütü 1984 yılında başlattığı terör eylemlerini bu dönemde daha da artırmıştır. PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan ise Suriye'de yaşamış ve Bekaa Vadisi'ni örgüt üyelerinin eğitim kampı olarak kullanmıştır.²⁶⁵ Türkiye Suriye tarafının Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesi talebiyle Suriye sınırına askeri yığınak yapmaya başlamıştır.²⁶⁶ Türk hükümetinin Suriye'ye yaptığı baskı sonucu Suriye hükümeti Abdullah Öcalan'ı 7 Ekim 1998'de sınır dışı etmiştir. Abdullah Öcalan buradan önce Moskova'ya daha sonra Roma'ya buradan da yeniden sırasıyla Belarus, Rusya, Yunanistan'a kaçmıştır. Öcalan Yunanistan'dan en son Kenya'ya kaçmıştır ve orada Türk güvenlik timlerinin eline geçerek Türkiye'ye getirilmiştir.²⁶⁷

Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri arasında yeniden bir yakınlaşma dönemi başlamış

²⁶⁴ Hale, s.209.

²⁶⁵ Hale, ss.210-213.

²⁶⁶ Altunışık ve Martin, ss.575-576

²⁶⁷ Hale, s.213.

ve bu kapsamda 1998 yılında Suriye ile Adana Mutabakatı imzalanmıştır.²⁶⁸

Suriye Abdullah Öcalan'ı sınır dışı edince Türkiye-Suriye ilişkileri yeniden iyileşmeye başlamıştır. İki ülke, turizm, ticaret ile başlayan yakın ilişkiler de vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması ve ortak askeri tatbikatlar yapabilecek kadar ilerlemiştir. Yaşanan bu gelişmeler Türk Dış Politikası açısından bir dönüm noktası sayılabilecek gelişmeler olduğu değerlendirmeleri yapılmaya başlanmıştır. Türkiye artık iç güvenliğini sağlayabilmek için bağımsız ve kararlı adımlar atarak Batılı müttefikleri açısından sorunlu bir devletle yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu göreceli olarak bağımsız politikalar Türkiye'yi Doğu Akdeniz'de bölgesel bir oyuncu haline gelmesinin ilk emareleri sayılabilecek gelişmeler olmuştur.²⁶⁹

2002 yılında tek başına iktidara gelen Ak Parti, döneminin Türk Dış politikasında önceki dönemlere göre önemli değişimler olduğu gözlemlenebilmektedir. Ancak bu değişimlerin bazılarının AKP iktidarı öncesinden başladığı saptaması da yapılabilmektedir. Daha önceleri Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde çeşitli hayal kırıklıkları yaşanmıştır. Örneğin 1991 Körfez Savaşı'nda Türkiye uluslararası koalisyonla birlikte önemli görevler üstlenerek yerine getirmiş ve büyük ölçüde ekonomik zarara da uğramıştır. Fakat savaş sona erdikten sonra savaş sırasında uğradığı zararlarının bir bölümünün karşılanması dahil Batılı ülkelerden yeteri kadar destek görmemiştir. Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratan bir başka gelişme ise 1997 yılındaki Lüksemburg zirvesinde AB'nin Türkiye'ye karşı olumsuz tavrı olmuştur.²⁷⁰

2.5. 1998-2002 YILLARI TÜRK DIŞ POLİTİKASI

1999 yılının Nisan ayında kurulan Ecevit'in Başbakanlığındaki koalisyon hükümetinde AB üyeliği açısından ümit verici gelişmeler yaşanmıştır. Ecevit insan hakları konusunda bazı iyileştirmeler yapılmasını desteklemiştir. MHP lideri Devlet Bahçeli de dış politikaya fazla müdahale etmemiş ve AB üyeliğine karşı çıkmamıştır. Almanya'da da Türkiye'nin AB üyeliğine önceki Hristiyan Demokratlara göre daha

²⁶⁸ Mehmet Şahin, s.15.

²⁶⁹ Altunışık ve Martin, ss.575-576

²⁷⁰ Melek M. Fırat, "Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:4, No:1, Güz 2004, s.51.

sıcak bakan Sosyal Demokrat ve Yeşiller koalisyonu iktidara gelmiştir. Bu koşullarda 3-4 Haziran tarihlerinde Almanya'nın başkanlığında yapılan AB zirvesinde AB liderleri Türkiye'nin tam üyeliğini desteklediklerini açıklamıştır. Ancak bununla ilgili hazırlanan taslak İsveç ve Yunanistan tarafından veto edilmiş ve bir sonuç getirmemiştir. İsveç'in veto gerekçesi Türkiye'de insan hakları konusunda sorun olduğu iddiasıdır. AB zirvesindeki bu başarısızlığa rağmen Almanya'nın desteği devam etmiş ve Dışişleri Bakanı Joschka Fischer 1999 Temmuz ayında Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Demirel'e Lüksemburg zirvesinde yaşananların bir hata olarak nitelendirmiştir. 1999 Aralık ayında Helsinki'de yapılacak zirvede Türkiye'nin adaylığını destekleyecekleri sözünü vermiştir. 10 Aralık 1999'daki Helsinki zirvesinde Malta'yla birlikte Türkiye'nin adaylığı onaylanmıştır. Ancak Türkiye'ye ortaklık görüşmeleri başlamadan önce önemli bazı şartları yerine getirmesi istenmiştir. Yunanistan'la olan sorunların çözülmesi, Kıbrıs konusunda da ilerleme kaydedilmesi bu koşullardandır. Kürtlerle ilgili sorunların çözümü için de AB ve Türkiye arasında diyalog başlatılacak ve Türkiye Kopenhag Kriterlerini yerine getirecektir.²⁷¹

Ekonomik sistemin yeniden yapılandırılmasının ve dönüşümünün dış politikada da belli bir değişime yol açacağı genel kabul gören bir gerçektir. Türkiye ekonomisi de AKP iktidara gelmeden önce önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Türkiye ekonomisindeki liberalleşme 1980'lerde başlamıştır. Türk ekonomisi o zamandan itibaren birçok kriz yaşamış olsa da liberalleşme sonucunda ihracata dayalı büyüme ve ihracat mallarının çeşitlendirilmesi gibi gelişmeler olmuştur. İhracata dayalı büyüme, Türk iş adamlarına yeni pazarlar bulunmasını Türk Dış Politikasının hedeflerinden birisi haline getirmiştir. Türk ihracat malları da giderek daha da çeşitlenmiştir. Ortadoğu ülkelerine ihracat edilen sanayi mallarının oranı giderek artmıştır. Buna paralel olarak da Anadolu'da yeni sanayi merkezleri ortaya çıkmıştır. Anadolu'da ortaya çıkan bu yeni sanayi merkezleri sanayileşmiş ülkelerin ve Türkiye'deki büyük sanayicilerin ulaşamadığı yeni pazarları araştırmışlardır. Bu faktörler Ortadoğu'yu Türkiye için önemli bir pazar haline getirmiştir. Türkiye ekonomisi 2001 yılında büyük bir krize girmiştir. Enflasyon 3 rakamlı seviyelere çıkmıştır. Türk lirası değer kaybetmiştir. Faiz oranları aşırı derecede yükselmiştir. Dünya Bankasının önemli ekonomistlerinden

²⁷¹ Hale, s.256.

Kemal Derviş, 2 Mart 2001’de Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmıştır. Kemal Derviş, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile işbirliği içerisinde kapsamlı bir reform programı geliştirmiştir. Bu reform programı bankaların, borçların, tarım sektörünün yeniden yapılandırılması gibi konuları da kapsamıştır. Ancak ortaya çıkan ekonomik krizin sorumlusunun geçmiş hükümetler olduğuna inanan seçmenler 2002 seçimlerinde AKP’yi tercih etmiştir. Kasım 2002 seçimlerinde AKP % 34 oy oranıyla, seçimlerde % 10 baraj uygulanmasının da bir sonucu olarak parlamentodaki 550 sandalyenin 363’ünü almıştır. Türkiye’de bir süredir devam eden koalisyonlar yerine artık ekonomik krizlerle başa çıkmak için gerekli olan tek parti hükümeti kurulabilmiştir.²⁷²

Bu dönemde özellikle ABD ve Batılı ülkelerin bölgede Türkiye’ye karşı eylemlerde bulunan terör örgütlerine olan açık desteği, Türkiye Dış Politikasının tek boyutluluktan çıkartılıp yeniden çeşitlendirilmeye çalışılmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Suriye ile ilişkilerin iyileştirilmesi için gayret edilmiş ve 2000 yılında ölen Hafız Esad’ın cenazesine Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer katılmıştır. Suriye ile ilişkiler hızlı bir şekilde düzelmeye başlamıştır. Suriye’den sonra diğer birçok Ortadoğu ülkesiyle olan ilişkiler de hızlı bir şekilde düzelmeye başlamıştır. 2002 yılında iktidara gelen AKP döneminde de 98’de başlayan bu çok yönlü dış politika devam etmiştir. Artık Türkiye ve ABD’nin güvenlik algılamalarındaki farklılıklar açıkça ortaya çıkmaya başlamıştır. PKK’nın Kuzey Irak’taki varlığı, ABD’nin burada bir Kürt devleti kurma çabaları bu güvenlik algılamalarındaki farklılıkları göstermektedir. 1 Mart tezkeresi 2003 yılında TBMM’de reddedilmiştir. Bu dönemde Arap dünyasının bir bütün olarak algılanması dönemi sona ermiştir. Bölgedeki ülkelerle askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler gelişmeye başlamıştır.²⁷³

²⁷² Altunışık ve Martin, .578-579.

²⁷³ Yağbasan ve Günek, s.127.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AKP DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASI VE SURİYE KRİZİ

3.1. AKP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASININ ÖZELLİKLERİ

Türk Dış Politikasında Soğuk Savaş yıllarının ardından yön arayışları başlamıştır. Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında SSCB tehdidine karşı Batının çıkarlarını koruyan bir ileri karakol görünümündeyken 90'lı yıllardan sonra dış politikasında değişim ve yön arayışları gözlemlenmeye başlamıştır. AKP iktidara geldikten sonra Ahmet Davutoğlu önce Başbakanlık danışmanlığı daha sonra ise Dışişleri Bakanlığı yaparak dış politikaya yön vermiştir. Bu yeni dönemde Türk Dış Politikasında gözlemlenen değişimin kuramsal temeli Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" kitabı ile atılmıştır.²⁷⁴

AKP iktidara geldikten sonra Türk Dış Politikasında yaşanan bu dönüşümle birlikte 2000'li yıllarda hedeflere ulaşabilmek için araç olarak genel olarak yumuşak güç araçları kullanılmıştır. Askeri güç yerine diplomatik müzakereler metodu kullanılmıştır. Bu politikalar 90'lı yıllardaki güvenlikleştirilmiş ve çoğu zaman askeri araçların kullanıldığı dış politikadan büyük ölçüde farklıdır. AKP döneminde, 90'lardan farklı olarak dış politikada bölgenin lideri olma hedefiyle birlikte bölgedeki ilişkiler daha da derinleştirilmiştir. Öte yandan bazı konularda önceki politikalar da sürdürülmeye devam etmiştir. Örneğin Irak'ın toprak bütünlüğü desteklenmeye ve İran'la bölgesel rekabete devam edilmiştir. Bölge ülkelerinin refahı ve istikrarına destek olunmaya devam edilmiştir. Filistin sorunun çözümü için çalışılmıştır. AKP iktidarında sürdürülen politikalarda sorunların nasıl tanımlandığı ve bu sorunların çözümünde kullanılacak stratejiler ise değişmiştir. Ayrıca iç politika hedefleri konusunda da süreklilik söz konusudur. Türk Dış Politikası, 90'lı yıllarda olduğu gibi AKP iktidarında da iç politikayı etkilemek ve şekillendirmek için kullanılmıştır. 90'lı yıllarda İsrail'le iyi ilişkiler kurulup terör örgütü PKK ile mücadeleye katkı sağlanması için askeri araçlar (ordu vs.) kullanılmıştır. 1995'teki "Milli Güvenlik Politikası" belgesinde Türkiye'nin ulusal güvenliğine en büyük tehdidin irredantizm ve dini radikalizm olarak söz edilmiştir ki bu tehdit unsurlarının Suriye ve İran'la da

²⁷⁴ Çiftçi ve Ertugay, s.1-2.

bağlantıları vardır. Bu iç ve dış tehdit algıları İsrail’le güvenlik ve istihbarat konularında işbirliği için itici güç oluşturmuştur. Ordu, bu hedefler için “laik ittifak” kurmayı başaramıştır.²⁷⁵

2000’li yıllara gelindiğinde AKP hükümetleri de Ortadoğu ile ilişkileri iç siyaset için kullanmıştır. Bu bağlamda Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerin gelişmesi AKP’nin yükselişinde önemli bir unsur olan Anadolu işadamlarının iş hacimlerinin büyümesine önemli bir katkı sağlamıştır. AKP, Irak politikasıyla da içerideki Kürt sorununu çözmeye çalışmıştır. Kürt Bölgesel Hükümetiyle doğrudan ilişki kurmaya başlanmıştır. AKP hükümetinde ilerleyen zaman içerisinde İsrail karşıtı söylemler kullanılmaya başlanmıştır. Böylece hem iç siyasette destek bulmaya çalışılmış hem de İsrail’le ittifakın önemli bir destekçisi olan ordunun sivil yönetim karşısındaki gücünün azalması sağlanmaya çalışılmıştır.²⁷⁶

Ahmet Davutoğlu, “Stratejik Derinlik” başlıklı kitabında Türkiye’yi eski dönemlerdekinin aksine bir köprü olarak değil bir merkez ülke olarak algılanması gerektiğini belirtmiştir. Bu yeni dış politika anlayışında çok yönlülük ve komşularla sıfır sorun gibi ilkeler yer almaktadır. Bu durumda Türkiye Batıyla paralel dış politika uygulama çabası içerisinde olmamış Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkaslar’ da Türkiye’nin önceliklerini göz önünde bulunduran ekonomik ve siyasal ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Bu yeni politika ve özellikle Ortadoğu’ya yönelik dış politika nedeniyle Türkiye’nin Ortadoğululaşmaya başladığı eleştirileri yapılmaya başlanmıştır. Türk Dış Politikasındaki değişimin uluslararası sistemden kaynaklandığı ya da AKP’nin lider kadrosunun önceki hükümetlerin lider kadrolarından farklı kimlik ve algılara sahip olmalarından kaynaklandığı yolunda değerlendirmeler yapılabilmektedir. AKP’nin bu yeni dış politikası içeride büyük önem ve anlama sahiptir. Davos’taki “1 minute” vakasıyla birlikte iç politika ile dış politika iç içe değerlendirilmiş ve AKP’nin ekonomik verilerin kötü olduğu dönemlerde halk desteğinin azalmasının önlenmesi ve milli duygular aracılığıyla geniş halk kitlelerinin sempatisinin kazanabilmesi sağlanmıştır. AKP’nin dış politikada ortaya koyduğu değişim kamuoyunun taleplerine uygun bir girişim olduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır.²⁷⁷

²⁷⁵ Altunışık ve Martin, s.571.

²⁷⁶ Altunışık ve Martin, s.571.

²⁷⁷ Çiftçi ve Ertugay, s.1-2.

Demokratik ülkelerde kamuoyunun tercihlerinin hükümetlerin politikalarını etkilemesi ve hükümetlerin halkın tercihlerine göre politikalar uygulaması beklenen bir durumdur. Siyasetçiler kamuoyunun tercihlerine uygun politikalar ürettiklerinde demokrasiye de uygun davranmış olurlar. Kamuoyunun tercihlerine uygun politikalar üretmek politikacılar açısından aynı zamanda ileriye dönük bir yatırımdır. Bir başka deyişle iktidarlarını sürdürmek isteyen politikacılar kamuoyunun tercihlerine uygun politikalar üretmeli ve uygulamalıdır.²⁷⁸

AKP iktidarı 2002 yılında iktidara geldikten sonra Türkiye'nin Ortadoğu Politikasında bir değişim başlatmıştır. Bu değişimin sonucu olarak önceki Türk hükümetlerinin aksine, daha aktif bir dış politika izlenmeye başlanmıştır. Türkiye bu dönemde bölgesel işbirliği, barış ve istikrarın sağlanması yönünde çabalarını artırmıştır.

AKP iktidarında, bölgedeki krizler ve çatışmaların barışçıl çözümüne katkı sağlamak için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bölgedeki barış, istikrar ve işbirliği hedeflerine odaklanılmıştır. Krizlerin barışçıl çözümü için çeşitli diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Suriye'deki iç savaşın başlamasından bu yana Suriyeli muhaliflere destek, Suriyeli mültecilerin kabulü, Irak'ta istikrarın sağlanması için çabalar ve İsrail-Filistin barışı, uluslararası koalisyon güçlerine destek gibi konularda çabalar sarf edilmiştir. Ayrıca İran'ın nükleer programı konusunda İran ve ABD arasında arabuluculuk rolü üstlenilmiştir, İsrail-Filistin barış görüşmelerine ev sahipliği yapılmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası, bölgedeki diğer güçlerle olan rekabeti de artırmıştır. Özellikle, Türkiye'nin Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır ile ilişkiler bu rekabet sonucunda bozulmuştur. Buna karşılık, Türkiye'nin Rusya ve İran ile olan ilişkileri güçlenmiştir. Özellikle, Suriye'deki krizle ilgili olarak yürütülen Astana süreci, Türkiye'nin Rusya ve İran'la birlikte hareket etmesine ve Suriye'deki krize çözüm bulmaya yönelik bir sürecin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

11 Eylül 2001 terör saldırılarını bahane ederek ABD'nin Ortadoğu'da ve Afganistan gibi bölgelere başlattığı askeri müdahaleler sonrasında Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleriyle daha yoğun bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin bölgeyle ilgili jeopolitik algıları ve güvenlik söylemleri önemli

²⁷⁸ Çiftçi ve Ertugay, s.3.

ölçüde değişime uğramıştır. Bu değişim 2002 yılında iktidara gelen AKP ile Türk Dış Politikasındaki değişimle aynı döneme rastlaması ve dönemin Başbakanlık Dış Politika Danışmanı Ahmet Davutoğlu'nun söylemleriyle de uyumlu olunca “*eksen kayması*” tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.²⁷⁹

AKP hükümeti Arap Baharı olaylarına kadar olan dönemde yumuşak güç araçlarını kullanmışsa da Arap Baharı olaylarından sonra daha güvenlikleştirici politikalar izlemiş ve askeri araçlara yönelmiştir.²⁸⁰

Türkiye, Arap Baharı toplumsal olaylarının başladığı döneme kadar bu dönemde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ile iyi ilişkiler kurmaya yumuşak güç araçları kullanarak bölgesel bir güç olmaya çalışmıştır. Ortadoğu’da Arap Baharı adı verilen olayların başlamasından sonra Türkiye’nin bölgedeki mevcut rejimlerle olan iyi ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Arap Baharı öncesi dönemde bölge ülkeleriyle karşılıklı güvenin sağlanarak bölgenin barış ve refah bölgesi olması Davutoğlu’nun söylemlerine de yansımıştır. Davutoğlu, Türkiye’nin bölgeyle olan tarihi bağlarına atıflar yaparak Türkiye’yi de bölgenin merkezine yerleştirme çabası içerisinde olmuştur. Bu dönemde Türkiye’nin milli çıkarları ile insani vicdan ve evrensel değerler arasında bir denge kurularak Türkiye’nin çevresinde barış ve istikrar kuşağı yaratılması hedeflenmiştir. Türkiye bu dönemde bölge politikalarında “*güveniksizleştirme*” ve “*komşularla sıfır sorun*” gibi ilkelere uygun politikalar izlemiştir. Arap Baharı’ndan sonra ise komşularla sıfır sorun politikasının yürütülmesi zor bir duruma gelmiştir. Türk politik seçkinleri bölge politikalarını yeniden askeri araçları kullanıma sokmuş ve güvenlikleştirmiştir.²⁸¹

Soğuk Savaş sonrası dönemde Sovyet Blokunun çözülmesinden sonra uluslararası sistemde büyük güç olarak yalnızca ABD’nin kaldığı tartışmaları da başlamıştır. Ülkeleri “*merkez, yarı-çevre ve çevre*” olarak sınıflandırdığımızda Türkiye gibi “*yarı-çevre*” ülkeler bu dönemde öne çıkma fırsatı yakalayabilmiştir. Türkiye gibi yarı-çevre ülkeler bazı durumlarda merkez ülkelerin bölgesel politikaları için kilit konumda olabilmektedirler. Bu konumlarından faydalanabildikleri

²⁷⁹ Aylin Güney, Nazif Mandacı, “The meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey’s New Geopolitical Imagination”, **Security Dialogue**, Cilt: 44, Sayı:5/6, 2013, (The meta-Geography), ss.431-432.

²⁸⁰ Güney ve Mandacı, ss.431-444.

²⁸¹ Güney ve Mandacı, ss.431-444.

durumlarda merkez ülkelerin bölgedeki hedefleriyle çatışmamak şartıyla belli bir hareket serbestliği içerisinde oldukları. Bu hareket serbestisi zaman zaman merkezi büyük devletlerin de desteğini alabilmektedir. Örneğin Türkiye'nin zaman zaman İsrail'le olan ilişkilerinde yaşanan krizlerde ABD iki müttefiki arasında arabuluculuk yapma gereği duymamıştır. Yine Davos'ta yaşanan "one minute" krizinden sonra Türkiye'nin Arap dünyasındaki sempati düzeylerinde artış gözlemlenebilmiştir. Ayrıca Türkiye bölgede artık bir yumuşak güç olduğu değerlendirilmeye başlanmıştır.²⁸²

AKP 2002 Kasım ayında iktidara geldikten sonra izlenen Ortadoğu Politikası günümüzde akademik ve siyasi çevrelerde üzerinde çok tartışılan bir konu durumuna gelmiştir. Bu dönemde Ortadoğu'ya yönelik olarak kapsamlı bir dış politika geliştirilmiş ve Türkiye, bölgede önceki dönemlere göre daha iddialı ve aktif bir duruma gelmiştir. Bu yeni dış politika gereği bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesine büyük önem verilmeye başlanmıştır. Türkiye, bölgedeki çeşitli anlaşmazlık konularının çözümünde taraflar arasında arabuluculuk rolü üstlenmeye başlamıştır. Bölgede ekonomik ilişkilerini geliştirmeye ve yumuşak güç olarak etkisini artırmaya çalışmıştır. Bu durum Türkiye'nin genel olarak ilgi odağının doğu ve güney ülkelerinden çok Batı ülkelerine yoğunlaştığı önceki dönemlere göre önemli bir değişiklik olarak gözlemlenmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'yla giderek daha da yoğunlaşan ilişkileri çeşitli tartışmalara yol açmış ve ABD ve AB gibi müttefikleriyle olan ilişkilerini etkilemiştir.²⁸³

ABD'nin İran ve Suriye'ye karşı sertleştiği bir dönemde Türkiye bu ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya çalışmış ve bölgede uygulanan geleneksel dış politikayı değiştirme konusunda kararlılık göstermiştir.²⁸⁴

Suriye ile ilişkilerin iyileşmesi AKP hükümeti döneminden önce başlamıştır. Giderek gelişen siyasi ve ekonomik ilişkiler 2002 Kasım seçimleriyle iktidara gelen AKP hükümeti zamanında da devam etmiştir.²⁸⁵

Adalet ve Kalkınma Partisi 2002 yılında iktidara geldikten sonra izlediği yeni dış politika vizyonu ve özellikle de eski Osmanlı coğrafyasına ait bölgelerde

²⁸² Ahmet Nazmi Üste, Levent Yılmaz, "Büyük Güçler, Suriye Krizi ve Türkiye", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı:2, 2014, s.148.

²⁸³ Altunışık ve Martin, p.569.

²⁸⁴ Çiftçi ve Ertugay, s.8.

²⁸⁵ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası Cilt III 2001-2012**, 1 Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, (Cilt III), ss.421-422.

uygulanan politikalarla buralarda kurulan ilişkiler önemli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Eski Osmanlı coğrafyasını kapsayan bu bölgelere önceki dönemlerde yeteri kadar önem verilmediği savunularak bu bölgelere kültürel, siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. AKP'nin iktidara geldikten sonra Türkiye'nin kimliğinde bir değişimin de başladığı ileri sürülmektedir. Bu yeni kimlik oluşturma çabasının, dış politika, milli eğitim müfredatı, TRT dizileri, mimari, çeşitli sembollerin kullanımı vs. gibi araçlar kullanılarak yapıldığı ileri sürülmektedir. Burada kimlikle birlikte dış politika da yeniden düzenlenmiştir. AKP döneminde uygulanmaya başlanan bu yeni dış politika da bu yeni kimliğin oluşmasını destekleyici bir rol oynamıştır. Bu dönemde tehditlerin de yeniden tanımlandığı gözlemlenmektedir. Ayrıca bu yeni dış politika ve yeni kimlikle hem bölgede daha aktif bir konuma gelinecek aynı zamanda bölgedeki etkinlikler de yeni kimliğin oluşum sürecini de destekleyecektir.²⁸⁶

Bütün bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin uluslararası siyasette yön değiştirip değiştirmediği konusu son yıllarda tartışılmaktadır. Bu tartışmalar AKP hükümetinin 2007'den sonraki döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır. Tartışmalara neden olan olaylardan birisi, birinci Gazze Savaşı (2008-2009) sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin hızla bozulmaya başlamasıdır. İkinci olay ise Türkiye'nin İran'la ilişkilerinin gelişmesi ve Başbakan Erdoğan'ın İran'ın nükleer programına dair söylemleriyle ilgilidir. İran'ın nükleer programıyla ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İran'a yaptırım uygulanması için 9 Haziran 2010 tarihinde yapılan oylamada İran'la nükleer takas anlaşması²⁸⁷ yapan Türkiye ve Brezilya tasarı aleyhine oy kullanmışlardır.²⁸⁸

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinin bozulması, İran'la ilişkilerinin gelişmesi ABD ve AB'de Türkiye'nin Batı'dan uzaklaşıp yönünü Ortadoğu'ya ve İslam

²⁸⁶ Yakup Şahin, s.2250.

²⁸⁷ Türkiye ve Brezilya, 2010 yılında İran'la Nükleer Takas Anlaşması imzalamışlardır. Anlaşmaya göre İran'ın uranyum zenginleştirme faaliyetlerine ilişkin olarak uluslararası endişelerin ortadan kaldırılması için İran zenginleştirilmiş uranyumu Türkiye'ye gönderecek ve Türkiye de İran'a düşük düzeyde zenginleştirilmiş uranyum verecekti. Ancak uygulamada Batı ülkeleri anlaşmayı yeterli görmediler ve İran'a karşı uygulanan ambargo hafifletilmedi. Buna rağmen bu anlaşma İran'ın nükleer programı konusunda uluslararası toplumla diyalog yoluyla çözüm bulunması konusunda bir örnek olmuştur. BBC, Türkiye İran, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/10-0517_turkey_iran, 9.4.2023.

²⁸⁸ Dışişleri Bakanlığı, **BM Güvenlik Konseyinde İran'a İlave Yaptırımlar Konusunda Yapılan Oylama Hk.**, https://www.mfa.gov.tr/no_-125_-9-haziran-2010_-bm-guvenlik-konseyinde-iran_a-ilave-yaptirimlar-konusunda-yapilan-oylamay-hk_.tr.mfa, 9.4.2023.

dünyasına çevirdiği yorumları yapılmasına neden olmuştur ve Türkiye için eksen kayması tartışmaları da artmıştır. Bunlara ek olarak Türkiye'nin Sudan'la ilişkileri, Hamas ile açık bir şekilde iletişim kurması ve bu dönemde Suriye ile yakın ilişkiler kurması da ABD ve AB ile ilişkilerde gerilimi artırmıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin Batıdan uzaklaşıp yönünü Ortadoğu'ya çevirdiği tartışmalarını artırmıştır.²⁸⁹

Ancak bütün bu yukarıda sayılan nedenlerden yola çıkılarak Türkiye'nin yönünü Batıdan Doğuya çevirdiği sonucunu çıkarmak doğru değildir. İran ve İsrail politikaları bir tarafa bırakılırsa Türkiye ile Batılı müttefiklerinin Ortadoğu'ya genel bakışı hala birbirine yakın olduğu gözlemlenebilmektedir. Örneğin Türkiye ve ABD, Irak'ta ve Arap Baharı olayları sırasında işbirliği yapmışlardır. İran sorununda ise görünenden daha az görüş ayrılığı olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır. Türkiye İran'ın nükleer programı sorununun diplomatik yollarla çözümünden yanadır. İran'a karşı askeri güç kullanımı ve yaptırımlar konusunda endişeler taşımaktadır. Ancak Türkiye de İran'ın nükleer gücü ve Ortadoğu'daki etkisi konusunda da Batılı müttefikleriyle benzer endişeler taşımaktadır. Türkiye bu sorunun Türkiye'nin güvenlik ve ekonomik çıkarlarını tehlikeye düşürmeden çözülmesi taraftarıdır. Bu dönemdeki Irak'la, Suriye'yle, Lübnan'la ilişkilerinin geliştirme çabalarında İran'ın etkisinin azaltılması çabaları da gözlemlenebilmektedir. İran'ın nükleer programı sorununa ve İsrail konusunda AKP hükümetinin konumunun ABD ve AB'nin konumuna göre çok farklıymış gibi gösteren haberler de zaman zaman gelmiştir. O dönemde Başbakan olan Tayyip Erdoğan, BBC'ye verdiği bir röportajda İran'ın nükleer silah geliştirdiği suçlamalarını bir söylenti olarak değerlendirmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül “*Yeşil Hareket*” protestolarının yapıldığı gün Tahran'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Öte yandan 2010 yılında Lizbon'da yapılan NATO zirvesinde Türkiye anti-füze sisteminin topraklarında tesis edilmesini kabul etmiştir. Ancak yine de Türkiye'nin İran'la gelişen ilişkileri ABD ve AB'nin İran'ı izole etme politikalarıyla tam olarak uyum içerisinde olmadığı değerlendirilmeleri yapılabilmektedir.²⁹⁰

Türk Dış Politikasındaki değişimin en önemli nedenlerinden birisi siyasi

²⁸⁹ Altunışık ve Martin, ss.571-572.

²⁹⁰ Altunışık ve Martin, ss.572.

seçkinlerin değişimidir. Devlet gücü yeni siyasi elitlerin hedefleri doğrultusunda kanalize edilmektedir. Bir diğer etken ise kamuoyunun talepleridir.²⁹¹

Türk halkının dış politika tercihleri Batılı gözlemcilerin değerlendirdiklerinden daha rasyonel olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Batılılarda Türklerin genel olarak Batıdan hoşlanmadıkları, giderek daha milliyetçi hale geldikleri ve bu nedenle de daha otoriter liderleri desteklemekte olduklarına dair bir ön yargı vardır. Batılılarda bu ön yargı doğrultusunda Türklerin, liderlerinin maceracı dış politika izlemeleri ve bölgeyi istikrarsızlaştırarak Batının çıkarlarına zarar vermelerini istedikleri düşünceleri vardır. Ancak bu milliyetçi ve muhafazakâr eğilimlerin maceracı dış politikaya neden olduğuna dair empirik ve mantıksal dayanaklar yoktur. 90'lı yıllarda Türkiye'de koalisyon hükümetleri kurulmuştur. Çok istikrarlı yönetimlerin olmadığı bu dönemde bile Türk siyasi seçkinleri temkinli dış politikalar izlemişlerdir. Batılı ülkelerin bile inkâr etmediği gibi bu dönemde Balkanlardaki ve Kafkasya'daki istikrarsızlıkları kötüye kullanmak yerine Türkiye yapıcı ve istikrar getirmeye yönelik politikalar izlemiştir. AKP yerel politikadaki istikrarsızlığın dış politikada maceracılığa yol açtığı düşüncelerinin doğru olmadığını göstermiştir. 2006-2008 yıllarında PKK terörünün şiddetini artırması, ABD'nin PKK'nın Kuzey Irak'taki faaliyetlerine göz yuman tutumu, AB sürecindeki duraklama nedeniyle AKP'nin milliyetçi söylemlerinin artabileceği iddiaları ortaya çıksa da AKP bu dönemde baskılara direnmeyi başarmıştır. ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra da politikasını değiştirip tek taraflı bir gündem izlememiştir. AKP hükümeti geçiş sürecinde Iraklı Kürtler, Irak Merkezi Hükümeti ve ABD ile barınma olanakları için işbirliği yapmıştır.²⁹²

Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikasındaki sınırlarının belirlenmesinde geçmiş dönemlere göre bir karşılaştırma yapılırsa klasik Türk Dış Politikasına göre daha sınırları aşan bir rol oynama çabası içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Bazı yazarlar Türkiye'nin neo-emperyal politikalar izleyip izlemediğini de tartışmışlardır. AKP'nin eski Osmanlı topraklarına olan ilgisi birçok yazarın yeni politika doktrinine “*yeni Osmanlıcılık*” adını vermesine neden olmuştur. Bazıları buna etki alanını ifade eden anlamlar yüklemişlerse de bazılarına göreyse İslami bir gündemi

²⁹¹ Kardaş, s.118.

²⁹² Kardaş, ss.126-127.

çağrıştırmaktadır. AKP siyasal seçkinleri sık sık Türkiye’yi proaktif politikalara ve bölgede liderliğe zorlayan tarihi ve coğrafi nedenleri dile getirerek bu yeni politikalara yeni-Osmanlıcılık adını verenlerin algılarını güçlendirmektedirler. Ancak AKP siyasal seçkinleri yeni-Osmanlıcılık tabirini kabul etmemektedirler ve daha az tartışmalı komşularla sıfır sorun ya da işbirliği vs. gibi terimleri tercih etmişlerdir.²⁹³

Bazıları ise Türkiye’nin bu yeni politikalarına şüphe ile bakmaktadırlar ve Türkiye’nin henüz küresel bir güç haline gelmediğini hatta hükümetin iddia ettiğinin aksine bölgesel bir oyuncu haline bile gelmediğini savunmaktadırlar. Ahmet Davutoğlu 2009 yılında katıldığı bir TV programında Türk Dış Politikası ile ilgili değerlendirme yaparken hedeflerin çok yüksek tutulduğu eleştirilerini reddedip AKP’nin uyguladığı yeni dış politikanın Türkiye’nin ufkunu genişleteceğini ve daha kendine güvenli hale getireceğini savunmuştur. Ahmet Davutoğlu Türkiye’yi bölge ötesi bir güç olarak tanımlayarak “kısmetse” küresel bir güç haline de geleceğini söylemiştir. Türkiye henüz küresel bir güç olmasa bile bölgesel bir güç olduğu değerlendirmeleri artmaktadır. Müdahil olduğu bölgesel güvenlik konuları ile ilgili alınan kararlara etki edebilmektedir. Bölgede giderek artan oranda yumuşak ya da sert güç kullanarak çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır. Türkiye yalnızca bölgesel politik dinamikleri biçimlendirmekle kalmayıp zaman zaman bölgeye dışarıdan yapılan müdahalelere karşı koyup küresel güçlere meydan da okuyabilmektedir. Bu da bölgesel güç olmanın özelliklerindendir. Bu durum Irak Savaşında, Rusya-Gürcistan Savaşında ve İran nükleer krizi karşısında Türkiye’nin tutumunda gözlemlenebilmiştir. Türkiye, ABD’nin İran’ın nükleer programına karşı tutunduğu sert tutuma karşı koyarak sorunun diyalog yoluyla çözülebileceğini savunarak Batılıların İran politikalarına direnebilmiştir.²⁹⁴

Bazı yazarlar AKP dönemi Türk Dış Politikasının eski dönemlere göre radikal bir değişim getirmediğini öne sürmektedirler. Bu düşünceye göre AKP döneminde uygulanmaya çalışılan ekonomik entegrasyon, bölgesel organizasyonlara ve etkinliklere aktif katılım ve öncülük etme, Türkiye’nin bölgesel güç olması düşünceleri AKP kurulmadan önce de var olan düşüncelerdir. Buna göre AKP

²⁹³ Kardaş, s.128.

²⁹⁴ Kardaş, ss.128-129.

dönemindeki dış politika değişikliğinin yapısal nedenlere ve AKP öncesi döneme dayandığı ileri sürülmektedir.²⁹⁵

AKP hükümeti döneminde göze çarpan dış politika uygulamalarından ekonomik entegrasyon, bölgesel organizasyonlara öncülük etme, Türkiye'nin bölgesel bir güç olma konusundaki düşüncelerin de daha önceki dönemlerde izlerine rastlanabilmektedir. Yeni dönemde Türk Dış Politikasının önemli unsurlarından birisi olan “İşbirliğine Dayalı Güvenlik” politikalarının da geçmiş dönemlerden gelen bir unsur olduğu tespiti yapılabilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye Batı yanlısı dış politikasının uzantısı olarak tek taraflı yaklaşımlar yerine çok taraflı yaklaşımlara önem vermiştir. Türkiye bölgedeki amaçlarına ulaşabilmek için bölgesel kurumların oluşmasına öncülük etme, çatışmayı önleyici araçları kullanma, işbirliğine dayalı güvenlik yaklaşımını, çok taraflı diplomasi, karşılıklı ekonomik bağımlılık gibi araçları kullanmıştır. Çok taraflı yaklaşımlarda Türkiye bölgede Batının güvenlikle ilgili organizasyonlarının ve ekonomik kurumlarının uzantısı olabilecek öneriler sunmuş ya da tamamen yeni kurumsal yapı önerileri getirmiştir. Türkiye bu arada askeri araçları ve güç siyasetini de bütünüyle dışlamamıştır. Türkiye bu dönemde de askeri kapasitesinin modernizasyonu için de çaba sarfetmiştir. Bölgesel rolünün Batı tarafından kabul görmesi için askeri gücünü de geliştirmiştir. Buna göre yukarıda söz edilen politikalar AKP döneminden önce başlamıştır. Üstelik bazı yazarlar Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Türk Dış Politika seçkinlerinin AKP döneminin stratejik doktrininden daha devrimci bir coğrafi tahayyülü olduğunu da savunmuşlardır. Bu dönemdeki Türk Dış Politika seçkinlerinin Türk Dünyası algılarının “Adriyatik'ten Çin Seddine” kadar uzandığını belirterek bu dönemin dış politika seçkinlerinin de karşılıklı ekonomik bağımlılığın ve işbirliğine dayalı güvenliğin gücünü bildiğini savunmuşlardır. Bu eski dönemin politik seçkinleri bu nedenle birçok bölgesel işbirliği girişimlerinde bulunmuşlardır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı buna örnek gösterilebilmektedir. Bu görüşlere göre AKP dönemi dış politika değişimini bütünüyle yepyeni bir strateji olarak değerlendirmemek gerekir. Ancak AKP döneminde daha önce ortaya konulan işbirliğine yönelik güvenlik ve çok taraflılık gibi politikaları uygulayabilecek araçlar yeterli güce ulaşılabilmiştir. AKP de bu ulusal kaynakları dış politika hedefleri için seferber edebilmiştir. Türk Dış

²⁹⁵ Kardaş, ss.116-119.

Politikasında AKP döneminde gerçekleşen değişimin birçok faktörün sonucu olduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır. Uluslararası ve bölgesel güç sistemlerinin dönüşümü, Türkiye'nin iç politikasındaki dönüşüm, Türkiye'deki politik seçkinlerin kimliği ve kamuoyu gibi nedenler bu faktörler arasında sayılmaktadır.²⁹⁶

Türkiye'nin dış politika dönüşümünün arkasındaki nedenlerinden birisi olarak uluslararası sistemdeki güç dengesindeki değişimi ve Türkiye'nin ve Batılı müttefiklerinin güvenlik algılarındaki değişim olduğu da savunulmaktadır. Bölgesel ve uluslararası sistemdeki güç dönüşümleri Türkiye'nin bulunduğu bölgedeki askeri ağırlığının artmasına neden olmuştur. Son yıllarda askeri modernizasyon programlarıyla Türk Silahlı Kuvvetleri Ortadoğu'da ve Türk siyasi seçkinlerinin geleneksel olarak görmezden geldiği ve uzak durmaya çalıştığı bölgelerde güçlü bir caydırıcılığa sahip olmasını sağlamıştır. Örneğin Türkiye artık Rusya'yı eskisi kadar büyük bir tehdit olarak görmemektedir. Kafkasya'daki etkinliklerinde daha rahat hareket etmektedir. Bu dönemde Suriye'nin belli bir süre de olsa Türkiye'ye karşı olumlu tavır takınmasının nedeni Türkiye'nin askeri gücü ve zorlayıcı diplomasi kapasitesidir. Türkiye'nin bölgesel güç rolü oynayabilir duruma gelmesinin nedenlerinden bir başka nedeni de Doğu Bloğunun çökmesinden sonra oluşan güç boşluğu olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca Türkiye bu dönemde Balkanlar'da ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni devletlerin Batıya açılmalarını kolaylaştırmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin başından itibaren Türkiye Balkanlar'a, Karadeniz Havzasına ve Güney Kafkaslar'a girmeyi başarmıştır. Türkiye buralarda bölgesel entegrasyon ve işbirliğine yönelik güvenlik girişimlerini desteklemiştir. Türkiye bu dönemde reel politik ilkelerine uymayı ve sert güç araçlarını kullanmayı sürdürmüştür. Rusya tehdidinin azaldığı algısı Türkiye'nin Batı yönelimli dış politikasının en önemli rasyonalitesini ortadan kaldırmıştır. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinin temelinde Rusya'nın bir tehdit unsuru olarak görülmesi yatmaktadır. Türkiye Soğuk Savaş yıllarında Balkanlar'da NATO ittifakıyla birlikte hareket etmiştir. Çünkü bu dönemde NATO, Güneydoğu Avrupa'da etnik milliyetçiliğe karşı mücadelede önemli bir araç olarak görülmüştür. Benzer şekilde Türkiye Batılı müttefiklerinin Karadeniz, Kafkaslar ve Orta Asya'ya ulaşabilmelerini sağlamıştır. Batı güvenlik şemsiyesi, bu bölgelerin istikrarı ve dönüşümlerini barışçıl biçimde yapabilmelerinin garantisi

²⁹⁶ Kardaş, ss.117-120.

olarak görülmüştür. Bu durum, Türkiye’ye etki alanını post-Sovyet coğrafyasına doğru genişletme olanağı sağlamıştır.²⁹⁷

Türkiye eski tehdit algıları sona erdikten sonra Batılı ülkelere daha az bağımlı duruma gelmiştir ve komşularıyla ekonomik bağlarını geliştirme konusunda daha rahat davranmaya başlamıştır. Bölgede Türkiye için hala devam eden en önemli tehdit algısı PKK terör örgütü kaynaklı tehdittir. Bu döneme kadar ABD ve İsrail ile olan ittifakın en önemli nedenlerinde birisi PKK ile mücadelede bu ülkelerden satın alınan savunma teknolojilerine olan bağımlılıktır. Ancak Türkiye komşularıyla olan ilişkilerini geliştirdikçe ve kendi savunma teknolojilerini geliştirdikçe bu ülkelerle olan ittifaka gereksinimi de azalmaktadır. Türkiye, güvenlik konusunda yerel aktörlerden destek alınmasını daha yararlı görmeye de başlamıştır. ABD’nin Irak’ı işgalinde olduğu gibi bölge dışı aktörlerin bölgenin güvenlik ve istikrarını sağlamada yararlı olmadığını ve daha fazla soruna yol açtığı algısı artmıştır. Yeni güvenlik anlayışında Türkiye, stratejik önceliklerini yeniden saptama ve bölgesel düzeyde kurumlarla bölge ülkelerinin karşılıklı bağımlılık ilişkileri kurup Batılı ülkelerin ajandasından bağımsızlaşmaları konusunda güçlü bir iradeye sahiptir. Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik politikasının değişmesi ve bölgede daha aktif rol oynamaya başlamasının ABD’nin Irak’tan çekilmesiyle eş zamanlı gerçekleşmesi de önemlidir. Bu arada ABD Iraktan çekilmiştir. Ancak AB ülkeleri de bölgede aktif rol oynayamamaktadırlar. Bölgedeki bu güç boşluğuyla birlikte bölge ülkelerinin Türkiye’yi kendilerini uluslararası sisteme bağlayan bir köprü olarak değerlendirmeleri faktörü vardır. Türkiye Ortadoğu’da da Balkanlar’da olduğu gibi liberal ekonomik kurumların ve *işbirliğine dayalı güvenliğin* yerleşmesi için çaba göstermiştir. Türkiye, Lübnan’da da Balkanlar’dakine benzer bir şekilde barış gücü bulundurmıştır. Türkiye’nin Ortadoğu’da uyguladığı politikanın geçmişte Balkanlarda uygulanan politikaya benzerliği bulunmaktadır. Eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem bakanlığı zamanında “bölgesel politika” adı altında, Türkiye’nin kültürel bağlarının Ortadoğu’da mutabakatın sağlanması için kullanılması gerektiğini savunan söylemleri vardır. Yine bakanlığı döneminde İsmail Cem, Suriye, Irak ve bazı başka Ortadoğu ülkeleriyle diyalog ve işbirliğine yönelik güvenlik araçlarının kullanımı ile ilgili çeşitli girişimler başlatmıştır. İsmail Cem’in bazı girişimleri bölgesel koşullardaki çeşitli zorluklar

²⁹⁷ Kardaş, ss.117-121.

nedeniyle başarılı olamadıysa da bu girişimler gelecekteki politikaların da habercileri sayılabilirler. AKP siyasi seçkinleri ise daha önce denenmiş olan politikaları uygulamaya daha elverişli hale getirip bölgedeki güvenlik sorunlarının bir bölümünü çözme başarısına sahip olmuşlardır.²⁹⁸

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni politikaları çıkar temelli olarak da değerlendirilebilmektedir. Örneğin Türkiye'nin bu dönemde öncülük ettiği bazı ekonomik girişimler bölgede daha etkili bir aktör olma hedefi ile uyumludur. Hükümet, komşularıyla ortak projeler geliştirmek, doğrudan yabancı yatırımcıları çekmek, Türk ihracatçıları ve müteahhitleri için yeni pazarlara açılmak istemektedir. Buna dış politikanın ekonomik boyutu denilebilir. Türkiye'deki siyasi seçkinler bu tür bağları komşularla olan bütün anlaşmazlıkları önleyip tüm tarafların dengeli ilişkiler içerisinde olmasını sağlayacağını değerlendirmektedirler. Bu iyimser vizyon, Türk strateji düşüncesindeki liberal eğilimlerin bir sonucudur ve işbirliğine yönelik güvenlik yaklaşımının da tamamlayıcısıdır. Türkiye bu dönemde “*tüccar devlet*” ya da “*iyi huylu bölgesel güç*” olarak davranma çabası içerisinde olmuştur. Türkiye'nin ticari çıkarlarının geliştirilmesi ve karşılıklı kazanç politikaları stratejik rekabeti azaltabilir ve barışçıl komşuluk ilişkilerine katkıda bulunabilir düşüncesiyle hareket edilmektedir. Türk Dış Politikasında AKP dönemindeki etkinliği bazı yazarlar tarafından AKP öncesi döneme göre bir tür geri çekilme olarak da değerlendirilebilmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarındaki görkemli söylemle karşılaştırıldığında yeni bölgesel güç statüsü daha realist ve pragmatik olduğu görülebilmektedir. Jeopolitik gelişmeler Türkiye'nin etki alanını ve stratejisini daha realist bir şekilde yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Güneydoğudaki Avrupa'nın AB'nin etki alanına girmesiyle Türkiye'nin Balkanlardaki etkinliği bir ölçüde de olsa azalmıştır. Türkiye'nin etkinliği hala Bosna ve bazı küçük Balkan ülkelerinde sürmektedir. Hazar Denizinin doğusunda da Türkiye'nin varlığından söz etmek zordur. Dolayısıyla Türkiye'nin aktif rol oynayabileceği bölge olarak yalnızca Ortadoğu bölgesi, Karadeniz ve Kafkaslardaki Türkiye'ye yakın bölgeler kalmıştır değerlendirmeleri yapılmaktadır. Türkiye'nin bölgesel güç olabilme konusunda hem yeterli kaynağa hem de yeterli isteğe sahip olduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır.

²⁹⁸ Kardaş, ss.118-122.

Ancak bu bölgesel gücün sınırları konusunda çeşitli tartışmalar vardır.²⁹⁹

Bölgesel güç rolünün sınırları iyi belirlendiğinde daha fazla halk desteği kazanılıp yerel kaynakların bu hedefe aktarılması sağlanabilmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik yeni politikalarına *çıkarcı politikaları* olarak bakıldığında ekonomik, politik ve stratejik hedeflerin gerçekleştirilmesine odaklandığı değerlendirilebilir. Ekonomik çıkarların peşinde koşmak Türk toplumunun büyük çoğunluğunun da desteğini almıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da dış politikada başarının içeriden de destek alabilmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰

3.1.1. AKP Döneminde Türk Dış Politikası ve Kimlik

Türkiye'de 2002 yılında yapılan seçimler sonucunda muhafazakâr demokrat Adalet ve Kalkınma Partisi tek başına iktidara gelmiştir.³⁰¹

AKP'nin Ortadoğu Politikasının belirlenmesinde parti seçkinliklerinin kimlikleri ve siyasi geçmişleri önemli bir rol oynamıştır. AKP'nin kurucuları ve önde gelen isimleri arasında İslamcı geçmişi olanlar bulunmaktadır ve bu isimlerin İslam dünyasıyla olan ilişkileri güçlendirmek ve Türkiye'yi bir İslam ülkesi olarak konumlandırmak istemeleri parti politikalarını şekillendirmiş ve Ortadoğu Politikasına yön vermiştir.

AKP'nin Ortadoğu Politikasının belirlenmesinde, dini-tarihsel bağlar da etkili olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki etkisi ve Türkiye'nin Müslüman ülkelerle tarihsel bağları, Ortadoğu Politikasının belirlenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Bu nedenle, AKP'nin Ortadoğu Politikasında, Türkiye'nin bölgede liderlik rolü üstlenmesi ve bölgesel bir güç olarak konumlanması hedefleri de yer almaktadır.

AKP'nin Ortadoğu Politikasında, parti seçkinlerinin dış politika ve uluslararası ilişkiler alanında deneyimli olan siyasetçilerin de etkisi olmuştur. Özellikle, Ahmet Davutoğlu gibi isimlerin etkisiyle Ortadoğu Politikası, Türkiye'nin etkinliğini artırmaya, bölgede liderlik rolü üstlenmeye ve bölgesel bir güç olmaya yönelik stratejiler içermiştir.

²⁹⁹ Kardaş, ss.121-129.

³⁰⁰ Kardaş, s.129.

³⁰¹ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.39.

AKP'nin dönemi Ortadoğu Politikasında bölgesel güç mücadeleleri ve uluslararası ilişkilerin çeşitli dinamikleri etkili olmuştur. AKP, bölgedeki çıkarlarını ve stratejik hedeflerini göz önünde bulundurarak politikalarını belirlemiş ve uygulamıştır. Bu nedenle, AKP dönemi Ortadoğu Politikası, Türkiye'nin bölgede etkinliğini artırmaya, stratejik ortaklıklar kurmaya ve bölgesel güç mücadelelerinde etkin bir rol oynamaya yönelik stratejiler içermiştir.

Türkiye’de muhafazakâr ideoloji, geleneksel Batıcı ideolojiye alternatif olarak zaman zaman güçlenmektedir. Muhafazakâr ideoloji, Türkiye’nin Batılı ülkelerin taşeronu ve sözcüsü olmaması gerektiğini, İslam coğrafyasının lider ülkesi olması gerektiğini savunmaktadır. Muhafazakâr ideolojiye göre Türkiye ile Batı ülkeleri arasında aşılması olanaksız yapısal farklılıklar vardır. Bu yapısal farklılıklar nedeniyle taraflar birbirlerinin kimliklerini uyumlu olarak algılamaları zaman zaman zor olmaktadır. Bu yapısal farklılıklardan en önemlisi İslam dinidir. Türkiye’de muhafazakarlık ideolojisi 90’larda yeniden popüler olmaya başlamıştır.³⁰²

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Refah Partisi ve Fazilet Partisi’nden ayrılan ve kendilerini “*yenilikçiler*” olarak adlandıran bir grup siyasetçi tarafından 2001 yılında kurulmuştur. AKP Kasım 2002 seçimleriyle tek başına iktidara gelmiştir. İktidara geldiği zamandan itibaren de Türk Dış Politikasında önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. AKP iktidara geldikten sonra Türk Dış Politikasında başlayan değişimin önemi, partinin siyasi eğiliminden kaynaklanmaktadır. AKP iktidara gelirken, Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye’de ekonomik, siyasi ve kültürel olarak egemen olan elitlerin dışında kalan grupları temsil ettiğini savunmuş ve böylece iktidara gelmiştir. Bu iddia kimine göre doğru kimine göre yanlış da olsa AKP bu söylemiyle Türkiye’deki ve Türk Dış Politikasındaki değişimin temsilcisi olmuştur. AKP özellikle Ortadoğu’ya yönelik Türk Dış Politikasında yaptığı değişim göze çarpmaktadır. AKP’li politikacılara göre Ortadoğu Bölgesi Türkiye’nin tarihi ve dini bağlarına rağmen Cumhuriyet seçkinleri tarafından ihmal edilmiştir. Uzun bir süre Ortadoğu’ya yönelik Türk Dış Politikasının mimarı olan Ahmet Davutoğlu’na göre Türkiye’nin Ortadoğu’ya olan geleneksel yaklaşımı, yabancılaştırma, Arap imajı ile ilgili önyargılar, bölgenin kültürü ve bölgesel dengeler arasında yanlış bir yaklaşımdır. Bu nedenle yeni dış politika, bu önyargıları ve Türkiye’nin bölgedeki yabancılaştırmasını

³⁰² Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.39.

gidermelidir.³⁰³

AKP'li politikacıların Ortadoğu'ya yaklaşımı geleneksel Türk Dış Politikasının yaklaşımından farklıdır. AKP'nin kurucu kadrosu Osmanlı İmparatorluğu'na, Arap ve İslam dünyası ile tarihi bağlara önem veren bir politik gelenekten gelmektedirler. Bu özellikle lider kadrosunda belirgindir. Tayyip Erdoğan liseyi İmam Hatip Lisesinde okumuştur. Abdullah Gül 1983-1991 yılları arasında Cidde'de İslam Kalkınma Bankası'nda çalışmıştır. Ahmet Davutoğlu 1990-1993 yılları arasında Malezya'daki Uluslararası İslam Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmıştır. AKP'nin lider kadrosunun bu deneyimleri Ortadoğu ile ilişkilerde kolaylık sağlamıştır. Arap dünyasında çeşitli İslami hareketler bulunmaktadır. Türkiye'deki Milli Görüş Hareketi çizgisindeki partilerin de bu İslami hareketlerle çeşitli ilişkileri olmuştur. Dolayısıyla Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül gibi Milli Görüş hareketinden gelen liderlerin de Arap dünyasının İslami hareketleriyle çeşitli ilişkileri olmuştur. Bu gelenekten gelen siyasetçiler tarafından kurulan AKP iktidara geldikten sonra parti seçkinleri Ortadoğu'yu Türk Dış Politikasında daha büyük önem verilmesi gereken bölgelerden birisi olarak algılamışlardır ve Türkiye'nin de bölgede merkezi bir role sahip olması gerektiğini öngörmüşlerdir. Ahmet Davutoğlu'na göre tarihi ve coğrafi nedenlerle Türkiye, Ortadoğu'da önemli rol oynamak zorundadır. Bu nedenle AKP hükümeti bölgeye yönelik olarak kapsamlı bir dış politika geliştirmiştir. Bu politikalar gereği bölgesel çatışmalarda arabuluculuk yapmaya çalışılmıştır. Bölgedeki farklı gruplarla ve ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışılmıştır. AKP hükümetleri Ortadoğu ile ilişkileri hem iç hem de dış politika hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak görmüştür. Kürt sorunu, İsrail'le ilişkiler ve Araplarla ilişkiler gibi dış politika konularına yaklaşımıyla hükümetin iç politikadaki etkinliğini de artırarak devletin o günün koşullarındaki diğer aktörlerinden kendini ayırtırmaya çalışmıştır. Dış politika açısından, hükümet Ortadoğu ile gelişen ilişkileri ve bölgedeki nüfuzunu kullanmaya çalışmıştır. Dolayısıyla AKP'nin iktidara gelmesiyle Ortadoğu'ya yönelik Türk Dış Politikasında geçmiş dönemlere göre önemli bir değişim söz konusu olmuştur.³⁰⁴

Son dönemlerdeki politikaları nedeniyle Batıyla sorunlar çıksa da AKP iktidarında dış politikada Batı ile olan ilişkiler de halen önem taşımaktadır ve NATO

³⁰³ Altunışık ve Martin, p.577.

³⁰⁴ Altunışık ve Martin, ss.577-578.

üyeliğiyle birlikte Batıyla işbirliğini de sürdürmektedir.

2002 seçimlerinden sonra iktidara gelen AKP hükümetiyle birlikte Türkiye'nin Ortadoğu ile olan tarihsel, kültürel, sosyal ve ekonomik bağları dış politikada etkili olmaya başlamıştır. Aslında bu AKP döneminde daha somut hale gelse de daha önceki iktidarlar döneminde 90'lı yıllarda ilk belirtileri başlamıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk siyasetçileri, Ortadoğu ile kurulacak ilişkilerin Türkiye'nin Batıya dönük yönüne ve Cumhuriyetin modernleşme çabalarına zarar vereceği şeklinde düşünceler taşımaktaydılar. Türkiye, Soğuk Savaş döneminde de güvenlik kaygılarıyla Batı yanlısı politikalarını sürdürmüştür. Zaman zaman Batı ülkeleriyle yaşadığı sorunlar nedeniyle Ortadoğu ülkeleriyle yakınlaşmalar olup Ortadoğu ülkelerinin desteği aransa da Ortadoğu ülkeleri, Batının bir alternatifi olarak hiçbir zaman görülmemiştir.³⁰⁵

AKP hükümeti döneminde ortaya çıkan yeni dış politika anlayışıyla birlikte Ortadoğu'da ortaya çıkan sorunlardan uzak durmak yerine sorunları çözmeye yönelik politikalar uygulanmaya çalışılmıştır. Uygulanmaya başlanılan bu dış politikayla birlikte Türkiye'ye yönelik bazı ön yargılar da kırılmaya başlanmış ve bölgede dikkate alınması gereken bir ülke konumuna gelmiştir. Bölgedeki krizlerin çözümünde sık sık Türkiye'nin arabuluculuğuna ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Dış politika yapım sürecine katılan kişiler ve kurumlar, siyasal yapıdan ve kamuoyundan etkilenmektedirler. Bu kişi ve kurumlar dış politika kararlarını alırlarken aynı zamanda uluslararası sistemin yapısı, bölgesel ve küresel güç dağılımı, devletlerin çıkarları gibi unsurlardan da etkilenmektedirler. Yurtiçinde ise ülkenin siyasal yapısı, hükümet biçimi, kamuoyu karar vericilerin nitelikleri dış politika karar alma süreçlerini etkileyebilmektedir. AKP iktidarında dış politika karar alma süreçlerinde uluslararası sistemdeki güç dengeleri, iç politikadaki değişimler, siyasal elitlerin kimlikleri, kamuoyu gibi unsurların etkili oldukları konusunda görüşler bulunmaktadır. AKP 2002 yılında iktidara geldikten sonra yapılan seçimlerin yerel seçimler de dahil olmak üzere tamamına yakını kazanmıştır. İktidara geldikten sonra uluslararası sistemin özelliklerini dikkate alsa da öncelikle seçmenlerinin tercihlerini göz önünde bulundurmuştur. Demokrasilerde seçmen tercihlerinin göz önünde bulundurulması gerekli ve istenen bir şeydir ve hükümetlerin kamuoyunun beklentilerini dikkate

³⁰⁵ Çiftçi ve Ertugay, s.8.

alması demokratik bir yönetimin göstergesi olarak değerlendirilmektedir. AKP hükümetinin dış politikada kamuoyunun tercihlerine önem vermesi Türkiye'nin dışarıdaki imajını da olumlu etkilemiştir. Sonraki bölümlerde de görülebileceği gibi Ortadoğu bölgesinde yapılan çeşitli araştırmalar bu dönemde Türkiye'nin yeni dış politikasının bölgede olumlu olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu olumlu imaja en önemli katkıyı 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi, AB ile ilişkilerin yoğunlaşması ve Davos'taki "one minute" olayı gibi olayların yaptığı değerlendirmeleri yapılmaktadır. Bunların yanında Türkiye'nin barışçıl, istikrarlı, sorunları çözme yeteneğine sahip bir Ortadoğu ülkesi olarak algılanmaya başlaması da etkili olmuştur.³⁰⁶

AKP iktidara geldikten sonra önemli demokratik reformlar gerçekleştirmiştir. AKP liderlerinin İslamcı kökleri vardır ve parti Türk siyasi yelpazesinde merkez sağda yer almaktadır. Ancak kurulduğu dönemden başlayarak toplumun farklı kesimlerinin desteğini de almaya çalışmıştır. Bu gruplara örnek olarak Sünniler, Liberaller, Milliyetçiler, Kürtler sayılabilir. AKP desteğini aldığı Liberallerin gündemine uygun olarak Neoliberal ekonomik politikalar uygulamış ve Türk siyasi sisteminin daha da demokratikleşmesinin savunuculuğunu yapmıştır. Bu koalisyonun sonucunda Türkiye'nin AB üyeliği süreci yeniden hızlandırılmış ve komşu ülkelerle ekonomik entegrasyon ve ortak güvenlik politikaları konularında işbirliği artırılmıştır.³⁰⁷

AKP iktidara geldikten sonra Türk Dış Politikasında birçok tabuyu yıkmış ve yeni bir yaklaşım getirmiştir. Yeni dış politika seçkinlerinin "jeopolitik tahayyülleri" yeni dış politika araçlarının kullanılması, komşularla olan ilişkilerinin normalleştirilmesi, reformların hızlandırılması ve hatta stratejik düşüncenin dönüşümüyle sonuçlanmıştır. Bu dönemde bazı yazarlara göre bu dönemde Türkiye güç politikalarını geride bırakmış, komşularla sıfır sorun ilkesiyle birlikte dış politikada yumuşak güç araçlarının kullanılması benimsenmiştir. Yeni dış politikanın somut örneği olarak uzun bir süredir zaman zaman savaşın eşiğine gelecek kadar ilişkilerin bozuk olduğu Suriye ile bu dönemde ekonomik ve siyasi entegrasyon düşünülebilir hale gelmiştir. Bu politikanın o dönemdeki mimarlarından Davutoğlu'na göre İslam uygarlığı çağdaş sorunlarla başa çıkabilmek için, ekonomi,

³⁰⁶ Çiftçi ve Ertugay, ss.8-11.

³⁰⁷ Saban Kardaş, "Redrawing the Middle East Map or Building Sandcastles", **Middle East Policy**, Vol: XVII, No: 1, 2010, p.118.

siyaset, kültür ve eğitim alanlarında radikal bir biçimde dönüştürülebilmelidir. Davutoğlu burada Türkiye'nin iç ve dış politikası arasında bağlantı kurmaktadır ve Türkiye'ye önemli bir görev atfetmektedir. Bu misyonun başarılı olması için Türk siyasi seçkinlerinin kendi tarihi ve kültürü ile barışması ve ülkeyi yeniden jeokültürel bağlamında yalnızca coğrafya değil, kültür, uygarlık ve tarihi ile belirleyerek kurması gerekir. Sonuç olarak Davutoğlu Türkiye'nin merkez ülke olmasıyla birlikte İslam uygarlığının da yeniden canlandırılabilceğini düşünmektedir.³⁰⁸

AKP ile ortaya konulan düşünce sisteminin hem jeokültürel hem de jeolojik boyutları Türkiye sınırları aşan proaktif bir dış politikayı gerektirmektedir. AKP dönemi Türk Dış Politikasındaki Türkiye'nin tarihi bir sorumluluk altında olduğu inancının, ABD'nin Kuzey Amerika kıtasında yayılmak için uyguladığı “*manifest destiny*” politikasına benzer yönleri vardır. AKP dönemi Ortadoğu'ya yönelik yeni Türk Dış Politikası partinin seçkinlerinin stratejik kültüründen önemli bir şekilde etkilendiği gözlemlenmektedir.³⁰⁹ Tayyip Erdoğan 2009 yılının Aralık ayındaki Suriye ziyaretinde Ortadoğu ile bağların güçlendirilmesini Türkiye'nin eksenin kayması olarak değil ilişkilerin normalleştirilmesi olarak değerlendirmiştir.³¹⁰ AKP'li siyasal seçkinlere göre Ortadoğu ile bağları yeniden kurmak Batı yanlısı tek yönlü politikaların ve Soğuk Savaş jeopolitik koşulları sonucu ortaya çıkan Türkiye ile Ortadoğu arasındaki suni engellerin ortadan kaldırılabilmesi ve Türkiye'nin tarihi misyonunu gerçekleştirebilme olanağının bulunması anlamını taşımaktadır. AKP'li siyasal seçkinlerin kimliğinin etkisini İslam dünyasında iyi bir şöhrete sahip olmayan NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen ile ilgili duyulan kaygılarda ve Filistinlilerin haklarının uluslararası alanda savunulması gibi İslami kaygılar taşıyan olaylarda da gözlemlenebilmektedir. Bu olaylar Türk Dış Politikasında siyasal seçkinlerin kimliğinin etkili olduğunun gözlemlendiği olaylara örnektirler. Türk Dış Politikasının yalnızca dış politika seçkinlerinin ideolojilerini oluşturan kimliklerine bağlı olmadığı ve kimliğin bir grup faktörden birisi olduğu değerlendirmeleri de yapılmaktadır. Ayrıca AKP siyasal seçkinlerinin dış politika faaliyetlerini de değişmez sabit bir kimliğe atfetmenin yanlış olabileceği değerlendirmeleri de yapılmaktadır. O

³⁰⁸ Kardaş, ss.118-124.

³⁰⁹ Kardaş, ss.124-125.

³¹⁰ BBC, **Türkiye ve Suriye Arasında 50 Anlaşma**,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/12/091223_erdogan_syria, 5.3.2023.

dönemdeki dış politika seçkinleri olan Erdoğan, Davutoğlu ve Abdullah Gül birçok yerde Türk Dış Politikasının coğrafi ve tarihsel belirleyicilere dayandığını ve Türkiye'nin çıkarları için hem sert hem de yumuşak güç araçlarına başvurabileceğini vurgulamışlardır. Bugüne kadar dış politikada yalnızca ideolojik bir ajanda izlemek yerine bütün bu unsurların karışımını kullanmışlardır. AKP'li siyasal seçkinlerin dış politikayı başarılı bir şekilde yönetebilmeleri onların kimlik ve reel politika dengesini sağlayabilmelerine bağlıdır. Bununla birlikte bu dengenin her zaman başarılı bir şekilde sağlanmadığı değerlendirilmeleri de yapılmaktadır. Muhalefet partileri de bu politikalara karşı çıkmaktadırlar.³¹¹

3.1.2. AKP Döneminde Türk Dış Politikasındaki Değişim

AKP hükümeti 2002 yılında iktidara geldikten sonra, Türk Dış Politikasında önemli bir değişim yaşanmıştır. En önemli değişimlerden birisi Türkiye'nin geleneksel Batıya yönelimli dış politikasından farklı olarak, bölgesel ve küresel bir aktör olmayı hedefi haline getirmesidir. Bu doğrultuda Türkiye, özellikle Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar gibi bölgelere önceki dönemlere göre daha fazla odaklanmıştır ve bu bölgelerde aktif bir rol oynama hedefini benimsemiştir.

Bölgesel bir güç olma hedefine yönelik politikalar çerçevesinde, AKP hükümeti Türkiye'nin sınır ötesi işbirliğini ve diyalogunu güçlendirmek için çaba göstermiştir. Bu kapsamda, Türkiye, Ortadoğu'daki krizlerin çözümü için arabuluculuk rolü oynama çabasında olmuş ve bölgedeki diğer ülkelerle işbirliği yapmıştır.

AKP hükümeti ayrıca Türkiye'nin “yumuşak güç” unsurlarını kullanarak bölgede daha fazla etkili olmasını hedeflemiştir. Yumuşak güç unsurlarının kullanılması Türkiye'nin kültür, ekonomi, turizm ve insan hakları gibi alanlarda öne çıkmasını sağlamıştır. AKP hükümeti ayrıca dış politikada Türkiye'nin Orta Doğu'daki krizlere daha aktif bir şekilde müdahale etme çabası içerisinde olmuştur. Türkiye'nin ekonomik işbirliğine verdiği önem de AKP hükümetinin dış politikasındaki önemli değişiklikler arasındadır. Türkiye, diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini güçlendirmek ve ticaret hacmini artırmak için çaba göstermiştir. AKP hükümeti ayrıca Türkiye'nin

³¹¹ Kardaş, ss.124-125.

ikili ve çok taraflı ilişkilerini güçlendirmek için çaba göstermiştir. Bu bağlamda, Türkiye, Rusya, Çin, Hindistan, Arap ülkeleri ve Afrika gibi farklı bölgelerle ilişkilerini güçlendirmiştir.

Tüm bu politikalar, AKP hükümeti zamanında Türk Dış Politikasında önemli bir değişimin yaşandığını göstermektedir. AKP hükümeti bu politikalarla birlikte Türkiye'yi bölgede daha etkili ve stratejik hale getirmeye çalışmıştır. Bu politikalar, Türkiye'nin uluslararası alanda daha fazla tanınmasına, saygınlığının artmasına ve bölgedeki etkisini genişletmesine yardımcı olmuştur.

AKP iktidarıyla birlikte Türk Dış Politikasında başlayan bu değişim sonucu geleneksel statükocu dış politikadan bir kopuş olduğu yorumları yapılmaya başlanmıştır.³¹² AKP iktidara gelince Türkiye'nin Ortadoğu ile tarihsel, kültürel, sosyal, ekonomik bağlarının öneminin önceki dönemlere göre daha etkili olmaya başladığı değerlendirilmeleri artmıştır. Ortadoğu ile ilişkilerin yoğunlaşması AKP öncesi dönemde başlamış olsa da AKP döneminde daha somut ve belirgin duruma gelmiştir.³¹³

AKP iktidara demokratikleşme ve AB üyeliği söylemlerini vurgulayarak gelmiştir. Bu söylemler aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sürdürülen Batıcı Dış Politikanın da sürdürüleceği anlamına gelmektedir. AKP hükümeti iktidara geldikten sonra AB üyelik sürecini hızlandırmak için büyük çaba sarf etmiştir. Yine Batıya yönelik dış politikaya uygun olarak Batılı ülkeler tarafından kurulmuş olan uluslararası örgütlerde aktif rol oynamaya çalışılmıştır. Birleşmiş Milletler kapsamında başlatılan “*Medeniyetler İttifakı*” girişimini İspanya'yla birlikte yürütülmüştür. Ancak AKP hükümeti geçmiş dönemlerden farklı olarak yalnızca Batılı ülkeler tarafından kurulan uluslararası örgütlerde değil İslam ülkelerinin etkinliklerinde de aktif roller üstlenmeye çalışmıştır. Örneğin İslam İşbirliği Teşkilatı Genel Sekreterliğine bir Türk'ün seçilmesi sağlanmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı içerisinde de İslam ülkelerinde demokrasi, insan hakları, serbest pazar ekonomisi vs. gibi değerlerin yaygınlaşması için çaba sarfedilmiştir. AB'ye tam üyelik hedefine ulaşabilmek için geçmiş dönemlerde başlayan reformlar AKP döneminde hız kazanmıştır. Kopenhag siyasi kriterlerinin gereği olarak 2002-2004 yılları arasında

³¹² Özgöker, ss.90-91.

³¹³ Çiftçi ve Ertugay, s.8

birçok reform yapılmıştır. Çıkarılan uyum paketleriyle Türkiye'nin uluslararası saygınlığı da artmıştır. 3 Ekim 2005'te AB ile müzakerelerin başlanması kararı alınmıştır. Akademik ve siyasi çevrelerde AKP'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasında önceki dönemlere göre bir dönüşüm yaşandığı konusunda görüş birliği vardır. Ancak bu dönüşümün geçmiş dönemlerdeki Türk Dış Politikasından bütünüyle bir kopuş olup olmadığı konusunda tartışma vardır. AKP'li politikacılar ise uygulanan dış politikayı bütünüyle bir kopuş olarak değerlendirmese de yeni bir dış politika olarak tanımlamaktadırlar. Yeni dış politikanın ne kadar yeni olduğu ise önemli bir konudur. AKP iktidarı döneminde her ne kadar önceki hükümetler dönemine göre önemli bir değişim yaşanmış olsa da geleneksel Batıcı dış politikanın da devam ettiği gözlemlenmiştir. Örneğin Batıcı dış politikaya uygun olarak Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasal sıkıntılardan kurtulabilmek için AB üyeliğine büyük önem verilmiştir.³¹⁴

11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından ve ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesinden sonra Ortadoğu'daki dengeler de değişmiştir. 11 Eylül terör saldırılarından sonra ABD'nin söylemleri Türkiye'de ve Ortadoğu ülkelerinde endişeyle karşılanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de geleneksel Türk Dış Politikasına uygun bir şekilde Ortadoğu'dan uzak durarak bölgedeki sorunların etkisinden kurtulunamayacağı değerlendirmeleri yapılmaya başlanmıştır. Türkiye kamuoyunda “*sömürgeci, emperyalist Batı*” algısı da bu dönemde giderek güçlenmiştir. Artık bölgedeki sorunlardan uzak durarak değil çözüm önerileri sunarak ve müdahil olunarak ülke açısından risklerin azaltılabileceği düşüncesi egemen olmaya başlamıştır. 1 Mart Tezkeresinin TBMM'de reddedilmesinden sonra ABD, Irak'ta başarısız olunca bölgede bir güç boşluğu da ortaya çıkmıştır. Bazı küresel güçlerin yanında Türkiye ve İran gibi bölge ülkeleri de kendi çıkarları doğrultusunda bölgedeki güç boşluğundan yararlanmaya girişmişlerdir. Türkiye de bu rekabet ve gelişmeler karşısında sürecin içerisinde yer almaya başlamıştır. Turgut Özal döneminde de Ortadoğu'da daha aktif bir politika izleme çabaları olmuşsa da AKP döneminde bu değişim belirgin olarak gözlemlenmeye başlanmıştır.³¹⁵

ABD'nin Irak'ı 2003 yılında işgal etmesi ve bu işgale Türkiye'nin tepkisi

³¹⁴ Özgöker, ss.90-91.

³¹⁵ Çiftçi ve Ertugay, s.7-8.

Türkiye'nin izlediği bağımsız dış politikanın daha belirgin hale gelmesini sağlamıştır. ABD ile aylar süren pazarlıklardan sonra Türkiye'de ABD'nin Türkiye topraklarını kullanarak Irak'ı işgal etmesi için gerekli teskere kararı TBMM'den onay alamamıştır. Bu Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri arasındaki popülaritesinin de artmasına neden olmuştur. ABD'nin Irak'ı işgali Türkiye'nin bağımsız Kürt devleti endişelerini artırmıştır. Türkiye'nin bu endişeleri Suriye ve İran tarafından da paylaşılmaktadır.³¹⁶ Bu nedenle Türkiye'nin öncülüğünde 2003 yılı Ocak ayında³¹⁷ Suriye, İran, Ürdün, Mısır, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in de katılımıyla *"Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi"* oluşturulmuştur. Girişime daha sonra Irak da katılmıştır. Bu girişim doğrultusunda çeşitli periyodlarla toplantılar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu girişime 2005 yılında AB ve İslam Konferansı da katılmıştır.³¹⁸

ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Türkiye, PKK ile ve onun İran'daki kolu PJAK ile mücadele konusunda İran'la yakın işbirliği yapmaya başlamıştır. İki devlet Kuzey Irak'taki Kandil dağında bu örgütlerle mücadele etmek için operasyonlar düzenlemişlerdir. Bu dönemde ABD ve Kuzey Irak'ta bulunan bölge hükümeti, kontrolleri altında bulunan bölgedeki terörist kamplarına izin verilmemesi konusundaki Türkiye tarafının taleplerini duymazdan gelmiştir. Türkiye, PKK terörü ile mücadele konusunda İran'la yakın işbirliğini 2007 yılında önemli ölçüde artırmıştır. Bütün bu gelişmeler sonucunda Irak'ın işgalinden sonra Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler Türkiye'ye bölgede önemli bir aktör olma fırsatı vermiştir. PKK konusundaki ortak endişeler Türkiye'nin Suriye ve İran'la yakınlaşmasını sağlamıştır. Irak'ın işgali sonrasında İran'a karşı önemli bir denge unsurunu kaybeden Körfez ülkeleri Türkiye'nin bu görevi üstlenebileceği algısı nedeniyle Körfez ülkelerinin gözünde de Türkiye'yi önemli bir oyuncu haline getirmiştir. Bu dönemde Hüsnü Mübarek'in yaşlanması nedeniyle Mısır'ın Lübnan'da ve Filistin iç siyasetindeki etkisi azalmıştır. Bu gelişme Türkiye'nin bu ülkeler üzerindeki etkisinin de artmasına neden olmuştur.³¹⁹

³¹⁶ Altunışık ve Martin, p.576.

³¹⁷ CNN Türk, **Irak'a Komşu Ülkeler Girişimi Nasıl Başladı**, <https://www.cnnturk.com/dunya/iraka-komsu-ulkeler-girisimi-nasil-basladi>, 15.3.2023.

³¹⁸ Altunışık ve Martin, p.576.

³¹⁹ Altunışık ve Martin, ss.576-577.

AKP iktidarının ilk yıllarında geçmişte uzun yıllar boyunca ilerleme sağlanamayan Kıbrıs Sorununun çözümü için de çaba harcanmıştır. Sorunun çözüm çabaları kapsamında BM Genel Sekreteri tarafından başlatılan “*Annan Planı*” Kıbrıs’ın iki kesiminde de halk oylamasında sunulmuştur. Annan Planı Güney Kıbrıs’ta halkoylamasında reddedilmiştir ve BM Genel Sekreterinin çabaları sonuçsuz kalmıştır. AKP hükümeti döneminde AB üyesi Güney Kıbrıs’la ilişkilerin düzelmesi için de çaba sarf edilmiştir. Annan Planı’na Türkiye tarafından verilen destek ve Güney Kıbrıs’la iyi ilişkiler kurulma çabaları geleneksel Türk Dış Politikasına göre önemli bir değişim olduğunu da göstermektedir.³²⁰

AKP hükümeti döneminde ortaya çıkan yeni dış politika anlayışında Ortadoğu’daki sorunlardan uzak durmak yerine sorunların çözümüne yönelik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu yeni politikalarla birlikte Türkiye’nin bölgede algılanması da değişmeye başlamış ve Türkiye’ye yönelik bazı önyargılar kırılmaya başlamıştır. Türkiye bölgede giderek dikkate alınması gereken ve bölgedeki anlaşmazlık konularında arabuluculuğuna sık sık ihtiyaç duyulan bir ülke konumuna gelmiştir.³²¹

Bu dönemde AKP iktidarının dış politikasının temellerinden birisini “*komşularla sıfır sorun*” ilkesi oluşturmuştur. AKP hükümeti bu dönemde komşularla her konuda işbirliği yapabilmek için birçok projeyi yürürlüğe koymuştur. AKP hükümeti bu yeni politikalarla daha kendine güvenen bir dış politika anlayışı izlemeye başlamıştır. Ancak bu kendine güvenen yeni politikalarla birlikte Kuzey Atlantik Paktı üyesi müttefiklerinin ortak ajandasından da uzaklaştığı yorumları yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’nin Ortadoğu’da yükselen profili ve bölge sorunlarının çözümünde etkili olma çabaları Türkiye’nin bu yeni dış politikası ile ilgili tartışmaları ortaya çıkarmıştır. Tartışma konularından birisi de Türkiye’nin ekseninin kayıp kaymadığı konusudur. Bir başka tartışmada dış politikadaki bu değişimler geleneksel Batı yanlısı dış politikasını nasıl etkileyecek sorusuna yöneliktir. Bu değişimlerin nedenleri olarak bazıları Batı ülkelerinin tek yanlı emrivaki politikaları gibi dışarıdan nedenleri gösterirken bazıları ise yerel nedenleri ve AKP’nin eğilimlerini ve Türkiye’deki muhafazakarlığın yükselişini göstermektedirler. Bu görüştekiler Türkiye

³²⁰ Özgöker, s.92.

³²¹ Çiftçi ve Ertugay, s.8-9.

ve Batı ülkeleri arasındaki ilişkilerde yaşanan zorlukların Türk halkının muhafazakâr ve milliyetçi eğilimlerini artırdığını ve siyasi liderlerin de bu yöne doğru yönelmeye zorladığını, halkın bu muhafazakarlaşmasının AKP liderlerinin ve parti seçkinlerini Türk Dış Politikasını Ortadoğu'ya yöneltmeye zorladığını savunmuşlardır.³²²

AKP'nin iktidara geldiği yıllardaki küresel koşullara baktığımızda, 11 Eylül 2001'de ABD'de İkiz Kulelere yapılan terör saldırısı sonrasında uluslararası ilişkilerde bir kırılma meydana geldiği görülmektedir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde NATO'nun sistemin koruyucusu olduğu ve caydırıcı bir güvenlik teşkilatı olduğu değerlendirmeleri yapılmaya başlanmıştır. 11 Eylül terör saldırılarından sonra Çin, Rusya ve AB'nin uluslararası sistemdeki etkileri artmaya başlamıştır. Ancak ABD'nin Irak Savaşındaki tutumu İslam dünyasındaki prestijinin kaybolmasına neden olmuştur. ABD'nin uluslararası toplumdaki imajı da ahlak ilkelerine önem vermeyen bir ülke olarak önemli ölçüde erozyona uğramıştır. Türkiye ise jeopolitik konumu, bölge ülkelerine örnek oluşturan demokrasi ve modernleşme deneyimi ile bölgedeki etkisini önemli ölçüde artırmıştır.³²³

AKP'nin dış politikasında ideoloji ile reel politik harmanlanmıştır. Bu yeni dış politika uzun süre Ahmet Davutoğlu'nun "Stratejik Derinlik" kitabında ve diğer bazı çalışmalarıyla açıkladığı düşüncelerle formüle edilmiştir. Ahmet Davutoğlu o dönemde Türkiye'yi bir merkez ülke olarak görmekte ve algılamaktadır. Davutoğlu'na göre Türkiye'nin güvenliği ait olduğu bölgesel sistemdeki gelişmelere bağlıdır. Bu nedenle hayatta kalabilmek için dış politik gelişmeleri şekillendirebilmeli ve proaktif politikalar benimsemelidir. Türkiye'nin hinterlandındaki giderek büyüyen etkisi Batı ve küresel güçler karşısında onun gücünü artırmaktadır. Davutoğlu'na göre işbirliğine yönelik güvenlik, karşılıklı ekonomik bağımlılık gibi yumuşak güç araçları Türkiye'nin yeni dış politikasının araç kutusunu oluşturmaktadır. AKP iktidara geldikten sonra tek başına iktidarda kalmayı başarabilmesi. AKP'nin güçlü bir yönetim geliştirebilmesini sağlamıştır. Bu güçlü yönetim dış politikada da kendini göstermiştir ve devletin kaynakları aktif bir dış politika uygulamaya olanak sağlayacak biçimde kullanılabilmiştir. Dış politikada yakın ve uzak komşuların ekonomik, sosyal ve askeri olarak gelişmesi için gayret edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin büyüyen

³²² Kardaş, ss.115-136.

³²³ Özgöker, s.88-89.

ekonomisi de onu komşu ülkeler için bir çekim merkezi haline getirmiştir. Komşu ülkeler Türkiye'yi dış dünyaya açılan bir kapı olarak görmüşlerdir. Bu olumlu durum da Türkiye'nin yeni dış politikasını desteklemiştir. Ayrıca yeni siyasal seçkinlerin, İslamcılık, Kürt sorunu vs. gibi iç sorunlarda eski dönemlerdeki siyasal seçkinlere göre algı ve yaklaşım farklılıkları vardır. Bu sorunların çözülmesi bu dönemde devletin önemli kaynaklarının, enerji ve fonlarının bu sorunlarla uğraşmaya değil dış politika sorunlarına yönetilebilmesini sağlamıştır.³²⁴

Bu dönemde Türk Dış Politikasında Ortadoğu önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. 90'lı yıllarda Türkiye'nin bölgesel rolü daha çok Balkanlar ve Orta Asya'ya odaklanmış durumdadır. AKP döneminde ise dış politika gündeminde Rusya-Gürcistan savaşında Kafkaslara da yönelinse de asıl yoğunlaşılan bölge Ortadoğu'dur. Bu Başbakan Erdoğan'ın Davos'taki çıkışında belirgin hale gelmiştir. Daha sonra Erdoğan'ın İran Başbakanı Ahmedinejad'la yaptığı görüşmedeki samimi görüntüler özellikle geçmiş dönemlerde dış politikada uzak durulmaya çalışılan Ortadoğu'ya yönelik dış politikayla ilgili tartışmaları artırmıştır. Bu yeni dış politikanın diğer bazı örnekleri ise şunlardır: Hamas lideri Halid Maşal 2006'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bunu Suudi Arabistan Kralı Abdullah bin Abdülaziz ve İran Cumhurbaşkanı Hatemi'nin ziyaretleri izlemiştir. Bazı analistler İran'ın nükleer programıyla ilgili Türkiye'nin konumu, Suriye ve Irak'la ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi gibi konuları Türk Dış Politikasının AKP'nin dini-muhafazakar ideolojisini yansıttığının ve Türkiye'nin Ortadoğululaştığının işaretleri olarak değerlendirmiştir. İktidardaki siyasal seçkinlerin Türkiye'nin iç ve dış politikasında giderek etkili hale gelmesiyle birlikte Ortadoğu'ya yönelim Türk toplumu ve siyasetinin İslamlaşmasının bir işareti olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır.³²⁵

AKP hükümetleri birçok politik reform yapmış ve Türkiye politik bir değişime uğramıştır. Yargıyı ve sivil-asker ilişkilerini yeniden yapılandırılmıştır. Türkiye'nin politik yapısındaki bu değişim Türk Dış Politikasında da değişime yol açmıştır. Dış politikada askeri bürokrasinin etkisi azaltılmıştır. Bu dönemde ulusal güvenliğin tanımı, tehdit algıları ve dış politikada kullanılan araçlarda da değişiklikler meydana gelmiştir. AKP hükümeti AB'ye katılım süreciyle ilgili de reform programı

³²⁴ Kardaş, ss.120-124.

³²⁵ Kardaş, ss.120-121.

başlatmıştır. 2005'te AB katılım sürecinin başlaması Türk Dış Politikasında kullanılan araçların da Avrupalılaşmasına neden olmuştur. Bu yeni dış politikada karşılıklı ekonomik bağımlılık ve yumuşak güç gibi kavramlara daha fazla ağırlık verilmeye başlanmıştır. AB sürecinde ortaya çıkan sorunlar ise Türk Dış Politikasının çeşitlendirilmesine ve Ortadoğu dahil olmak üzere dünyanın başka bölgeleriyle de ilişkilerin geliştirilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesine yol açmıştır.³²⁶

AKP'nin 2002 yılında iktidara geldikten sonra Ortadoğu'da Arap Baharı adı verilen toplumsal olayların başladığı 2011 yılına kadar uyguladığı *"komşularla sıfır sorun politikası"* yurt içi ve yurt dışına birçok çevrede ilgi uyandırmıştır. Komşularla sıfır sorun politikası ile AKP Ortadoğu bölgesinin kaos ve istikrarsızlık üreten bir bölgeden adı barış ve işbirliği ile anılan bir bölgeye dönüşmesini amaçlamıştır. Böylece Türkiye kendi iç sorunlarını da daha etkili bir şekilde çözüme kavuşturabilecektir. Bu politikalar Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren vurgulanan *"Yurtta sulh, cihanda sulh"* ilkesiyle de uyumludur. Komşularla sıfır sorun politikası ülke çıkarlarına uygun bir politikadır. Bu dönemde Türkiye, Ortadoğu bölgesinde ülkelerin rejimlerini sorgulamadan işbirliğine öncelik veren pragmatik ilişkiler kurabilmiştir. Bölge ülkelerinin demokratikleşme ve Türkiye'de yaşanan bazı reformları uygulamaları gerektiği dile getirilse de bu ülkelerin iç işlerine karışmamaya da özen gösterilmiştir. Komşularla sıfır sorun politikalarının bir başka özelliği karşılıklı ekonomik bağımlılığı artırarak sorunları diplomatik mekanizmalarla çözmektir. Bu ülkenin güvenlik çıkarlarına da uygundur. Sıfır sorun politikasıyla birlikte Türkiye dış politikasında yumuşak güç araçlarını kullanmaya başlamış ve askeri gücüyle gündeme gelen bir ülke değil tüccar bir devlete dönüşmeye çabalamıştır.³²⁷

Türkiye'nin uyguladığı komşularla sıfır sorun politikası o dönemde ABD ve AB ile ilişkilerin geliştirilmesini de sağlamıştır. Bu politikalar sayesinde Türkiye'nin ABD ve AB ile pazarlık gücü artmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu vizyonunun bu dönemde ABD ve AB ile uyum içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin İslam ve demokrasiyi birleştirmedeki başarısı ABD'nin radikal İslam ile mücadelesini kolaylaştırabilecektir. Türkiye'nin İran'la ilişkileri bile bölgedeki gerginlikleri azaltıcı

³²⁶ Altunışık ve Martin, p.578.

³²⁷ Tarık Oğuzlu, "Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz", *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı:42, 2011, (Komşularla Sıfır Sorun Politikası), s.9-11.

bir etkisi olduğundan ABD'nin çıkarlarına uygun olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır. ABD daha önceki Afganistan'da yaşadığı başarısızlığı İran'da da yaşamak istememiştir. Dolayısıyla bölgede İran'ın sorun olmaktan çıkarılması ABD çıkarlarıyla da uyumludur. Türkiye'de uyguladığı politikalarla bölgede İran'ı dengeleyebilen bir rol oynayabilecektir. Dolayısıyla AKP iktidarındaki Türkiye bu dönemde dış politikasıyla önemli bir “güveniksizleştirme” sürecini başarılı bir şekilde uygulamıştır.³²⁸

AKP daha önceki hükümet döneminde Kemal Derviş tarafından başlatılan ekonomik reformlara da devam etmiştir. AKP'nin tabanını oluşturan “*Anadolu Kaplanları*” adı verilen Anadolu girişimcilerden büyük destek almış, Anadolu girişimciler de ticaret hacimlerini artırmışlar ve AKP iktidarını desteklemişlerdir. Anadolu Kaplanları adı ile anılan iş adamları muhafazakâr kimliğe sahiptirler. Bu özellikleri onlara Ortadoğu ile ticaret konusunda kolaylık sağlamıştır.³²⁹

AKP hükümetiyle birlikte uygulanan yeni Türk Dış Politikasında geleneksel dış politika araçları olan askeri araçlar yerine ekonomik, kültürel vs. gibi yumuşak güç araçları kullanılmaya başlanmıştır. Bağımsız ve proaktif bir dış politika geliştirmeye çalışan AKP hükümeti bu yeni politikalarını Türk Dış Politikasının geleneksel sert güç araçları yerine yumuşak güç araçları ve diplomasiyle uygulamaya çalışmıştır. Türk İşbirliği ve Kalkınma Başkanlığı'nın (TİKA) Afrika ülkelerinde uyguladığı çeşitli yardım programları ve projeleri bunlara örnek gösterilebilir. Afrika kıtasında Türkiye büyükelçiliği bulunan ülkelerin sayısı artmıştır. Türkiye bu çabalarının karşılığında Afrika ülkelerinin de desteğiyle³³⁰ BM Güvenlik Konseyinin geçici üyeliğine seçilmiştir.³³¹

Türkiye'nin yeni dış politikası ve Ortadoğu'daki etkinliği, o dönemde giderek büyüyen ekonomik ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılabilir. Türkiye başta İran, Suriye ve Irak olmak üzere birçok Ortadoğu ülkesiyle enerji, ekonomi vs. gibi konularda anlaşmalar imzalamıştır. Türkiye'nin bir enerji merkezi olma hedefleri göz önünde bulundurulursa Ortadoğu ülkeleriyle

³²⁸ Oğuzlu, Komşularla Sıfır Sorun Politikası, ss.14-16.

³²⁹ Altunışık ve Martin, p.579.

³³⁰ Özgöker, ss.91-92.

³³¹ Cumhuriyet Haber, **Türkiye, BMGK Geçici Üyesi Oldu**
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-bmgk-gecici-uyesi-oldu-16350>, 5.3.2023.

ilişkilerinin derinleştirilmesinde belli bir çıkar ilişkisi olduğu da görülebilmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmesinin bir nedeni de güvenlik endişeleridir. PKK terörü bu dönemde de etkilidir. Türkiye, PKK terörü ile mücadelede, aynı örgütle ilgili olarak benzer endişeler taşıyan Suriye ve İran'la bu dönemde işbirliği yapmıştır. Türkiye Iraklı Kürtlerle ve Irak hükümetiyle de benzer güvenlik mekanizmaları üzerinde çalışmıştır.³³²

AKP'li siyasetçiler iktidarın ilk yıllarından başlayarak Batı ile ilişkilere de önem vermiştir. ABD ve AB ile iyi ilişkilerin AKP'ye iç politikada da güç kazandıracağı öngörüsünde bulunmuşlardır. ABD ile olan stratejik ortaklığın AB üyeliği ile güçlendirilmesi söz konusu olacaktır. ABD ve AB ile ilişkilerin iyi olabilmesi için demokrasi, hukukun üstünlüğü, piyasa ekonomisi kurallarına uygun bir yönetim biçimi olması gerektiğinden bu ülkelerle iyi ilişkiler kurulmasının Türkiye'nin bu konularda gelişmesini sağlayacağı saptaması yapılabilmektedir. ABD, Türkiye'yi Ortadoğu ülkelerinin dönüşümünde model ülke olarak değerlendirilebileceğini öngörmüş ve Türkiye de Büyük Ortadoğu Projesinde (BOP) öncü ülke konumuna gelmiştir.

ABD'nin Irak'ı işgalini kolaylaştırmak için Türkiye topraklarını kullanmasına izin verilmesi amacıyla hazırlanan 1 Mart 2003 tarihli Başbakanlık tezkeresi, tezkereyi destekleyen çoğunluktaki AKP iktidarında rağmen TBMM'de reddedilmiştir. 1 Mart Tezkeresinin reddi Türkiye-ABD ilişkilerinde bir kırılmaya neden olmuştur. ABD'nin 1 Mart Tezkeresinin geçeceğine inancıyla yaptığı birçok hazırlık boşa gitmiştir. Getirdiği asker ve malzemeleri de geri götürmek zorunda kalmıştır. Türkiye-ABD ilişkilerindeki krizin somut bir göstergesi ise³³³ “*Çuval Krizi*”³³⁴ olarak bilinen olaydır. 1 Mart Tezkeresinin reddedilmesi sonrasında Türkiye'nin Irak'taki gelişmelere

³³² Kardaş, p.123.

³³³ Muhammed Türkmen, “1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye'nin Irak Politikası”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2021, ss.188-192.

³³⁴ 1 Mart tezkeresinin TBMM'de reddedilmesinden sonra ABD Irak'ı 20 Mart 2003'te işgal etmeye başlamıştır. Bu işgalin başlamasından sonra ABD, Süleymaniye şehrinde 1998'den beri faaliyetlerini sürdüren Türk Özel Kuvvetler Komutanlığına bağlı irtibat bürosunun faaliyetlerinden rahatsızlık duymaya başlamıştır. 4 Temmuz 2003'te 100 civarında ABD askeri ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) peşmergeleri Süleymaniye'deki Türk Özel Kuvvetlerine ait irtibat bürosuna bir operasyon gerçekleştirmiştir. İrtibat bürosundaki 11 Türk askerini “yasadışı faaliyet gösterdikleri gerekçesiyle” gözaltına almışlar ve başlarına da çuval geçirmişlerdir. **2003 Süleymaniye Çuval Krizi**, (10 Ekim 2013)

<https://tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi>, 15.3.2023.

müdahil olabilme yeteneği de azalmıştır.³³⁵

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin değişen dinamikleri Ortadoğu ve Karadeniz bölgesindeki yeni dış politikanın nedenlerinden birisi olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca AB süreci belli bir süre Türkiye'nin dönüşümüne büyük katkı sağlamış olsa da daha sonraki dönemlerde süreçte fazla ilerleme sağlanamadığı görülmüştür. AB ülkeleri Türkiye'yi demokratik reformların gerçekleştirilmesinde yavaş davranmakla suçlamışlardır. Türkiye ise AB'yi kendi iç sorunları nedeniyle çifte standart uygulamakla suçlamıştır. Bu dönemde ABD'nin Irak'ı işgali ve Türkiye'nin ABD askerlerinin bu işgal sırasında Türkiye topraklarını kullanma izni vermemesi nedeniyle Türkiye-ABD ilişkileri de hızla bozulmuştur. ABD ile ilişkilerdeki bozulma ABD'nin terör örgütü PKK'ya verdiği desteği artırmasıyla daha da şiddetlenmiştir. ABD ile yaşanan görüş ayrılıklarına bir başka örnek 2008'deki Rusya-Gürcistan Savaşında Türkiye'nin, ABD gemilerinin Karadeniz'e çıkışını sınırlandırmasıyla ortaya çıkmıştır. Obama yönetimi döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinin olumlu olarak nitelendirilmesine karşılık İran nükleer programı, Afganistan'ın yeniden inşası ve Rusya ile ilişkiler gibi konularda önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Dış Politikasında Batı yanlısı politikalar artık merkezi konumunu kaybetmiştir. Türkiye, Ortadoğu'daki komşularıyla ilişkilerini giderek güçlendirmiş ve birçok konudaki politikalarını Rusya'yla birlikte belirlemeye başlamıştır. Türkiye'nin yeni dış politikasına zaman zaman "yeni Osmanlıcılık" adı da verilmiştir. Batılı ülkeler bu dönemde Türkiye'nin Batı ile ilişkilerini sorunlu olarak algılamışlardır. AKP'nin bölge sorunları konusunda aktif rol alması Türkiye'nin klasik Batı yönelimli politikasından uzaklaşarak bir tür "eksen kayması" yaşadığı değerlendirmeleri yapılmaya başlanmıştır. Bu değerlendirmelere göre AKP yerel politika kaygılarıyla hareket ederek "*Arap sokaklarının gündemini Kuzey Atlantik Paketi üyesi müttefiklerinin gündemine tercih ettiği*" değerlendirmeleri yapılmıştır. AKP kurulmadan önceki dönemlerde Türkiye'yi iyi tanıyan bazı yazarlar Türkiye'nin gelecekte daha etkin ve bağımsız bir ülke olacağını öngörebilmişlerdir.³³⁶ Ian O. Lesser 2000 yılında yayınlanan makalesinde Türkiye'nin giderek daha güçlü bir aktör haline geldiğini ve askeri gücünü sınırlarının ötesinde kullanma arzusunda olduğunu

³³⁵ Türkmen, ss.188-192.

³³⁶ Kardaş, ss.116-117.

yazmıştır.³³⁷ Bu tarihte henüz AKP kurulmamıştır. Dolayısıyla bu yazarlar yapısal güçlerdeki bazı değişimlerden yola çıkarak Türkiye'nin daha etkin bir rolü olacağını tahmin etmiş olabilirler.³³⁸

Türkiye'nin AKP döneminde uygulanmaya başlanan yeni dış politikasının uygulanmasında çeşitli zorluklarla da karşılaşmıştır. Bunlardan birisi bölgede başlayan Arap Baharı adı verilen halk hareketlerinin başlamasıyla bölgenin istikrarsız bir hale gelmesidir.³³⁹

Bu dönemde Türk Dış Politikasında Türkiye-İsrail ilişkilerinde de belirli zorluklar yaşanmıştır. İlişkiler iki ülke başkentlerinde büyük elçilerin geri çekilmesine kadar varan ölçüde gerilemiştir. ABD iki ülkenin ilişkilerinin düzelmesi için çaba sarf etse de bölgedeki istikrarsızlık bu konuda bir ilerleme sağlanmasına engel olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin bölgede diyalogun geliştirilmesi için göstereceği çabaların önünde önemli engeller bulunmaktadır. Türk Dış Politikasının önündeki bir başka zorluk Türkiye-İran ilişkileri konusundadır. Türkiye, güvenlik ve enerji konularında İran'la ilişkileri geliştirme çabası içerisinde. İran'ın nükleer programı nedeniyle İran'a yapılan eleştirilerde İran tarafını desteklemiştir. Türkiye kamuoyunda da İran'ın nükleer programı bu dönemde bir tehdit olarak algılanmaması da hükümete politik esneklik sağlamaktadır. Ancak Ortadoğu'daki birçok ülkenin ve özellikle Körfez ülkelerinin İran'ın nükleer programı konusunda endişeleri vardır.³⁴⁰

3.2. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

3.2.1. Suriye ile İlişkilerin Kısa Tarihi

Türklerin ve Arapların birbirleriyle ilgili algılamalarının anlaşılabilmesi için Türklerle Arapların ilişkilerinin tarihinin de bilinmesi gerekir. Osmanlı İmparatorluğu Batı karşısında gerilemeye başlayınca İmparatorluğun parçası durumundaki farklı toplumlarla olan ilişkileri de olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır. Ayrıca Osmanlı

³³⁷ Ian O. Lesser, "Turkey in Changing Security Environment, *Journal of International Affairs*, Vol: 54, No:1, Fall 2000, p.183.

³³⁸ Kardaş, p.117.

³³⁹ Altunışık ve Martin, p.583.

³⁴⁰ Altunışık ve Martin, p.583.

İmparatorluğu'nda başlayan modernleşme hareketleriyle birlikte Arapların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde özerkleşme talepleri artmıştır. İttihat ve Terakki yönetimindeki İmparatorlukta, İttihatçıların bazı politikaları da imparatorluğu oluşturan farklı milletler arasında milliyetçilik hareketlerine ve Osmanlı'dan ayrılma isteklerine güç vermiştir. 19. yüzyılda başlayan milliyetçilik hareketlerinden etkilenen Araplar Birinci Dünya Savaşı sırasında da Osmanlı İmparatorluğu'na karşı çeşitli isyan hareketleriyle imparatorluktan hızlı bir şekilde kopmaya başlamıştır.³⁴¹

Tanzimatla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıya yöneliş başlamıştır. Daha sonra Cumhuriyet kurulunca Osmanlı İmparatorluğu zamanında başlayan Batıya yöneliş devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arap coğrafyasında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde yaşananlar Türklerle Arapların birbirlerini olumsuz algılamalarında önemli etkiye sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu zamanında ilişkilerinin bozulduğu Türklerle Araplar, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da birbirlerini ötekileştirmeye başlamış ve ilişkiler önemli ölçüde zayıflamıştır. Daha sonraki dönemlerde de ilişkiler günün siyasal ve ekonomik koşullarına göre şekillenip zaman zaman artıp azalsa da Türk Dış Politikasında Ortadoğu ile ilişkiler coğrafi yakınlığın gerektirdiği düzeye çıkamamıştır. Cumhuriyetin kurucuları 19. yüzyılda Batı'nın da müdahaleleriyle azınlıkların İmparatorluktan koparılışını göz önünde bulundurarak kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde Batıdan gelebilecek dini ve etnik müdahaleleri önleyebilmek için Arapları ve Sırları Misak-ı Milli sınırları dışında bırakıp ulus devlet ve laiklik vurgusu yapmışlardır.³⁴²

Cumhuriyet rejimiyle birlikte Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerin kopma noktasına gelmesi, daha sonraki yıllarda Türkiye'nin NATO üyeliği bölgedeki halkların Türkiye algısını önemli ölçüde etkilemiş ve Türkiye'yi Batı Blokunun üyesi, laik ve Batılı değerlere sahip bir ülke olarak algılamaya başlamışlardır. Türkiye ile bu algının oluşmasının ilişkilerin kötü olduğu dönemlerde olumsuz, daha iyi olduğu dönemlerde ise olumlu etkileri olmuştur.³⁴³

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından başlayarak Ortadoğu'daki gelişmelere olan ilgisinin en aza indirmesinin bir nedeni de Batılı ülkeleri karşısına

³⁴¹ Yağbasan ve Günek, s.118-119.

³⁴² Yağbasan ve Günek, ss.118-119.

³⁴³ Yağbasan ve Günek, s.136.

almamaktır. Ayrıca bu dönemde devrimlerin başarısı için çaba sarfedilmiş ve Anadolu'nun doğusundaki isyanların bastırılmasına çalışılmıştır. Bu dönemde dünya genelinde Araplara karşı olumsuz bakış açısı da artmaya başlamıştır. Türkiye de Araplara karşı gelişen bu olumsuz bakış açısından etkilenmemek için doğudaki az gelişmiş ülkeler arasında değil çağdaş Batılı değerleri benimsemiş bir ülke olarak konumlandırmaya çalışmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında dini ve etnik nedenlerin etkili olması dolayısıyla kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde ulus-devlet ve laik kimliğin benimsenerek bu parçalanma nedenlerinin ortadan kaldırılmasına çalışılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Sovyetler Birliği tehdidi artmıştır. 1947 "Truman Doktrini" sonrası Türkiye tercihini artık bütünüyle Batıdan yana yapmıştır. Türkiye tercihini Batıdan yana yaptıktan ve Sovyetler Birliği'ne karşı Batının yanında yer aldıktan sonra Sovyetler tehdidiyle ilgili güvenlik endişeleri azalmaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu ile olan ilişkileri bütünüyle kopmuştur. 1949'da kurulduktan sonra İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Türkiye'nin 1960'lara kadar en önemli çıkar algısı ABD liderliğindeki Batı ittifakının bir parçası olarak Sovyetler Birliğinden gelebilecek her türlü tehdide karşı kendini koruyabilmektir. Bu dönemde Türkiye'nin Batı ittifakının bir üyesi olduğu her fırsatta gösterilmeye çalışılmıştır. İsrail'in tanınması, NATO üyeliği vs. bu açıdan değerlendirilmelidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde izlenen Türk Dış Politikası ABD'nin çıkarlarıyla da uyumludur. Demokrat Parti iktidarı döneminde 3. Dünya ülkeleri adı verilen az gelişmiş ülkelerle ilişkiler de son derece zayıflamıştır. Bu dönemde Türkiye ile Müslüman Ortadoğu ülkelerinin tehdit algıları da farklıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye açısından tehdit Sovyetler Birliği'dir. Ortadoğu ülkeleri ise genel olarak İsrail'i tehdit olarak algılamışlardır. Bu da Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki kopuşu derinleştiren bir faktördür. Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile olan bu kopukluktan yararlanan Mısır bu boşluğu doldurarak bölgenin lideri olma çabasına girmiştir.³⁴⁴

Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış politikaya somut örnek vermek gerekirse İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünyada Türkiye ve Cezayir farklı kutuplardadır. Fransa'nın Batı blokunda yer alması Cezayir'i zorunlu olarak Sovyet blokunda yer alması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı

³⁴⁴ Yağbasan ve Günek, ss.120-121.

yürüten FLN (Front de Libération Nationale), (Ulusal Kurtuluş Cephesi) Avrupa'daki komünist partilerden destek almıştır. Ancak FLN asıl desteğini Komünist Çin'den almıştır. Dolayısıyla Batı Blokunda yer alma çabası içerisinde ve NATO'ya yeni üye olmuş Türkiye, günün koşullarında NATO'daki müttefiklerinden Fransa'nın Cezayir'de yaptıkları karşısında yeteri kadar karşı çıkamamıştır. Üstelik bu dönemde Başbakan Adnan Menderes 1953'te Fransa'ya gidip Légion d'Honneur nişanı almıştır. Türkiye 1955'te Cezayir sorununun BM gündemine alınması aleyhine oy kullanmıştır. 1958'de ise bazı Asya ve Afrika ülkelerinin Cezayir'in bağımsızlığının tanınması için BM'ye verdikleri önerenin oylamasında da çekimser oy kullanmıştır. Bu çekimser oy da ABD Başkanı Kennedy'nin Cezayir'in yalnızca Fransa'nın bir sorunu olmadığını ve ABD'nin Cezayir'in bağımsızlığını desteklediğini 1957'de açıklamasından sonra gerçekleşmiştir.³⁴⁵ Cezayir'in 1958'deki bağımsızlık oylamasında Yunanistan'ın Cezayir'in bağımsızlığı yönünde oy kullanması da dikkat çekicidir.³⁴⁶

Türkiye, 50'li yılların sonuna doğru Cezayir'e bakış açısını değiştirmeye ve Cezayir'in bağımsızlığına sempati duymaya başlasa da resmi olarak görüşünü ancak 1960 ihtilalinden sonra değiştirmiştir. Milli Birlik Komitesinin Başkanı Cemal Gürsel "Cezayirlilerin asil ve kahramanca mücadelesini yakın bir ilgiyle izlediğini" açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Selim Sarper de 23 Eylül 1960'ta BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada Cezayir Bağımsızlık hareketinin desteklendiğini açıklamıştır. Cemal Gürsel, Türkiye'de elçiliği bulunan yedi Arap ülkesinin büyük elçilerini çağırıp Cezayir'in bağımsızlığı için yapılan girişimleri Türkiye'nin desteklediği konusunda bilgilendirmiştir.³⁴⁷

Türkiye 1960 sonrası dönemde Batı ittifakının içerisinde kalmaya devam etse de çok yönlü bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu çok çeşitliğe iten nedenlerden birisi de Küba krizi sırasında İzmir'deki Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye danışılmadan sökülmesidir. 1964 Johnson Mektubu da Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde krize neden olmuştur.³⁴⁸ Türkiye, 1955 yılında Endonezya'da yapılan Bandung Konferansı'nda Bağlantısızlar Hareketini eleştirmiştir. Bunun sonucu olarak 1964'te Kahire'de

³⁴⁵ Meral Balcı ve Hamza Bilgü, "Turkish Foreign Policy in Context of Algerian War of Independence", **Pearson Journal of Social Sciences&Humanities**, Volume:5, Issue:9, 2020, p.184.

³⁴⁶ Yağbasan ve Günek, s.122.

³⁴⁷ Balcı ve Bilgü, p.184.

³⁴⁸ Yağbasan ve Günek, s.122.

yapılan İkinci Bağlantısızlar Konferansı'nda Türkiye'nin resmi katılımcı olma talebi reddedilmiştir. Ayrıca söz konusu konferansta Kıbrıs sorunu ile ilgili olarak Rum tarafını destekleyen bir karar da çıkmıştır.³⁴⁹ 1965 yılında BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusunda 2077 (XX) sayılı karar için yapılan oylamada da Bağlantısız Ülkeler Rum tarafından yana olan kararı destekleyecek şekilde olumlu oy kullanmışlardır.³⁵⁰

Türkiye 1960'ların ortalarından itibaren uluslararası sorunlarda yalnızlaştığını görerek dış politikasını çeşitlendirmek için çabalamıştır. Bu bağlamda Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arapları desteklemiş ve İsrail'in politikalarına karşı mesafeli durmaya başlamıştır. 1970'lerde dünya genelinde ortaya çıkan petrol krizi de Arap ülkeleriyle iyi ilişkilerin önemini ortaya koymuştur. Türkiye eski adı İslam Konferansı Örgütü olan İslam İşbirliği Teşkilatına üye olmuştur. 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda ABD'nin İncirlik üssünü kullanmasına izin vermemiştir. Arap ülkelere yardım taşıyan SSCB uçaklarına hava sahasını açmıştır. 12 Eylül Askeri darbesinden sonra Türkiye Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme konusunda daha büyük bir çaba sarfetmeye başlamıştır ve 1981 yılında yapılan İslam Konferansı Örgütü toplantısına Başbakan düzeyinde katılım sağlanmıştır. 1984'teki zirveye ise Cumhurbaşkanı Kenan Evren katılmıştır. 80'li yıllarda gündemde olan Çevik Kuvvet sorunu ile ilgili olarak da Türkiye, ABD'ye Körfez ülkeleriyle anlaşma sağlandığı taktirde Çevik Kuvvet'e izin verilebileceğini bildirmiştir.³⁵¹

Türkiye ile Suriye arasında birçok sorun vardır. Bunlardan birisi Hatay sorunudur. Hatay 1939 yılında Türkiye'ye katılmıştır. Ancak Türkiye ve Fransa arasında Suriye bağımsızlığını ilan etmeden önce imzalanan anlaşmayı Suriye tanımamıştır. Bu nedenle Hatay ili yakın zamanlara kadar Suriye'de hazırlanan haritalarda Suriye'nin bir parçası olarak gösterilmiştir. Suriye, Tarsus'un bulunduğu bölge ile ilgili olarak da benzer taleplerde bulunmaktadır. Suriye'nin Türkiye dışında Ürdün, Irak, İsrail, Lübnan gibi ülkelerle ilgili olarak da toprak talepleri vardır. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu dünyada Türkiye ve Suriye farklı bloklarda yer

³⁴⁹ Mehmet Şahin ve Buğra Sarı, "1960-1980 Dönemi Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleriyle İlişkileri", **Akademik Ortadoğu**, Cilt:11, Say:2, 2017, s.28.

³⁵⁰ Faruk Sönmezoglu, "Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:38, Sayı:3-4, 1984, ss.239-240.

³⁵¹ Yağbasan ve Günek, ss.122-123.

almışlardır. Türkiye NATO’da önemli bir üyedir. Suriye ise Soğuk Savaş yıllarında SSCB’nin müttefiki bir ülke durumundadır. Arap-İsrail çatışmalarında ABD’nin İsrail’e destek olmasının nedenlerinden birisi de Suriye’nin Sovyet Blokunda bir ülke olmasıdır.³⁵²

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 90’lı yıllarda Suriye’nin PKK’ya destek vermesi ve su sorunu etkili olmuştur. Suriye, su sorununun Arap Birliği’nin gündemine alınmasını sağlamıştır. Suriye Arap Birliği içerisinde Türkiye’ye karşı birçok Arap ülkesinin desteğini almayı da başarmıştır. Bu dönemde Suriye’nin PKK terör örgütüne desteği ve su sorunu gibi konulardaki anlaşmazlıklar Türkiye’de Arapların algılanmasında etkili olmuştur. Türkiye’de Arapların olumsuz algılanmasının nedenlerinde birisi de Arapların çeşitli uluslararası sahada Türkiye’ye karşı birlikte hareket etmeleridir. Arap ülkeleri Türkiye-Yunanistan arasındaki çeşitli anlaşmazlık konularında Yunanistan tarafına destek olmuşlardır.³⁵³

Türkiye-Suriye arasındaki su sorunu ise Türkiye’nin Fırat nehri üzerinde inşa ettiği hidroelektrik santralleriyle bu nehrin sularını tamamen kontrol edebilme yeteneğine kavuşmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu durum Suriye’yi endişelendirmiştir. 1974’te Keban Barajı kullanılmaya başlanmıştır. 1975 yılında Suriye’de kuraklık yaşanmasıyla birlikte Türkiye ve Suriye savaşın eşiğine gelmiştir. Daha sonraki yıllarda da Suriye’nin PKK terör örgütüne desteği nedeniyle de Türkiye-Suriye arasında örtülü bir savaş başlamıştır. Terör örgütü lideri Abdullah Öcalan’ın 1999 yılında Suriye’den çıkarılmasından sonra ilişkiler yumuşamaya başlamıştır. Terör örgütü liderinin Suriye’den çıkarıldığı 1999 yılından Arap dünyasında başlayan “Arap Baharı” adı verilen toplumsal olayların başladığı 2010 yılı sonlarına kadar Türkiye’nin Suriye ile ilişkileri bir normalleşme dönemine girmiştir. Türkiye Suriye ilişkileri Suriye’nin kurulduğu tarihten (17 Nisan 1946) itibaren kısıtlı kalmıştır. Günümüzde Suriye devletinin bulunduğu bölge 400 yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğinde kalmıştır. Ancak Osmanlı İmparatorluğu zamanından bu ortak geçmişimiz nedeniyle de Suriye yönetimleri de ülkedeki geri kalmışlığın nedeni olarak Osmanlı yönetimini göstermektedir.³⁵⁴

Türkiye ve Suriye arasındaki gerginliklerin geçmişi Osmanlı İmparatorluğu’na

³⁵² Kıran, ss.126-127.

³⁵³ Yağbasan ve Günek, s.124.

³⁵⁴ Kıran, ss.126-127.

kadar geri gitmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Mısır-Suriye-Hicaz cephesi komutanı Cemal Paşa bölgede çok sert bir yönetim uygulamıştır. Cemal Paşa'nın sert yönetimi Arapların arasında milliyetçilik eğilimlerinin artmasına neden olmuştur. Bu dönemdeki Arap aydınlarının çoğu Batı eğitimi almışlardır. Arap aydınları, Osmanlı yönetimini bazı reformların yapılması konusunda zorlamışlardır. Arap aydınlarının öncülüğünde başlayan hareket hızla yayılmaya ve Osmanlı yönetimine isyan ve bağımsızlık hareketine dönüşmüştür. Bu isyan hareketleri Cemal Paşa yönetimi daha da sertleşmiştir. Bunun üzerine Araplar gizli örgütler kurmaya başlamıştır. El-Fatat (El-Cemiye el-Arabiyya el-Fatat) ve El Ahd bu örgütlerden bazılarındandır. Cemal Paşa bu örgütlerin üyesi olan birçok kişiyi tutuklatmış ve 6 Mayıs 1916'te idam ettirmiştir.³⁵⁵

Bu isyan hareketinin liderlerinden birisi de Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Faysal'dır. Faysal ve Şerif Hüseyin'in komutasındaki Araplar, İngilizlerin de desteğiyle 1916 Haziran ayında Mekke'de bir isyan başlatmıştır. Şerif Hüseyin kendini Arap Kralı olarak duyurmuştur. Bu arada İngiltere ve Fransa arasında 1916 Mayıs ayında Sykes-Picot anlaşması imzalanmış ve Suriye, Fransa'ya bırakılmıştır. Ancak bu anlaşmaya rağmen Osmanlı Ordusu Suriye'den çekilince Faysal, ordusuyla Suriye'ye girmiştir. Fransa, Lübnan'ın da aynı duruma düşmemesi için çaba göstermiştir. Faysal'ın Suriye ele geçirme planı başarısız olmuştur. 1920'de kendisini Suriye Kralı ilan etmişse de Suriye, sonunda Sykes-Picot anlaşmasına uygun bir şekilde Fransız manda yönetimine bırakılmıştır. Bunun sonucunda Arap milliyetçilerinin bağımsız bir Arap devleti kurma çabaları sonuç vermemiştir. Fransa, Suriye ve Lübnan'ın kontrolünü ele geçirince İngiltere, Fransa'nın bölgedeki gücünü azaltabilmek için Faysal'a destek vermiştir. Faysal bu destek ile Irak'ı ele geçirmiştir. Böylece Irak İngiltere Mandası haline gelmiştir. Şeyh Hüseyin'in oğlu Abdullah da İngiltere'nin desteğiyle Ürdün Devletini kurmuştur ve Ürdün Kralı olmuştur. Sonuç olarak Suriye ve Lübnan Fransa'nın, Irak ve Filistin bölgesi İngiltere'nin kontrolüne geçmiştir. Suriye bu dönemde Şam, Halep, Lazkiye ve Cebel-i Dürzi olmak üzere dört eyalet halindedir. Sünni çoğunluğun yaşadığı Şam ve Halep 1925'te Fransa tarafından birleştirilerek Suriye adını almıştır. Ancak Suriye'de bu dönemde ayaklanmalar başlamıştır. 1925'te Dürzi ayaklanması başlamıştır ve hızla Şam ve Humus bölgelerine

³⁵⁵ Tayyar Arı, **Ortadoğu Cilt I**, 5. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012, (Ortadoğu Cilt I), s.133.

yayılmıştır. Fransa bu ayaklanmaları şiddetli bir şekilde bastırmaya çalışmıştır. 1927 yılına kadar bu ayaklanmalarda 6000 kişi ölmüştür.³⁵⁶

Osmanlı bürokrasisinde görev almış elit ailelerden gelen Suriyeli liderler Fransız yönetiminden kurtulmak için “Ulusal Blok” adı altında birleşmişlerdir. Fransa’da 1936’da yönetim değişikliği olmuş ve bu değişiklikten sonra da Suriye-Fransa arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Fransa, Suriye’deki bazı hava ve deniz üslerini kullanabilme koşuluyla Suriye’nin egemenliğini koruyacaktır. Bu anlaşma Suriye’nin tam bağımsızlığı için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Ancak anlaşma Fransız parlamentosunda onaylanmadığı için yürürlüğe girmemiştir. Dolayısıyla Suriye’deki Fransız yönetimi de devam etmiştir. Fransız yönetimi daha sonraki dönemlerde Nusayri ve Dürzi bölgelerine özerklik vermiştir. Suriye’de parlamenter demokrasi başladıktan sonra 1943’te yapılan seçimlerde Şükrü Kuvvetli Suriye’nin ilk devlet başkanı olarak seçilmiştir. Suriye 1948’deki Arap-İsrail Savaşında yenilgiye uğrayan tarafta yer alınca yeni bir istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Albay Hüsnü Zaim Mart 1949’da darbe yapmıştır. Bu darbenin sonucunda Şükrü Kuvvetli iktidarı kaybetmiştir. Albay Hüsnü Hinnavi Ağustos 1949’da başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur. 1954’te Albay Edip Çiçekli de bir darbe yapmıştır ve iktidarı ele geçirmiştir. Ulusal Blok 1947’de iki siyasal parti olarak bölünmüştür. Bu partilerden birisi Şükrü Kuvvetli liderliğinde Ulusal Parti diğeri ise Halk Partisi’dir. Ulusal Parti 1949’daki yukarıda söz edilen darbeye kadar iktidarda kalmıştır. 1949’daki darbeden sonra Ulusal Parti ve Halk Partisinin ikisi de zayıflamaya başlamıştır. Suriye Milliyetçi Partisi, Suriye Komünist Partisi ve Baas Partisi ise güçlenmeye başlamıştır.³⁵⁷

1954’te Suriye’de yeniden darbe yapılmış ve bu sırada yönetimde bulunan Albay Edip Çiçekli iktidarı kaybetmiştir. Suriye’deki bu istikrarsızlık 1958’de Mısır’la birleşmeye kadar devam etmiştir. Fransızlar, Suriye’deki bölgesel, etnik, dini gruplar arasındaki çeşitli anlaşmazlık konularını kullanarak bölgeyi istikrarsız duruma getirmeye çalışmıştır. Gruplar arasındaki anlaşmazlıklar zaman zaman Suriye’nin bütünlüğüne zarar verecek boyutlara ulaşmıştır. Suriye’deki bu gruplar Suriye’nin çıkarları yerine kendi gruplarının çıkarlarını üstün tutmuşlardır. Ordunun siyasetteki

³⁵⁶ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.133-136.

³⁵⁷ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.136-138.

ağırlığı da giderek artmıştır. Ordu içerisinde de farklı gruplar olduğundan birlik yoktur. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Suriye ve Mısır 1958’de birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmayı başarmışlardır.³⁵⁸

3.2.1.1. Baas Partisi

Sosyalist eğilimli Baas Partisi, 1943’te Salah Bitar ve Mişel Eflak tarafından kurulmuştur. 1950’lerden sonra Baas Partisinin taraftarları artarak popülerleşmeye başlamıştır. 1960’lardan sonra da iktidara gelmiştir. Baas Partisi 1947 programında milliyetçi, sosyalist, halkçı ve devrimci bir parti olarak tanımlanmıştır. Parti programında Toros Dağları’ndan Basra Körfezine, Hint okyanusuna kadar olan bölge Arapların vatanı olarak belirtilmiştir. Partinin yabancı sermaye ve özel mülkiyet karşıtı olduğu da programında yer almıştır. Baas Partisi Salah Bitar liderliğinde 1954 seçimlerine katılmıştır. Seçimlerin sonucunda 140 sandalyenin 16’sını kazanarak kurulan koalisyon hükümetinin ortağı olmuştur. Koalisyon hükümetinde dört bakanlık da alan Baas Partisinin taraftarları giderek artmıştır. Baas Partisi Suriye-Mısır birleşmesinde de önemli bir rol oynamıştır.³⁵⁹

Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma bir geleneğe göre Suriye ordusunda Sünni Araplar görev alıyorlardı. Nusayriler hem orduda görev alamıyor hem de devlet memuru olamıyorlardı.³⁶⁰ Baasçı subaylar 1963’te bir darbe girişimine katılmışlardır. Darbeden sonra General Emin Hafız devlet başkanı, Salah Bitar ise başbakan olmuştur. Baasçılar güç kazandıkça Nasır yanlılarını tasfiye etmeye başlamışlardır. Suriye-Mısır ilişkileri 1963’te imzalanan bir anlaşmayla yeniden düzenlenmiştir. 1967 Mayıs ayındaki İsrail-Suriye arasındaki çatışmalarda Suriye-Mısır yaklaşması artmıştır. Ancak Suriye’deki Baasçılar ile Irak’taki Nasır taraftarı Baasçılar arasındaki mesafe devam etmiştir. Suriye’de 1966’da yeni bir darbe olmuştur ve bu darbenin nedeni olarak da Baasçıların kendi içerisindeki çekişme olarak gösterilmiştir. 1966’daki bu darbenin ardından Sünni devlet başkanı Emin Hafız yerine Nurettin Attasi devlet başkanı olmuştur. Mişel Eflak, Salah Bitar gibi Baas yöneticileri tutuklanmış ya da sürgüne gönderilmiştir. 1966 darbesinden sonra Yusuf Zuayyin

³⁵⁸ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.139-140.

³⁵⁹ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.141-142.

³⁶⁰ Kıran, s.135.

başbakan, hava kuvvetleri komutanı General Hafız Esad Savunma Bakanı olmuştur.³⁶¹

1963'ten sonra Suriye ordusundaki subaylar önemli ağırlıkta Nusayri kökenlilerden seçilmeye başlanmıştır.³⁶² 1967'de İsrail'e karşı alınan yenilgi sonucunda Baasçılar bölünmüştür. 1970'te bu kez Hafız Esad liderliğinde bir darbe yapılmıştır. Darbe sonucunda devlet başkanı Nurettin Attasi ve Başbakan Yusuf Zuayyin görevden alınmıştır. Devlet Başkanlığına Ahmet Habib getirilmiştir. Hafız Esad ise başbakan ve parti genel sekreteri olmuştur.³⁶³

Hafız Esad 1970'te Hristiyanların da cumhurbaşkanı seçilebilmesini öngören seküler bir anayasa önerisi getirmiştir. Ancak bu öneri ülke genelinde Sünni halkın protestolarına neden olmuştur.³⁶⁴ 1971 yılı Mart ayında devlet başkanlığı için halk oylaması yapılmıştır. Bu halk oylaması sonucunda Hafız Esad devlet başkanı seçilmiştir.³⁶⁵ Sünnilerle Nusayriler arasındaki gerginlik sonucunda Müslüman Kardeşler örgütü 1976'da Nusayrilere karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Bunun üzerine Suriye'deki Nusayriler Hafız Esad liderliğinde birleşmişlerdir. Müslüman Kardeşler örgütü Baas Partisi iktidarına başlangıçtan itibaren muhaliftir. Bu 1976'da çatışmaya dönüşmüştür ve çatışmalar altı yıl sürmüştür.³⁶⁶

Hafız Esad devlet başkanı seçildikten sonra Suriye'de Nusayrilerin ülke yönetimindeki ağırlığı giderek artmıştır.³⁶⁷

3.2.1.2. Hafız Esad

Lazkiyeli olan Hafız Esad küçük yaşlardan itibaren Baas Partisi içerisinde yer almıştır. Havacı subay olarak askeri akademiden mezun olmuştur. SSCB'de pilotluk eğitimi almıştır. Subay olmasına rağmen Baas Partisi içerisinde yer almıştır. Hafız Esad Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde (1958-1962) Nasır yanlısıdır. Ancak Nasır'ın Suriye üzerindeki kontrolünü artırma çabaları sonucunda Nasır karşıtı olmuştur. Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayrılması sonrasında Esad

³⁶¹ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.141-143.

³⁶² Kıran, s.135.

³⁶³ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.143.

³⁶⁴ Kıran, s.135.

³⁶⁵ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.143.

³⁶⁶ Kıran, s.135.

³⁶⁷ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.143.

faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmiştir. 1963 darbesiyle Baas Partisinin iktidara gelmesi için çalışmıştır. Baas yönetim kadrosundadır. 32 yaşındayken hava kuvvetleri komutanı olmuştur. Esad'ın en yakınlarında bulunan Emin Hafız 1966'daki parti içi mücadeleden sonra Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Hafız Esad 1967 Savaşındaki yenilginin sorumluluğunu üstlenmemiş ve yenilginin sorumlusu olarak başkalarını göstermiştir. 1970'te hükümet üyelerinden bazılarını da tutuklatmıştır. Esad bu süreçten güçlenerek çıkmıştır. 1971'de şaibeli olduğu iddia edilen bir seçimle yedi yıl süreyle devlet başkanı seçilmiştir. Esad parti içinde komünistleri tasfiye edince SSCB ile kısa süreli ilişkiler bozalsa da daha sonra ilişkiler yeniden düzelmiştir.³⁶⁸

Esad 1971'de iktidara geldikten sonra Suriye içine kapanmıştır. Ülkedeki etnik ve dini grupların birbirleriyle iletişim kurmalarını da önlemiştir. Bu grupların birbirleriyle iletişiminin sadece devletin kontrolünde yapılabilmesini sağlamıştır.³⁶⁹

Esad 1973'te yürürlüğe giren Anayasa ile daha da güçlenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu anayasa ile devlet başkanının Müslüman olma şartı kaldırılrsa da gelen tepkiler üzerine bu şart yeniden anayasaya konulmuştur. 1973'te şubat ayında Hama ve Humus'ta gösteriler başlamıştır. Bu gösteriler sırasında sivillerle askerler arasında çıkan çatışmalarda çok sayıda insan ölmüştür. Suriye 1973'teki savaşta başarılı olmuş ve 1967 Savaşında kaybedilen Golan'ın bir bölümü geri alabilmiştir. Daha sonra Almanya, İngiltere ve ABD ile ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. 1975'te Ürdün'le İsrail'e karşı askeri işbirliği anlaşması yapılmıştır. Esad 1978 seçimlerinde yeniden yedi yıl süreli devlet başkanı olarak seçilmiştir. Suriye'de iktidarı sürdürebilmenin en önemli aracı Baas Partisidir. Esad da bu nedenle parti genel sekreterliğini bırakmak istememiştir. Esad, Suriye'deki askeri gücü ve istihbaratı da kendi elinde tutmuştur. Yönetimin kritik noktalarına akrabalarını, yakınlarını ve güvendiği kişileri getirmiştir. Hükümet ve ordunun en önemli konumlarında Nusayriler ve Lazkiye kökenliler bulunuyordu. Yönetimde yer alan Sünnilerin, kent kökenli seçkinlerden olmamasına özen gösterilmiştir.³⁷⁰

Suriye'nin dış politikasında en büyük tehdit olarak İsrail görülmektedir. SSCB İsrail'e karşı Suriye'ye askeri ve mali yardımlarda bulunmuştur. 1967 Savaşından sonra SSCB'den alınan askeri teçhizat önemli ölçüde artınca da Suriye ekonomisi

³⁶⁸ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.144-146.

³⁶⁹ Kıran, s.134.

³⁷⁰ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.146-147.

bundan olumsuz etkilenmiştir. Golan Tepeleri 1967’de İsrail tarafından işgal edilmiştir. Suriye 1973 Savaşında işgal edilen Golan Tepelerinin bir bölümünü geri alabilmiştir. Mısır, Enver Sedat döneminde (1978-1979) İsrail’le anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma sonrasında Suriye-Mısır ilişkileri bozulmuştur. Mısır’la ilişkilerin bozulmasıyla Suriye daha fazla silah alma gereği duymuştur. Bu dönemde Mısır, Arap dünyasından dışlanmaya da başlanmıştır. Suriye’nin çabaları sonucunda da Arap Birliğinden çıkarılmıştır. Mısır’dan doğan boşluğu değerlendirmek isteyen Suriye askeri gücünü de artırarak Arap dünyasının lideri olma çabası içerisine girmiştir. Lübnan ve Filistin Kurtuluş Örgütünü kontrolü altına almaya çalışmıştır. Ancak 1975-1976 Lübnan iç savaşı sırasında Suriye’nin tutumu Arap ülkelerinde Esad’ın Filistin davasındaki samimiyeti üzerine şüpheler duyulmasına yol açmıştır. Bu şüpheler de Suriye’nin Arap dünyasının lideri olarak Mısır’ın yerini almasını engellemiştir. Suriye 1980-88 İran-Irak Savaşı’nda da İran’ı desteklemiştir. Suriye’nin İran’a olan desteği Suriye ve Irak Baas Partileri arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Arap ülkeleri İran’ı, bölgedeki Şiileri kontrol edebilmesi tehlikesi nedeniyle bir tehdit olarak algılamışlardır. Suriye’nin de İran’a desteği ve yakın ilişkileri Arap ülkelerinin Suriye’ye ile ilgili de olumsuz algılara sahip olmalarına neden olmuştur. Ayrıca Suriye bu dönemde bölgede kendisinin dahil olmadığı her türlü girişimin başarısız olması için çaba sarf etmiştir. Suriye içindeki seküler politikalar ve Suriye’nin İran ve Lübnan politikaları ülke içindeki bazı grupların da tepkisini çekmiştir. Bu tepki 1976’dan sonra ayaklanmaya dönüşmüştür. Bu ayaklanmalar 1980’lerden sonra daha da büyümüştür.³⁷¹

Suriye’deki muhalifler 1970’li yıllarda gizli olarak örgütlenmişlerdir. En güçlü muhalif örgütler, “Müslüman Kardeşler”, “İslami Kurtuluş Hareketi” gibi örgütlerdir. Suriye, bu örgütlerin Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan tarafından desteklendiğini iddia etmiştir. Suriye’de muhalifler 31 Mart 1981’de Hama ve Halep’te gösteriler yapmışlardır. Müslüman Kardeşler örgütü de Suriye rejiminin baskısı arttıkça daha fazla taraftar toplamaya başlamıştır. Örgüt 1982’de Hama’da bir ayaklanma başlatmıştır. Ayaklanma hızla yayılmıştır. Hama, Humus ve Halep bölgeleri neredeyse Müslüman Kardeşler örgütünün eline geçecek duruma gelmiştir. Ancak Rıfat Esad komutasındaki rejim güçleri bu şehirlerde hedef gözetmeden kitlesel

³⁷¹ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.149-150.

bir katliam yaparak ayaklanmayı bastırmıştır. Operasyonlar yalnız bu bölgelerle sınırlı kalmamış ülkenin her yanında muhalif oldukları bilinen kişiler öldürülmüş ya da tutuklanmıştır.³⁷² Suriye rejiminin ayaklanmayı bastırmak için yaptığı operasyonlarda 20 bin kişi ölmüştür. Rejim yanlıları katliamın sorumlusu olarak Müslüman Kardeşler örgütünü göstermişlerdir.³⁷³

Arap ülkeleri bu operasyonlara büyük tepki göstermişlerdir. İran ise sessiz kalmıştır. Hama'da bu operasyonun izleri günümüzde bile halen görülebilmektedir.³⁷⁴ 1982 ayaklanmasından sonra Nusayrilerin devlet üzerindeki kontrolü daha da artmıştır. Günümüzde de Suriye'nin güvenlik kuvvetleri ve istihbarat personelinin çoğu Nusayri kökenlidir.³⁷⁵

Hafız Esad 1983'te tedavi amacıyla yurt dışına gitmiştir. Bu sırada Esad'ın kardeşi Rıfat Esad kritik görevlere kendisine yakın kişileri getirmeye başlamış ve Suriye'nin kontrolünü eline geçirmeye çalışmıştır. Hafız Esad 28 Ocak 1984'te Suriye'ye geri dönmüştür. Rıfat Esad'ın ülkeyi kontrolü altına alma çabası sonuç vermemiştir. Buna rağmen çeşitli yerlere asılan Rıfat Esad posterleri Hafız Esad döndükten ancak birkaç gün sonra kaldırılabilmiştir. Hafız Esad kardeşi Rıfat Esad'ı önce Rusya'ya sonra da Avrupa'ya göndermiştir. Böylece aile içi bir çatışmanın da önüne geçmiştir. Bu olaydan sonra Hafız Esad yönetimi daha da otoriterleşmiştir. Suriye'yle SSCB arasında 1980 yılında bir Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma 20 yıl sürelidir ancak taraflardan biri itiraz etmediği sürece 5 yıllık sürelerle uzatılabilecektir. Bu anlaşmayla Suriye 80'li yıllar boyunca SSCB'den silah satın almıştır. Suriye'deki Rus askeri uzman sayısı da günden güne artmıştır.³⁷⁶

Golan Tepeleri 1981'de İsrail tarafından yeniden işgal edilmiştir. İsrail 1982'de de Lübnan'ı işgal etmiştir. Suriye bu dönemde Arap dünyasında Arap Birliği'ni kendisi açısından bir engel olarak görmüştür. Ancak pan-Arabizm düşüncesinden de yararlanmak istemiştir. Suriye'nin en büyük korkularından birisi Arapların din eksenli üzerinden birleşmesidir. Bu tür bir birleşmeyi Suriye rejimi kendisi açısından tehlikeli olarak görmüştür. Bu dönemde Suriye kendisinin dahil

³⁷² Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.150-151.

³⁷³ Kıran, s.135.

³⁷⁴ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.151.

³⁷⁵ Kıran, s.135.

³⁷⁶ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.151-152.

olmadığı bir barış girişimini de rejim açısından tehlikeli olarak değerlendirmiştir. Suriye bu nedenle birçok barış girişimini engellemiş ve başarısız olmasını sağlamıştır. Suriye, İran'ın desteğiyle Filistin içerisindeki Hamas gibi bazı gruplar aracılığıyla Filistin sorununda etkili olmaya çalışmıştır. Hamas liderlerinden Halid Meşal 2001-2012 yılları arasında Arap Baharı adı verilen toplumsal hareketler başlayıncaya kadar Şam'da yaşamıştır.³⁷⁷

3.2.1.3. Beşar Esad

Hafız Esad 2000 yılında ölünce yerine oğlu Beşar Esad iktidara gelmiştir.³⁷⁸ Beşar Esad, Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000'de ölümünden sonra 10 Temmuz 2000'de yapılan referandumda Baas Partisinin adayı olarak % 97,2 oy almıştır ve Suriye'nin yeni devlet başkanı olmuştur.³⁷⁹ İktidarının ilk yıllarında babasından farklı bir görüntü veren Beşar Esad çeşitli reformlar yapmaya çalışmıştır. Bu reform çabaları Batılı ülkeleri Suriye'nin geleceği ile ilgili olarak umutlandırmıştır. Ancak bu reform çabaları sonuç vermemiştir. Örneğin ekonominin liberalleşmesi konusundaki en önemli engel Baas Partisinin kendisi olarak ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni Baas Partisinin yöneticilerinin ekonomiyi ellerinde tutmaları, rüşvet ve yolsuzlukların ileri düzeye ulaşmış olmasıdır. Beşar Esad kendi partisi olan Baas Partisinden gelen bu engellemelere direnememiş ve kısa süre içerisinde reformlar durmuştur. Hatta reform taleplerinde ısrarcı olanlar tutuklanmaya başlanmıştır.³⁸⁰

Beşar Esad devlet başkanı seçildikten sonra birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Lübnan'da Başbakan Refik Hariri öldürülmüştür ve bu ölümden Suriye sorumlu tutulmuştur. Suriye'nin 1976'dan beri Lübnan'da bulundurduğu askerlerini ve istihbarat görevlilerini uluslararası baskılar artınca bu ülkeden çekmek zorunda kalmıştır.

Türkiye-Suriye ilişkileri 2002 yılında AKP iktidara gelmeden önce de iyileşme yoluna girmiştir. Ancak AKP iktidar geldikten sonra Suriye ile ilişkiler daha önceki dönemlerde hayal bile edilemeyecek düzeye çıkmıştır. Türkiye-Suriye ilişkileri 2010

³⁷⁷ Arı, Ortadoğu Cilt I, ss.153-154.

³⁷⁸ Kıran, ss.134-135.

³⁷⁹ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.154.

³⁸⁰ Kıran, ss.134-135.

yılı sonlarında başlayan Arap Baharı olaylarına kadar olumlu seyrini sürdürmüştür. Arap Baharı olaylarının başlamasından sonra ise ilişkiler hızlı bir şekilde yeniden bozulmuştur.

3.2.2. AKP Döneminde Türkiye-Suriye İlişkileri

AKP döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. İktidarının ilk dönemlerinde AKP hükümeti, Suriye'ye daha iyi ilişkiler kurma hedefiyle yaklaşmıştır. Bu süreçte, Türkiye ile Suriye arasında ekonomik ve siyasi işbirliği artmıştır.

2002 yılında AKP iktidara geldikten sonrası dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinde Suriye'nin uluslararası sistemde ve komşularıyla yaşadığı sorunlar etkili olmuştur. İlişkilerin geliştiği bu ortamda, ABD'nin Suriye üzerindeki baskısı da Türkiye-Suriye ilişkilerini etkilemiştir. ABD 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra aralarında Suriye'nin de bulunduğu bazı İslam ülkelerine baskı uygulamaya başlamıştır. 1998'den başlayarak önemli ölçüde gelişen bu ilişkiler bu baskıdan etkilense de ilerlemeye devam etmiştir. Türkiye'nin Suriye ile iyi ilişkiler kurmasına ABD'nin de yararına olabileceği düşüncesiyle ABD'den aşırı bir karşı çıkış da olmamıştır. 2002 yılından sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde Türkiye-Hatay arasındaki su, terör ve Hatay Sorunu gibi sorunların etkisi azalmaya başlamıştır. Bu dönemde iki ülke arasında siyasi ve ekonomik ilişkiler gelişmeye ve derinleşmeye başlamıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesi, Türkiye'nin Lübnan'da ortaya çıkan sorunlar ve krizlerin çözümüne daha fazla katılabilmesini sağlamıştır. Türkiye ve Suriye'yi birleştiren bir başka ortak konu ise ABD'nin Irak'ı işgalidir. İki ülke de ABD'nin Irak'ı işgalinin karşısındadır. ABD askerleri Irak'ta, Suriye'ye yakın bir bölgede yerleşince Suriye, ABD baskısından ve kuşatılmışlık duygusundan daha fazla etkilenmeye başlamıştır. İşgal sonunda Irak, mezhepsel ve etnik yapı temelinde parçalanınca benzer etnik ve mezhepsel yapıya sahip Suriye'de de parçalanma korkusu başlamıştır. Bu endişeler de Türkiye ve Suriye'nin yakınlaşmasına neden olmuştur. *Irak'a Komşu Ülkeler* toplantıları ve *Türkiye-Suriye-İran Bloku* Irak'taki bu gelişmeler üzerine ve Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinin bağımsızlık kazanmasına engel olabilmek amacıyla düzenlenmiş organizasyonlardır. Irak'ın işgali, benzer kaygılar taşıyan

Türkiye ve Suriye'yi birbirlerine yakınlaştırmıştır. Ancak ABD'nin Suriye'ye karşı yeni yaptırımları da gündeme gelmiştir. Suriye'ye uluslararası düzeyde giderek artan baskılarla birlikte Irak'tan sonra Suriye ve İran'a da askeri müdahale yapılacağı düşünceleri hızla yayılmaya başlamıştır. Türkiye-Suriye arasında 1998'de imzalanan Adana Mutabakatı sonrasında Suriye, PKK'ya destek olmayı bırakmıştır. Irak'ın işgali ile iki ülkedeki Kürt sorunu daha derinden hissedilmeye başlanmıştır. Suriye kendi içindeki Kürt nüfusu ile sorun çıkmasını istemediğinden PKK ile mücadelesinde daha temkinli davranmıştır. 2004 yılı Mart ayında o dönemde Kürtlerin yoğun olduğu Kamışlı'daki bir futbol karşılaşması sonrasında çıkan olaylar rejim karşıtı çatışmaya dönüşmüştür. Çıkan olaylarda 27 kişi ölmüş ve 120 kişi de yaralanmıştır. Bu olaydan sonra Suriye rejimi Kürt sorunu üzerinde daha ciddiyetle durmaya başlamıştır. Suriye rejimi Kamışlı'daki olayları çok sert bir şekilde bastırmıştır. PKK ve Suriye'deki tüm uzantılarıyla mücadelede Türkiye'ye daha açıktan destek olmaya başlamıştır. Türkiye-Suriye ilişkilerinde belirleyici olan bir başka konu da Lübnan'dır. Lübnan'da ortaya çıkan krizlerin çözümünde Türkiye'nin rolü, Türkiye-Suriye ilişkilerinin kötü olduğu dönemlerde yetersiz kalmıştır. 1989 Taif Anlaşması gereği Lübnan'da asker bulunduran Suriye, o dönemde ülkenin iç ve dış politikasında önemli bir söz sahibidir. Türkiye-Suriye ilişkileri düzeline Türkiye bu dönemde Lübnan'la ilişkilerini geliştirebilme olanağına kavuşmuştur.³⁸¹

Lübnan 1989'dan itibaren Suriye'nin kontrolüne geçmiştir ve geçmiş dönemlere göre daha istikrarlı durumdadır. Ancak 2005 yılı Şubat ayında eski başbakanlardan Suriye karşıtlığı ile tanınan Refik Hariri'nin bombalı bir suikastla öldürülmesiyle bu istikrar bozulmuştur. ABD ve Batılı ülkeler saldırının arkasında Suriye'nin olduğunu savunmuşlardır ve Suriye'ye baskı yapmışlardır. Bu olay sonrasında ABD, Suriye'ye karşı 2003'te başlattığı ambargoyu genişletme kararı almıştır. Suriye, uluslararası baskılar artınca Lübnan'daki askerlerini geri çekmek zorunda kalmıştır. Suriye, Türkiye'den destek beklemiştir. Bu beklentiye yanıt olarak 13 Nisan 2005'te Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in Suriye'ye resmi ziyareti başlamıştır. Bu ziyaretin yapılmaması konusunda ABD tarafından baskı yapılmış olsa da Cumhurbaşkanı Sezer ziyareti gerçekleştirmiştir. Ancak buna rağmen Türk tarafı Suriye'ye, Refik Hariri suikastının aydınlatılması ve Suriye'nin Lübnan'daki askeri

³⁸¹ Oran, Cilt III, ss.413-415.

varlığını sonlandırması gerektiği konusundaki Türkiye'nin duruşu da aktarılmıştır. Lübnan sorunda ve Suriye'nin Lübnan'daki askeri birliklerini çekmesi konusunda Türkiye'nin oynadığı rolü gören ABD'de, Suriye konusunda Türkiye'den yararlanabileceği düşüncesi gelişmiştir. Bu nedenle de Türkiye-Suriye yakınlaşmasına daha sıcak bakmaya başlamıştır.³⁸²

Türkiye-Suriye ilişkileri 2000'li yıllar boyunca önemli ölçüde gelişmiştir.³⁸³ 2004 yılında iki ülke arasında serbest ticaret anlaşması imzalanarak ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Anlaşma 2007'de yürürlüğe girmiştir.³⁸⁴

Suriye ve İsrail, Türkiye'nin arabuluculuğuyla 2008 yılında görüşmelere başlamıştır. Ancak bu görüşmeler sürerken İsrail, Gazze'yi işgal etmeye başlamıştır. Dolayısıyla görüşmeler bir sonuç alınamadan sona ermiştir. 2009 yılında iki ülke arasında “*Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi*” kurulmuştur. Konseyin ilk toplantısı 2009'da Halep'te yapılmıştır. İkinci toplantı ise Ekim 2010'da Lazkiye'de yapılmıştır. Türkiye ve Suriye'den 20 bakanın katıldığı toplantılar bir tür ortak bakanlar kurulu toplantısı olarak düzenlenmiştir. Toplantılarda önemli ticari işbirliği kararları alınmıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki serbest ticaret anlaşmasına Ürdün ve Lübnan da katılmıştır.³⁸⁵ Serbest ticaret anlaşması sayesinde Türkiye ve Suriye arasındaki ticaret hacmi yıllık 800 bin dolardan 2010 yılına gelindiğinde 2,5 milyar dolara çıkmıştır.³⁸⁶ Ancak 2010 yılı sonları ve 2011 yılı başlarında başlayan Arap Baharı halk hareketleriyle birlikte Suriye ile ilişkilerin yeniden bozulmaya başladığı bir döneme girilmiştir.³⁸⁷ Arap Baharı halk hareketleri başladıktan sonra ise iki ülke arasındaki ticaret tamamen durmuştur.³⁸⁸

Suriye'de ordu, güvenlik, siyaset, ekonomi gibi alanlarda önemli konumlarda Nusayriler bulunmaktadır. Bununla birlikte Sünniler, Hristiyanlar, Dürzilerin zengin tüccar aileleriyle de belli bir ölçüde işbirliği bulunmaktadır. Ancak Suriye'deki durum Nusayrilerle Sünniler arasındaki çatışmaları artırmaktadır. Suriye'deki halk hareketleri başladıktan sonra rejimin ve Esad'ın en önemli destekçisi Nusayriler

³⁸² Oran, Cilt III, ss.415-416

³⁸³ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.155.

³⁸⁴ Oran, Cilt III, ss.421-422.

³⁸⁵ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.155.

³⁸⁶ Oran, Cilt III, ss.421-422.

³⁸⁷ Arı, Ortadoğu Cilt I, s.155.

³⁸⁸ Oran, Cilt III, ss.421-422.

olmuştur. Bazı bölgelerde zaman zaman bu destek azalmış olsa da rejimin en önemli destekçisi Nusayriler olmaya devam etmiştir. Nusayriler mevcut Esad rejimi sona erdiği takdirde Sünnilerin intikam alacağı korkusu ve güvenlik kaygılarıyla Suriye rejimine bağlı kalmaktadırlar. Esad rejiminin destek aldığı bir başka grup Suriye'deki Hristiyanlardır. Hristiyanlar da rejimi kendileri açısından bir güvence olarak görmektedirler. Bu nedenle Suriye'deki rejimi değiştirme çabalarında rejime verdiği destekle göz önünde bulundurulması gereken bir başka grup Suriye'deki Hristiyanlardır. Kürtler, Suriye'de aslında rejime muhalif olan gruplardandır. Suriye'de Federal bir yönetime sahip olma çabası içerisindeyler. Ancak Suriye rejimi Kürtlerin desteğini alabilmek için 300 bin Kürde daha önce sahip olmadıkları vatandaşlık hakkı tanımıştır. Kürtlerin taleplerine Suriye'deki diğer muhalif grupların desteği olmadığı için Kürtler rejimi tercih etmişlerdir. Suriye'deki rejimi destekleyen bir başka grup Suriye'de mülteci olarak yaşayan Filistinlilerdir.³⁸⁹

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı, Türkiye-Suriye ilişkilerinde ciddi bir gerilime neden olmuştur. AKP hükümeti, Suriye lideri Beşar Esad'ın yönetimindeki insan hakları ihlallerini, sivil katliamları ve zulümleri kınamış ve Suriye hükümetine karşı muhalif grupları desteklemeye başlamıştır. Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturma hedefiyle çeşitli askeri operasyonlar gerçekleştirmiştir.

Suriye'nin kuzeyindeki savaşın yanı sıra, Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerde bir dizi çatışma yaşanmıştır. 2012 yılında Suriye ordusu, bir Türk savaş uçağını düşürmüştür.³⁹⁰ Bunun üzerine de Türkiye, Suriye'ye karşı bir dizi askeri müdahaleler gerçekleştirmiştir.

3.2.2.1. Arap Baharı Sonrasında Türkiye-Suriye İlişkileri

Tunus'tan başlayarak kısa sürede tüm Arap dünyasına yayılan Arap Baharı halk hareketlerinin Arapların demokrasiyle yönetilebilecek, siyasi deneyim ve sosyal dinamiklere sahip olmadıklarını savunan bazı küçümseyici bakış açılarının geçersiz

³⁸⁹ Kıran, ss.135-136.

³⁹⁰ Suriye Türk Uçağını Düşürdü (23 Haziran 2012) <https://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-turk-ucagini-dusurdu>, 14.3.2023.

olduğunu kanıtladığını savunanlar olmuştur.³⁹¹

Arap Baharı adı verilen halk hareketleri Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Arap dünyasının büyük bir bölümünde etkili olmuştur. Olaylar 17 Aralık 2010'da Tunus'ta başlamıştır. Arap dünyasında hızla yayılan halk hareketleri Tunus, Mısır, Libya gibi bazı ülkelerde yönetimlerin değişmesine neden olmuştur.³⁹²

Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da Arap Baharı denilen olayların ortaya çıkması çeşitli nedenlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenlerden birisi iletişim teknolojisindeki gelişmelerdir. İletişim teknolojisindeki ilerlemelerle bilginin yayılması kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Bilginin ve haberlerin yayılmasının kolaylaşmasıyla küresel olarak uydu üzerinden dünyanın neredeyse her noktasına yayın yapan TV kanalları, sinemalar, farklı yaşam biçimlerinin tanınmasını sağlamıştır. Bu dünya halklarındaki siyasal bakış açısında da değişime yol açmıştır. Ortadoğu toplumları da bundan etkilenmişler ve hak ve özgürlükler konusundaki taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır. Küreselleşmeyle birlikte gelişen internet teknolojisiyle de dünyanın farklı noktalarında yaşayan insanlar haberleşerek birbirlerini etkileyebilme olanağı bulmuşlardır. Bu da insanları demokrasi, hak ve özgürlükler gibi konularda görüşlerinin gelişmesini sağlayarak siyasal yapılar üzerinde baskı kurmalarına ve onları değişime zorlamalarına neden olmuştur. Tunus ve Mısır gibi bazı ülkelerde başlayan gösteriler, grevler, yürüyüşler vb. sivil itaatsizlik eylemleri otoriter yönetimlerce şiddet kullanılarak bastırılmıştır. Otoriter Ortadoğu rejimleri halktan gelen talepleri yerine getirmeyip göstericilere karşı aşırı şiddet kullanmışlardır ve onları tutuklamışlardır. Halktan gelen talepleri yerine getirmek yerine yapılan gösterileri şiddet yoluyla bastırmaya çalışan Arap rejimleri gösterilerin halk ayaklanmalarına dönüşmelerine neden olmuşlardır.³⁹³

Arap dünyasında Arap Baharıyla birlikte yaşanan halk hareketlerine karşılık ümit kırıcı gelişmeler de yaşanmıştır. Sosyal hareketler zamanla coşkusunu kaybetmiştir. Bununla birlikte Arap Baharı sürecinden sonra bölgede belli bir

³⁹¹ Cenap Çakmak, "Arap Baharı Sürecinde ABD'nin Dış Politikası", **Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, (ed. Murat Aktaş), Nobel Yayınevi, Ankara, 2012, ss.77-78.

³⁹² Kıran, s.125.

³⁹³ Murat Aktaş, "Arap Baharı ve Ortadoğu'da Demokrasi Sorunu", **Arap Baharı Ortadoğu'da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, (ed. Murat Aktaş), Nobel Yayınevi, Ankara, 2012, ss.7-8.

değişimin başladığı da gözlemlenebilmektedir.³⁹⁴

Arap Baharının başlamasıyla birlikte Türkiye-Suriye ilişkileri hızla gerilemiştir. Türkiye-Suriye ilişkileri bu olaylar başlamadan önce önemli gelişmeler kaydetmiştir. İki ülke arasında karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. Karşılıklı olarak vizeler kaldırılmıştır. Ticaret hacmi de önemli bir gelişme kaydetmiştir. Arap Baharının başlamasından sonra ise ilişkiler hızla bozulmuştur. Suriye’de halkın katılımıyla yapılan gösterileri rejim, güç ve şiddet kullanarak bastırmıştır. Suriye rejiminden kaçanların önemli bir bölümü Türkiye’ye gelmiş ve yerleşmiştir. Bu dönemde Türkiye ve Suriye arasında yeniden savaş tehlikesi ortaya çıkmıştır. Batılı ülkeler de Suriye’yle mücadele konusunda net bir tavır ortaya koyamamışlardır. Çeşitli barış girişimlerinden sonuç alınamamış ve Suriye’deki iç karışıklık devam etmiştir.³⁹⁵

Arap Baharı toplumsal olayları, Suriye’de Beşar Esad yönetimine karşı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Ancak Esad yönetimi, muhaliflere karşı sert önlemler alarak ayaklanmayı bastırmaya çalışmıştır. Bu süreçte Türkiye, Suriye’de yaşanan iç savaşa müdahil olmuştur.

Arap Baharı sonrasında, Türkiye-Suriye ilişkileri daha da bozulmuştur. Türkiye, Suriye’deki halk hareketini desteklemiş ve Beşar Esad yönetimini kınayan açıklamalar yapmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye, Suriyeli mültecilere kapılarını açarak, Suriye iç savaşından kaçan milyonlarca insanın ülkeye gelmesine izin vermiştir.

Türkiye Suriye iç savaşı sırasında Suriye’de savaşı bazı muhalif grupları desteklemiştir. Bu durum da Türkiye-Suriye ilişkileri olumsuz yönde etkilenmesine yol açmıştır. Suriye, Türkiye’nin sınırlarında terör örgütleriyle ilişki kurulduğu iddiasını öne sürerek, Türkiye’yi suçlamıştır. Türkiye ise, Suriye’de terör örgütlerine karşı mücadele etmek için askeri operasyonlar düzenlemiş ve sınır güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.

Arap Baharı sonrasında Türkiye-Suriye ilişkileri oldukça bozulmuş olsa da Suriye iç savaşının başlamasıyla birlikte Türkiye, savaşın sona erdirilmesi ve Suriye halkının demokratik bir yönetim altında yaşaması için çaba göstermiştir. Ancak, Türkiye’nin Suriye’deki muhalif gruplara verdiği desteğe ve Suriye’nin Türkiye’yi terör örgütleriyle ilişkilendirmesine bağlı olarak, ilişkiler oldukça gerilimli bir hale

³⁹⁴ Çakmak, s.78.

³⁹⁵ Kıran, s.125.

gelmiştir. Suriye’deki krizin çözüme kavuşturulması için çeşitli uluslararası girişimler de başlatılmıştır.

3.2.2.2. Suriye’deki Krizin Çözümü İçin Arap Girişimi

Suriye’de yaşanan karışıklığın çözümü için Arap Birliği 30 Ekim 2011’de Kahire’de toplanmıştır. Bu toplantıda bir barış planı ortaya konulmuştur. Suriye bu barış planını başlangıçta kabul etse de daha sonra barış planında öngörülen gözlemcilerin Suriye’deki faaliyetlerinin ülkenin egemenlik haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle planı kabul etmemiştir ve bu barış planı uygulanamamıştır.³⁹⁶

Arap Birliğinin kararlarına Suriye’nin uymaması nedeniyle Kahire’de 12 Kasım’da düzenlenen toplantıda Suriye’nin Arap Birliği üyeliği askıya alınmıştır. Arap Birliği’nin 27 Kasım’da Beyrut’ta yapılan toplantısında Suriye’ye ekonomik yaptırımlar uygulanması konusu tartışılmıştır. Ekonomik yaptırımlar uygulanmasına Irak ve Lübnan karşı çıkmışlardır. Arap Birliğinden sonra Türkiye de 30 Kasım 2011’den başlayarak Suriye’ye yaptırım uygulamaya başlamıştır. Daha önce Türkiye ve Suriye arasında kurulup faaliyete geçen *Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi* askıya alınmıştır. Türkiye, Suriye hükümet üyelerine ve rejimi destekleyen kişilere seyahat yasağı kararı almıştır. Bunların Türkiye’deki mal varlıklarını da dondurmuştur. Suriye’ye askeri malzeme ve silah satışı durdurulmuştur. Bu malzemelerin başka ülkelerden Türkiye toprakları, hava sahası, kara suları üzerinden Suriye’ye nakledilmesine de yasak konulmuştur.³⁹⁷

Bu gelişmeler üzerine Suriye 19 Aralık 2011’de Arap Birliğinin gözlemcilerine yeniden izin vereceğini duyurmuştur. Ancak Suriye’ye yaptırımlar yine de kaldırılmamıştır. Yaptırımların kaldırılmasının Arap gözlemcilerin şiddetin sona erdiğini saptamalarından sonra değerlendirilebileceği bildirilmiştir. Suriye rejimi ise bu gözlemcilerin çalışmaları sırasında bile şiddet uygulamayı sürdürmüştür. Bunun üzerine Suriye’deki gözlemciler 28 Ocak 2012’de çalışmalarını durdurmuşlardır. Suriye rejimi sivillere karşı ağır silahlarla müdahalede bulunmuştur. Arap Birliği 12 Şubat 2012’de BM Güvenlik Konseyine Suriye’ye Barış Gücü gönderilmesi

³⁹⁶ Tayyar Arı, **Ortadoğu Cilt II**, Alfa Akademi Basım Yayım, Bursa, 2017, (Ortadoğu Cilt II), ss.489-490.

³⁹⁷ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.490-491.

çağrısında bulunmuştur.³⁹⁸

3.2.2.3. Suriye'deki Krizin Çözümünde BM Girişimleri

BM Güvenlik Konseyinde Suriye'yi kınama girişimleri 2 Şubat 2012 ve 19 Temmuz 2012'de Rusya ve Çin'in veto etmesiyle reddedilmiştir. BM Genel Kurulundaki girişimlerde ise, Suriye hükümetinin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın hazırladığı barış planının kabul etmezse BM Antlaşmasının 7. Maddesine uygun olarak Suriye'ye ekonomik yaptırım uygulanmasını öngören tasarı 16 Şubat 2012'de BM Genel Kurulunda kabul edilmiştir. BM Genel Kurulunda 3 Ağustos 2012'de kabul edilen bir başka tasarıda da Suriye hükümeti sivillere ve çocuklara şiddet uygulamakla, Güvenlik Konseyi ise buna çözüm bulamamakla suçlanmıştır. Kabul edilen tasarıda Esad'ın istifa etmesi ve bir geçiş hükümeti kurulması da istenmiştir. Kofi Annan'ın BM Genel Sekreterliğinin yanı sıra, Arap Birliği ve BM Suriye Özel Temsilcisi sıfatıyla geliştirdiği altı maddelik plan Suriye rejimi tarafından Nisan 2012'de kabul edilmiştir. Annan Planı'nda Suriye'deki krizin çözüme kavuşması için rejimin ve muhalefetin katılımının birlikte sağlandığı bir süreç öngörülmüştür. Plana göre, şehirlerdeki rejime ait ağır silahlar çekilecektir. İnsani yardımların ulaşımındaki engeller kaldırılacak, yabancı gazetecilerin çalışabilmesi için gerekli koşullar sağlanacaktır. Siyasi tutuklular serbest bırakılacak, barışçıl gösterilere de izin verilecektir. Planın sağlıklı işleyip işlemediğini denetlemek ve gözlemlemek için³⁹⁹ 21 Nisan 2012'de BM Suriye Misyonu (UNSMIS-United Nations Supervision Mission in Syria)⁴⁰⁰ kurulmuştur. Silahlı gücü olmayan komisyonun üye sayısı başlangıçta 30'dur ancak bu daha sonra 100'e çıkmıştır. BM Suriye Misyonunun görev süresi üç aydır. İlk üç ay dolunca Temmuz ayında görev süresi otuz gün daha uzatılmıştır. Bununla birlikte Kofi Annan 2 Ağustos'ta görevinden istifa etmiştir. Bütün bu çabalara rağmen Suriye'deki şiddet durdurulamamıştır. Rejime bağlı güçlerin saldırılarında ölen sivillerin sayısı giderek artmıştır. Humus, İdlib, Hama, Dey ez Zur şehirleri saldırılarla birlikte yaşanamaz duruma gelmiştir. Suriye'den göç edenlerin sayısı

³⁹⁸ Arı, Ortadoğu Cilt II, s.491.

³⁹⁹ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.491-492.

⁴⁰⁰ Peacekeeping, **United Nations Supervision Mission in Syria**, <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unsmis/>, 7.3.2023.

giderek artmıştır.⁴⁰¹

3.2.2.4. Suriye'nin Dostları Toplantıları

Suriye'nin Dostları toplantılarının birincisi 24 Şubat 2012'de Tunus'ta yapılmıştır. İkinci toplantı ise 1 Nisan 2012'de İstanbul'da yapılmıştır. Üçüncü toplantı ise Paris'te yapılmıştır. Paris'teki toplantıya 107 ülke katılmıştır. Suriye'nin Dostları toplantılarına katılan ülke sayısının giderek artması uluslararası toplumda Suriye konusunda görüş birliği olduğu değerlendirilmelerinin yapılmasına neden olmuştur. Son toplantıda alınan kararlarda, Esad'ın görevden ayrılması, Rusya ve Çin'in Suriye rejimine desteğinin sona ermesi, Suriye'ye destek veren ülkelere yaptırım uygulanması ve 7. Madde gereği Suriye'ye gerektiğinde güç kullanılması öngörülmüştür.⁴⁰²

3.2.2.5. Suriye'nin Kimyasal Silah Saldırısı

Suriye'de rejim güçleri Guta'da bir kimyasal saldırı düzenlemiştir. Saldırıda 1400 sivil ölmüştür. ABD'nin daha önce kırmızı çizgi olarak açıkladığı kimyasal silah kullanılması gerçekleşmiştir. Buna rağmen Obama başkanlığındaki ABD yönetimi bu saldırıyı kınama mesajları yayınlasa da daha ileriye gitmemiştir. NATO'dan da Suriye'deki durumun Libya'dan farklı olduğu, NATO'nun Suriye'deki krizin çözümü için doğrudan askeri müdahalede bulunmayacağı açıklaması yapılmıştır. Batılı ülkelerin Suriye'ye doğrudan müdahale konusundaki isteksizlikleri Suriye rejimini daha da cesaretlendirmiştir.⁴⁰³

Obama ve Putin arasında bir görüşme yapılmıştır. Bu görüşmede Obama ve Putin, Suriye'nin kimyasal silahların uluslararası denetimini kabul etmesi durumunda herhangi bir operasyon yapılmayacağı konusunda anlaşmışlardır. Suriye kimyasal silahların uluslararası denetimini kabul etmiştir. Karar BM Güvenlik Konseyinde oylanmış ve 27 Eylül 2013'te oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bu karara göre Suriye 2014 ortalarına kadar sahip olduğu kimyasal silahları başka bir ülkeye taşımadan bütünüyle

⁴⁰¹ Arı, Ortadoğu Cilt II, s.492.

⁴⁰² Arı, Ortadoğu Cilt II, s.493.

⁴⁰³ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.495-497.

imha edecektir. Bu karara uyulmadığı taktirde Suriye yönetimine karşı ek önlemler uygulanacaktır. Bu sürecin denetlenmesini ise *Kimyasal Silahları Yasaklama Örgütü* (OPCW- *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons*) üstlenecektir. Oybirliğiyle kabul edilen bu kararla yeni bir BM Güvenlik Konseyi kararına gerek duyulmadan Suriye'ye askeri müdahale yapıp yapılmayacağı konusunda ise görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kararda Suriye'de bir geçiş hükümeti kurulması da öngörülmektedir. Buna göre rejim yanlıları ve rejim muhalifleri birlikte bir geçiş hükümeti kuracaklardır.⁴⁰⁴

Suriye'de muhalifler karmaşık bir yapıdadırlar. Muhalifleri bir çatı altında toplamak amacıyla Kasım 2012'de Doha'da bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda *Suriye Muhalefeti ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu* kurulmuştur. Kurulduktan sonra bu örgüt birçok ülke ve Arap Birliği tarafından da Suriye'nin meşru temsilcisi olarak görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla artık muhalifler arasında da ılımlı ve radikal ayrımı yapılması gereği duyulmaya başlanmıştır. Muhalif unsurlardan ABD tarafından terörist örgüt olduğu kabul edilen Nusra cephesi ile Irak El Kaidesi birleşmiş ve Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütü kurulmuştur. Bütün bunlar gerçekleşirken rejim güçleri ile muhalif grupların çatışmaları da devam etmiştir. Bu çatışmalarda Suriye rejimine bağlı güçler kimyasal silah kullanmaktan çekinmemişlerdir.⁴⁰⁵

Suriye'deki krizin sona erdirilmesi için yapılan girişimler bu şekilde çıkmaza girmiştir ve sonuç alınamamıştır. Çatışmalar ve sivillere yapılan saldırılar sürmüştür. Yüzbinlerce kişi ölmüş, milyonlarca kişi de Suriye'yi terk etmiştir. Bu arada DAESH (İŞİD), Ezidileri ve Erbil'i tehdit etmeye başlamıştır. Bunun üzerine ABD, DAESH'e hava saldırıları başlatmıştır. ABD Başkanı Obama, Eylül'e kadar DAESH'i yok etmeyi planladıklarını açıklamıştır. DAESH'e karşı operasyonun havadan yapılması planlanmıştır. ABD, kara birliklerini kullanmayı istememiştir. 40 ülke ABD'nin bu operasyonlarını destek vereceğini açıklamıştır. 2014'teki bu operasyonlar dünya kamuoyunun dikkatinin Suriye'den DAESH'e yönelmesine neden olmuştur.⁴⁰⁶

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi 2022 Raporuna göre ise Suriye'de ölenlerin sayısı 11 yılda 610 bine ulaşmıştır. Çatışmalarda 2,1 milyon kişi kalıcı olarak sakat

⁴⁰⁴ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.497-498.

⁴⁰⁵ Arı, Ortadoğu Cilt II, s.499.

⁴⁰⁶ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.501-502.

kalmış 13 milyon kişi ise evini kaybetmiştir.⁴⁰⁷

3.2.2.6. Uluslararası Suriye Destek Grubu

Türkiye, ABD, Rusya ve Suudi Arabistan Dışışleri Bakanları Suriye'deki krizin çözülmesi için 23 Ekim 2015'te Viyana'da bir toplantı düzenlemişlerdir. Bu toplantıdan sonra 20 ülkenin katıldığı Uluslararası Suriye Destek Grubu (International Syrian Support Group) adı verilen ve Viyana'da düzenlenen toplantılar 30 Ekim 2015'te başlamıştır. İkinci toplantının 14 Kasım'da yine Viyana'da yapılması kararlaştırılmıştır. 14 Kasım'da başlayan görüşmelerde Ocak 2016'da bir toplantı daha yapılması kararlaştırılmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 18 Aralık 2015 tarih ve 2254 sayılı kararıyla Suriye barış görüşmeleri temel ilkelerini kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bu kararının ardından Esad'ın geleceği ve geçiş hükümetine hangi muhalif gruplarının katılabileceği konusunda görüş birliğine varamamıştır. Suriye'de can kayıpları artmaya devam etmiştir Mültecilerin sayısı da milyonlara ulaşmıştır.⁴⁰⁸

3.2.2.7. Cenevre Konferansı

Cenevre toplantısı 29 Ocak 2016'da Cenevre'de yapılmıştır. Yüksek Müzakere Heyeti, Suriye'de ateşkes sağlanması ve saldırıların durdurulması şartını koyması üzerine toplantıya 3 Şubat'tan 25 Şubat'a kadar ara verilmiştir. Cenevre toplantılarına BM Suriye Özel Temsilcisi Steffan de Mistura Suriye rejimi ile muhaliflerin Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda anlaşma sağladıklarını açıklamıştır.⁴⁰⁹

18 Ocak'ta İdlib'de rejim güçlerinin saldırıları sonucunda 40 sivilin ölmesi nedeniyle Cenevre toplantıları sona ermiştir. Yüksek Müzakere Heyeti'nden Suriye'de insani koşullar sağlanmadan müzakerelerin yeniden başlamayacağı açıklanmıştır. Bu koşulların sağlanması için gerekli koşulların sağlanması, tutukluların salıverilmesi,

⁴⁰⁷ Bianet, **11 yılda 610 bin ölü, 2.1 Milyon Sakat, 13 Milyon Evsiz**, [https://m.bianet.org/bianet/dunya/25921911yilda610binolu21milyonsakat13milyonevsiz#:~:text=Suriye%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20G%C3%B6zlemevi%20\(SOHR,13%20milyon%20ki%C5%9Fi%20evini%20kaybetti.,7.3.2023](https://m.bianet.org/bianet/dunya/25921911yilda610binolu21milyonsakat13milyonevsiz#:~:text=Suriye%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20G%C3%B6zlemevi%20(SOHR,13%20milyon%20ki%C5%9Fi%20evini%20kaybetti.,7.3.2023)

⁴⁰⁸ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.502-503.

⁴⁰⁹ Arı, Ortadoğu Cilt II, s.504.

bombardımanların durdurulması gibi şartlar getirilmiştir. Bu koşullar yerine getirilememiş ve müzakereler bir sonuca varamadan sona ermiştir. ABD ile Rusya arasında 10 Eylül 2016'da anlaşma sağlanan ve DAEŞ ile El Nusra'yı içine almayan ateşkes 17 Eylül'de yeniden bozulmuştur. ABD ve Rusya'nın katılımıyla başlayan sürece daha sonra Türkiye, Suudi Arabistan, İran ve Katar da dahil olmuştur. Bu ülkelerin katılımıyla 14 Ekim'de Lozan'da bir toplantı düzenlenmiştir. BM Suriye özel temsilcisi Steffan de Mistura da toplantıya katılmıştır. Toplantıda tarafların ateşkes uyması ve soruna acil siyasi çözüm bulunması konuları görüşülmüştür. Ancak Lozan toplantılarından da bir sonuç alınamamıştır. Lozan'daki toplantılardan bir sonuç alınamasa da Türkiye, Rusya ve İran arasında bir mutabakat sağlanmıştır. Bu mutabakata göre 30 Aralık'tan başlayarak bir ateşkes ilan edilecektir. Ancak DAEŞ ve Nusra bu ateşkesin dışında bırakılacaktır. Ateşkesin garantörlüğünü de Türkiye ve Rusya üstlenecektir. İlan edilen bu ateşkese kısmi ihlaller olsa da bir süre uyulmuştur.⁴¹⁰

3.2.2.8. Astana Süreci

Astana süreci Suriye'deki krizin sona ermesi için bir başka barış girişimidir. Süreci Türkiye ve Rusya başlatmıştır. Bu barış çabasının ilk somut sonucu olarak 30 Aralık 2016'dan başlayarak Türkiye ve Rusya'nın garantörlüğünde ateşkes ilan edilmiştir. 23-24 Ocak 2017'deki Astana görüşmesinde ise görüşmelere başka ülkeler de katılmıştır.

Astana sürecine ılımlı muhalifler de dahil edilmiştir. PYD, SDG, DAEŞ, Nusra görüşmelerin dışında tutulmuştur. Türkiye ılımlı muhaliflerin, Rusya ise Suriye ve İran'ın desteklediği grupların garantörlüğünü üstlenmiştir. Astana sürecinde İngiltere, Fransa ve Almanya, Suriye'nin Dostları Grubu üyeleri olarak temsil edilmişlerdir. Kazakistan ev sahibi olarak temsil edilmiştir. Süreç, Suriye ve İran yanlısı grupların ateşkesi ihlal etmeleri nedeniyle güçlkle ilerlemiştir. Astana görüşmelerine göre ateşkes Türkiye, Rusya ve İran tarafından yürütülecektir. DAEŞ ve Nusra ile mücadele devam edecektir. BMGK'nin 2254 sayılı kararı uygulanacak ve Cenevre'de düzenlenecek toplantıya askeri muhalefet de çağırılacaktır. Astana 2 toplantısı 15-16

⁴¹⁰ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.504-505.

Şubat 2017’de yapılmıştır. Bu toplantıda taraflar birbirlerini suçlayıcı bir tavır içerisinde olmaları dolayısıyla fazla verimli olmamıştır. Astana 3 toplantısı 14-15 Mart 2017’de düzenlenmiştir. Bu toplantıya muhalifler Suriye rejiminin ateşkese ihlal etmesini gerekçe göstererek katılmamışlardır. Toplantıya Türkiye, Rusya ve İran katılmıştır. 3-4 Mayıs tarihlerinde düzenlenen Astana 4 toplantısında, çatışmasız, güvenli bölgeler oluşturulması kararı alınmıştır. Bu bölgeler güneyde Dera ve Kuneytra’nın bir bölümü, Şam’ın Doğu Guta bölgesi, Hama, Halep, Humus ve Lazkiye’nin bazı bölgeleriyle İdlib’in tamamı çatışmasız bölge olarak belirlenmiştir. Çatışmasız bölgelerle, Suriye yönetiminin kontrolündeki bölgeler arasında, güvenliği sağlamak amacıyla garantör ülkelerin güçleri bulunacak ve bunlar güvenli bölgelerde devriye görevi yapacaklardır. Çatışmasız bölgelerde taraflar silah kullanmayacaklar ve buralara insani yardımların ulaştırılabilmesi için her türlü kolaylık sağlanacaktır.⁴¹¹

3.2.2.9. Rakka Operasyonu

DAEŞ’in karargahı olan Rakka’ya ABD tarafından bir operasyon yapılması planlanmıştır. DAEŞ’in bir başka karargahı ise El Bab’tır. El Bab’a Türkiye ve muhalif gruplar bir operasyon yapmıştır. 24 Ağustos 2016’da Fırat Kalkanı Operasyonu başlatılmıştır. El Bab’a 17 Şubat 2017’de girişmiştir ve 24 Mart 2017’de de burası DAEŞ’ten bütünüyle temizlenmiştir. Rakka operasyonunu ABD’deki Obama yönetimi YPG’nin liderliğinde SDG tarafından yapılmasını istemiştir. Rakka operasyonu Kasım 2016’da başlamış Ekim 2017’de sona ermiştir.⁴¹² YPG, PKK terör örgütünün bir uzantısı olduğundan Türkiye YPG’nin operasyon yapmasına karşı çıkmıştır. Ancak ABD, YPG konusunda ısrarcı bir tutum içerisinde olmuştur. ABD’nin bu ısrarı Trump’ın ve Biden’in başkanlığında da devam etmiştir.⁴¹³

Suriye iç savaşı, Türkiye-Suriye ilişkilerin derin bir şekilde bozulmasına neden olmuştur. Türkiye, Suriye hükümetine karşı olan muhaliflere destek vermiştir ve Suriye’nin kuzeyindeki bölgede birçok Suriyeli mülteciyi kabul etmiştir. Ancak bu

⁴¹¹ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.506-510.

⁴¹² Rakka Operasyonu 2 Binden Fazla Sivilin Hayatına Mal Oldu, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rakka-operasyonu-2-binden-fazla-sivilin-hayatina-mal-oldu/1005057>, 7.3.2023.

⁴¹³ Arı, Ortadoğu Cilt II, ss.511-512.

destek Suriye tarafından Türkiye'nin Suriye'nin iç işlerine müdahalesi olarak algılanmış ve Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler bozulmuştur.

Suriye iç savaşı boyunca, Türkiye Suriye sınırında birçok çatışma yaşanmıştır. Türkiye, Suriye'de yaşanan çatışmalar nedeniyle güvenliği sağlamak için askerî operasyonlar düzenlemiştir. Bu operasyonlar, Türkiye-Suriye ilişkilerinde başka bir kriz kaynağı olmuştur.

Türkiye, Suriye'deki çatışmalarda muhaliflere destek verirken, Suriye hükümeti ise Türkiye'yi terörizmle suçlamıştır. Suriye'nin, Türkiye'nin politikalarını açıkça kınayarak Türkiye'ye yönelik sert eleştiriler yapması da ilişkileri zedelemiştir.

Türkiye, Suriye'deki insani krize yardım etmek amacıyla insani yardımlarda bulunmuştur. Türkiye, Suriye'de çeşitli insani yardım projeleri kapsamında Suriyeli mültecilere de yardım etmiştir.

Suriye'deki iç savaşın henüz sona ermemiş olması ve bölgedeki gerilimin devam etmesi nedeniyle Türkiye-Suriye ilişkileri hala gergin bir seyir izlemektedir. Suriye'deki çatışmalar, Türkiye-Suriye ilişkilerine karşı bir tehdit olarak kalmaya devam etmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AKP DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASININ ANALİZİ ve BU POLİTİKANIN SAHADAKİ ETKİLERİ

4.1. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın bu bölümünde AKP döneminde Türkiye ilgili algıların dışarıda nasıl olduğunun saptanabilmesi için bazı saha araştırmalarından elde edilen verilerin analizine ve yurt dışı medyada çıkan haberlerin söylem analizine yer verilecektir.

Türkiye ile ilgili algıların saptanmasında medya haberlerinin analizinde eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılacaktır.

Çalışmada Türkiye'nin AKP döneminde dışarıda nasıl algılandığı bir başka deyişle yeni siyasi seçkinlerin Türkiye'nin yeni konumuyla ilgili tasavvurlarının Türkiye'nin dışarıdan algılanmasında ne ölçüde karşılığı olduğu Türkiye'nin yurtdışında nasıl algılandığı ile ilgili yapılan bazı saha çalışmalarının verilerinden yararlanılarak ve dış basında Türkiye ile ilgili çıkan haberler ve Türkiye ile ilgili haberlerin söylemlerinin “Eleştirel Söylem Çözümlemesi” metoduyla analiz edilerek ortaya konulmuştur.

Haber siteleri <https://www.similarweb.com/top-websites/news-and-media/> sitesinden seçilmiştir. Similarweb, internet sitelerinin trafik verilerinin ölçüldüğü ve analiz edildiği ticari bir platform olduğunu daha önce giriş bölümünde de belirtmiştik.⁴¹⁴ Haber sitelerinin seçiminde sitelerin ülke nüfusunun fazla olması dolayısıyla yüksek ağ trafiği olan ancak dünya genelinde fazla popüler olmayan bazı Güney Amerika ve Uzak Doğu kökenli haber siteleri kapsam dışında bırakılmıştır. Site içi aramalarda “Turkey”, “Turkish (Turkey's) Foreign Policy” ve “Turkish (Turkey's) Middle East Policy” phrase'leri kullanılarak arama yapılmıştır. Ayrıca çalışmamızda erişimi ücretsiz olan siteler seçilmiştir.

⁴¹⁴ Work Medya, **Similar Web Ne İşe Yarar**, <https://www.workmedya.com/similarweb-ne-ise-yarar/>, 25.03.2023.

4.1.1. Eleştirel Söylem Analizi

Eleştirel söylem analizi, söylem analizi yöntemleri arasında önemli bir yer tutan ve özellikle sosyal bilimler ve siyaset bilimi gibi disiplinlerde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Eleştirel söylem analizi, belirli bir metnin, konuşmanın veya söylemin, güç ilişkilerini, ideolojileri ve toplumsal yapıları nasıl yansıttığını ve bunları nasıl şekillendirdiğini inceler.

Eleştirel söylem analizi, söylemin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini ele alırken, toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf, etnisite, din ve milliyetçilik gibi konulara da odaklanabilmektedir. Bu yöntemle, söylemin toplumsal ve politik yönleri araştırılırken, aynı zamanda söylemin içindeki çıkarımların farklı bir perspektiften de incelenmesine olanak tanınmaktadır.

Dolayısıyla, eleştirel söylem analizi, söylem analizi yöntemleri arasında önemli bir yer tutan bir yöntemdir ve söylemin toplumsal ve siyasi açıdan analiz edilmesine odaklanmaktadır.

Eleştirel söylem analizi, genellikle sosyal bilimler, siyaset bilimi, iletişim, kültürel çalışmalar, psikoloji, antropoloji ve dilbilim gibi birçok disiplinde kullanılmaktadır. Bu yöntem, birçok farklı konuda araştırma yapmak için kullanılabilir ve farklı disiplinlerde birçok farklı konuya uygulanabilmektedir.

Eleştirel söylem analizi, özellikle siyasi söylem analizi, medya analizi, sosyal adalet ve eşitlik araştırmaları, feminizm, ırkçılık, sömürgecilik, kültürel kimlik, milliyetçilik ve uluslararası ilişkiler gibi konularda yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu alanlarda, eleştirel söylem analizi, belirli bir söylemin ideolojik, siyasi ve kültürel yönlerini ele alarak, toplumsal, siyasal ve kültürel yapıları anlamaya yardımcı olmaktadır.

Ayrıca eleştirel söylem analizi, politik kampanyalar, medya haberleri, siyasi tartışmalar, sosyal medya mesajları ve reklamlar gibi birçok farklı iletişim aracındaki söylemleri de analiz edebilir. Bu yöntem, belirli bir metnin veya söylemin etkilerini ve toplumsal yansımalarını anlamak için kullanılabilir.

Uluslararası ilişkilerde kimliklerin belirlenmesinde karşılıklı söylemlerin önemli etkisi bulunmaktadır. Kimlikler sosyal grupların ya da kişilerin sosyal dünyayı tarif ettikleri bir süreçle oluşmaktadır. Dil sosyal gerçekliğin yansıtılmasında olduğu

kadar oluşumunda da önemli bir araçtır. Söylemler kişileri ve grupları belirli davranışlara yönlendirmekte ve pozisyonlar almaya zorlamaktadır. Örnek olarak “güvenlik kaygıları” söylemleri ile “devlet” ortaya çıkmaktadır. Milliyetçi söylemler ise dil ve kültürle, soyla birbirine bağlı topluluklar inşa etmektedir. Söylemler durağan değildir. Zamanla değişebilirler. Ancak milliyetçilik söylemleri gibi bazı söylemler birçok metinde farklı biçimlerde de olsa defalarca tekrarlanmaları nedeniyle daha statik bir durumdadırlar.⁴¹⁵

Dış politikada aktörler ürettikleri anlamlarla dış politika gerçekliğinin oluşumuna katkıda bulunurlar. Dış politika söylemsel bir uygulama olarak tanımlandığında ise kimlik ve uygulanan politikalar arasında ontolojik bir bağlantı söz konusudur. Dış politikada da devletler kendi kimliğini ve varlığını diğer uluslararası aktörlerle karşılıklı etkileşim ile belirlemektedir. Uluslararası ilişkiler alanında aktörlerin söylemlerinin analizinde çok kullanılan yöntemlerden birisi “*Eleştirel Söylem Analizi*”dir. Eleştirel Söylem Analizi, söylemlerle siyasal gelişmeler arasındaki ilişkilerin empirik olarak incelenmesi olanağı da sağlamaktadır. Buna göre *söylemler* sosyal dünyanın oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır.⁴¹⁶

Söylemler anlatılmak istenenleri karşılıklı belli algılarla neden olarak gerçekleştirmektedir. Bu karşılıklı algılar, toplumsal yapılara, kimliklere göre farklı sonuçlar doğurabilmektedir.⁴¹⁷

Egemen sınıflar medya aracılığıyla bilgiyi kontrol edebilmektedir. Bilginin kontrol edilebilmesi ise toplumdaki algıları etkileyebilmektedir. Dolayısıyla eleştirel söylem analizi ile haber metinlerine örtük bir biçimde yerleştirilen ideoloji ortaya çıkarılabilmektedir. Eleştirel söylem analizi söylemlerle meşrulaştırılan ve yeniden üretilen ideolojiyi ortaya çıkarabilmektedir. Söylemlerle, egemen sınıflar siyasi, kültürel, etnik, sınıfsal konularda toplumların algılarına etki edebilmekte ve egemen sınıfların çıkarları doğrultusunda yönlendirebilmektedir. Söylem toplumsal ve bireysel göstergeleri içeren bir temsildir. Söylemlerin algılanış biçimi de en az üretimi kadar önemlidir. Gerçekliğin algılanışı, göstergelerin anlamlandırılması ve bu sürecin dile

⁴¹⁵ Düzgit, ss.51-52.

⁴¹⁶ Düzgit, ss.52-55.

⁴¹⁷ Gözde Yardım ve Hilal Doğruel, “Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği, *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt:6, Sayı: 1, Ocak 2011, s.139.

aktarılması önemlidir. Eleştirel söylem analizine göre egemen yapılar (sınıf, din, kültür, cinsiyet farklılıkları) haber dilinde kurgulanmaktadır. Genel olarak medya yoluyla dolaşıma sokulan söylemlerin denetlenebilmesi ve düzenleme olanağı sınırlıdır. Söylemler incelenirken egemen sınıfların yeniden üretilen güç ve iktidarının göz önünde bulundurulması gereklidir.⁴¹⁸

4.1.2. Teun A. Van Dijk Eleştirel Söylem Analizi Yöntemi

Teun Van Dijk eleştirel söylem analizinde toplum, söylem ve biliş arasındaki etkileşimi vurgu yapmaktadır. Van Dijk’a göre haber söyleminin bağlamsal unsurları analizde önemlidir. Van Dijk’ın analizinde dilsel analiz “sentaktik” ve “semantik” olarak ikiye ayrılır. Sentaktik analiz cümlelerin gramer yapılarıyla ilgilidir. Semantik ise söylemin genel anlamıyla ilgilidir. Van Dijk analizinde makro ve mikro olmak üzere iki yapı kullanmaktadır. Makro yapıda “tematik” ve “şematik” analiz yapılmaktadır. Makro yapıdaki analizlerde haber girişleri, başlıklar, haber kaynakları, artalan bilgisi, bağlam bilgisi, ana olay, fotoğraflar analiz edilmektedir. Mikro yapıda ise sentaktik analiz, sözcük seçimleri, haber retorisi, bölgesel uyumlar analiz edilmektedir. Cümlelerin aktif, pasif, karmaşık, basit, cümleler arasındaki nedensel/işlevsel ilişkiler, bilgiler, görgü tanıklarının ifadeleri, seçilen fotoğraflar mikro analizde dikkate alınmaktadır.⁴¹⁹

A.Makro Yapı

1.Tematik Yapı

a. Başlık ya da başlıklar

b. Haber Girişi

Spotlar (Spot yoksa haber metninin ilk paragrafı. Tek paragraflı haberlerde ise haber girişi ilk cümle olarak alınır)

c. Fotoğraf

2.Şematik Yapı

a.Durum

⁴¹⁸ Yardım ve Doğruel, ss.139-140.

⁴¹⁹ Yardım ve Doğruel, s.141.

1.Ana Olayın Sunumu

2.Sonuçlar

3.Artalan Bilgisi

4.Bağlam Bilgisi

b.Yorum

5.Haber Kaynakları

6.Tarafların Yorumları

B.Mikro Yapı

1.Sentaktik Analiz

a.Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

b.Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2.Bölgesel uyum

a.Nedensel ilişki

b.İşlevsel ilişki

c.Referansal ilişki

3.Sözcük Seçimleri

4.Haber Retoriği

a.Fotoğraf

b.İnandırıcı Bilgiler

c.Görgü tanıklarının ifadeleri⁴²⁰

Yukarıda da belirttiğimiz gibi çalışmada Türkiye ve Türk Dış Politikası ile ilgili haberleri analizde kullanacağımız popüler haber siteleri <https://www.similarweb.com/top-websites/news-and-media/>⁴²¹ sitesinden seçilmiştir.

⁴²⁰ Ömer Özer, **Haber Söylem İdeoloji**, Literatürk Yayınları, Eylül 2011, s.85.

⁴²¹ <https://www.workmedya.com/similarweb-ne-ise-yarar/>, 25.03.2023.

4.2. TÜRKİYE İLE İLGİLİ ALGILARIN SAPTANMASINDA YURTDIŞI MEDYA HABERLERİNİN ve KÖŞE YAZILARININ ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ YÖNTEMİYLE ANALİZİ

Çalışmamızda medya haberlerinde eleştirel söylem analizi yöntemiyle analiz edeceğimiz ilk köşe yazısı The New Yorker dergisinde 9 Mayıs 2022 tarihinde yayınlanmış ve Stephen Witt tarafından kaleme alınmış Türk dronları ile ilgili köşe yazısıdır.⁴²²

Türkiye son yıllarda drone teknolojisiyle dünyaya adını duyurmuştur. Türk dronları Azerbaycan-Ermenistan Savaşında büyük bir popülerite kazanmış ve Azerbaycan'a büyük bir üstünlük sağlamıştır. En son Ukrayna-Rusya Savaşında Ukrayna tarafından kullanılan Türkiye'de geliştirilen Bayraktar TB2 dronları ile ilgili birçok haber ve köşe yazısı yayınlanmıştır. The New Yorker dergisinde 9 Mayıs 2022 tarihinde yayınlanmış köşe yazısı da bunlardan birisidir.⁴²³

Köşe yazısının başlığı “Savaş’ın Doğasını Değiştiren Türk Dronları”dır. Görüldüğü gibi başlıkta enformasyon eksiltmesi uygulanarak yer, zaman, dönem enformasyonlarına yer verilmemiştir. Dolayısıyla haber başlığında Türk dronlarının savaşların doğasını nerede ve nasıl değiştirdiği bilgisi yer almamaktadır.

Köşe yazısının haber girişi “Bayraktar TB2, Ukrayna ve diğer ülkelere hassas hava saldırısı yeteneği kazandırdı. Aynı zamanda Türkiye’nin yükselişini sağlayan diplomatik bir araçtır.” şeklindedir.

Haber girişine bakıldığında Türk dronlarının savaşların doğasını nasıl değiştirdiği konusu artık netlik kazanmaya başlamıştır. Türk dronları Ukrayna ve birçok ülkeye hassas hava saldırısı yeteneği kazandırmıştır. Haber girişinde Türk dronlarının aynı zamanda Türkiye’nin uluslararası politikadaki yükselişinin bir aracı olduğu da vurgulanmaktadır. Haber girişinde genelden özele doğru gidiş görülmekteyse de bilgi eksiltmesinin uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Örneğin Bayraktar TB2 dronlarının kullanıldığı savaşlarla ilgili bilgiler henüz verilmemiştir. Köşe yazısında herhangi bir fotoğrafa yer verilmemiştir. Ancak başlığın

⁴²²<https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/16/the-turkish-drone-that-changed-the-nature-of-warfare>, 12.02.2023.

⁴²³<https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/16/the-turkish-drone-that-changed-the-nature-of-warfare>, 12.02.2023.

hemen sağında bir animasyona yer verilmiştir. Animasyonun bilgisayar oyunlarına gönderme yaptığı değerlendirilebilir. Animasyonda yerdeki tank ve askeri araçların üzerinden uçan bir dron bulunmaktadır.

Fotoğraflar aynı zamanda retorik anlam da taşımaktadırlar. Dergi ve gazete haberlerinde kullanılan görseller görsel bir imge ve gösterendir. Haberlerdeki görsel imgeler kurgusaldır. Bunu okuyucu da bilmektedir. Ancak bu gerçeklik yanılsamasına engel olmaz. Dolayısıyla okuyucu görsel imgeleri gerçekliği temsil ettiğini kabul eder.⁴²⁴ Buradaki dron animasyonu da savaşların yavaş yavaş bilgisayar oyunlarına benzemeye başladığı ve Bayraktar TB2'nin de buna önemli bir katkıda bulunan savaş araçlarından birisi olduğu anlatılmak istenmiştir.

Köşe yazısının başlığı, haber girişi ve fotoğraf bir arada incelendiğinde genelden özele bir gidişle makalenin ana fikrini yansıttığı görülmektedir. Köşe yazısının yazarı makalede kendisine göre en önemli olan konuyu önceden vermiştir. Buradaki en önemli bilgi Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği dron teknolojisiyle savaşların doğasını değiştirdiği ve bu nedenle dron teknolojisinde önde gelen ülkeler birisi haline geldiği ayrıca bu dronların Türkiye'nin uluslararası politikadaki yükselişine katkıda bulunduğudur.

Haber başlığının makro kurallarla makalenin bir özetini yaptığı gözlemlenmektedir. Okuyucu makalenin tamamını okumadan konuya belli bir ölçüde giriş yapabilmektedir.

Şematik yapının ana unsurlarından birisi ise ana olayın sunumudur. Genel olarak ana olay ya da konu haber girişinde bulunmaktadır. Burada ana konu Türkiye'nin drone teknolojisindeki atılımı ve bunun Türkiye'nin uluslararası politikada yükselişine yaptığı katkıdır. Türk dronları Azerbaycan-Ermenistan ve Ukrayna-Rusya Savaşlarında önemli roller üstlenmiştir. Bayraktar TB2'nin sahadaki başarıları gazeteciler açısından önem taşımıştır ve köşe yazısı ortaya çıkmıştır. Konunun neden haber değeri taşıdığı ise yine haber girişinden çıkarılabilir. Van Dijk'a göre olayların sonucunun önemi haber değeri taşıması açısından önemlidir. Ancak yan anlamların analizinin ve sonuçların da bu bağlamda anlamlandırılması yararlıdır.

Buradaki köşe yazısında ana konu Türklerin geliştirdiği dronların savaşların doğasını değiştirdiği ve Türkiye'nin uluslararası politikada yükselmesine katkıda

⁴²⁴ Özer, s.89.

bulunmasıdır. Ancak köşe yazısında ilerledikçe Bayraktar TB2'nin Kuzey Afrika'dan Kafkaslara kadar 800 saldırı gerçekleştirdiği sahadaki başarılarından söz edildikten sonra Selçuk Bayraktar'ın Recep Tayyip Erdoğan'ın kızıyla evlendiği, Erdoğan'ın Türkiye'de siyasal İslamcı hareketin lideri olduğu ve Erdoğan'ın İslam dünyasının lideri olarak sanayileşmiş güçlü Türkiye'yi inşa etmek istediğinden söz edilmiştir.

Selçuk Bayraktar'ın babası Özdemir Bayraktar'ın Batı kültürüne eleştirel gözle bakan ve hem İslamcı hem de Milliyetçi görüşlere sahip Necmettin Erbakan'la yakın arkadaş olduğu anlatılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1920'lerden itibaren laik bir cumhuriyet olduğu ancak bir Makine Mühendisliği Profesörü olan Erbakan'ın Türkiye'nin sanayinin ve teknolojinin geliştirilip müreffeh bir İslam ülkesi haline gelebileceğine inandığı anlatılmıştır. Köşe yazısında Erbakan'ın 1996'da Başbakan olduğu ancak ordunun baskısıyla görevi bıraktığı daha sonra ise Türkiye'nin anayasal din ve devlet ayırımını ortadan kaldırmaya yönelik tehdit oluşturması nedeniyle de siyaset yasağı getirildiği anlatılmıştır. Köşe yazısında Erbakan'ın Müslüman Kardeşler örgütüyle bağlantısı olduğu ve Erbakan'ın görevden ayrılmaya zorlanmasından Siyonistleri suçladığı da anlatılmıştır.

Bayraktar 2014'te TB2'nin prototipi olan bir dron geliştirmiş ve prototipini Erbakan'ın anısına adadığını açıklamıştır. Köşe yazısının bu bölümünde Erbakan'ın ölümünden sonra yayınlanan anılarında yer alan Yahudiler ve Masonlarla ilgili olumsuz görüşlerine yer verilmiştir.

Dolayısıyla makaleyi yan anlamlar bakımından analiz edecek olursak makalede her ne kadar Türkiye, geliştirilen bu dronlar nedeniyle övülüyor gibi gözükse de dronların Türkiye'de İslamcı bir iktidar döneminde geliştirilmesinin Batı açısından bir tehdit oluşturabileceği düşüncesi satır aralarından okunabilmektedir.

Makalenin haber kaynaklarından birisi yazarın kendisidir. Yazar, Bayraktar ile video konferans yöntemiyle görüşmüştür. Bir başka haber kaynağı ise 27 Temmuz 2021'den beri Ukrayna Silahlı kuvvetleri Başkomutanı olan Valerii Zaluzhnyi'nin Facebook'tan yaptığı video paylaşımıdır. Söz konusu videoda Valerii Zaluzhnyi, Kherson şehrine doğru ilerleyen Rus askeri konvoyuna TB2 dronuyla yapılan saldırı gösterilmiştir ve Zaluzhnyi video paylaşımındaki metinde “*Cehenneme Hoş Geldiniz*” yazmıştır.

Konunun taraflarından birisi olarak eski ABD Dışışleri Bakanlığı Türkiye uzmanlarından Rich Outzen, Bayraktar TB2'nin askeri operasyonlarda yol açtığı devrimin otuz kırk yılda bir gerçekleşebilecek bir olay olduğunu ifade etmiştir.

Konunun taraflarından birisi olan Selçuk Bayraktar yazarla yaptığı video görüşmesinde Ukrayna'nın kullandığı dronları sorduğunda “dronların dünyanın en gelişmiş hava savunma sistemlerini ve zırhlı araçlarını etkisiz hale getirerek yapması gerektiğini yaptığını” ifade etmiştir. Bayraktar yaptığı video görüşmesinde MIT’de öğrenciyken ABD dış politikasına karşı olduğunu ve Noam Chomsky’nin hayranı olduğunu anlatmıştır.⁴²⁵

Konunun taraflarından birisi olan Analist Svante Cornell siyasetal İslamcı hareketin lideri Recep Tayyip Erdoğan’ın sanayileşmiş ve Müslüman dünyasının doğal lideri olan bir Türkiye istediğini, Türkiye’nin savunma sanayisinin geçen 20 yılda 10 kat büyüdüğünü ve ülkenin askeri ekipmanlarının çoğunun yerel olarak üretilbildiğini daha önce yazmıştır. Köşe yazısının yazarı Stephen Witt, kendisine bir uluslararası ilişkiler araştırmacısı tarafından “bölgedeki değişen ittifakların ve karmaşık siyasetin kendisine Birinci Dünya Savaşı öncesi Avrupa’nın durumunu hatırlattığını ve TB2’de Türkiye’nin tarihi çizgisini değiştirebilecek bir kapasitesi olduğunu” söylendiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak eski diplomat Alper Coşkun da yazara TB2’nin Türk Savunma Sanayisinin amiral gemisi haline geldiğini söylemiştir.

Konunun taraflarından birisi olarak Azerbaycan-Ermenistan Savaşında savaşı Ermeni askerlerinden birisi olan Arthur Saryan’ın açıklamasına yer verilmiştir. Ermeni askeri “TB2’nin sesini bizi vurmada iki ya da üç saniye önce duyabildiklerini, bombanın bir ateş topu yarattığını herkesin ve tüm araçların yandığını ifade etmiştir.

⁴²⁵ Noam Chomsky, dünyaca tanınmış bir dilbilimci, filozof, politik aktivist ve yazar olarak tanınmaktadır. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) profesördür ve radikal sol politik görüşleri ve eleştirel düşünceleriyle bilinmektedir. Chomsky, ABD dış politikasına eleştirel bir yaklaşım benimsemektedir. Ona göre, ABD dış politikası, ekonomik çıkarları için diğer ülkeleri istikrarsızlaştırmak, düzenli olarak askeri müdahaleler yapmak ve kendi çıkarlarını korumak için demokratik yollar yerine otoriter yöntemlere başvurmak gibi kötü niyetli amaçlar peşinde koşmaktadır. Chomsky, özellikle Latin Amerika ve Ortadoğu'daki ABD müdahalelerine sert eleştiriler getirmiştir. Ayrıca, ABD'nin İsrail'e sağladığı desteği de eleştirmekte ve Filistinli sivillerin haklarına saygı duyulması gerektiğini savunmaktadır. Chomsky, aynı zamanda ABD'nin iç politikalarını da eleştirmekte ve Amerikan toplumunun ekonomik ve siyasi eşitsizliği ile yüzleşmesi gerektiğini savunmaktadır.

Makalenin cümle yapıları analiz edildiğinde genel olarak aktif cümlelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu konunun taraflarının kararlılığını göstermektedir. Erbakan ve Erdoğan'ın Türkiye'nin İslam dünyasının lideri olmasının sanayileşmeye bağlı olduğunu ifade etmelerinden sonra Erdoğan döneminde savunma sanayindeki büyük gelişmenin vurgulanması ile nedensellik ilişkisi kurulmak istenmiştir. Sanayileşme vurgulamasından sonra ise Erdoğan döneminde savunma sanayindeki büyük gelişme ve TB2'lerin geliştirilmesinin makalede yer alması ise işlevsel bir ilişki kurulmak istendiğine işaret etmektedir.

Makalede referansal ilişki örnekleri olarak ise TB2'lerin Libya, Kafkasya, Ukrayna-Rusya Savaşı'ndaki güçlü etkilerinden söz edilmektedir. TB2'lerin ve genel olarak Türk Savunma Sanayiindeki gelişmelerin Batılılar tarafından kaygıyla karşılandığı görülmektedir.

Makaledeki sözcük seçimlerinde ise önce tarafların tanımlanma biçimlerinde baktığımızda Erbakan İslamcı Milliyetçi, Batı karşıtı olarak tanımlandıktan sonra Tayyip Erdoğan, Erbakan'ın çırağı ve siyasal İslamcı hareketin lideri olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla Erdoğan döneminde Türk Savunma Sanayiindeki gelişmelerden Batılıların rahatsızlık duyduğu makaleden anlaşılmaktadır.⁴²⁶

Çalışmamızda eleştirel söylem analizi ile analiz ettiğimiz ikinci haber BBC web sitesinde 2 Haziran 2022'de yayınlanan ve Türkiye'nin İngilizce "Turkey" olan adını "Türkiye" olarak değiştirmesiyle ilgili haberdur.⁴²⁷

Köşe yazısının başlığı "Türkiye Adını Değiştirme Hamlesiyle Türkiye Olarak Anılmak İstiyor."dur.⁴²⁸

Görüldüğü gibi burada haber başlığı köşe yazısının içeriğiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Bu köşe yazısında haber girişi ilk paragraftadır. İlk paragrafta Ankara'dan gelen resmi talebin uygun görülmesinden sonra Birleşmiş Milletlerde artık *Turkey* yerine *Türkiye* adı kullanılacağı belirtilmiştir. Haber girişinde başlığa göre biraz daha

⁴²⁶ The New Yorker, The Turkish Drone That Changed the Nature of Warfare, <https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/16/the-turkish-drone-that-changed-the-nature-of-warfare>, 12.02.2023.

⁴²⁷ Turkey Wants to be Called Türkiye in Rebranding Move (2.6.2022); BBC, **World, Europe**, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61671913>, 25.03.2023.

⁴²⁸ Turkey Wants to be Called Türkiye in Rebranding Move (2.6.2022); BBC, **World, Europe**, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61671913>, 25.03.2023.

ayrıntı verilse de Türkiye'nin neden böyle bir girişimde bulunduğu bilgisi yer almamıştır. Türkiye'nin bu girişiminin nedenleri köşe yazısının ilerleyen bölümlerinde yer almaktadır.

Şematik yapıda haberin sunumunda yer alan ana konu, haber başlığında ve haber girişinde de vardır. Bu köşe yazısında ana konu Türkiye'nin uluslararası alanda isminin Turkey yerine Türkiye olarak değiştirmesidir. Bir ülkenin isim değiştirmesi doğal olarak haber değeri taşımaktadır. Köşe yazısının ana konusu olan isim değişikliğinin nedenleri üzerine ilk önce devlet yayın kuruluşu TRT'de Turkey isminin değiştirilme nedeni olarak "Turkey" adının aynı zamanda "Hindi" anlamına da geldiği üzerinde durularak geleneksel olarak "Noel" ve "Şükran Günü" ile özdeşleştirilmiş bir hayvanın adı olduğu için değiştirildiğinin belirtildiği üzerinde durulmuştur. Ancak köşe yazısının devamında "Turkey" sözcüğünün Cambridge English Dictionary'ye atıfta bulunularak sözcüğün buradaki ilk sıralarda yer almayan anlamlarından⁴²⁹ olan "tamamen başarısız bir şey" ya da "aptal veya saçma bir kişi" anlamlarına da geldiği belirtilmekten çekinilmemiştir.

Köşe Yazısında genel olarak pasif cümlelerin tercih edildiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak da yazıda bir ülkenin isim değişikliği haberinin o ülkeye çok da saygılı olmayan bir üslupla ele alınmasının yarattığı olumsuzluğu hafifletme çabasıyla kaynaklanabileceği değerlendirilebilir.

Çalışmamızda analiz edeceğimiz üçüncü köşe yazısı 16 Ekim 2020 tarihinde BBC web sitesinde yayınlanan "Görüş: Türkiye Dışarıda Neden Kaslarını Geriyor" başlıklı haberdur.⁴³⁰ Köşe yazısı Azerbaycan ile Ermenistan arasında 2020 yılında yaşanan savaş ile ilgilidir.

Köşe yazısının başlığı "Görüş: Türkiye Dışarıda Neden Kaslarını Geriyor" görüldüğü gibi köşe yazısının başlığında Türkiye'nin kaslarını nerede ve neden gerdiği bilgileri yoktur.

Bu köşe yazısında da haber girişi ilk paragraftadır. Haber girişinde Güney Kafkasya'da uzun süredir kaynayan bir çatışmanın açık savaşa dönüştükten hemen sonra, Türkiye Azerbaycan'daki Türk müttefiklerine yardıma koştuğu ve Türkiye'nin

⁴²⁹ Dictionary, Turkey, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/turkey?q=Turkey>, 25.3.2023.

⁴³⁰ BBC, **Viewpoint: Why Turkey is Flexing its Muscles Abroad** (16.10.2020), <https://www.bbc.com/news/world-europe-54547304>, 25.3.2023.

Azerbaycan'a silah sağladığı anlatılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin Suriye'den savaşçıları da buraya transfer ettiği iddialarına ancak Türkiye'nin bu iddiaları reddettiğine de yer verilmiştir. Haber girişinde genelden özele doğru bir gidiş vardır. Ancak Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan savaşta Türkiye'nin Azerbaycan'a desteği ile ilgili ayrıntılar henüz verilmemiştir. Haber başlığı ve haber girişinin köşe yazısının bir özeti olduğu görülmektedir.

Köşe yazısının ana konusu Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan savaşta Türkiye'nin Azerbaycan'a verdiği destektir. Bu, başlıkta ve haber girişinde özetlenmiştir. Konunun haber değeri ise Türkiye'nin son yıllarda geliştirdiği askeri teknolojinin gerçek bir savaşta ve sahada kullanılması, ayrıca Suriye'de gerçekleştirdiği bazı etkinlikler sayesinde de burada bulunan bazı savaşçıları burada başka bir bölgeye, yeni bir operasyon sahasına transfer edebilme yeteneğine sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Haberde konu her ne kadar ana konu Azerbaycan'a destek olsa da yan anlamlara baktığımızda Türkiye'nin son yıllardaki iddialı dış politikası ile bölgedeki sorunların çözümünde askeri ya da diplomatik çeşitli araçlar kullanarak müdahil olabilmesi anlatılmaktadır. Zaten köşe yazısında Türkiye'nin son yıllarda Libya, Suriye, Kuzey Irak gibi ülkelerde gerçekleştirdiği operasyonların listesi yer almış ayrıca Katar, Somali, Afganistan'daki askeri varlığından söz edilmiş ayrıca Balkanlarda da Barış gücü askerlerinin bulunduğundan söz edilmiştir. Türkiye'nin askeri varlığının Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri en geniş alana yayıldığını da vurgulanmıştır.

Köşe yazısında Türkiye'nin çıkarlarını güvence altına almak için 2015'te oluşturulan yeni dış politika doktrininin gereği olarak sert güce başvurduğu savunulmuştur. Köşe yazısına göre bu yeni doktrin, çok taraflılığa şüpheyile yaklaşmaktadır ve Türkiye'nin gerektiğinde tek taraflı hareket etmesi gerektiğini öngörmektedir. Köşe yazısına göre bu doktrin, Batı karşıtıdır. Ayrıca Batı'nın gerilemekte olduğu da öngörülmektedir ve Türkiye'nin Rusya ve Çin gibi ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştirmesi gerektiği öngörülmektedir. Burada da Köşe yazısında Türkiye'nin Azerbaycan Ermenistan savaşında Azerbaycan'a desteği AKP döneminde uygulanmaya başlanan yeni dış politika bağlamında nedensel ilişki kurulmaktadır.

Köşe yazısında Batı karşıtı literatürde bol bol rastlanabilecek anti-Batı, anti-empyralist, Batı hegemonyasında gelişen İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeni, gibi tanımlamalara yer verilmiştir.

Köşe yazısının retorikine baktığımızda kullanılan fotoğraflarda Suriye’de Türkiye’ye ait askeri zırhlı bir araca Türk bayrağı ile selam veren Suriyeli bir çocuk resmi kullanılmıştır. Bir başka fotoğrafta ise Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan, Fatih sondaj gemisini sefere çıktığı sırada el sallayarak selamlarken çekilmiş bir fotoğraf kullanılmıştır. Bir başka fotoğrafta ise 15 Temmuz darbe girişiminde çekilmiş ve bir zırhlı askeri aracı darbecilere direnerek darbecilerin elinden kurtarıp ele geçiren sivil halkın olduğu bir fotoğrafa yer verilmiş ve darbe girişiminden sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Milliyetçilerle olan ittifakını güçlendirdiği resmin altındaki açıklamada anlatılmıştır. Yine bir başka fotoğrafta Karabağ sorununda Azerbaycan bayrağı ve renkleriyle Azerbaycan lehine gösteri yapan Türklere yer verilmiştir.

Köşe yazısında Türkiye’nin bu yeni politikasının başarıya ulaşip ulaşmadığı konusunda ise Türkiye’nin politikalarının Türkiye’deki koalisyonun istediği sonuçları vermediği, örneğin Suriye sınırındaki PKK’lıların tam anlamıyla temizlenemediği, Libya’yla yaptığı deniz anlaşmasının ve Doğu Akdeniz’deki etkinliklerinin herhangi bir statüko değişikliğine yol açmadığı anlatılmıştır. Ayrıca bu politikaların Batıyla gerginlikleri artırdığı ve Batı’da Türkiye karşıtlarını birleştirerek Türkiye’nin geri adım atmaya zorladığı anlatılmıştır.

Çalışmamızda analizi ettiğimiz bir başka haber ise CNN.com’da 5 Ocak 2023 tarihinde yayınlanan “Putin, Erdoğan’a müzakere edebilmek için Ukrayna’nın yeni toprak gerçeklerini kabul etmesi gerektiğini söyledi” başlıklı haberdır.⁴³¹

Haber girişinin yapıldığı ilk paragrafta Rusya-Ukrayna arasındaki çatışmada arabulucu konumunda olan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Putin ve Ukrayna lideri Volodymyr Zelensky ile ayrı ayrı telefon görüşmeleri yaptığı anlatılmıştır. Haber girişinde genelden özele doğru bir gidiş vardır. Dolayısıyla haberin ayrıntılarına bir miktar daha yer verilerek başlıktaki Putin’in Ukrayna’nın Rusya ile müzakere edebilmesi için yeni toprak gerçeklerini kabul etmesi gerektiğini nerede söylediğine yer verilmiştir.

⁴³¹ Putin Tells Turkey’s Erdoğan that Ukraine must Accept “New Territorial Realities” to Negotiate, https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-1-5-23/h_4d229a50a126efd00d27d0e7e4acf5ac, 25.3.2023.

Haberde Rusya ve Ukrayna taraflarının Türkiye'nin arabuluculuk rolünü benimsedikleri de anlatılmıştır. Zelensky daha sonra Erdoğan ile olan Telefon görüşmesi ile ilgili olarak sosyal medya uygulaması olan telegramdaki kanalından bilgi vermiştir.⁴³²

Çalışmamızda analiz ettiğimiz bir başka köşe yazısı Foreign Policy Research Institute'de yayınlanan Aaron Stein ve Nicholas Danforth tarafından kaleme alınmış *“Türkiye'nin Yeni Dış Politikası: Ankara'nın Hedefleri, Bölgesel Tepkiler ve ABD için Çıkarımlar”* başlıklı köşe yazısıdır.⁴³³

Köşe yazısının başlığına baktığımızda *“Türkiye'nin Yeni Dış Politikası: Ankara'nın Hedefleri, Bölgesel Tepkiler ve ABD için Çıkarımlar”* burada da köşe yazısının başlığının bir anlamda makalenin özeti gibi bir işlevi vardır. Başlıktan Türkiye'nin yeni hedefleri doğrultusunda yeni bir dış politika uygulamaya başladığı ve bunun da dışarıda bir takım tepkilere neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu yeni dış politika konusunda ise ABD tarafı için yapılabilecek çıkarımlardan söz edilmiştir.

Bu köşe yazısının haber girişi makalenin ilk paragrafıdır. Yine bu makalede de genelden özele doğru ilerleme görülmektedir. Konunun ayrıntılarına giriş yapılmaya başlanmıştır. Haber girişinde Türkiye'nin geçen yüzyılda Türk Dış Politikasının en büyük amacının büyük güçlerden gelebilecek tehditlere karşı Lozan Antlaşmasının kazanımlarının korunması olduğu anlatılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin genel olarak statükocu bir ülke olduğu anlatılmıştır. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ekonomik, askeri ve diplomatik gücünün artmasıyla artık bunun değiştiği belirtilmiştir. Bu yeni dönemde Türk Dış Politikası etkisini artırma konusundaki isteğine uygun bir şekilde bölgesel düzeni yeniden biçimlendirmeye odaklanmıştır. Ankara'nın bu çabaları ve komşularının tepkisi Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerinde belirleyici bir faktör haline gelmiştir. Köşe yazısında Türkiye'nin yeni dinamikleri nedeniyle ileride hükümet değişse de Batı ile gerilimin devam edeceği iddia edilmektedir. Ancak taraflar bunu iyi yönettiği takdirde kalıcı bir ayrılığa yol açmasının da şart olmadığı da belirtilmiştir. Türkiye'nin ABD'nin Batı Avrupa'da Basra Körfezine kadar olan bölgedeki müttefikleriyle olan anlaşmazlıkları ne kadar derinleşirse Ankara ve Washington'un karşılıklı yarara ve işbirliğine dayanan ilişkiler

⁴³² Telegram, Zelenskiy Resmi Kanalı, https://t.me/V_Zelenskiy_official/4648 (5.1.2023), 25.3.2023.

⁴³³ FPRI, **Turkey's New Foreign Policy**, <https://www.fpri.org/article/2023/02/turkeys-new-foreign-policy-ankaras-ambitions-regional-responses-and-implications-for-the-united-states/>, 12.02.2023.

kurması o kadar zorlaşacaktır. Türkiye kendisini dış politikada ne kadar revizyonist bir ülke olarak görürse ABD müttefikleriyle o kadar çatışmaya içerisinde olacaktır. ABD politika yapıcılarını için Türkiye'nin bölgesindeki tarihi yönelimini anlamak her zamankinden daha önemlidir. Görüldüğü gibi haber girişinin yapıldığı paragraf tüm makalenin tam bir özeti gibidir. Makalenin başlığında sol tarafta Cumhuriyet döneminde İzmir'in kurtuluşundan sonra İzmir Vilayet Binası önünde Mustafa Kemal selam verirken tasvir eden bir çizim, ortada Tayyip Erdoğan'ın bir fotoğrafı ve sağ tarafta ise Anadolu'nun Mersin, Antakya bölümü ile Kıbrıs, İsrail, Lübnan'ın bulunduğu bir harita resmedilmiştir. Burada yeni dış politikayla Cumhuriyet dönemi Türk Dış Politikasının farklılığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Burada da ana konu haber girişinde yer almıştır. Ana konu Türkiye'nin revizyonist dış politika izlediği taktirde Batılı ülkelerden alacağı tepkilerdir. Bu makalede yan anlam yoktur. Makalede anlatılmak istenen doğrudan anlatılmıştır.⁴³⁴

Çalışmamızda analiz konusu olan bir diğer haber The Hill gazetesinde 18.01.2023 tarihinde yayınlanmıştır.⁴³⁵

Haberin başlığı "Türkiye İkilemi ve ABD Gücünün Sınırları"dır. Bu örnekte başlıktan haberin içeriği ile ilgili tam bir fikir edinilmesi olanaklı değildir. Ancak Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde bazı sorunların olduğu sezilebilmektedir. Haber girişinde de biraz daha ayrıntıya yer verilmiştir. Haber girişinde genelden özele gidiş gözlemlenebilmektedir. Burada Bazı kongre üyelerinin Biden yönetiminin Türkiye'ye F-16 jetlerinin satmasını engellemeye çalıştıkları anlatılmıştır. Bunun nedeni olarak da Türkiye'deki insan hakları ihlalleri olduğu iddiaları, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile olan ilişkileri, Türkiye'nin İsveç ve Finlandiya'nın NATO'ya girmesini engellemeleri gerekçeleri gösterilmiştir.

Haberin ikinci ve üçüncü paragraflarında genelden özele ilerleme devam etmiş ve daha fazla ayrıntıya yer verilmeye başlanmıştır. Haberde Tayyip Erdoğan'ın önce Başbakan daha sonra ise Cumhurbaşkanı olarak Türkiye siyasetinde uzun bir süredir yer aldığı ve tarih, kültür, din vs. gibi motiflerle yön çizdiğini ve bir reel politik ustası olduğundan söz edilmiştir. Türkiye'nin konumu Avrupa, Ortadoğu, Orta Asya ve

⁴³⁴ FPRI, **Turkey's New Foreign Policy**, <https://www.fpri.org/article/2023/02/turkeys-new-foreign-policy-ankaras-ambitions-regional-responses-and-implications-for-the-united-states/>, 12.02.2023.

⁴³⁵The Hill, **The Turkey dilemma and the limits of US power**, <https://thehill.com/opinion/international/3817873-the-turkey-dilemma-and-the-limits-of-us-power/>, 13.02.2023.

Kafkaslarda nüfuz sahibi olmasını sağlamıştır. Türkiye, Bosna'dan Katar'a kadar birçok ülkede askeri birlik bulundurmaktadır ve Libya ve Suriye'deki iç savaşlara müdahale etmiştir. Ukrayna-Rusya Savaşı da Türkiye'nin nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Türkiye bu savaşta Rus işgalini kınamakla birlikte Batılılar gibi Rusya'ya yaptırımlar uygulamayı da reddetmiştir. Burada Türkiye'nin bağımsız dış politikasına dikkat çekilmektedir. Türkiye bu savaşta Karadeniz üzerinden buğday sevkiyatının devam etmesi için aktif rol almış ve savaşta ateşkes sağlanması için yürütülen müzakerelerde savaşın aktif arabulucu taraflarından birisi haline gelmiştir.

Bütün bunlara karşılık yazıda Türkiye'nin ABD/NATO çizgisinden uzaklaştığı değerlendirilmiştir. Erdoğan bağımsız dış politikası ile ABD çıkarlarından bağımsız bir politika izlemiştir.

Haberde Türkiye'nin bu dış politikası karşısında da ABD'nin geri adım attığı algısının da oluşmaya başladığı vurgulanmaktadır. Bu algının oluşmaya başladığı başlıktan da anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin uyguladığı bu politikalar nedeniyle bazı çevrelerin Türkiye'nin NATO'dan çıkarılması gerektiğini savunduğu belirtilmektedir. Ancak bunun NATO mevzuatında yeri olmadığına atıfta bulunulmuştur. Erdoğan, Biden'ın düzenlediği Küresel Demokrasi Zirvesine de davet edilmemiştir. Ancak bütün bunlara rağmen Türkiye'nin gözden tamamen çıkarılamayacak bir bölgesel aktör olduğu ve ABD ile işbirliği yapabilecek birçok ortak çıkarların da olduğu anlatılmıştır. Dolayısıyla Batı ittifakı şemsiyesi altında bulunmasının dışarıda olmasından daha iyi olacağı vurgusu yapılmıştır. Köşe yazısında Türkiye ile ilgili Batı çıkarları yönünden beklentilerin düşürülerek empati yapılması ve Türkiye'nin çıkarları peşinde koşturmasına da anlayışla bakılması gerektiği vurgulanmış ve ABD tarafı daha fazla alçak gönüllülüğe davet edilmiştir.

Köşe yazısında kullanılan fotoğrafta Recep Tayyip Erdoğan ve Biden'ın 15 Kasım 2022'de Endonezya'nın Bali şehrinde G20 zirvesinde birlikte yan yana yürürken çekilmiş bir fotoğrafı kullanılmıştır. Söz konusu fotoğrafta Erdoğan ve Biden yere bakarak düşünceli bir durumda gösterilmiştir. Fotoğrafta Erdoğan ve Biden arasında bir eşitlik görüntüsü vardır. Dolayısıyla bir süper gücün Başkanı olan Biden'a bir üstünlük atfedilmemiştir.

Köşe yazısında genel olarak aktif cümleler kullanılmıştır. Bu da tarafların kararlılıklarına işaret etmektedir. Sözcük seçimlerinde ise özellikle Türkiye için “dik başlı bir NATO müttefiki” gibi nitelendirmeler dikkat çekmektedir. Haberde F-16 satışı ise normal bir askeri uçak satışıymış gibi yansıtılmıştır. Oysa Türkiye daha önce yaklaşık 1,3 milyar dolar para yatırdığı⁴³⁶ F-35 projesinden dışlanmış ve bu yatırdığı parayı da henüz geri alamamıştır. F-35 projesine de günümüz koşullarından yeniden alınması olanaklı görülmediğinden bu paranın karşılığında F-16 uçaklarının verilmesi istenmiştir. Oysa köşe yazısında olayın bu yönleri aktarılmamış ve konuya taraflı yaklaşılarak Türkiye’nin son yıllardaki dış politikasının sonucu olarak F-16 satışının ABD’de bazı çevreler tarafından engellendiği şeklinde yansıtılmıştır.⁴³⁷

Çalışmamızda analiz ettiğimiz bir başka haber The Guardian haber sitesindeki “Şu Anda Türkiye’yi Ziyaret Etmek Mantıklı, Güvenilir ve Hatta İyi bir Tercih mi? Yerel bir Rehber Tavsiyelerde Bulunuyor.” başlıklı 28 Şubat 2023 tarihinde yayınlanmış haberdır.⁴³⁸

Haber Türkiye’nin güney doğusunda 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen büyük deprem sonrası Türkiye’ye yapılacak bir turistik ziyaretin mantıklı olup olmadığı konusunu ele almaktadır. “Şu Anda Türkiye’yi Ziyaret Etmek Mantıklı, Güvenilir ve Hatta İyi bir Tercih mi? Yerel bir Rehber Tavsiyelerde Bulunuyor.” Başlığı bu konuyla ilgili ayrıntı vermese de ipucu vermektedir.

Bu köşe yazısında da haber girişi ilk paragraftadır. Haber girişinde bir tur rehberinin depremin yıkıma uğrattığı bölgenin ötesinde ülkenin iş yapmaya açık olduğu ve ziyaretlerin devam etmesini istediği vurgulanmaktadır. Haber girişinde genelden özele doğru bir gidiş söz konusudur.

Köşe yazısının ana konusu Türkiye’nin güney doğusunda 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen deprem ve bu depremin ülkeye dışarıdan gelenler ve gelebilecek olanlarla ilgili olarak gerçekleştiği bölge dışında herhangi bir tehlike yaratmadığıdır.

⁴³⁶ Euro News, **Türkiye f-35 Projesi İçin Ne kadar**

Ödedi, <https://tr.euronews.com/2019/06/27/turkiye-f-35-projesi-icin-ne-kadar-odedi>, 13.02.2023.

⁴³⁷ The Hill, **The Turkey dilemma and the limits of US power**,

<https://thehill.com/opinion/international/3817873-the-turkey-dilemma-and-the-limits-of-us-power/>, 13.02.2023.

⁴³⁸ The Guardian, **‘Is it Sensible, Safe or Even Good Taste to Visit Turkey now?’ A Local Guide Offers Advice** (28.2.2023), <https://www.theguardian.com/travel/2023/feb/28/turkey-tourism-visit-local-guide-offers-advice>, 26.3.2023.

Köşe yazısında genel olarak karmaşık olmayan cümle yapıları kullanılmıştır. Yazıda volkanik yapıda olan Kapadokya bölgesi ve İstanbul için herhangi bir tehlike bulunmadığı anlatılmıştır. Burada ziyaretçiler için bir tehlike olmasa da deprem mağduru bir ülkeye halkın mağduriyet çektikleri bir sırada turistik seyahat yapmanın mantıklı olup olmadığı sorgulanmış ama yerel halkın gelen turistlere misafirperverlikle yaklaştığını ve gelmelerinden memnun olduklarını belli ettiklerinden söz edilmiştir. Köşe yazısında genel olarak Türkiye ile ilgili olumlu bir dil kullanılmıştır. Fotoğraf seçiminde ise İstanbul Süleymaniye camisi ve yakın çevresinin Eminönü İskelesine yakın bir yerden denizden çekilmiş bir fotoğrafı, depremin etkilediği ve etkilemediği bölgelerin yer aldığı bir harita, Kapadokya'dan iki fotoğraf, Topkapı Sarayı'nın giriş kapısının bir fotoğrafı yer almıştır.

Çalışmamıza analiz konusu olan bir başka haber The Guardian Web sitesinde Ekşi Sözlük Web sitesinin kapatılmasıyla ilgili 1 Mart 2023 tarihinde yayınlanmış haberdır.⁴³⁹

Haber başlığında bir kelime oyunu yapılmış ve “ekşi” sözcüğünün İngilizce karşılığı olan “sourer” yerine “kanalizasyoncu” anlamına gelen “sewer” sözcüğü kullanılarak popüler bir web sitesinin birden bire kapatılıp ortadan kaybolduğuna dikkat çekilmiştir.⁴⁴⁰ Haber Ekşi Sözlük Web sitesinin kapatılmasıyla ilgilidir ve detaylar olmasa da başlıkta da konuyla ilgili ipucu verilmektedir.

Haber girişi ilk paragrafta yer almaktadır. Girişte milenyumun başlangıcında kurulan ekşi sözlüğün birçok eleştirilere, hatta kurucularına yapılan ölüm tehditlerine rağmen ayakta kalabildiği anlatılmıştır. Sitenin kullanıcılar tarafından da düzenlenebilen basit bir online sözlük olduğu ve Türkiye’de internet alanında hicvi teşvik ettiği anlatılmıştır. Haber girişinde genelden özele doğru gidiş olsa da sitenin neden kapatıldığıyla ilgili ayrıntılar henüz verilmemiştir.

Köşe yazısının ana konusu kapatılan Ekşi Sözlük web sitesidir. Haberde ilerleyen paragraflarda ekşi sözlüğün birçok engeli bugüne kadar aşabildiği ancak Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan büyük deprem sonrasında herhangi bir

⁴³⁹ The Guardian, ‘The Internet’s Sewer’: Why Turkey Blocked its Most Popular Social Site (1.3.2023), <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/01/eksi-sozluk-why-turkey-blocked-its-most-popular-social-site>, 26.3.2023.

⁴⁴⁰ The Guardian, ‘The Internet’s Sewer’: Why Turkey Blocked its Most Popular Social Site (1.3.2023), <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/01/eksi-sozluk-why-turkey-blocked-its-most-popular-social-site>, 26.3.2023.

açıklama yapılmadan birden bire ülke genelinde kapatıldığı anlatılmıştır. Sitenin kapatılma nedeni olarak yaşanan büyük depremlerin ardında sitede yayınlanan yanıltıcı bilgilerin olabileceği tahminleri yapıldığı belirtilmiştir. Site yönetimi de kapatılma nedeni olarak sitedeki moderasyon eksikliğinin sitede kullanıcılar tarafından yanlış bilgiler yayınlanmasına neden olduğunu belirtmişler ve kapatılmanın bununla ilgili olabileceğini belirttikleri bilgileri yer almıştır.

Haberde genel olarak tarafsız bir dil kullanılmıştır ve ekşi sözlük kurucularının ve kullanıcılarının kapatılma nedeni olarak sundukları tahminler objektif bir şekilde yer almıştır. Ancak her ne nedenle olursa olsun sitenin kapatılmasının Türkiye’deki ifade özgürlüğü ve haberlerin serbest bir biçimde yayınlanabilmesi olanakları açısından bir sorun olduğu anlatılmıştır.

Çalışmamızda analiz ettiğimiz bir başka haber New York Post Haber sitesinde 17 Mart 2023 tarihinde yayınlanan Finlandiya’nın NATO üyeliği başvurusunu Türkiye’nin destekleyeceğine dair haberdir.⁴⁴¹

Haberin başlığı “Türkiye Cumhurbaşkanı Finlandiya’nın NATO Üyeliği Başvurusunu Destekleyeceğini Söyledi” dir. Haber başlığı ayrıntılara yer vermese de köşe yazısının kısa bir özeti şeklindedir.

Haber girişi köşe yazısının ilk paragrafında yer almaktadır. Burada da genelden öze doğru bir gidişle başlığa göre daha fazla ayrıntıya yer verilmiştir ve köşe yazısını özetler niteliktedir. Haber girişinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın yaptığı konuşmada hükümetinin Finlandiya’nın NATO başvurusunu onaylayacağını belirttiği bilgisine yer verilmiştir.

Köşe yazısının ana konusu İsveç ve Finlandiya’nın NATO üyeliği başvurusudur. İsveç ve Finlandiya NATO üyeliği için başvurmuştur. Üyeliğe kabul edilebilmeleri için 30 mevcut NATO üyesinin de oy birliğiyle onayının alınması gerekmektedir. Ancak Türkiye hükümeti İsveç ve Finlandiya’yı terör örgütlerine karşı yumuşak davranmakla suçlamakta ve onay vermemektedir. Macaristan’da Türkiye’yle birlikte hareket etmektedir. Türkiye İsveç’in üyeliği konusunda Finlandiya’ya göre daha sert bir duruş göstermektedir. Türk hükümeti Türkiye’nin taleplerinin

⁴⁴¹ NYPOST, **Turkey’s President Says He will Back Finland’s NATO Bid**. (17.3.2023), <https://nypost.com/2023/03/17/turkeys-president-says-he-will-back-finlands-nato-bid/>, 26.3.2023.

karşılanması konusunda Finlandiya'nın içten adımlar attığını gözlemlediklerini ve onay sürecini Parlamentoda başlatacaklarını açıklamıştır.

Yazıda Türkiye tarafının yaptığı açıklamaların aktif cümle yapıları içerisinde verildiği gözlemlenmiştir. Bu da Türkiye'nin kararlılığını göstermektedir. Yazının ilerleyen paragraflarında İsveç ve Finlandiya'nın üyelik süreçleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Türkiye, Finlandiya ve İsveç'in 2022 Haziran ayında Nordik ülkelerin NATO üyeliğiyle ilgili görüş farklılıklarının giderilmesi için bir anlaşma imzaladıklarını, belgede Türkiye'nin İsveç ve Finlandiya'nın terör örgütlerinin faaliyetleri ile ilgili ciddi önlemler almadıklarının yer aldığı ifadeler de bulunmaktadır.

Bu yazıda da İsveç ve Finlandiya'nın NATO üyeliği konusunda Türkiye'nin nasıl belirleyici bir ülke konumuna geldiği anlatılmıştır.

Çalışmamızda analiz ettiğimiz bir başka haber New York Post haber sitesinde "Joe Biden Türkiye Konusunda Trump ve Obama'nın Politikalarından Kopması Gerekıyor" başlıklı 19 Aralık 2020 tarihinde yayınlanan haberdur.⁴⁴²

Haberin başlığı "Joe Biden Türkiye Konusunda Trump ve Obama'nın Politikalarından Kopması Gerekıyor"dur. Haber başlığında da ayrıntıya girilmeden köşe yazısının özeti verilmiştir.

Köşe yazısında haber girişi ilk paragrafta yer almakta ve genelden özele doğru giderek başlığa göre biraz daha ayrıntıya yer verilmektedir. Haber girişi olan ilk paragrafta seçilmiş-Başkan Joe Biden'ın Trump sonrası dönemde ABD dış politikasında yapacağı "iyileştirme" çabalarında Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Batıyla dost olmadığı gerçeğiyle yüz yüze geleceğini savunulmaktadır.

Köşe yazısının ana konusu yeni Başkan seçilen Biden'ın Türkiye'ye karşı uygulaması gerektiği politikanın ne olması gerektiği konusunda köşe yazarının görüşüdür. Yazıda Biden'ın Başkan seçilmeden önce 2014 yılında yaptığı bir röportajda ABD'nin Türkiye'de Erdoğan hükümetini devirmek isteyen muhalifleri desteklemesi gerektiği konusunda yaptığı açıklamalar hatırlatılmıştır. Yazıda Obama ve Trump döneminde bu konuda fazla bir şey yapılmadığı savunulmaktadır. Erdoğan'ın, Obama'nın Müslüman dünyasındaki en favori lideri olduğu iddia edilmektedir ve ilk günden başlayarak iyi arkadaş oldukları savunulmaktadır. Yazıda

⁴⁴² NYPOST, On Turkey, Joe Biden Should Break with Trump and Obama's Policies (19.12.2023), <https://nypost.com/2020/12/19/will-biden-stand-up-to-turkeys-erdogan/>, 26.3.2023.

2016'daki başarısız darbe girişiminden sonra Türkiye'de özgürlüklerin daha da kısıtlandığı iddia edilmiştir. Köşe yazısı Türkiye ile ilgili son derece olumsuz tutumunu ilerleyen paragraflarda da sürdürmüştür ve Türkiye'deki yüz yıllık laikliğin sona erdirmeye çalışıldığını iddia edilmiştir.

Türkiye ile ve Erdoğan hükümetiyle ilgili son derece olumsuz bir tutum sergileyen bu köşe yazısında ilerledikçe Biden hükümetinin Türkiye'ye karşı Trump ve Obama'dan farklı olarak sert bir tutum izleyebileceği savunulmuştur. Haberde Türkiye ile ilgili olarak “otoriter”, “yüzleşme”, “radikal” vs. gibi sözcükler bolca kullanılmıştır.

Köşe yazısı başından sonuna kadar Türkiye ile ilgili olumsuz bir tutum içerisinde ve olumsuz ifadeler kullanılarak yazılmıştır. Köşe yazısında Joe Biden ve Recep Tayyip Erdoğan'ın birer fotoğrafı da yer almıştır.

4.2.1. Dış Basında Türkiye ile İlgili Medya Haberlerinin ve Köşe Yazılarının Değerlendirilmesi

Çalışmamızda Türkiye'nin dışarıdan algılanmasının saptanmasında eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz ettiğimiz Türkiye ilgili haber ve köşe yazılarına baktığımızda Türkiye'nin Batı ülkeleri açısından hala bir “öteki” olarak algılandığı ve dolayısıyla da Türkiye'nin askeri gücünün ve teknolojisindeki gelişmelerin bir tehdit olarak algılandığı ortaya çıkmaktadır. Bu algıda Türkiye'de iktidarda Batı karşıtı söylemlere yakınlığıyla bilinen siyasetçilerin bulunması da önemli rol oynamaktadır. Ancak bu köşe yazılarından ortaya çıkan bir başka sonuç da Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Batılı büyük güçlerle kendi çıkarlarını savunma adına geçmiş dönemlere göre pazarlık gücünün arttığı algısının giderek yerleştiği gözlemlenmesidir.

Türkiye'nin dışarıda algılanmasının saptanmasında kullandığımız Türkiye ve Türk Dış Politikasıyla ilgili dışarıda popüler medya kuruluşlarında çıkan haberlerin *eleştirel söylem çözümlemesi* ile analiz ettiğimiz yabancı medyada çıkan haberler ve köşe yazılarını analiz ettiğimizde Türk Dış Politikasında ve Türkiye'de son yıllarda yaşanan bazı gelişmelerin bu haberlerin söylemlerine de yansdığı görülmektedir.

New Yorker dergisinde 9 Mayıs 2022 tarihli “Savaş’ın Doğasını Değiştiren Türk Dronları” başlıklı haberde her ne kadar Türkiye’nin dron teknolojisinde geldiği noktadan övgüyle söz edilse de Batıda Türkiye’nin “öteki” olarak algılanmasından kaynaklanan tedirginlik de satır aralarından okunmaktadır. Köşe yazısında Dronları geliştiren Bayraktar ailesinden Selçuk Bayraktar’ın babası Özdemir Bayraktar’ın Batı kültürüne muhalif bir kişilik olarak portresi çizilen Necmettin Erbakan’la olan dostluğu vurgulanmış ve ailenin portresi de Batı karşıtı olarak çizilmiştir. Dronların Türkiye’de İslamcı bir iktidar döneminde geliştirilmesinin Batı açısından bir tehdit oluşturabileceği düşüncesi satır aralarından okunabilmektedir. Selçuk Bayraktar’la yapılan bir video konferansa da yer verilmiş burada da Selçuk Bayraktar’ın her ne kadar ABD’nin sayılı üniversitelerinden MIT’de eğitim görse de ABD dış politikasına karşı olduğu ve Noam Chomsky’nin de sıkı bir izleyicisi olduğu vurgulanmıştır.

Türkiye’nin uluslararası platformlarda İngilizce Turkey olan adını Türkiye olarak değiştirmesi ile ilgili olarak BBC’de yayınlanan haberlerde ise “Turkey”in “hindi” anlamından başka aptal ve başarısız anlamlarına da yer verilerek Türkiye ile ilgili saygı sınırlarını aşan bir köşe yazısı kaleme alınmıştır.

BBC’de yayınlanan bir başka köşe yazısında ise Azerbaycan-Ermenistan arasında 2020 yılında yaşanan savaşla ilgili olarak Türkiye’nin konumu konusu ele alınmıştır. Bu köşe yazısında da Türkiye’nin son yıllarda bölgesinde yaşanan krizlerin çözümünde önceki dönemlere göre doğrudan müdahil olduğu içerikten anlaşılmaktadır. Köşe yazısında vurgulanan bir başka nokta ise Türkiye’nin son yıllarda geliştirdiği askeri teknolojinin sahada gerçek bir savaş ortamında başarılı bir şekilde kullanılmasıdır. Yazıda Türkiye’nin Suriye, Kuzey Irak, Libya gibi başka bölgelerdeki çeşitli operasyonlarının listesi de verilmiş, Katar, Somali, Afganistan gibi ülkelerdeki askeri varlığından söz edilmiştir. Bu da Türkiye’nin son yıllarda uyguladığı aktif dış politikanın dışarıdan nasıl algılandığını göstermesi açısından önemlidir.

CNN.com’da yayınlanan bir başka haberde ise Türkiye’nin Rusya-Ukrayna Savaşında sorunun çözümü için oynadığı aktif rol gözlemlenebilmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hem Rus hem de Ukrayna taraflarıyla görüşmeler yapmaktadır.

Türkiye ile ilgili bir başka köşe yazısı ise Aaron Stein ve Nicholas Danforth'un kaleme aldığı Foreign Policy Research Institute'de yayınlanan “*Türkiye'nin Yeni Dış Politikası: Ankara'nın Hedefleri, Bölgesel Tepkiler ve ABD için Çıkarımlar*” başlıklıdır. Bu köşe yazısında Cumhuriyet'in kurulmasından Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan dönemde Türk Dış Politikasının en büyük amacının Batılı büyük güçlerden gelebilecek tehditlere karşı Lozan Antlaşmasının kazanımlarının korunması olduğu anlatılmıştır. Bu politikalar sonucunda Türkiye'nin statükocu bir dış politika izlediği ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde bunun değişmeye başladığı anlatılmıştır. Türkiye'nin ekonomik, askeri ve diplomatik gücünün artmasıyla bunu etkilerinin sahada da görülmeye başladığı anlatılmıştır. Bu yeni dönemde Türk Dış Politikası Türkiye'nin bölgedeki düzeni yeniden biçimlendirmesine odaklanmıştır. Ankara'nın bu çabaları ve komşularının tepkisi Türkiye'nin ABD ve Avrupa ile olan ilişkilerinde belirleyici bir faktör haline gelmiştir.

Türkiye'nin yeni dinamiklerinin bir hükümet değişikliğinden sonra da devam edeceği ve bunun da Batıyla gerilimlerin devam edeceği anlamına geldiği yazılmıştır. Ancak bu iyi yönetildiği takdirde Türkiye'nin Batıyla kalıcı bir ayrılığa yol açmayabileceği savunulmuştur. Ancak tersi durumda Türkiye'nin ABD'nin Batı Avrupa'da Basra Körfezine kadar olan bölgedeki müttefikleriyle olan anlaşmazlıkları derinleştiği takdirde Ankara ve Washington'un karşılıklı yarara ve işbirliğine dayanan ilişkiler kurmasının da zorlaşacağı anlatılmıştır. Türkiye kendisini dış politikada revizyonist bir ülke konumunda ileriye doğru gittikçe ABD ve müttefikleriyle o çatışma içerisinde olacağı anlatılmıştır. Bu köşe yazısında haber girişinin yapıldığı paragraf tüm makalenin tam bir özeti gibidir. Köşe yazısının başlığında sol tarafta Cumhuriyet döneminde İzmir'in kurtuluşundan sonra İzmir Vilayet Binası önünde Mustafa Kemal'i Türk Bayrağı karşısında selam verirken tasvir eden bir çizim, ortada Tayyip Erdoğan'ın bir fotoğrafı ve sağ tarafta ise Anadolu'nun Mersin, Antakya bölümü ile Kıbrıs, İsrail, Lübnan'ın bulunduğu bir harita resmedilmiştir. Burada da yeni dış politikayla Cumhuriyet dönemi Türk Dış Politikasından ayrıldığı anlatılmaya çalışılmıştır.

Foreign Policy Research Institute'de yayınlanan köşe yazısında ise Türkiye'nin yeni dış politikasıyla ilgili olarak her ne kadar eleştirel bir tutum görülse de Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ekonomik, askeri ve diplomatik

gücünün arttığı ve bu yeni dönemde Türk Dış Politikası etkisini artırma konusundaki isteğine uygun bir şekilde bölgesel düzeni yeniden biçimlendirmeye odaklandığı kabul edilmiştir. Buradan Türkiye'nin yeni dış politikasındaki değişimin de Soğuk Savaş sonrası dönemde başladığının değerlendirildiği sonucu da çıkarılabilmektedir.⁴⁴³

Türkiye ile ilgili bir başka köşe yazısı ise The Hill gazetesinde 18.1.2023 tarihinde yayınlanmıştır. Köşe yazısının başlığı “*Türkiye İkilemi ve ABD Gücünün Sınırları*” dır. Bu köşe yazısında da Türkiye'nin AKP hükümeti döneminde izlediği göreceli olarak bağımsız dış politikası ile ABD/NATO çizgisinden uzaklaştığı anlatılmıştır. Türkiye'yi ABD ve NATO çıkarlarından uzaklaştıran bu politikalar nedeniyle Türkiye'nin NATO'dan çıkarılması gerektiği değerlendirmelerinin yapılmaya başlandığı anlatılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin bu politikaları karşısında ABD'nin geri adım attığı algısının da yerleşmeye başladığı anlatılmıştır. Ancak yazıda bütün bunlara rağmen Batının Türkiye ile işbirliği yapabileceği birçok ortak çıkarlarının olduğu ve Batı ülkeleri açısından Türkiye ile ilgili beklentilerin düşürülerek empati yapılması gerektiği savunulmuştur. Dolayısıyla Türkiye'yi tamamen dışlamak yerine Batı ittifakı şemsiyesi altında tutmanın Batı ülkelerinin çıkarları açısından daha uygun olduğu savunulmuştur.

Türkiye ilgili Batı medyasında yayınlanan haber ve köşe yazılarında Türkiye'nin Batı ülkeleri açısından “öteki” olarak algılandığı ve dolayısıyla da Türkiye'nin askeri gücünün ve teknolojisindeki gelişmelerin bir tehdit olarak algılandığı ortaya çıkmaktadır. Bu algıda Türkiye'de iktidarda Batı karşıtı söylemlere yakınlığıyla bilinen siyasetçilerin bulunması da önemli rol oynamaktadır. Ancak bu köşe yazılarından ortaya çıkan bir başka sonuç da Türkiye'nin başta ABD olmak üzere Batılı büyük güçlerle kendi çıkarlarını savunma adına geçmiş dönemlere göre pazarlık gücünün giderek arttığı algısının artık yerleşmeye başladığıdır.

⁴⁴³ FPRI, **Turkey's New Foreign Policy**, <https://www.fpri.org/article/2023/02/turkeys-new-foreign-policy-ankaras-ambitions-regional-responses-and-implications-for-the-united-states/>, 12.02.2023.

4.3. TÜRKİYE ile İLGİLİ ALGILARIN SAPTANMASINDA SAHA ARAŞTIRMALARINDAN ELDE EDİLEN VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmamızın bu bölümünde AKP döneminde Türkiye'nin dışarıdan algılanmasının nasıl olduğunun saptanabilmesi için bazı saha araştırmalarından elde edilen verilerin analizine yer verilecektir. Çalışmamızda yer alan ilk saha araştırması bir grup Türk akademisyen tarafından Almanya'da yapılan ve burada görüşülen yazar, akademisyen, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, siyasi parti temsilcilerinin Türkiye ile ilgili algılarının nasıl olduğunun saptanması amacıyla yapılmıştır.

Saha çalışması 2012 yılında yayınlanmıştır. Almanya'daki kamuoyunun Türkiye algıları konu edinilmiştir. Almanya'da kamuoyunun oluşmasında etkili çeşitli sivil toplum kuruluşları temsilcileri, akademisyen, yazar ve siyasi parti temsilcileriyle görüşmeler yapılmıştır. Çalışmada AB'nin önemli bir üyesi olan Almanya'da kamuoyunun Türkiye ile ilgili algıları saha araştırmasıyla incelenmiştir. Alman kamuoyunun Türkiye'nin AB üyeliği ve Türk Dış Politikasıyla ilgili düşünceleri ve algıları araştırılmıştır.⁴⁴⁴

Çalışmada Alman kamuoyunda genel düşünce Türkiye'nin bu dönemde önceki dönemlere göre daha bağımsız bir dış politika izlediğinin gözlemlendiği şeklindedir. Görüşmeciler İslam'a vurgu yapan ve İslamcı eğilimleri olan siyasetçiler tarafından kurulan bir partinin iktidarda olduğu bu dönemde Türkiye'nin İsrail, İran, Brezilya ve ABD ile olan yakın ilişkiler kurma çabalarını da vurgulamışlardır. Çalışmada Alman entelektüellerinin Türkiye'yi NATO üyesi ve Batı ile ittifak içerisinde bir ülke olarak kabul ettikleri görülmektedir. Ancak bazı katılımcıların Türkiye'nin son dönemlerde bölgesel bir güç olma çabası içerisinde olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar Batılı değerlerden uzaklaşmadan bölgesel ve küresel gücünü artıran bir Türkiye'nin Batı için öneminin giderek arttığını vurgulamışlardır. Özellikle Avrupa'nın etkinlik gösteremediği bölgelerde Türkiye'nin etkinliğinin artmasının, örneğin Asya ile Avrupa arasında bir köprü oluşturmalarının Avrupa'da olumlu olarak karşılandığı görülmüştür. Türkiye'nin Asya ve Afrika'daki açılımlarında AB ile

⁴⁴⁴ Mehmet Dalar, Veysel Ayhan ve Muhittin Ataman, "Almanya'daki Türkiye Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Analiz", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:18, 2012, s.33.

Türkiye'nin iş birliği yapabileceği değerlendirilmiştir.⁴⁴⁵

Almanya özelinde Avrupa'nın Türkiye ile ilgili algılarında bu dönemde olumlu yönde bir değişim olduğu gözlemlenmektedir. Bu dönemde, Türkiye'nin daha bağımsız bir dış politika izlediği algısının da giderek yerleşmeye başladığı görülmektedir. İktidarda İslami kökenli bir partinin bulunduğu Türkiye'nin, İsrail, İran, Brezilya ve ABD ile olan ilişkilerinde bu bağımsız politikanın etkilerinin görülebildiği belirtilmiştir. Almanya'da yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre Türkiye'nin bölgesel bir güç haline geldiği algısı artık yerleşmiştir. Türkiye ABD ile olan ilişkilerinde de geçmişe göre daha bağımsız hareket etmektedir. Benzer şekilde Türkiye artık AB'nin kapısını çalan ve reddedilen bir ülke olmaktan çıkmıştır. Türkiye'nin Batılı müttefiklerinden farklı olarak İran'ın nükleer programının barışçıl bir program olduğunu savunması, Gazze sorununda İsrail'in politikalarına karşı sert duruşu Batılı müttefiklerin bir bölümü tarafından Türkiye'nin geleneksel Batılı ve İsrail yanlısı politikalarından vazgeçtiği ve dolayısıyla bir “*eksen kayması*” olduğu değerlendirmeleri yapılırken araştırmaya katılan Alman entelektüelleri genel olarak “*eksen kayması*” olduğu düşüncesine katılmadıklarını ve Türkiye'nin yalnızca kendi bölgesinin koşullarına ve kendi çıkarlarına uygun politikalar geliştirmeye çalıştığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye, Alman entelektüelleri tarafından bölgede kendi çıkarları doğrultusunda bir politika izlemeye çalıştığı şeklinde algılanmaktadır. Buna göre Türkiye demokratik ve seküler yapısıyla, bölgedeki demokratik ve seküler olmayan ülkelerle Avrupa arasında bir köprü oluşturabilecektir. Genel olarak bakıldığında AB üyesi olma çabası içerisinde olan ve NATO üyesi olan Türkiye'nin dış politikasındaki değişim Alman entelektüelleri tarafından olumlu olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin bu dönemdeki Suriye ile ilişkilerini geliştirmesi de aynı olumlu değerlendirmelerle karşılanmıştır.⁴⁴⁶

Almanya'da yapılan bu çalışmaya göre Türkiye'nin, güvenlik, enerji, kültür, ekonomi yönünden köprü işlevi görebileceği değerlendirilmiştir. Türkiye hem Müslüman hem de demokratik değerleri benimsemiş bir ülke olması bölge ülkelerine bir model oluşturmaktadır. Ancak bu görüşe karşı çıkanlar da vardır. Almanya Şarkiyat Enstitüsü eski başkanı Udo Steinbach AB ile Türkiye'nin Ortadoğu'da

⁴⁴⁵ Dalar, Ayhan ve Ataman, s.34.

⁴⁴⁶ Dalar, Ayhan ve Ataman, s.34.

çıkarlarının birleştiği görüşüne katılmamaktadır. Türkiye'nin Avrupa ile Ortadoğu arasında bir köprü olduğu düşüncesine de karşı çıkanların da katılanlardan daha fazla olduğunu iddia etmiştir. AB'de Türkiye algısının eskiye göre fazla bir değişikliğe uğramadığını, Türkiye ile ilgili algısı değişenlerin az sayıdaki politikacı olduğunu savunmuştur. Ancak yine de Türkiye'nin AB açısından önem taşıyan "Nabucco Projesi"nde önemli rol üstlenebileceğini belirtmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre Türkiye, bu dönemde yönünü göreceli olarak Ortadoğu'ya yöneltmiş gibi görünse de bu Batı'dan bir uzaklaşma olarak değerlendirilmemelidir. Türkiye çıkarlarına uygun olarak Ortadoğu ve Asya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdiği ve göreceli olarak daha bağımsız bir dış politika izlediği değerlendirmeleri daha doğrudur. Bu dönemde Türkiye'nin İran'la yakınlaşmasını endişeyle karşılayanlar olduğu gibi, bunu İran'ın Batıyla ilişkilerini geliştirerek radikal eğilimlerden kurtulmasında Türkiye'nin önemli rol oynayabileceği düşüncesiyle olumlu değerlendirenler de vardır.

Avrupa'daki muhafazakârlar ise, Türkiye'deki hükümetin İslami bir ajandası olup olmadığı endişelerini taşımaktadırlar ve AB üyelik sürecindeki duraksamalar ve yönünü Ortadoğu'ya çevirmesi nedeniyle Türkiye'nin AB'ye üye olamayacağı, bir Ortadoğu ülkesi olduğu düşünceleri dile getirilmektedirler. Türkiye açısından bakıldığında ise Ortadoğu, AB'nin alternatifi değildir. Üstelik Türkiye Ortadoğu'da AB'nin boşluğunu doldurmaktadır. Türkiye ile AB'nin Ortadoğu'daki bazı konularda algılarının farklı olduğu da gözlemlenmektedir. Örneğin AB ülkeleri, Hamas'ı terörist bir örgüt olarak algılarken Türkiye Hamas ile resmi temas kurabilmektedir.⁴⁴⁷

Almanya'dan bakıldığında bu dönemde Türkiye ile ilgili hem olumlu ve hem de olumsuz algıların bulunduğu görülmektedir. Ancak olumlu algılamaların daha ağırlıklı olduğu görülebilmektedir. Türk Dış Politikasının Almanya açısından önem taşımasının bir nedeni de Nabucco boru hattı gibi alternatif enerji güzergahlarında Türkiye'nin olası rolüdür. Enerji kaynakları bakımından Rusya'ya bağımlılıktan kurtulmak isteyen AB ülkeleri Nabucco projesi gibi alternatif enerji kaynaklarına ihtiyaç duymaktadırlar. Nabucco projesi gibi projelerin başarısı Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan gibi ülkelerin anlaşmalarına bağlı olduğundan Avrupa ülkeleri bu projenin başarılı olabileceği konusunda şüpheleri vardır. Rusya da böyle bir projeyle kendi doğalgaz tekelinin ortadan kalkmasını ve Türkiye'nin

⁴⁴⁷ Dalar, Ayhan ve Ataman, s.35.

Kafkasya'daki etkisinin artmasını istemeyebilir.⁴⁴⁸

Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'nin AB üyeliğini Almanların bir bölümü olumsuz değerlendirmektedirler. Almanların bazıları AB üyeliğini Türklerin de bir bölümünün istemediğini iddia etmektedirler. Çünkü küresel bir güç olma çabası içerisindeki Türkiye AB üyeliği gerçekleşmiş olsa AB'den bağımsız bir dış politika izleyemeyecektir. Böyle düşünen Almanlar, AB üyeliğinin Türklere eskisi kadar çekici gelmediğini savunmaktadırlar. Almanya ve Fransa'da seçim kampanyalarının Türkiye'nin AB üyeliğine karşı olma üzerinden yapılması da AB müzakerelerinde yaşanan sorunlarda sorumluluğun Türkiye'de olduğunu iddia etmeyi zorlaştırmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu Almanların önemli bir bölümünün Türkiye'nin AB ülkelerinden farklı din ve kültüre sahip olmasının demokratik ve laik özelliklere sahip olmasının AB üyeliğini olumsuz olarak etkilemeyeceğini düşündüğüdür. Bu görüşteki Almanlar, AKP dini eğilimleri olan kişilerin kurmuş olduğu bir parti de olsa reform sürecini sürdürdüğü ve demokratik ve laik yapıyı değiştirmedini belirtmişlerdir. Sivil-asker ilişkilerinde de Almanlar askerlerin tamamen kışlalarında çekilmeleri gerektiğini belirtmişlerdir.

Bu dönemde farklı din ve kültüre sahip olması nedeniyle Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkanların arasında Helmut Kohl gibi politikacılar da vardır. Hristiyan Demokrat Partisi'ndeki birçok politikacı da aynı düşüncededir. Bazı Almanlara göre ise Türkiye'nin AB üyeliğinin önündeki en büyük engel din ve kültür farklılığı değil insan hakları ve demokrasidir. Buna göre Türkiye'nin AB üyeliği ancak insan hakları ve demokrasinin gereklerini yerine getiren sivil bir hükümet ile olanaklıdır. Aynı grup Almanlara göre Türkiye Avrupa kültürünün bir parçasıdır. AB bir Hristiyan kulübü değildir. Türkiye'nin AB üyeliği için bir başka engel ise Türkiye'nin büyüklüğüdür. AB üyesi birçok ülke AB içerisinde Türkiye gibi büyük bir rakipleri olmasını istememektedirler.⁴⁴⁹

Görüldüğü gibi Türkiye'nin AB üyeliği diğer aday ülkelere farklı olarak kimlik bağlamında da tartışılmaktadır. Muhafazakarların çoğunluğu AB'yi bir Hristiyan kulübü olarak görmektedirler ve bu nedenden dolayı Türkiye'nin AB'de

⁴⁴⁸ Dalar, Ayhan ve Ataman, ss.36-37.

⁴⁴⁹ Dalar, Ayhan ve Ataman, ss.38-39.

yeri olmadığını savunmaktadırlar. Türkiye'nin AB üyeliğinin önündeki bir başka engel de Kıbrıs sorunudur. Güney Kıbrıs halen AB üyesidir. Kıbrıs sorunu çözülmediği takdirde Güney Kıbrıs'ın Türkiye'nin AB üyeliğini veto etmesi olasıdır. Birçok Alman'a göre Türkiye Kopenhag Kriterlerini yerine getirirse de AB üyeliği yakın gelecekte olanaklı gözükmemektedir. Ancak Türkiye ekonomisini ve demokrasisini geliştirdikçe AB açısından önemi artacaktır ve Avrupa ülkelerindeki algılanması değişecektir.⁴⁵⁰

Genel olarak Almanya'da yaşayan Türklerin Türkiye'nin AB üyeliğini olumsuz yönde etkiledikleri değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Burada yaşayan Türklerin entegrasyon sorunları bunun başlıca nedenlerinden birisidir. Almanya'da yaşayan Türklerin eğitim düzeyleri düşüktür, işsizlik oranları yüksektir. Bunlara karşılık Türklerin radikal eğilimlerinin az olması olumlu olarak değerlendirilmektedir. Burada yaşayan Türklerin entegrasyon sorunları nedeniyle Almanlar Türkler hakkında yanlış önyargılara sahip olabilmektedir. Almanya'da yaşayan Türklerle ilgili bir başka tespit ise Türkiye ile olan bağlarının Almanya ile olan bağlarından daha güçlü olmasıdır. Başka ülkelerden gelen göçmenler Almanya'ya entegre olabildikleri halde Türklerin entegre olamamaları sorunudur. Genel olarak bakıldığında farklı ülkelerden gelen göçmenlerin Almanya'ya entegre olabildikleri ancak Müslümanların entegrasyon sorunları yaşadıkları değerlendirilmeleri yapılmıştır.⁴⁵¹

Almanlar yine de 3. kuşak Türk göçmenlerdeki entegrasyon sorunlarının daha az olduğunu kabul etmektedirler. Almanya'daki Türklerle ilgili bir başka olumlu düşünce ise onların Kuzey Afrika'dan gelen göçmenler gibi Alman devletiyle ilgili sorunlarının olmamasıdır. Dolayısıyla entegrasyon yalnızca dilden ibaret değildir. Almanya'da yaşayan Türkler, İstanbul'da yaşayan Türklerden farklı olsa da Alman toplumuna bir zararları olmadığı eğitim düzeylerinin de giderek yükseldiği belirtilmektedir. Türkiye'yi turist olarak ziyaret Almanlar olumlu düşüncelerle ayrılmaktadır. Bu ziyaretlerin artması Türkiye'yi daha iyi tanımalarını ve olumlu olarak algılamalarını sağlayacaktır.⁴⁵²

Çalışmamızın bu bölümünde yine Türkiye ile ilgili algıların nasıl olduğunun saptanmasında yararlandığımız bir başka saha araştırması yer almaktadır. Bu saha

⁴⁵⁰ Dalar, Ayhan ve Ataman, ss.40-41.

⁴⁵¹ Dalar, Ayhan ve Ataman, ss.42-43.

⁴⁵² Dalar, Ayhan ve Ataman, ss.44-45.

araştırması TESEV'in belirli dönemlerde Ortadoğu'da yaptırdığı saha araştırmalarına dayanan ve “*Ortadoğu'da Türkiye Algısı*” adını taşıyan raporlardır. Çalışmamızda yararlandığımız bu saha araştırması 15 Ağustos-13 Eylül 2013 tarihleri arasında 16 ülkede 18 yaş üstü 2800 kişi ile yapılmıştır.⁴⁵³

TESEV belirli dönemlerde Ortadoğu'da yaşayanlar arasında saha araştırmaları yapmaktadır. 15 Ağustos-13 Eylül 2013 tarihleri arasında 16 ülkede 18 yaş üstü 2800 kişi ile bir saha araştırması daha yapılmıştır. Yapılan saha araştırmasında elde edilen verilerin kullanılarak hazırlanan “*Ortadoğu'da Türkiye Algısı*” adı verilen bir rapor hazırlanmıştır. 2013 yılında yapılan bu araştırmadan önemli sonuçlar elde edilmiştir. Araştırmadan elde edilen önemi sonuçlardan birisi bu dönemde Türkiye ile Suriye ve Mısır arasında yaşanan bazı olumsuz gelişmelere rağmen bu ülkelerde Türkiye ile ilgili olarak yapılan olumlu değerlendirmelerde geçmiş yıllardaki araştırma sonuçlarına göre belli bir düşüş yaşanmış olsa da Türkiye'nin olumlu imajının halen devam ettiğidir. Türkiye kendi içerisinde de olumsuz bazı siyasi gelişmeler yaşanmış olsa da katılımcıların yarısı Türkiye'yi bir model ülke olarak algıladığı ve Türkiye'nin bölgedeki önemli bir siyasi güç olarak görüldüğü sonucu ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁴

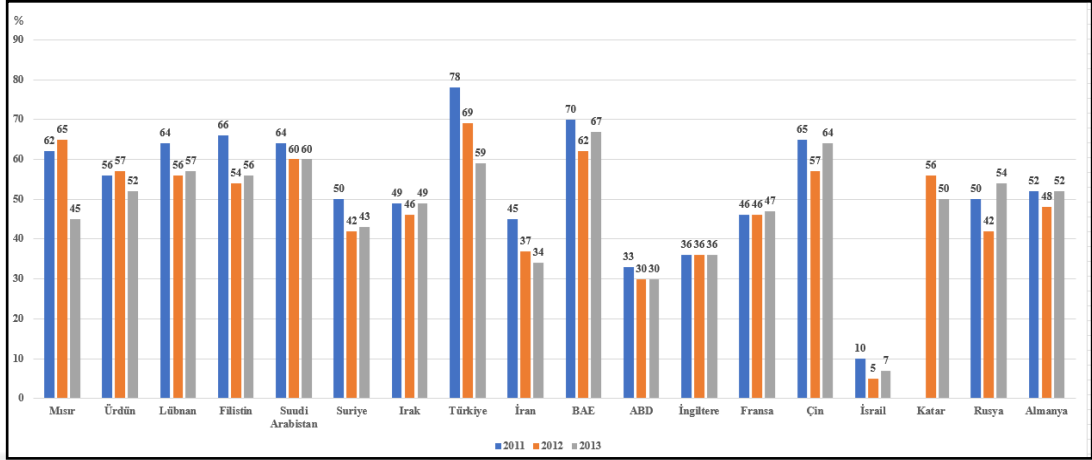
Şekil 1'de çeşitli ülkelere duyulan sempati oranları görülmektedir. Şekil 1'den de anlaşılacağı gibi Türkiye'ye ile ilgili olumlu ve çok olumlu düşüncelere sahip olanların oranı % 19 oranında azalmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi önceki dönemlerde Türkiye'ye karşı olumlu ve çok olumlu düşüncelere sahip olanların oranında önemli bir düşüş yaşanan Suriye ve Mısır'dır. Mısır'da olumlu ve çok olumlu düşünenlerin oranı % 84'ten %38'e düşmüştür. Türkiye'ye karşı sempati duyma oranının en düşük olduğu ülke ise % 22 ile Suriye'dir.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Mensur Akgün, Sabiha Senyücel Gündoğar, “Ortadoğu'da Türkiye Algısı 2013”, **TESEV Yayınları**, Kasım 2013, s.5.

⁴⁵⁴ Akgün ve Gündoğar, s.5.

⁴⁵⁵ Akgün ve Gündoğar, s.5.

Şekil 1: Farklı Ülkeler Hakkında Olumlu ve Çok Olumlu Düşünceler Oranı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.9.

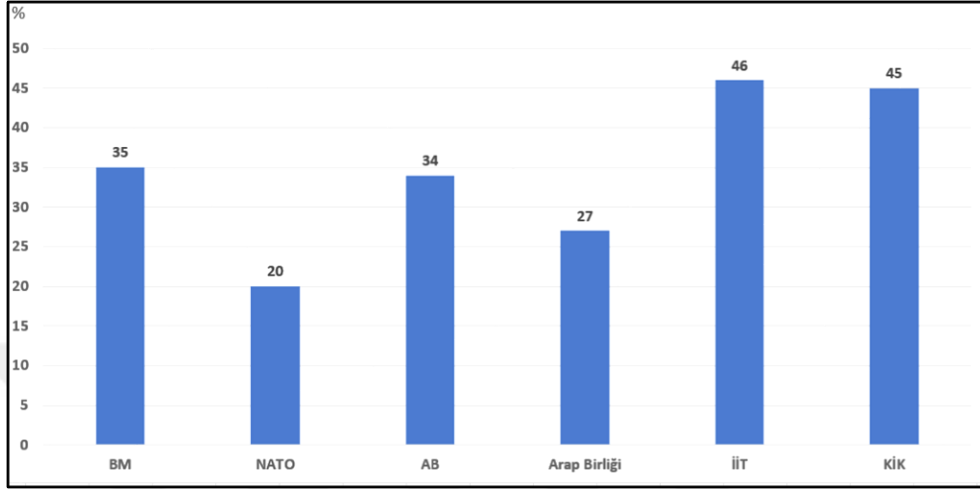
TESEV'in raporunda Suriye ve Mısır'dan elde edilen verilere göre Türkiye'nin kendi ülkelerine dostça bir tutum göstermediği algısına sahip insanların oranında artış vardır. Dolayısıyla bu Suriye ve Mısır'dan elde edilen verilerde olumlu düşünenlerin oranının azalması şeklinde yansımıştır.⁴⁵⁶

Şekil 1'de karşılaştırma yapılabilmesi için 2011 ve 2012 verileri de yer almaktadır. 2013 yılında en olumlu algılanan ülke % 67 ile Birleşik Arap Emirlikleri, ikinci sırada % 64 ile Çin, üçüncü % 60 ile Suudi Arabistan, dördüncü sırada ise % 59 ile Türkiye, beşinci sırada % 57 ile Lübnan bulunmaktadır. 2011 ve 2012 yıllarının en olumlu algılanan ülkesi ise % 78 ve % 69 oranlarıyla Türkiye'dir. Buna göre Türkiye'nin olumlu algılanma oranında 2011'e göre 19 puanlık düşüş olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre olumlu algılanmasında önemli oranda düşüşlerin olduğu diğer ülkeler Mısır ve İran'dır. Mısır'ın olumlu algılanma oranı 2011'de %62, 2012'de ise % 65'ken bu oran 2013 yılında % 45'e düşmüştür. İran ise 2011 yılında % 45 oranında olumlu algılanırken bu oran 2013 yılında % 34'e düşmüştür. İsrail bölgede %7 ile olumlu olarak algılanma oranı en düşük ülke olmuştur. Bir bölge dışı aktör olan Çin ve Rusya'nın olumlu algılanması ise giderek artmaktadır. Batı ülkelerinden Almanya ise % 52 ile olumlu algılanma oranı en yüksek Batı ülkesi olarak ortaya

⁴⁵⁶ Akgün ve Gündoğar, s.5.

çıkmiştir.⁴⁵⁷

Şekil 2: Uluslararası Örgütlerle İlgili Olumlu ve Çok Olumlu Düşünüyorum Diyenlerin Oranları

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.9.

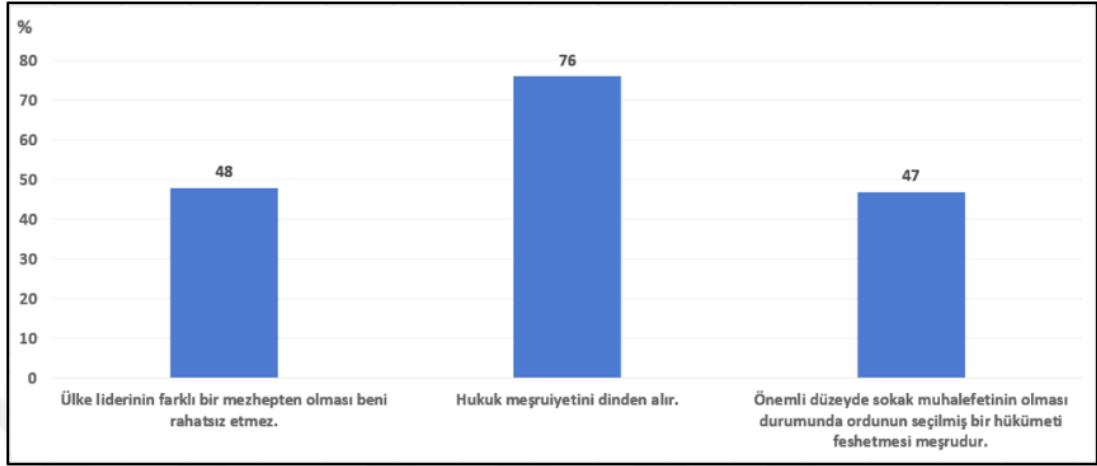
Araştırmada bölgede uluslararası örgütlerin nasıl algılandığı da incelenmiştir. Rapora göre İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 2011 yılında % 51’le olumlu algılanma oranı en yüksek uluslararası örgüttür. 2013 yılında ise bu oran % 46’ya düşmüşse de yine birinci durumdadır. Arap Birliği ise bu dönemde olumlu algılanma oranı azalmış durumdadır. 2011’de Arap Birliğinin olumlu algılanma oranı % 40 iken 2013 yılında bu oran % 27’ye düşmüştür. Arap Birliği’nin olumlu algılanma oranında en önemli düşüş Suriyeli katılımcılarda olmuştur. TESEV’in araştırmalarının başladığı 2009 yılında Suriyeli katılımcıların Arap Birliğini olumlu olarak algılama oranları % 51’ken 2013 yılında bu oran % 6’ya kadar düşmüştür. Suriyeli katılımcıların en olumlu değerlendirdikleri kurum İİT’dir. Suriyelilerin Avrupa Birliği (AB) ve NATO ile ilgili olarak olumlu düşünenlerin oranı da çok düşüktür. Mısırlı katılımcılar da en olumlu algılanan kurum % 48’lik oranla KİK (Körfez İşbirliği Konseyi) olumlu olarak algılanma oranı en düşük kurum da % 13’le NATO’dur. Mısırlılar AB’yi 2009 yılında % 48 oranında olumlu algılarken bu oran 2013 yılında %28’e düşmüş durumdadır.⁴⁵⁸

TESEV’in araştırmasında katılımcıların çeşitli konulardaki eğilimleri ile ilgili sorular da sorulmuştur.

⁴⁵⁷ Akgün ve Gündoğar, ss.8-9.

⁴⁵⁸ Akgün ve Gündoğar, s.9.

Şekil 3: Katılımcıların Çeşitli Konularda Eğilimleri

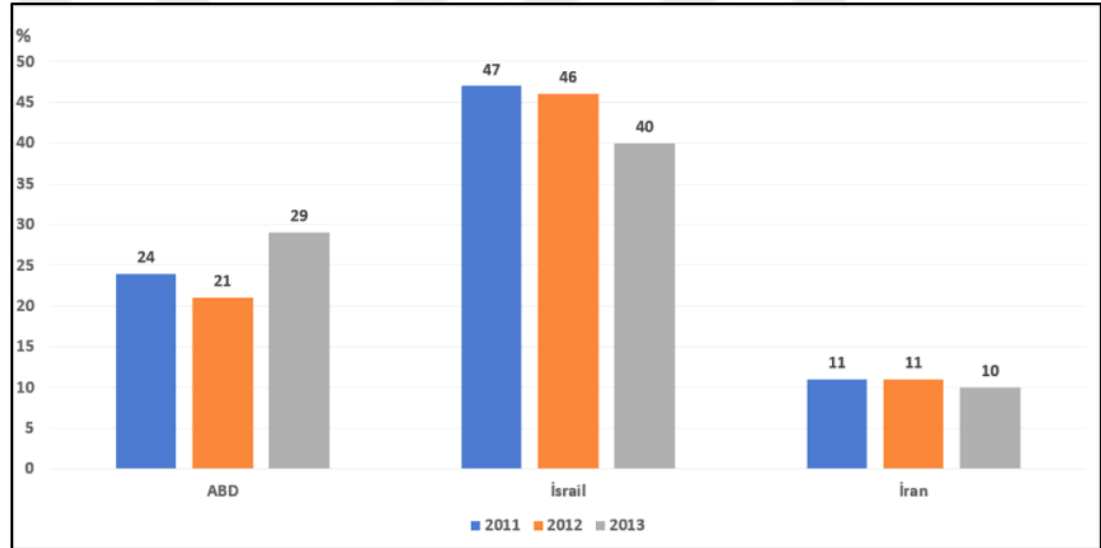
Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.10.

Katılımcılara ülke liderlerinin başka bir dini yada etnik gruba mensup olmasının kendileri açısından rahatsız edici olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcıların % 48'i bunu kendileri açısından olumsuz karşılanmayacağını belirtmiştir. Bölge genelinden benzer sonuçlar elde edilmiş olup bu eğilim Irak ve Libya haricinde benzer düzeylerdedir. Irak ve Libya'da ise katılımcıların farklı etnik veya dini grup mensubu lideri olumlu karşılama oranı bölge genelinden daha yüksektir. Bu oran Irak'ta % 67, Libya'da % 55 olarak çıkmıştır. Katılımcılara hukukun kaynağı olarak neyi gördükleri sorusu da yöneltilmiştir. Bölge genelinde % 76 oranında hukukun kaynağı olarak dini gördüklerini belirtmişlerdir. Bölge genelinde bu soruya verilen cevap birbirine yakın oranlardadır. Ancak Libya ve Yemen'de bu oran % 90'lara çıkmaktadır. Lübnan ve Suriye'de ise bölge genelinden daha düşük bir oran ortaya çıkmıştır. Bu soruya verilen cevaplarda Suriye'de hukukun kaynağı olarak dini görenlerin oranı % 51, Lübnan'da ise % 56'dır. Katılımcılara ülke sokaklarında karışıklık çıktığında ordunun hükümete müdahale edip gerekirse seçilmiş hükümeti devirmesinin meşru olup olmadığı da sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplarda katılımcıların % 47'si ordu müdahalesini meşru olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Ordu müdahalesinin meşru görenlerin oranı Irak'ta % 70, Suriye ve Libya'da % 60, Mısır'da ise % 52 olarak ortaya çıkmıştır. Ordu

müdahalesinin meşru görme oranı en az İran’da ortaya çıkmıştır.⁴⁵⁹

Katılımcılara güç ve tehdit algıları ile sorular da yöneltilmiştir. TESEV’in yaptığı bu araştırmanın sonuçlarına göre katılımcıların % 40’ı İsrail’i Ortadoğu bölgesindeki en büyük tehdit olarak görmektedirler. İsrail’in bir tehdit olarak algılanması sorularına verilen cevaplarda geçmiş yıllarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Tehdit olarak algılanan ülkeler sıralamasında ikinci sırada ABD bulunmaktadır. İran da bölgede tehdit olarak algılanan ülkeler sıralamasında üçüncü sıradadır.⁴⁶⁰

Şekil 4: Tehdit Algısı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.11.

İran ve Irak’ta ise bölge genelinden biraz farklı sonuçlar çıkmıştır. Bu ülkelerde tehdit algılamasında birinci sıradaki ülke ABD’dir. ABD ile görüşleri olumsuz yönde en büyük oranda değişen ülke ise Mısır’dır. Mısırlı katılımcıların ABD’yi birinci tehdit olarak görenlerin oranı 2012’de % 11’ken bu oran 2013’te % 39’a inmiştir. Mısırlı katılımcıların İsrail’i tehdit olarak görenlerin oranı 2012’de % 63’ken bu oran 2013’te % 40’a inmiştir. İsrail’in tehdit olarak görenlerin oranının en yüksek olduğu ülkeler

⁴⁵⁹ Akgün ve Gündoğar, s.11.

⁴⁶⁰ Akgün ve Gündoğar, s.11.

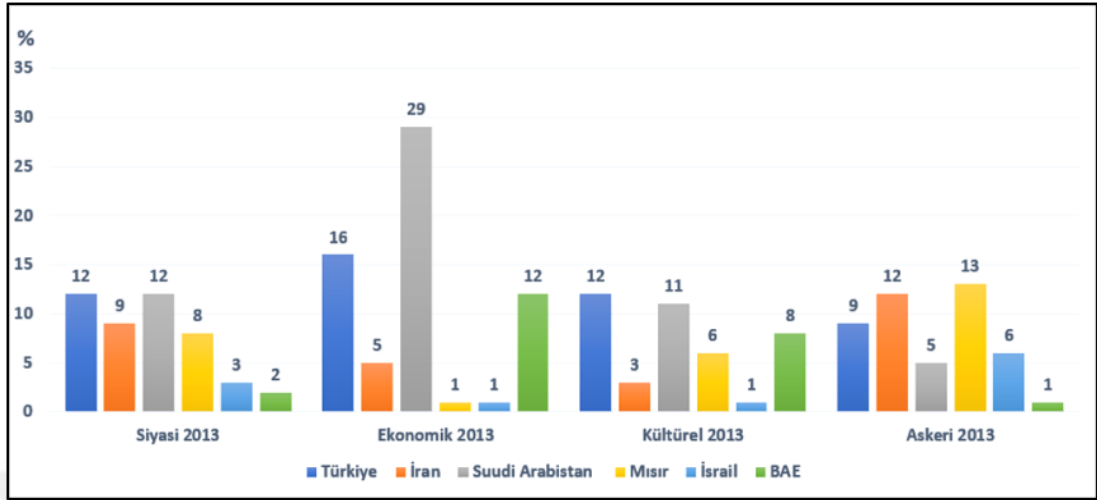
Libya, Tunus ve Filistin olarak ortaya çıkmıştır. İsrail'in tehdit olarak görenlerin oranının en düşük olduğu ülke ise Irak olarak ortaya çıkmıştır. Libya, Suudi Arabistan ve Yemenli katılımcılar açısından ise İsrail'den sonraki en önemli tehdidin ABD değil İran olduğu ortaya çıkmıştır. İran'ı en büyük tehdit olarak görme oranının en yüksek olduğu katılımcılar % 33'le Suudi Arabistanlı katılımcılardır. Irak'ta ise tehdit sıralamasında İran ve İsrail % 21'lik oranla ikinci sırayı paylaşmışlardır. TESEV'in 2013 yılında yaptığı araştırmada Suudi Arabistan ilk defa Irak'ta % 10 oranında tehdit olarak algılanmaya başlandığı sonucu çıkmıştır. Halbuki önceki yıllarda yapılan araştırmalarda Suudi Arabistan'ı tehdit olarak görenlerin oranı hiçbir zaman % 3-4'ün üzerinde çıkmamıştır. Türkiye ise Ortadoğu'da bir tehdit olarak algılanmamaktadır. Bölge ortalamasına göre katılımcıların % 2'si Türkiye'yi tehdit olarak algılamaktadır. Türkiye'nin tehdit olarak algılanma oranının en yüksek olduğu ülkeler Irak (% 5) ve Suriye'dir (% 3).⁴⁶¹

Katılımcılara bölgesel güç olarak hangi ülkeyi gördükleri de sorulmuştur. Burada bölgesel güç olarak algılanan ülkeler Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, İran, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bölgesel güç olarak algılanan ülkeler olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Bölgenin ekonomik olarak güçlü ülkesi olarak % 29 oranla Suudi Arabistan ilk sırada yer alırken Türkiye % 16 ile ikinci sırada yer almıştır. Üçüncü sırada % 12'yle Birleşik Arap Emirlikleri, % 6 ile Katar, % 5 ile İran yer almaktadır. Katılımcılar bölgedeki siyasi güç algısı ile sorulan soruya ise Türkiye ve Suudi Arabistan %12 ile ilk sırada yer alırken, İran ve Mısır % 9 ile ikinci sırada yer almıştır. Bölgedeki en önemli askeri güç olarak ise % 13 ile Mısır, % 12 ile İran ortaya çıkmıştır. Türkiye bu sıralamada % 9 ile üçüncü sırada yer almaktadır. Suudi Arabistan ekonomik ve siyasi bir güç olarak ön plandayken askeri güç olarak gerilerde yer almıştır. İsrail ise askeri güç algısında % 6 ile Türkiye'nin arkasından dördüncü sırada yer almıştır. Kültürel açıdan popülerlik algısında ise Türkiye % 12 ile birinci Suudi Arabistan % 11 ile ikinci Birleşik Arap Emirlikleri %8 ile üçüncü ve Mısır % 6 ile dördüncü sıradadır.⁴⁶²

⁴⁶¹ Akgün ve Gündoğar, s.11.

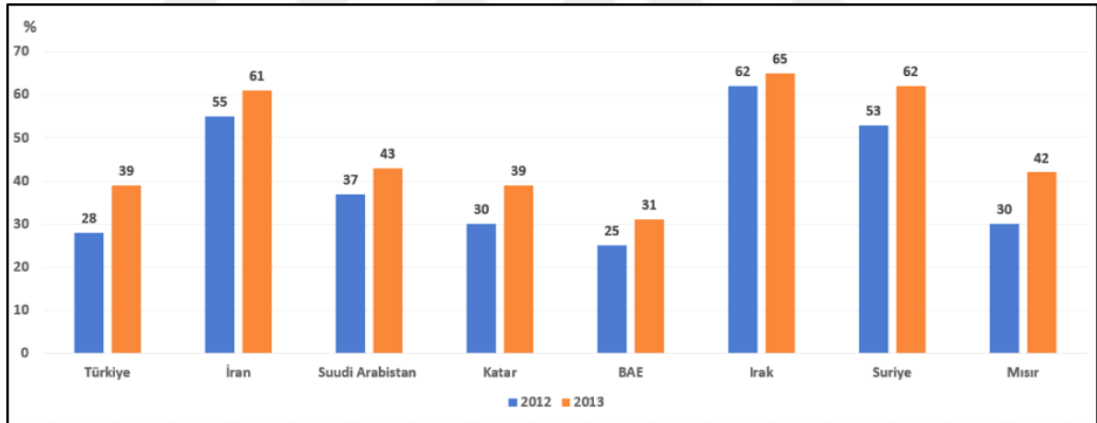
⁴⁶² Akgün ve Gündoğar, ss.11-12.

Şekil 5: Bölgesel Güç Algısı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.12.

Şekil 6: Mezhebe Dayalı Dış Politika İzleme Algısı

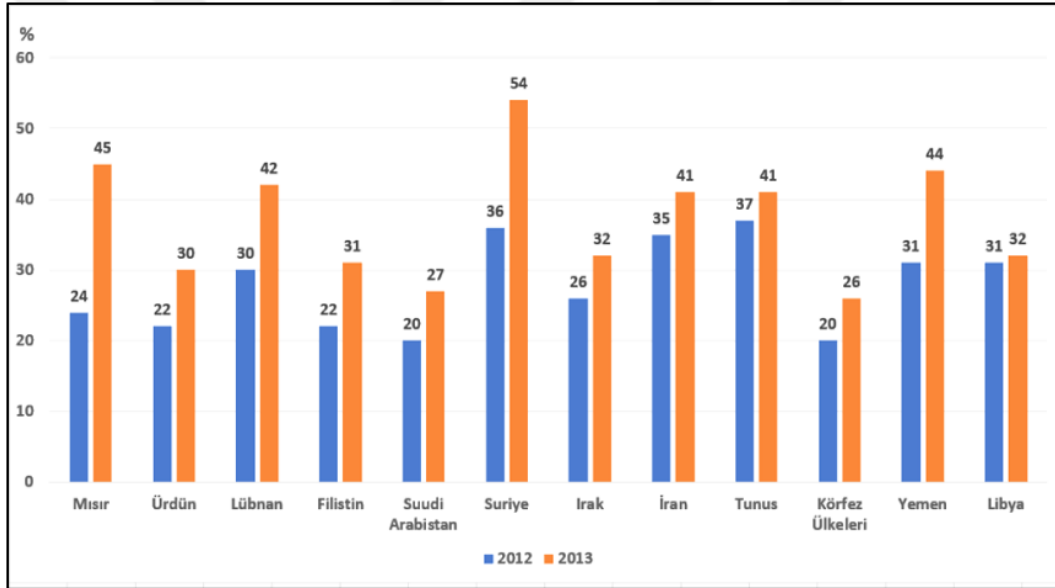
Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.12.

Mezhebe dayalı dış politika izleyen ülkeler algısında ise Irak % 65 ile mezhebe dayalı dış politika izlediği düşünülen ülkeler sıralamasında birinci sıradadır. Irak'ı % 62 ile Suriye izlemiştir. İran'da da benzer bir durum söz konusudur ve İran'ın mezhebe dayalı siyaset izlediğini düşünenlerin oranı %61'dir. Mezhebe dayalı siyaset izlediği algıları Suudi Arabistan %43, Mısır % 42, Türkiye ve Katar % 39'dur. Birleşik Arap Emirlikleri ise %31 ile en düşük orandadır. Türkiye'nin mezhebe dayalı bir dış politika

izlediğini söyleyenlerin oranı 2013 yılında 2012 yılına göre 11 puan artmıştır.⁴⁶³

Şekil 7’den de anlaşılacağı gibi Türkiye’nin mezhebe dayalı bir dış politika izlediği algısına sahip olanların oranının Suriye ve Mısır’da arttığı görülmektedir. Suriyeli katılımcıların % 54’ü, Mısırlı katılımcıların % 45’i Türkiye’nin mezhebe dayalı bir dış politika izlediğini düşünmektedir. Diğer ülkelerin katılımcılarının verdiği cevaplarda da Türkiye’nin mezhebe dayalı bir dış politika izlediği algısına sahip katılımcıların oranında geçmiş yıllara göre az da olsa bir artış olduğu görülmektedir.⁴⁶⁴

Şekil 7: Türkiye’nin Mezhebe Dayalı Dış Politika İzlediğini Söyleyenlerin Oranı.

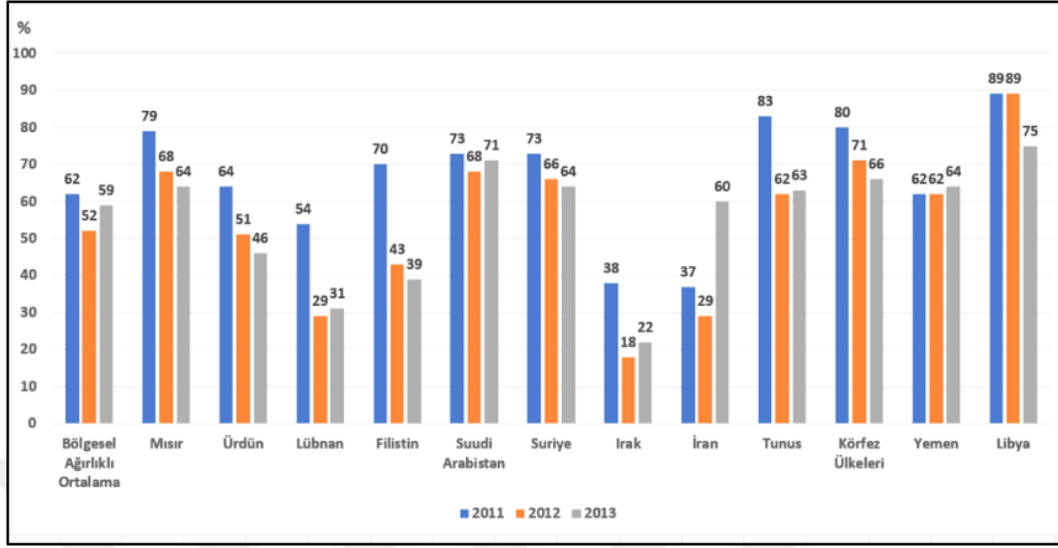
Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.13.

TESEV’in araştırmasında katılımcılara gelecekle ilgili düşünceleri de sorulmuştur.

⁴⁶³ Akgün ve Gündoğar, s.12.

⁴⁶⁴ Akgün ve Gündoğar, s.13.

Şekil 8: Gelecek Hakkında Olumlu ve Çok Olumlu Düşünenlerin Oranı

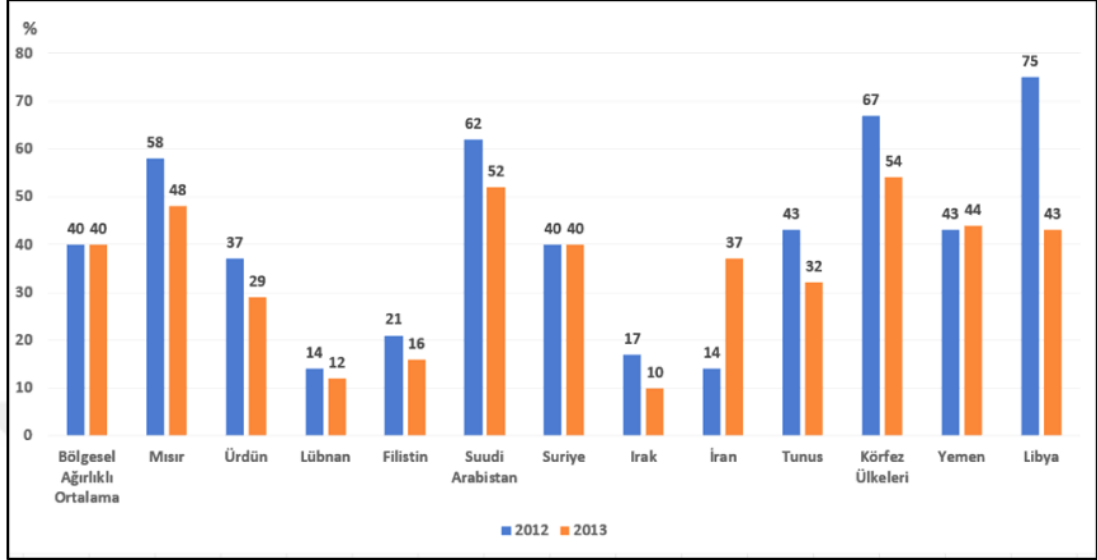

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.15.

TESEV'in yaptığı araştırmada katılımcılara Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da özellikle Arap Baharı adı verilen olaylardan sonra bölgede yaşanan değişimleri ve krizleri nasıl algıladıkları konusunda sorulan sorular da sorulmuştur. Katılımcılara geleceğe nasıl baktıkları konusunda sorulan soruya % 59 oranında gelecekte umutlu olduklarını belirtmişlerdir. Bu oran 2011 yılındaki % 62 oranından az olsa da 2012'deki % 52 değerine göre 7 puan artmıştır. Bu artış büyük ölçüde İranlı katılımcılardan kaynaklanmaktadır. Şekle bakıldığında araştırmanın yapıldığı ülkelerden geleceğe umudun önemli ölçüde arttığı tek ülkenin İran olduğu görülmektedir. Mısır ve Suriye gibi o dönemde iç karışıklığın yüksek olduğu ülkelere ise önceki yıllara göre azalma olsa da katılımcıların geleceğe ait umutlarını büyük ölçüde koruduğu gözlemlenmektedir. 2013 yılının verilerine göre geleceğe dair umutların en yüksek olduğu ülkeler % 75 ile Libya ve % 71 ile Suudi Arabistan'dır. Geleceğe dair umudu en az olan katılımcılar % 22 ile Irak, %39 ile Lübnan ve % 36 ile Filistin'dir.⁴⁶⁵

⁴⁶⁵ Akgün ve Gündoğar, s.15.

Şekil 9: Bir Yıl Öncesine Göre Ülkelerinin Durumu ile İlgili Olumlu ve Çok Olumlu Düşünenlerin Oranı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.16.

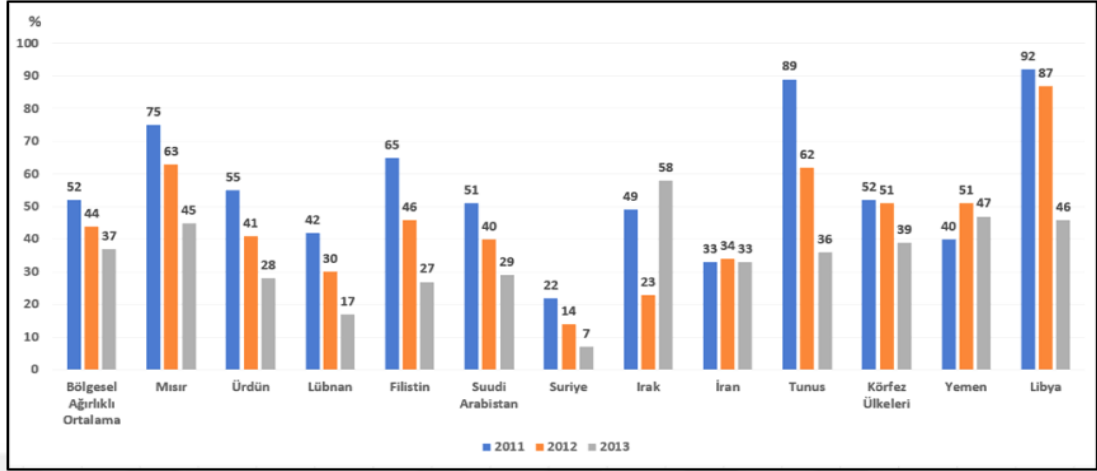
Katılımcılara bir önceki yıla göre ülkelerinin durumu ile ilgili düşünceleri de sorulmuştur. 2012 ve 2013 yıllarında bu yıla daha olumlu bakanların oranı % 40'tır ve aynıdır. Ancak Filistin ve Lübnan'da bu yıl geçen yılı göre daha iyi olarak görenlerin oranı sırasıyla % 16 ve % 12'dir. Dolayısıyla bu ülkelerden katılımcıların büyük çoğunluğu bu yılı geçen yıla göre daha kötü olarak değerlendirmektedirler. İran'da ise 2013 yılı araştırmasında bu yılın geçen yıla göre daha iyi olduğunu düşünenlerin oranı 2012'deki % 14 oranından 2013 yılında % 37'ye çıkmıştır.⁴⁶⁶

Katılımcılara Arap Baharı toplumsal olaylarının ülkelerine olan etkisini nasıl gördükleri de sorulmuştur. Şekil 10'dan da görülebileceği gibi Arap Baharı'nın olumlu etkisinin olduğunu düşünenlerin oranı 2013 yılında geçmiş iki yıla göre önemli ölçüde azalmış durumdadır. Araştırmanın yapıldığı ülkelerde Arap baharının olumlu etkisinin olduğunu düşünenlerin oranını arttırdığı tek ülkenin Irak olduğu görülebilir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁶ Akgün ve Gündoğar, s.16.

⁴⁶⁷ Akgün ve Gündoğar, s.16.

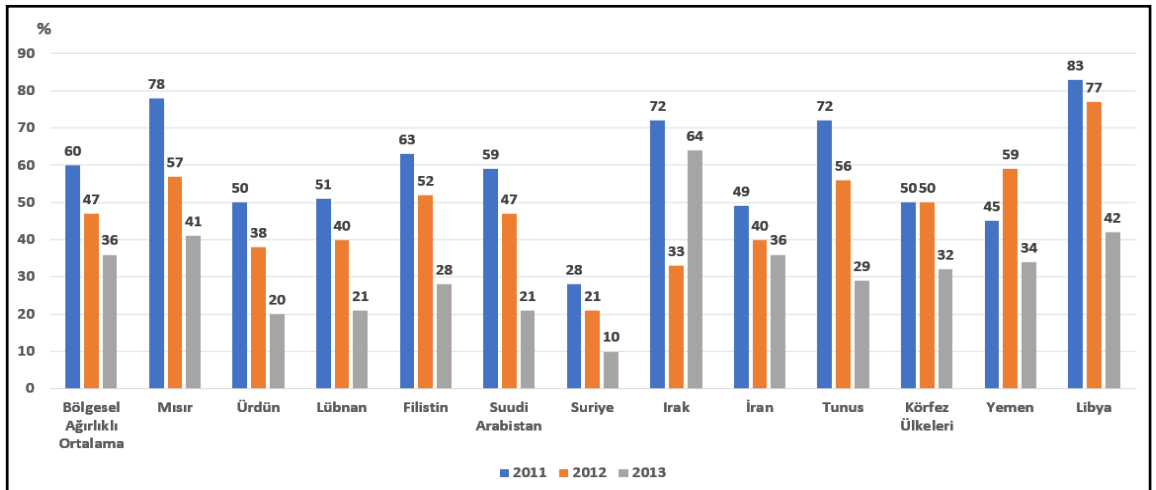
Şekil 10: Arap Baharı'nın Ülkelerine Etkisini Olumlu Bulanların Oranı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.16.

Arap Baharı'nın Ortadoğu'ya etkisini nasıl gördükleri sorularına ise katılımcılardan olumlu düşünenlerin oranının 2013 yılında yine geçmiş yıllara göre azaldığı görülmektedir.⁴⁶⁸

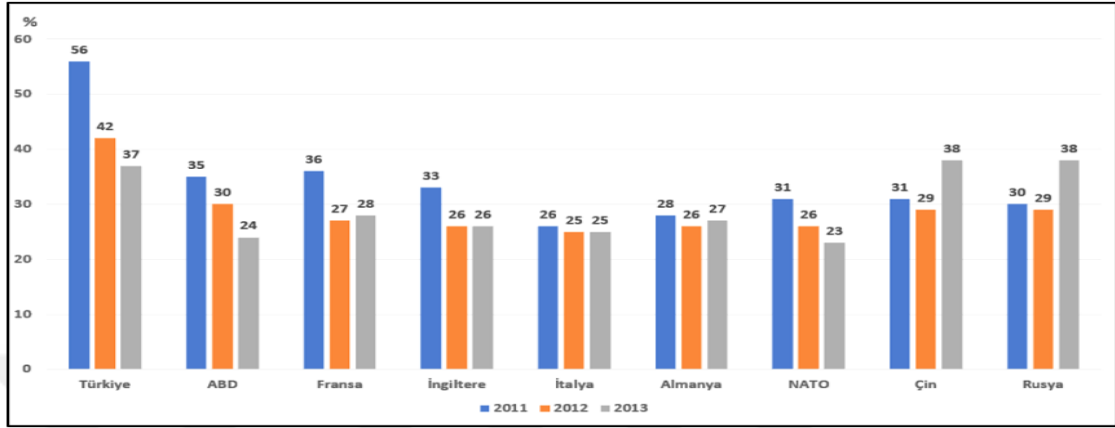
Şekil 11: Arap Baharı'nın Ortadoğu'ya Etkisini Olumlu Bulanların Oranı.

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.17.

⁴⁶⁸ Akgün ve Gündoğar, s.17.

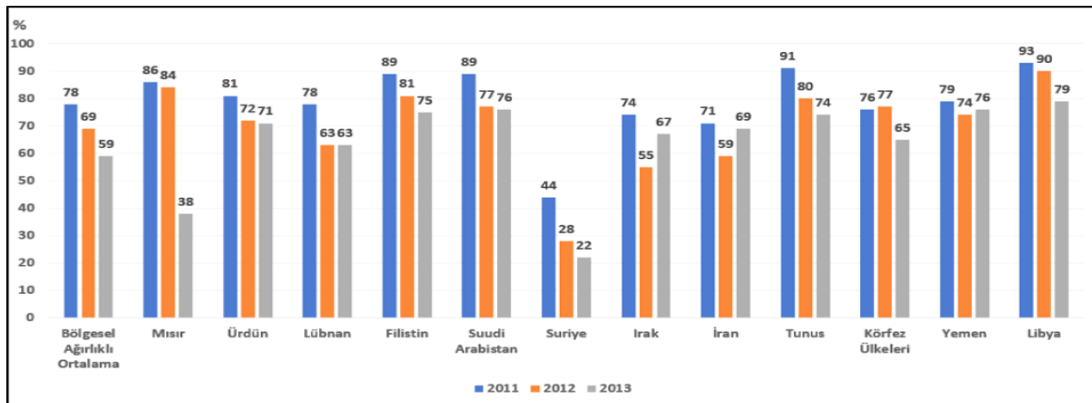
Şekil 12: Çeşitli Aktörlerin Arap Baharı'na Etkisini Olumlu ve Çok Olumlu Bulanların Oranı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.18.

Katılımcılara Arap Baharı toplumsal olaylarında çeşitli aktörlerin rollerini olumlu değerlendirip değerlendirmedikleri de sorulmuştur. Arap Baharı olaylarında Türkiye'nin rolünü olumlu olarak değerlendirenlerin oranının 2013 yılında geçmiş yıllara göre azaldığı görülebilir.⁴⁶⁹

Şekil 13: Türkiye Hakkında Olumlu ve Çok Olumlu Düşünenlerin Oranı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.19.

⁴⁶⁹ Akgün ve Gündoğar, s.18.

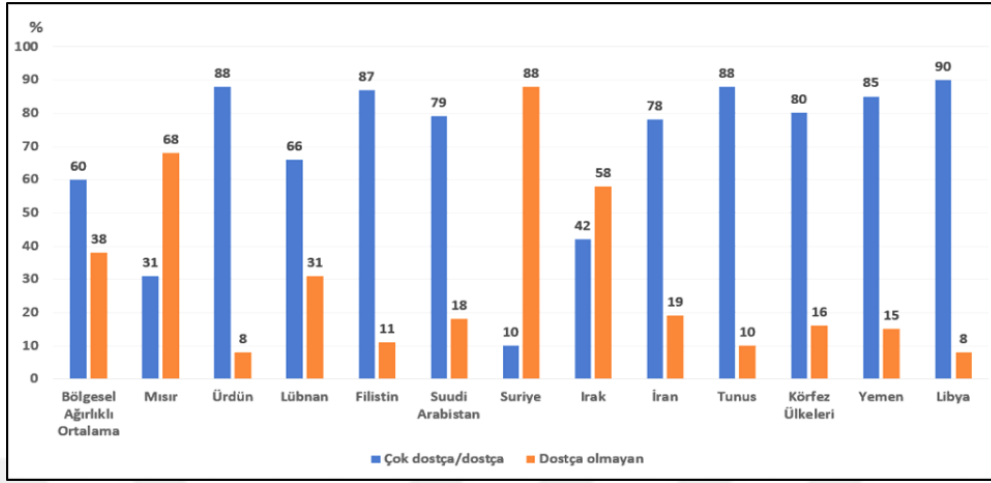
TESEV'in 16 ülkede yapmış olduğu araştırmada katılımcılara Türkiye ile ilgili ne düşündükleri de sorulmuştur. Bölge ortalaması olarak Türkiye'yi olumlu olarak algılayanların oranı 2011-2013 yılları arasında % 78'den % 59'a gerilemiştir. Şekil 13'e baktığımızda Türkiye'nin olumlu olarak algılanma oranının en çok düştüğü ülkenin Mısır olduğu görülür. Mısır'da Türkiye'yi olumlu olarak algılayanların oranı 2011'de % 78 iken bu oran 2013'te % 59'a gerilemiştir. Ancak bölge genelinde de bu ölçüde olmasa bile hemen her ülkede belli bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Türkiye'nin olumlu olarak algılanma oranının en düşük olduğu ülke ise 2013 yılında % 22 ile Suriye'dir. Bölge ortalamasında gerilemeye rağmen Irak ve İran'da ise Türkiye'nin olumlu algılanmasında artış olduğu gözlemlenmektedir. Irak'ta olumlu algılayanların oranı 2012 yılında % 55 iken bu oran 2013'te % 67'ye yükselmiştir. İran'da da 2012 yılında olumlu algılayanların oranı % 59 iken bu oran 2013'te % 69'a yükselmiştir. Bölge genelinde olumlu algılanma oranında azalma olsa da Suriye ve Mısır hariç bölgedeki olumlu algılanmanın 2013'te önemli ölçüde devam ettiği de gözlemlenmektedir. TESEV'in araştırmasında katılımcılara Türk hükümetinin kendi ülkelerinin yönetimlerine tavrını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili soru da sorulmuştur. Şekil 14'te bunun sonuçları görülmektedir. Bölge ortalamasına bakıldığında katılımcıların % 60'ı Türk hükümetinin tavrını dostça olarak değerlendirmektedir. Türk hükümetini dostça bulunmadığı iki ülke Mısır ve Suriye'dir. Bu ülkelerden Mısır'da katılımcıların % 68'i Türk hükümetini ülkelerinin yönetimlerine karşı dost olmayan bir tavır içinde olduğunu değerlendirmiştir. Suriye de ise bu oran daha da yüksek olup % 88 oranında gerçekleşmiştir.⁴⁷⁰

Libya'da % 90, Tunus % 88, Ürdün %88, Filistin % 87, Yemen %85, İran %78 oranında Türk hükümetinin tavrını dostça olarak değerlendirmektedir. Araştırmadan ortaya çıkan bir diğer sonuç da bölge ülkelerinde en çok Çin hükümetinin tavrının dostça algılanmasıdır. Bölge ortalamasında katılımcıların % 80'i Çin hükümetinin kendi ülke yönetimlerine olan tavrını dostça olduğu değerlendirmesini yapmıştır. Rus Hükümeti de % 71'li oran ile Çin'in ardından ikinci durumdadır. NATO ve ABD sırasıyla katılımcıların en olumsuz değerlendirdiği kurum ve ülkedir. Katılımcıların % 80'i NATO'nun % 86'sı da ABD'nin dostça davranmadığını düşünmektedir.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Akgün, Gündoğar, ss.19-20.

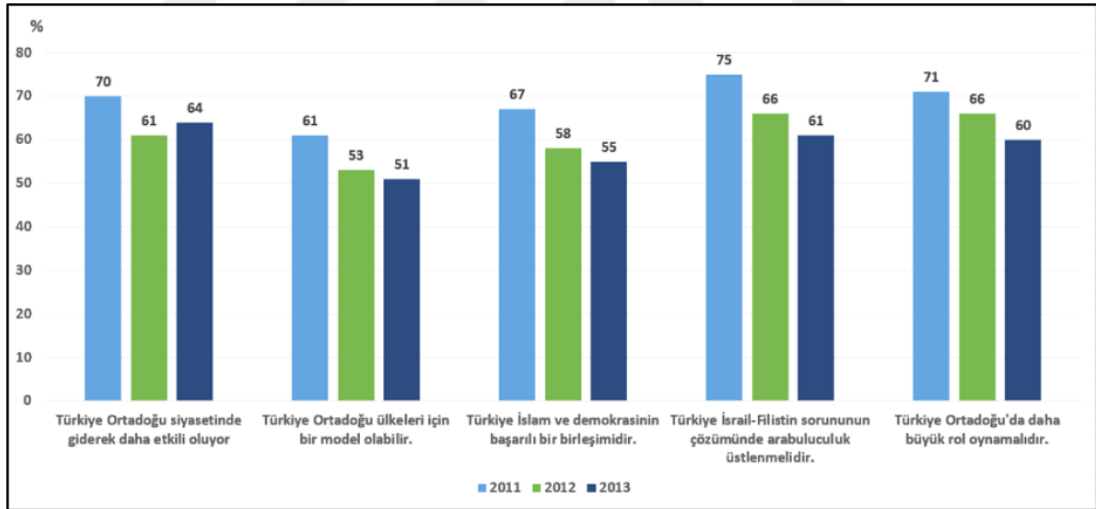
⁴⁷¹ Akgün ve Gündoğar, s.20.

Şekil 14: Türk Hükümetinin Ülkelerine Tavrını Olumlu ve Çok Olumlu Bulanların Oranı

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.20.

Şekil 15: Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolü ile İlgili Olumlu Cevapların Toplamı

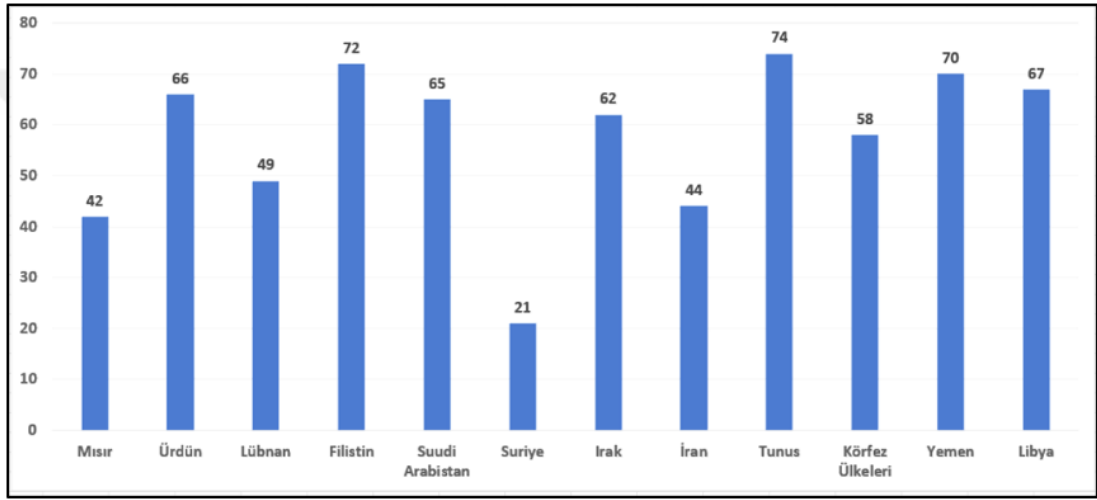

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.21.

TESEV'in yaptığı araştırmada katılımcılara Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünün nasıl olduğu değerlendirmesini de yapmaları istenmiştir. Burada da 2013 yılında bölge ortalaması olarak katılımcıların % 64'ü Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünün giderek arttığını düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu oranın 2011 yılı araştırmasında % 70, 2012 araştırmasında ise % 61 olduğu görülmektedir. Şekil 15'e

baktığımızda Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri için bir model olabileceğini düşünenlerin oranının % 51, Türkiye'nin İslam ve demokrasinin başarılı bir bileşimi olduğunu düşünenlerin oranının % 55 olduğu görülmektedir. İsrail-Filistin sorununda Türkiye'nin arabuluculuk rolü üstlenmesi gerektiğinin düşünenlerin oranı da % 61'dir. Türkiye'nin Ortadoğu'da daha fazla rol oynaması gerektiğini düşünenlerinin oranının da 2013 yılında % 60 olduğu görülmektedir.⁴⁷²

Şekil 16: Türkiye'nin Ortadoğu'da Model Olabileceğini Düşünenlerin Oranı

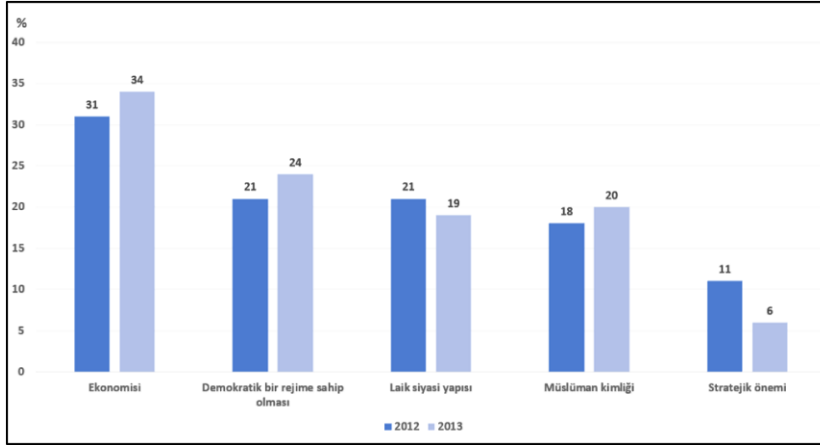
Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.21.

TESEV'in araştırmasında Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri için bir model ülke olarak görüp görmedikleriyle ilgilidir. Bölge geneline baktığımızda 2013 yılında katılımcıların % 51'i model ülke olabileceğini, % 34'ü ise model ülke olamayacağını belirtmişler, %14 ise kararsız olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁷³

⁴⁷² Akgün ve Gündoğar, s.21.

⁴⁷³ Akgün ve Gündoğar, s.22.

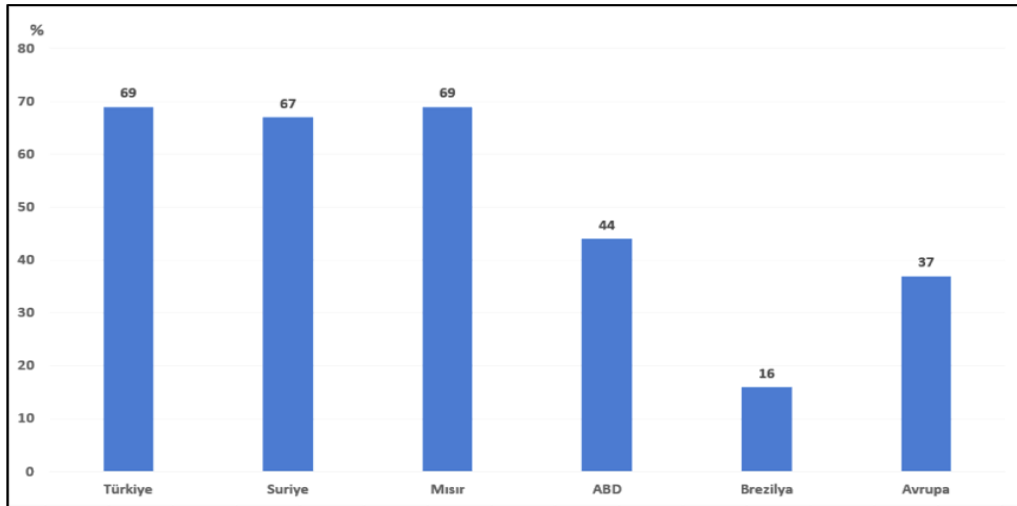
Şekil 17: Türkiye Neden Model Bir Ülke Olabilir?

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.22.

TESEV'in araştırmasında Türkiye'nin model ülke olabilir mi sorusuna olumlu cevap verenlere neden model ülke olabilir sorusu da yöneltilmiştir. Buradan çıkan sonuçlar da Şekil 17'de özetlenmiştir. Burada birinci neden olarak Türkiye ekonomisi, ikinci neden olarak da Demokratik bir rejime sahip olması gösterilmiştir.⁴⁷⁴

Şekil 18: Hangi Ülkelerin TV Dizilerini İzlediniz?

Kaynak: Akgün ve Gündoğar, s.23.

⁴⁷⁴ Akgün ve Gündoğar, s.23.

TESEV'in araştırmasında bazı ülkelerin yapımı TV dizileri ile birlikte Türk yapımı TV dizilerini izleyip izlemedikleri de sorulmuştur ve şekil 18'de özetlenen veriler elde edilmiştir. Buradan bölgede Türk TV dizilerinin izlenme oranlarının yüksek olduğu görülmektedir.⁴⁷⁵

TESEV'in bölgede yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre genel olarak Türkiye'nin bölgede önemli ölçüde olumlu algılanmaya başladığı sonucu çıkarılabilmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde yine bir grup Türk akademisyen tarafından Kuveyt'de yapılan ve Türk dizilerinin Türkiye'nin algılanması ile olan ilişkisinin saptanmasını konu alan bir saha araştırması incelenmektedir. Söz konusu çalışma 2018 yılında "The Impact of Turkish Series on the Perception of Turkey (Kuwait Investigation)" başlığı altında Journal of Strategic Research in Social Science'da yayınlanmıştır.

Bu çalışmanın uluslararası bir aktör olarak Türkiye'nin daha barışçıl bir dünya düzeni kurulabilmesi konusundaki etkinliğini hesaplayabilmeyi hedeflediği belirtilmiştir.⁴⁷⁶

Çalışmada algı sosyal ve psikolojik bir fenomen olarak ele alınmaktadır. Algı dış dünyadaki somut ve soyut objelerden duyularla elde edilen bilgilere denilmektedir. Algıyı duyular düzeyinde elde edilen bilgiler olarak tanımladığımızda duyular aracılığıyla (duyma, tat alma, görme, koku alma ve dokunma) dış dünyadan elde edilen bilgilerden söz edilmektedir. Algıyı bu bağlamda düşündüğümüzde bu temel olarak insanın fizyolojik bir özelliğidir. 5 duyu organının 5'i de eşit derecede değerlidir. Burada algı ve hafıza arasındaki ilişkiyi de araştırmak gerekir. Hafıza beynin farklı yerlerindeki sinir hücrelerine ve bu sinir hücrelerinin bağlantı noktalarına dağılır. Bu hücrelerin birbirine bağlantı biçimi depolanan bilginin ihtiyaç duyulduğunda kolaylıkla bilince yansımalarını sağlar. Bu bilgiler aynı zamanda hafızada birbirleriyle ilişkili olacak şekilde gruplandırılarak depolanmaktadır. Bu bakımdan algı, algılayıcının problem çözme süreci olarak görülebilir. Bir başka tanıma göre ise algı nesnel dış dünyanın öznel bilince duyular aracılığıyla taşınması işlemidir. Dolayısıyla

⁴⁷⁵ Akgün ve Gündoğar, s.23.

⁴⁷⁶ Habibe ngren Zafer, Nilüfer Fatma Göksu, Emine Yavaşgel, "The Impact of Turkish Series on the Perception of Turkey (Kuwait Investigation)", **Journal of Strategic Research in Social Science**, 4 (2), 2018, p.41.

anlam, algı ile ortaya çıkmaktadır. Bu işlemle ortaya çıkan anlam ise hem geçmiş deneyimlerimize hem de şu anki deneyimlerimizle ortaya çıkar. Bu anlamda algı bizi gerçeğe götürür. Algılar gerçektir çünkü insanlar buna inanırlar. Martin Heidegger'e göre modern çağda var olmak algılamaktır. Modern çağların en temel karakteristiği dünyanın bir resme dönüşmesidir. Artık dünya bize gösterilen neyse odur. Algılama sürecinde duyu organlarının işlevi de sorgulanabilir. Bireylerin ihtiyaçları, arka planları, deneyimleri ve beklentileri önemli rol oynarlar. Genel olarak algılamanın 4 türü vardır: 1) Sembolik 2) Görsel 3) Duygusal 4) Seçici.

Toplumdaki ortak değerler semboller aracılığıyla aktarılır. Anlamlar karşılıklı etkileşim sonucunda elde edilen ortak toplumsal değerler olarak görülmelidir. Bireyler, toplumdaki davranışsal paternleri, sembolik anlamları ve değerleri kolayca öğrenirler. Bu öğrenmeyle bireyin toplumsallaşma süreci hızlanır. Algı sürecinde nesneler rastgele biçimde algılanmazlar, belli bir düzenle algılanırlar. Bu süreç yalnızca fiziki çevreyle sınırlı değildir. Sosyal olayların algılanmasında da aynı süreç geçerlidir. Kültür ve semboller arasındaki yakın ilişki sembolik algılamayı yaratmaktadır. İnsanlar birbirlerinin davranışlarını kültürel işaret ve sembollerle anlamlandırırırlar. Bu insanların etkileşim ve iletişimde kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Görsel algılama da ilk bakışta fiziki bir süreç olarak görülebilir ve fizyolojik faktörler önemli bir rol oynamaktadırlar. Dolayısıyla görme, görsel algılama için bir ön şarttır. Ancak bu ön şart tek başına yeterli değildir. Görsel algılamanın gerçekleşmesi için birey de psikolojik ve duygusal olarak görmeye hazır olmalıdır.⁴⁷⁷

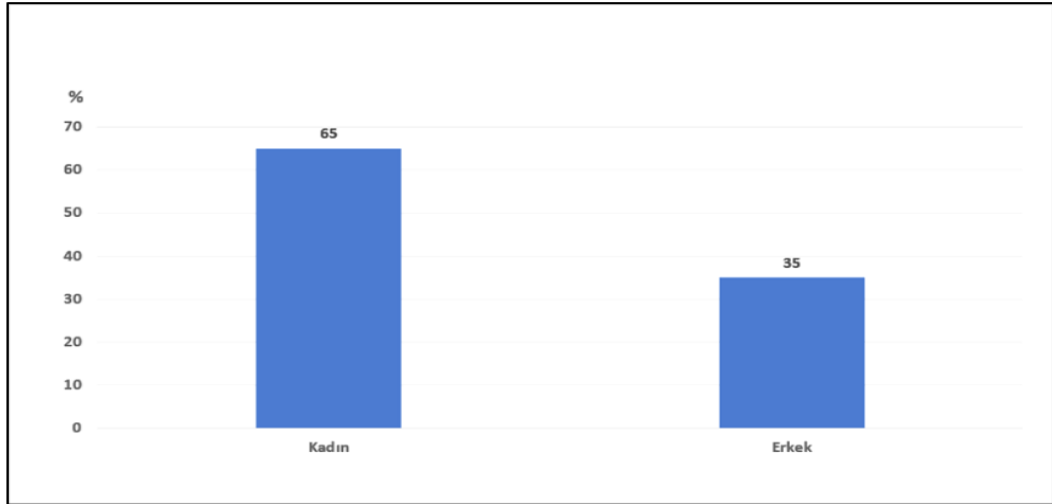
Algılama bireylerin akademik arka planına, geleneklere, adetlere bağlı olarak gerçekleşmektedir. Yaşanılan toplumun kültürel yapısı da bir faktördür. Bu yapıların bireylerin davranışlarına olan etkisi de dikkate alınmalıdır. Bu şartların bireylerin algılamalarında farklılıklara neden olacağı açıktır. Bireylerin, çevrelerini algılamada gösterdikleri kendilerine özel eğilime "seçici algılama" denir. İletişim sürecinde hedef kitleyi oluşturan bireylerin algılarının nasıl şekillendiği çok önemlidir. Araştırma Kuveyt'te 300 üniversite öğrencisi arasında yapılmıştır. 2018 yılında yayınlanmıştır. Türkiye'nin Kuveyt'teki imajının izlenen Türk dizilerine dayanarak ortaya koyabilmek için, Simon Anholt tarafından ortaya konulan 6 faktör kullanılmıştır. Simon Anholt ulus marka değerinin saptanması konusunda otorite kabul edilmektedir.

⁴⁷⁷ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, ss..37-39.

Anholt bir ülkenin imajının belirlenmesinde altı faktör belirlemiştir. Bunlar, ülkedeki insanların karakteristik özellikleri, ülkenin politik rejimi, ülkenin ürettiği ürünler, ülke turizmi, ülkenin tarihi ve kültürel mirası, ülkeye yapılan yatırımlar ve göçtür. Simon Anholt'un ortaya koyduğu faktörler Kuveyt' de yapılan çalışmadaki ölçek ve değişkenlerin belirlenmesinde yararlanılmıştır. Çalışma TESEV ve BILGESAM tarafından yaptırılmıştır.⁴⁷⁸

Soru formunun ilk bölümünde 13 soru vardır. Bu sorular, cinsiyet, yaş, medeni durum, Türkiye'yi ziyaret edip etmedikleri, Türk arkadaşları olup olmadığı, eğitim düzeyi ve gelir düzeyleri ile ilgili sorulardır. Soru formunun ikinci bölümünde Türkiye'nin genel algılanmasıyla ilgili sorular vardır. Türkiye'nin nasıl algılandığı ile ilgili olarak Türk halkı hakkında neler bildikleri, yaşam ve yönetim özellikleriyle ilgili bildikleri ve Türk ürünlerinin kalitesi ve Türkiye'yi turizm açısından nasıl algıladıklarıyla ilgili sorular sorulmuştur. Soru formunun yine ikinci bölümünde Türk dizileri, filmleri ve izledikleri TV, radyo istasyonları, okudukları Türk gazeteleri ilgili sorular sorulmuştur. Katılımcıların cinsiyet olarak oranlarına baktığımızda % 65 oranında kadın, % 35 oranında erkek olduğu görülmektedir. Şekil 19'da katılımcıların cinsiyetlere göre dağılımı görülmektedir.⁴⁷⁹

Şekil 19: Katılımcıların Cinsiyet Olarak Dağılımı

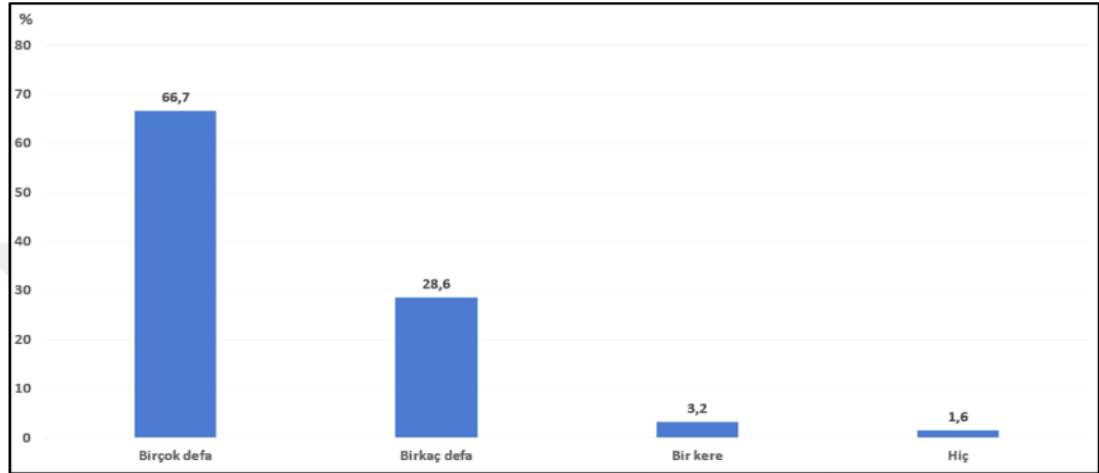
Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.43.

⁴⁷⁸ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, ss.39-42.

⁴⁷⁹ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.43.

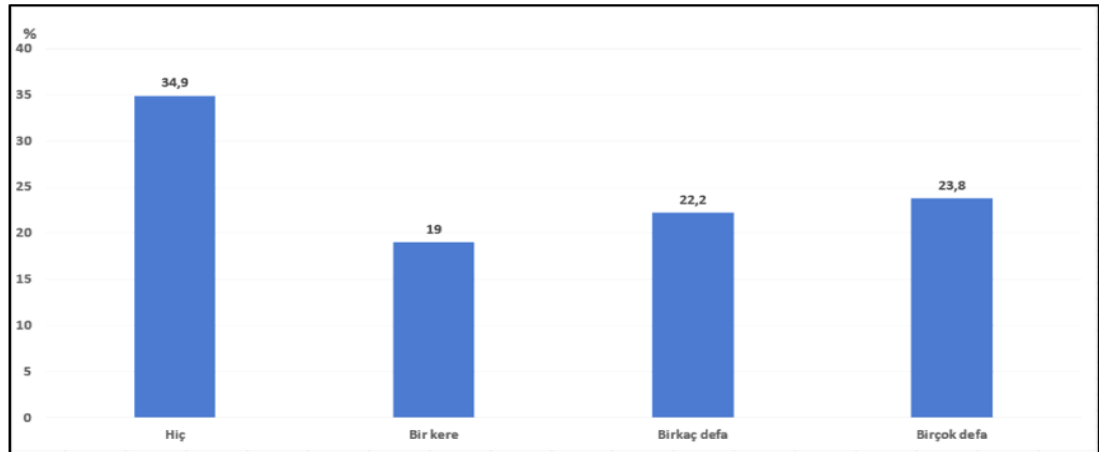
Katılımcılara yurtdışına ne kadar sıklıkla çıktıkları da sorulmuştur. Katılımcıların % 66,7'si birçok defa yurt dışına çıktıklarını belirtmişlerdir. % 1,6'sı ise yurt dışına hiç çıkmadıklarını belirtmişlerdir. Şekil 20 bu verilerle hazırlanmıştır.⁴⁸⁰

Şekil 20: Katılımcıların Yurt Dışında Bulunma Sıklığı

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.44.

Şekil 21: Katılımcıların Türkiye'yi Ziyaret Etmiş Olma Sıklığı

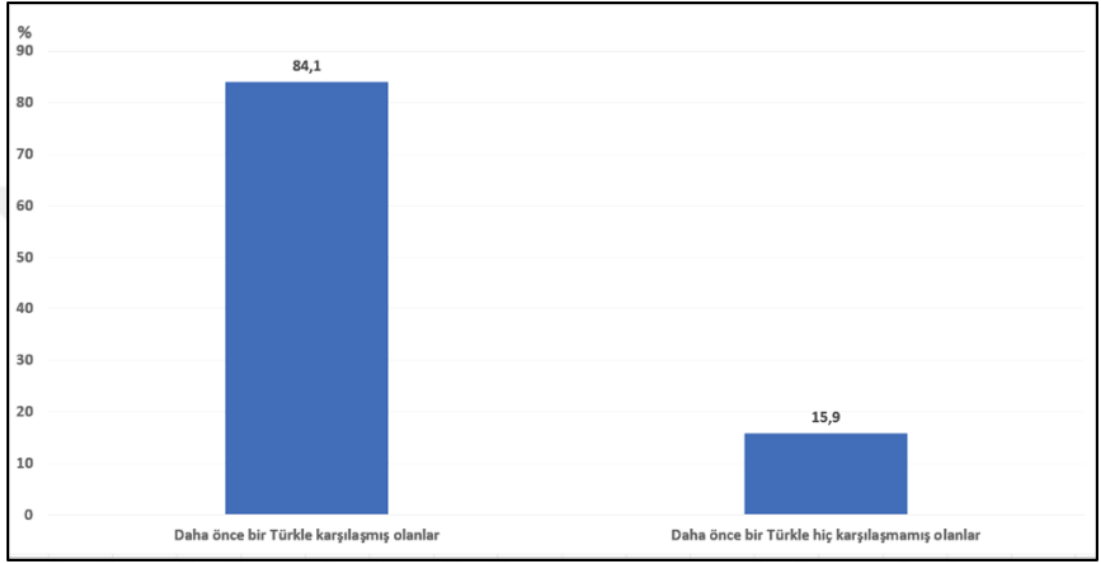

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.44.

⁴⁸⁰ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.44.

Araştırmada katılımcıların Türkiye'yi ziyaret etme sıklıkları da sorulmuştur. Burada katılımcıların % 34,9'u Türkiye'yi hiç ziyaret etmediklerini, % 19'u bir kez ziyaret ettiklerini, % 22,2'si birkaç kere ziyaret ettiklerini, % 23,8'i ise Türkiye'yi birçok defa ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir.⁴⁸¹

Şekil 22: Katılımcıların Bir Türk'le Karşılaşmış Olma Oranı

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.44.

Şekil 22'de daha önce bir Türk'le karşılaşmış olan katılımcıların oranının % 84,1 olduğu daha önce bir Türk'le karşılaşmamış olan katılımcıların oranının ise %15,9 olduğu görülmektedir.⁴⁸²

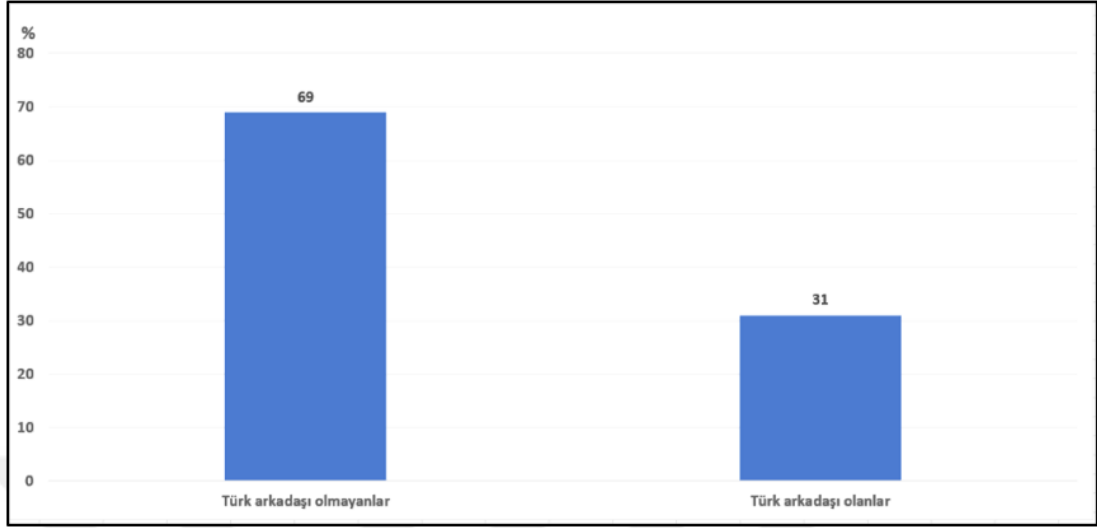
Katılımcılara Türk arkadaşları olup olmadığı da sorulmuştur. Şekil 23 bu verilerle hazırlanmıştır. Katılımcıların % 69'u hiç Türk arkadaşları olmadığını %31'ise Türk arkadaşları olduğunu belirtmiştir.⁴⁸³

⁴⁸¹ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.44.

⁴⁸² Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.44.

⁴⁸³ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.45.

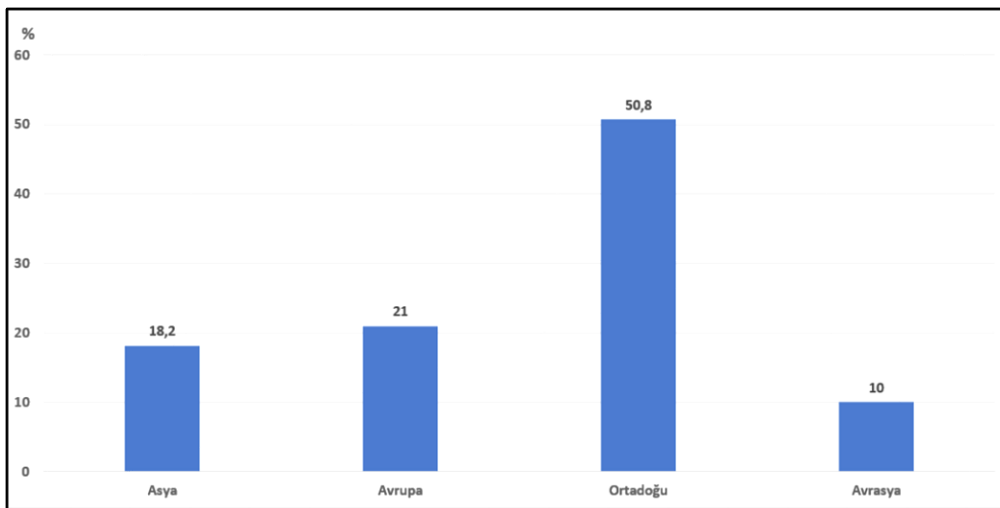
Şekil 23: Katılımcıların Türk Arkadaşı Olma Oranı

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.45.

Araştırmada katılımcılara Türk halkını hangi kültüre ait olarak algıladıkları ile ilgili sorular da sorulmuştur. Katılımcıların %50,8'i Türk halkının Ortadoğu kültürüne yakın olarak gördüklerini, %18,2'si Asya kültürüne yakın gördüklerini, %21'i Avrupa kültürüne yakın gördüklerini, %10'u ise Avrasya kültürüne yakın gördüklerini belirtmişlerdir. Şekil 24 'te bu verilerden hazırlanan grafik görülmektedir.⁴⁸⁴

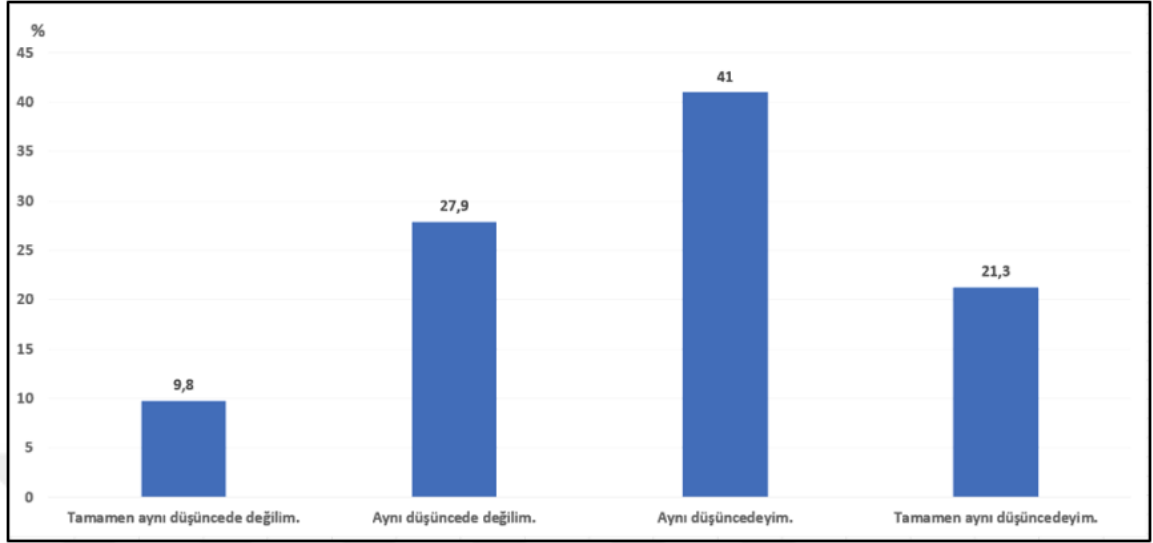
Şekil 24: Türk Halkı Hangi Kültüre Yakındır

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.45.

⁴⁸⁴ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.45.

Şekil 25: Türkiye Bölgesel Bir Güç müdür?

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.46.

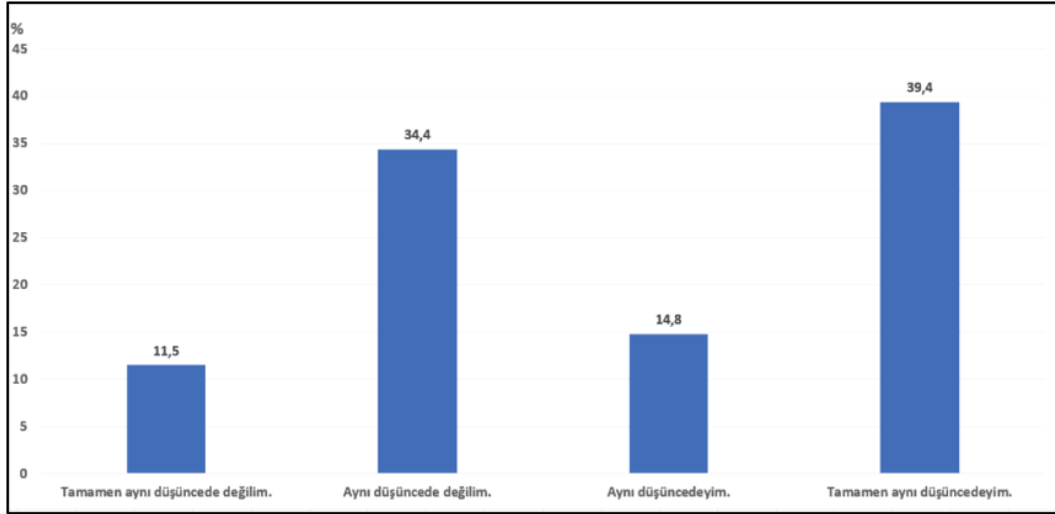
Araştırmada Türkiye'nin bölgesel bir güç olup olmadığı sorusu da yöneltilmiştir. Katılımcıların % 41'i Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğu düşüncesine katıldıklarını % 21,3'ü ise bu düşünceye güçlü bir şekilde katıldıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla katılımcıların toplamda % 62,3'ü Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğu düşüncesini desteklemişlerdir. Katılımcıların toplamda % 37,7'si Türkiye'nin bölgesel bir güç olduğu düşüncesine katılmadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁸⁵

Katılımcılara Türkiye'yi laik bir ülke olduğu düşüncesine katılıp katılmadıkları da sorulmuştur. Burada da katılımcıların toplamda % 54,2'si Türkiye'nin laik bir ülke olduğu düşüncesine katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların % 45,9'u ise Türkiye'nin laik bir ülke olduğu düşüncesine katılmadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.46.

⁴⁸⁶ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.46.

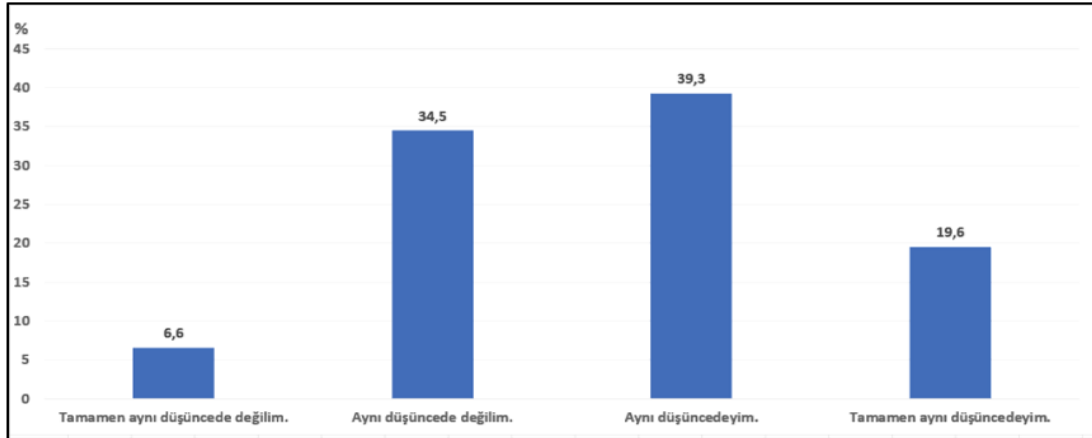
Şekil 26: Türkiye Laik Bir Ülkedir

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.46.

Katılımcılara Türkiye'nin modern bir ülke olduğu düşüncesine katılıp katılmadıkları da sorulmuştur. Burada da katılımcıların toplamda % 58,9'u Türkiye'nin modern bir ülke olduğu düşüncesine katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların %41,1'i ise Türkiye'nin modern bir ülke olduğu düşüncesine katılmadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁸⁷

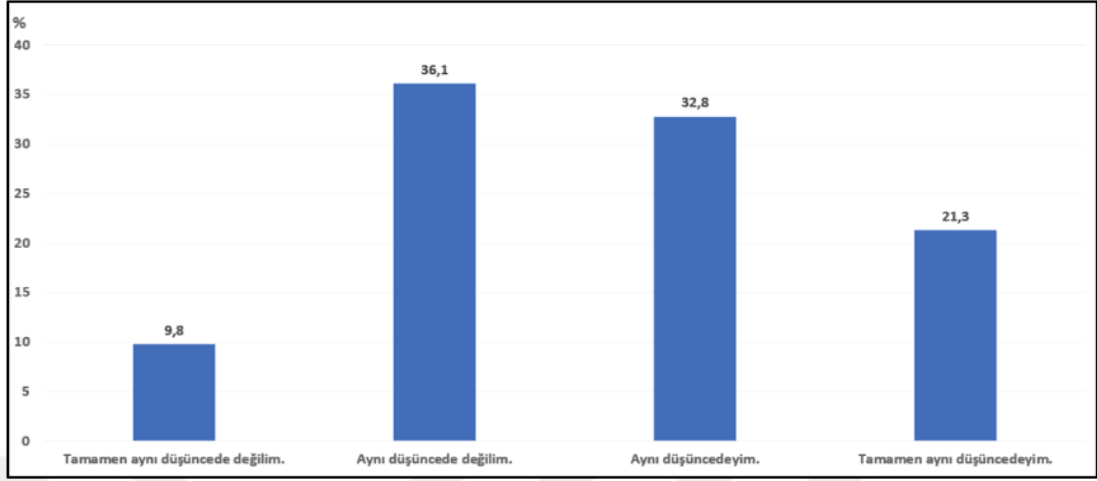
Şekil 27: Türkiye Modern Bir Ülkedir

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.47.

⁴⁸⁷ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.47.

Şekil 28: Türkiye'nin Ortadoğu'da Etkili Bir Rolü Vardır.

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.47.

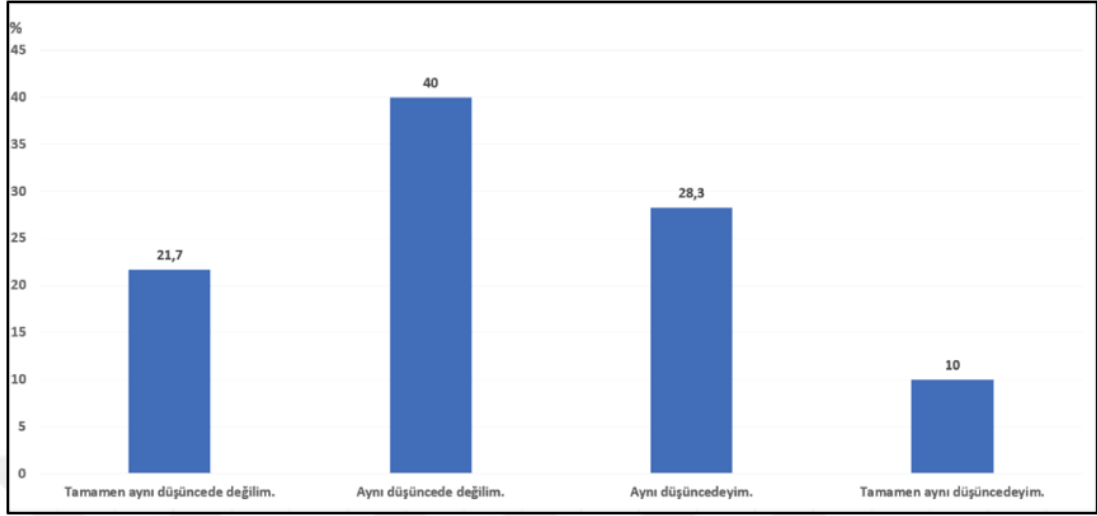
Katılımcılara Türkiye'nin Ortadoğu'da etkili bir rolü olup olmadığı da sorulmuştur. Burada da katılımcıların toplamda % 54,1'i Türkiye'nin Ortadoğu'da etkili bir ülke olduğu düşüncesine katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların % 45,9'u ise Türkiye'nin Ortadoğu'da etkili bir ülke olduğu düşüncesine katılmadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁸⁸

Araştırmada katılımcılara sorulan bir başka soru ise Türkiye'nin Müslüman ülkeler için bir model olabileceği düşüncesine katılıp katılmadıklarıyla ilgilidir. Burada katılımcılar % 38,3 oranında Türkiye'nin model ülke olabileceği düşüncesine katıldıklarını % 61,7'si ise Türkiye'nin model ülke olabileceği düşüncesine katılmadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.47.

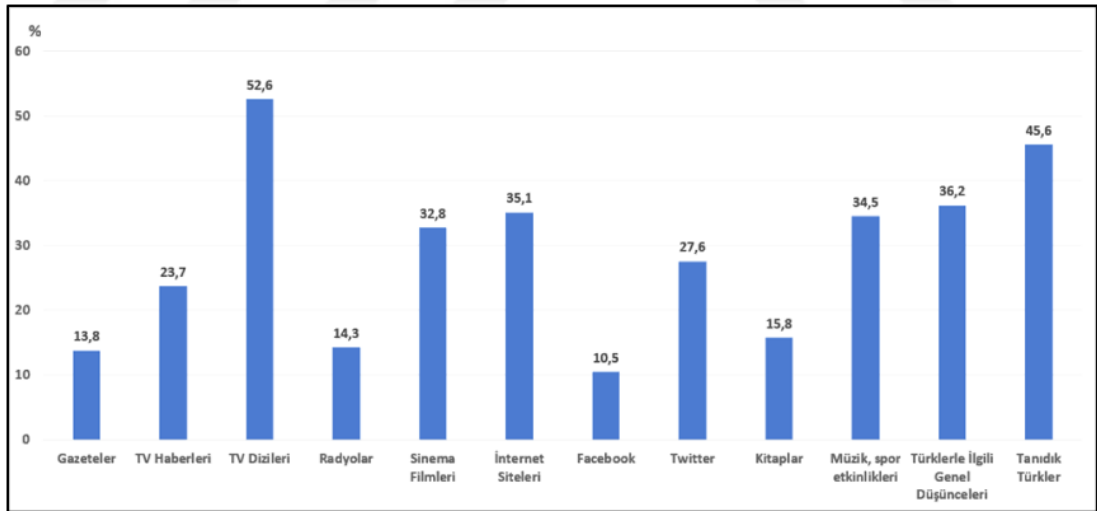
⁴⁸⁹ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.48.

Şekil 29: Türkiye Müslüman Ülkeler İçin Bir Model Olabilir

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.48.

Şekil 30: Türkiye İlgili Bilgi Kaynaklarınız Nelerdir?

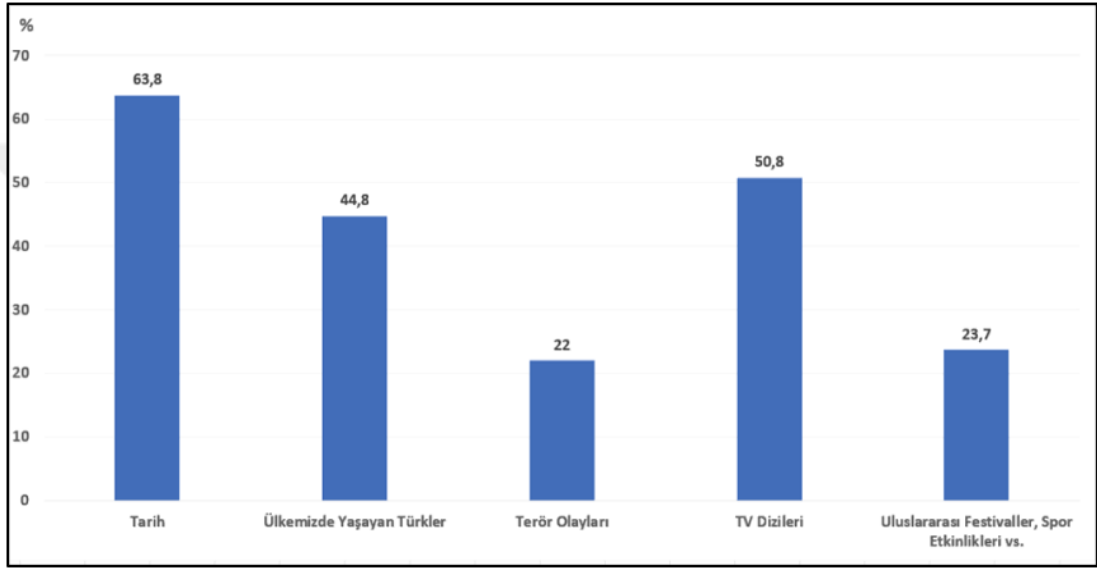
Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.48.

Katılımcılara Türk halkı ile ilgili bilgi kaynakları sorulduğunda verilen cevaplar Şekil 30’da özetlenmiştir. Burada katılımcıların Türk halkı ile ilgili en önemli bilgi kaynağının % 52,6 ile Türk TV dizileri olduğu anlaşılmıştır. İkinci sırada % 45,6

ile tanıdıkları Türkler olarak belirtilmiştir. Üçüncü sırada ise % 36,2 ile Türklerle ilgili genel düşünceleri olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁰

Şekil 31 Katılımcıların görüşlerine göre Türkiye ile ilgili en önemli konu nedir sorusu yöneltildiğinde ise % 63,8 oranında tarih, % 50,8 oranında ise Türk TV dizileri olarak sonuç ortaya çıkmıştır.⁴⁹¹

Şekil 31: Türkiye İlgili En Önemli Olgu Nedir?

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.49.

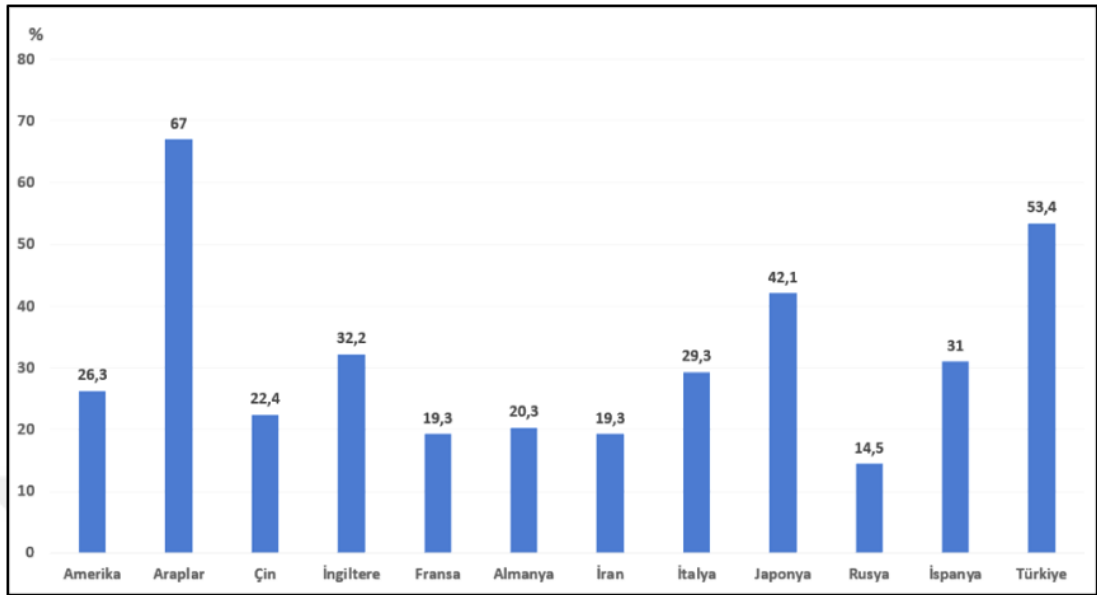
Katılımcılara Türkiye'ye ve çeşitli ülkelere duydukları sempati düzeyi de sorulmuştur. Burada da katılımcılar birinci sırada % 67 ile Araplara sempati duyduklarını belirtmişlerdir. Türkiye ise %53,4 sempati duyulma oranıyla hemen ikinci sırada yer almıştır.⁴⁹²

⁴⁹⁰ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.48.

⁴⁹¹ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.49.

⁴⁹² Zafer, Göksu ve Yavaşgel, p.49.

Şekil 32: Katılımcıların Çeşitli Ülkelere Sempati Düzeyleri

Kaynak: Zafer, Göksu ve Yavaşgel, s.49.

4.4. AKP DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN İMAJI ve ALGILANMASI

AKP döneminde uygulanmaya başlanan Ortadoğu’ya yönelik dış politikanın bir çok sonucu olmuştur. Bu sonuçlardan birisi Türkiye’nin Ortadoğu bölgesindeki algılanmasının ve yakın komşularıyla ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesidir. AKP iktidarından kısa bir süre önce Suriye ile savaşın eşiğine gelinmişken AKP döneminde ilişkiler karşılıklı olarak vizelerin kaldırılması noktasına gelinmiştir. Kuzey Irak’taki Kürtlerle de ilişkiler olumlu yönde gelişmiştir. İran’la olan ilişkiler de çeşitli uluslararası baskılara rağmen bu dönemde gelişmiş ve güvenlik, enerji alanlarında işbirliği yapılmaya başlanmıştır. İran’la ilişkiler ABD’nin Irak’ı işgalinden sonra daha da ilerlemiştir.⁴⁹³

Suriye ile ilişkiler 90’lı yıllarda su sorunu, Suriye’nin PKK terör örgütüne verdiği destek vs. gibi nedenlerle savaşın eşiğine gelecek kadar bozulmuştur. İlişkilerdeki düzelme ise AKP iktidara gelmeden hemen önceki dönemde başlamıştır.

⁴⁹³ Altunışık ve Martin, p.581.

İki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu yönde gelişmesinde bu dönemde Suriye, Mısır ve Irak'ta ortaya çıkan siyasi değişikliklerin de etkisi olmuştur. Batılı ülkelerin baskısıyla da olsa 2000'li yılların başlarında Arap ülkelerinde demokrasinin geliştirilmesi için çeşitli girişimler başlatılmıştır. Türkiye bu dönemde birçok Batılı ülke tarafından demokratik, laik ve İslam ülkelerine model olabilecek Müslüman bir ülke olarak algılanmaktadır. AKP ise iktidar geldiği 2002 yılından başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti ile de devam eden Batılılaşma politikalarına uygun politikalar izlemiştir. Örneğin AB üyeliği konusunda AKP döneminde de birçok hükûmetin geçmişte izlemiş olduğu Batılılaşma politikalarına uygun olarak büyük bir çaba sarf edilmiştir. AKP'nin bu dönemde uyguladığı politikalar demokratikleşme ve dışa açılma çabası içerisindeki Arap ülkeleri için Türkiye'nin Müslüman bir *"model ülke"* olarak algılanmaya başlamasını sağlamıştır.⁴⁹⁴

Bu dönemdeki önemli gelişmelerden birisi de Türkiye'nin bölgede giderek *"yumuşak güç"* olarak algılanmaya başlamasıdır. Türkiye, bölgedeki sorunların çözümünde aktif olarak rol oynamaya başlamıştır. İsrail-Suriye arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde arabuluculuk rolü üstlenmiş, İsrail ve Filistin Devlet Başkanları görüşmeler yapmak için Türkiye'yi seçmişlerdir. Türkiye'nin bölgedeki ilişkilerinin gelişmesine neden olan bir başka olay da İsrail'in saldırıları karşısındaki tutumudur. Dünya Ekonomik Forumunda Gazze konulu bir panelde İsrail'in Gazze'ye yaptığı askeri operasyonla ilgili olarak Simon Perez'in açıklamalarına cevap vermek isteyen ve o dönem Başbakan olan Tayyip Erdoğan konuşması kesilip panelin moderatörü gazeteci David Ignatius ve Simon Perez tarafından engellenince Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Perez arasında bir tartışma da yaşanmıştır.⁴⁹⁵

Yüzlerce yıllık ortak geçmişimizin olduğu Arapların Türkiye algıları bu gelişmelerle birlikte olumlu yönde değişmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu dönemde uyguladığı politikalar Arap ülkelerinde olumlu karşılanmış ve Türklerin ve Arapların karşılıklı algılarını olumlu yönde etkilemiştir. Arap dünyasında yayınlanan yayın organlarında Türkiye ile ilgili haberlerin veriliş biçimi ve Türkiye hakkındaki köşe yazıları ve analizlerde genel olarak olumlu bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye,

⁴⁹⁴ Yağbasan ve Günek, p.131.

⁴⁹⁵ NYTimes, **Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel**,
<https://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html>, 6.3.2023.

Suudi Arabistan, Mısır ve İran'ın yerini alması da bölgede önemli dengeleyici bir güç olarak algılanmaya başlanmıştır. Türkiye'nin bu ülkelerden farklı olarak Ortadoğu ve Balkanlarla Avrupa arasında bir köprü olma avantajı da vardır.⁴⁹⁶

Ortadoğu'da ve Arap dünyasında Türkiye ile ilgili algıların olumlu yönde gelişmesi AKP iktidarından önce başlamıştır. Algıların olumlu yönde gelişmesi AKP döneminde hızlanarak 2010 yılı sonlarında Arap dünyasında "*Arap Baharı*" adı verilen halk hareketlerinin başlamasına kadar devam etmiştir. Bu olumlu gelişmeye Türklerle Araplar arasındaki ortak geçmiş de katkıda bulunmuştur. Türk ve Arap halkları kesişen tarih ve coğrafyaları ile yüzyıllar boyunca etkileşim içinde bulunmuşlardır. Bu etkileşim Türklerin İslam dünyasına liderlik yaptığı dönemde de en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Algıların inşa edilmesinde siyasi liderlerin, toplumu yönlendiren kamuoyu önderlerinin ve medyanın da önemli bir etkisi bulunmaktadır.⁴⁹⁷

Türkiye'nin Ortadoğu'da ekonomik ilişkilerinin de yoğunlaşmasının Türk ekonomisine olumlu katkısı olmuştur. Bu ekonomik ilişkilerden en büyük yararı da toplumun AKP'ye destek veren önemli kesimlerinden Anadolu sermayesine olmuştur. Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerin gelişmesi Anadolu sermayesinin önemli ölçüde büyümesini sağlamıştır.⁴⁹⁸

Türkiye ile Suriye arasındaki karşılıklı algılarda da bu dönemde önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde artan siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkiler bu dönüşümün işaretleridir. Geçmişte Arapların olumsuz algılarının en önemli nedenlerinden birisi bölgedeki geri kalmışlığın en büyük sebebi olarak bölgeyi 400 yıl yöneten Osmanlı İmparatorluğu olarak görmeleridir. Türklerdeki olumsuz algıların en önemli nedeni ise Arapların geçmişte İngilizlerle işbirliği yapıp Türkiye'ye ihanet ettikleri algısının olmasıdır. Türklerle Arapların ve özelde de Suriyelilerin karşılıklı algılarındaki olumlu gelişmelerin nedenlerinden birisi de Suriye'de Hafız Esad'ın ölümünden sonra yerine oğlu Beşar Esad'ın geçmesidir. Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle Suriye dışı açılmanın çarelerini aramaya başlamıştır. Türkiye ise Suriye tarafından Batıya açılan bir kapı olarak görülmüştür. ABD'nin Irak'ı işgali ve bölgede bir Kürt devletinin kurulması Türkiye ve Suriye'de benzer güvenlik endişelerinin doğmasına da neden olmuştur. Suriye açısından Türkiye'nin NATO üyesi olması ve

⁴⁹⁶ Yağbasan ve Günek, ss.132-133.

⁴⁹⁷ Yağbasan ve Günek, s.117.

⁴⁹⁸ Altunışık ve Martin, p.582.

Türkiye aracılığıyla Batıya açılabilceğinin değerdendirilmesi önemli nedenlerden birisidir. Su sorunu ve Suriye'nin terör örgütü PKK'ya verdiği destek Türkiye ile Suriye'nin geçmişteki karşılıklı olumsuz algılarının nedenlerindendir. Bu olumsuz algılar yerini bu dönemde iyi ilişkilere bırakmıştır. İki ülke medyasında çıkan haberlerde de dışlayıcı dil kullanılmasının sona erdiği gözlemlenmiştir. Yine bu dönemde İsrail'in Gazze saldırılarına Başbakan Tayyip Erdoğan'ın soykırım olarak nitelemesi Davos'taki Dünya Ekonomik Forumu'nda Simon Perez'e karşı İsrail'i soykırım yapmakla suçlaması tüm dünyada olduğu gibi Arap medyasında da geniş yer bulmuştur. Arap dünyasında Türkiye lehine gösteriler düzenlenmiştir. İsrail basınında ise Türkiye'nin Gazze saldırılarını kendi Ortadoğu politikalarına hizmet eden bir araç olarak kullandığı savunulmuştur.⁴⁹⁹

Lübnan'daki bazı gazetelerde de Davos çıkışının Türkiye'nin bölgeye yönelik proaktif dış politikasının bir parçası olduğu savunulmuştur. Bunun Türkiye-İsrail ilişkilerine ve Türkiye'nin Batıya yönelik politikalarına zarar verdiği iddia edilmiştir. Buna karşılık Türkiye'nin Gazze saldırıları ile ilgili olarak izlediği politikanın Arap dünyasında genel olarak olumlu karşılandığı ve Türkiye ile ilgili algıları olumlu olarak etkilediği değerdendirmeleri yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin bölgedeki etkinliği ve gücünün de arttığı gözlemlenmiştir. Arap basınında da genel olarak Türkiye ile ilgili haberlerde olumlu bir dil kullanılmıştır.⁵⁰⁰

Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde yoğunlaşan bu ilişkileri Türk televizyon dizilerinin bölgede büyük bir popülarite kazanmasıyla farklı bir boyut da kazanmıştır. Türk TV dizilerinin popülaritesi Arap ülkelerinden Türkiye'ye turistik gezilerin artmasına ve bazı Arap ülkelerinden Türkiye'ye vizesiz seyahatlerin olanaklı hale gelmesine yol açmıştır. Türkler ve Araplar Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden sonra ilk defa bu kadar yakın ilişki içerisinde olmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler, geçmişte birbirine şüphe ile bakan halkların birbirlerini daha dostça algılamalarını sağlamıştır.⁵⁰¹

Farklı toplumların birbirleriyle olan etkileşimleri bu toplumlar arasında paylaşılan ekonomik ve kültürel değerdelerle olduğu kadar dünyadaki siyasi güç merkezleri tarafından da belirlenmektedir. Toplumlar arasında kamuoyu oluşturma ya

⁴⁹⁹ Yağbasan ve Günek, ss.137-139.

⁵⁰⁰ Yağbasan ve Günek, ss.138-140.

⁵⁰¹ Altunışık ve Martin, s.582.

da siyasi baskı aracı olarak bu noktada medya önemli bir araç haline gelmiştir. Medya aracılığıyla bazı toplum, devlet ya da kültürler ötekileştirilebilmektedir. Bu bağlamda Türkiye’deki Arap algısıyla, Arap dünyasındaki Türkiye algısında değişen politik söylemler ve medyanın tutumunun değişmesiyle birlikte değişimler yaşanabilmektedir. Türkiye 2010’ların başına kadar Arap ülkeleriyle yeniden yakın ilişkiler geliştirebilmiştir. Ortadoğu’daki ve Arap dünyasındaki sorunların çözüm çabalarında müdahil olmuş kimi zaman da arabuluculuk yapmıştır. Türkiye, İsrail’in Gazze’ye saldırıları karşısında dünya kamuoyunun dikkatini çeken açıklamalar yapmıştır. Dünya Ekonomik Forum’u toplantısında, Başbakan Erdoğan, Simon Perez’e Gazze’ye yapılan saldırılar nedeniyle gösterdiği tepki, Arap dünyasında Türkiye algısını olumlu yönde değişmesine neden olmuştur. 2010’lara kadar olan dönemdeki bu gelişmeler karşısında Türkiye algısının hızlı bir şekilde olumlu yönde değişmesinin nedenlerinden birisi de Osmanlı İmparatorluğu’nun Arap topraklarının önemli bir bölümünü yüzyıllarca egemenliği altında tutmasıdır. Bu ortak geçmiş bölge halklarının algılarının hızlı değişmesine katkıda bulunmuştur.⁵⁰²

Ak Parti döneminde izlenen Türk Dış Politikası genel olarak Türkiye’nin yurt dışından algılanmasını olumlu etkilemiştir. Ortadoğu bölgesinde başta olmak üzere yapılan çeşitli araştırmalar bu dönemde Türkiye’nin dış politikasının olumlu olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu olumlu imaja en önemli katkıyı 1 Mart tezkeresinin reddedilmesi, AB ile ilişkilerin yoğunlaşması, Davos’taki “one minute” olayı vs. gibi olaylardır. Bunların yanında Türkiye’nin barışçıl, istikrarlı, sorunları çözme yeteneğine sahip bir Ortadoğu ülkesi olarak algılanmaya başlaması da Türkiye’nin Ortadoğu’daki olumlu algısına katkı sağlamıştır.⁵⁰³

4.4.1. Uluslararası İlişkilerde İmaj

Uluslararası imaj genel olarak ülkelerin özel koşulları içerisinde oluşmaktadır. Ancak bu imajın oluşmasında başka ülkelerin özellikle de emperyalist ülkelerin lobi faaliyetlerinin etkisi olabilmektedir. İmaj, farklı toplulukların birbirilerini algılamalarına göre değişebilmektedir. Uluslararası imaj,

⁵⁰² Yağbasan ve Günek, s.118.

⁵⁰³ Çiftçi ve Ertugay, ss.10-11

bazı stratejileri gerçekleştirebilmek için devletlere baskı aracı olarak da kullanılabilir. Günümüzde devletler arasındaki rekabet imaj üzerinden de gerçekleşmeye başlamıştır. Ulusların arasındaki “biz” ve “öteki” kavramları, ön yargılar, iletişim kanalları kullanılarak simgesel çağrışımlar kullanılarak derinleştirilmek istenebilmektedir. Bir ülkenin siyasal imajını oluşturan unsurlar: 1. Geçmişten devraldığı tarihi ve kültürel mirası 2. Mevcut koşullar 3. Ülkenin gelecek için vaat ettiği potansiyel, olarak sayılmaktadır.⁵⁰⁴

Ulusların geçmişten devraldığı mirasının toplumsal imaj oluşturmada önemli bir işlevi vardır. Toplumsal imajın bir ülkenin kendi tarihi mirası yerine bir başka ülkenin tarihi mirasın üzerine oluşturulması olanaklı değildir. Devletler arasındaki ilişkilerde ön yargılar, kalıplar, karar verme süreçlerini etkileyebilmektedir. Karşı taraf olarak konumlandırılan uluslarla ilgili olarak olumlu, olumsuz değer yargıları etkili olmaktadır. Bir ülkenin tarihi mirası bilinçli olarak lobi faaliyetlerinde çıkar grupları tarafından o ülkenin aleyhine ve sömürülmesinde kullanılabilir. Lobi faaliyetleriyle, artık geçmişte kalmış birtakım özelliklerin de çarpıtılarak bu özelliklerle ilgili ön yargıların sürdürülmesine çalışılabilmekte ve diplomasi etkinliklerinin istenilen yönde ilerleyebilmesi için bu lobi faaliyetlerine finansal destek sağlanabilmektedir. Böylece alınacak siyasi kararlarda etkili olunabilmektedir. Türkiye de buna benzer imaj sorunlarını uzun süredir yaşamaktadır. Ermeni sorununun uluslararası kamuoyunda gündeme getiriliş biçimi ve askeri müdahalelerle demokrasinin sık sık kesintiye uğraması Türkiye’nin Batıdaki imajını olumsuz etkilemektedir. Uluslararası imaj oluştuktan sonra bu imajın değişmesi de kolay olmamaktadır. Batı Avrupa ise bu imaj değişikliğini başarabilmiştir. Örneğin Batı Avrupa, Orta Çağ’daki cadı avcılığı, köle avcılığı, sömürgecilik, Yahudi soykırımı, Faşizm ve Nazizm gibi geçmişteki olumsuzlukların kaynağı olmasına rağmen zaman içerisinde imajını Aydınlanma, bilimsel devrimler, insan hakları, demokrasi, sanat gibi alanlarla olumluya çevirebilmiştir. Mevcut koşullar bir ülkenin imajının oluşumundaki en önemli faktörlerden birisidir. Hatta bir ülkenin imajını oluşturan temel faktör olduğu söylenebilmektedir. Geçmişe ait faktörlerin kurgu, geleceğe ait faktörlerin de birer tahmin olduğu göz önünde bulundurulursa mevcut koşulların bir ülkenin imajını

⁵⁰⁴ Betül Karagöz Yerdelen, “Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türkiye İmajı”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt 35, Sayı 35, 2017, ss.45-46

oluşturan en önemli faktör olduğu ortaya çıkmaktadır. Geçmişe ait ön yargıların etkisini yok etmek her zaman mümkün olmamaktadır. Ancak bir ülke ile ilgili günümüz koşullarını olumlu olarak resmedebilmek imaj açısından daha etkili sonuç verebilmektedir. Toplumların başka ülkelerdeki toplumlarla ilgili algıları genelde bilimsel çalışmalar sonucunda değil medyaya yansıtılış biçimiyle ve kültürel etkinliklerle oluşmaktadır. Bu nedenle ülkeler de tanıtım etkinlikleri için önemli bütçeler ayırmaktadırlar.⁵⁰⁵

Günümüzde ülkelerin imajlarının oluşumunda, ekonomik kalkınmışlık düzeyleri, kadın haklarına verilen önem, adalet sistemi, insan haklarına karşı gösterilen duyarlılık, demokratikleşme düzeyleri, dünya barışına yapılan katkı, haber alma ve düşünce özgürlüğüne karşı duyarlılığı, çevreye karşı duyarlılığı, suç oranı, bilim ve sanat etkinlikleri, yoksulluğun azaltılması, planlı şehirler, halkın siyasi karar alma süreçlerine katılımı, teknoloji vs. gibi konular etkilidir. Ülkelerin gelecek için vaat ettikleri ise ulusun kendi “biz” algısıyla biçimlenmektedir. Ülkeler başka ülkelerin kendileriyle ilgili algılarını da kendilerinin istediği gibi şekillenmesini istemektedirler. Ancak bu gerçekleştirilmesi zordur ve yalnızca söylemlerle oluşturulamamaktadır. Bir ulusun kendiyle ilgili algısı kendilerinin sahip olduklarına inandıkları imgelem⁵⁰⁶ ve değerlerden oluşmaktadır. Bu imgelem ve değerler başka uluslarla paylaşıldığında gerçeğe ne kadar yakınsa o ölçüde etkili ve uzun ömürlü olacaktır. Bir ülkenin geleceğe yönelik olarak vaat ettikleri genellikle ekonomi alanında olmaktadır. Örneğin gelecekte daha iyi olacağı öngörülen ekonomik göstergeler ya da gelecekte tamamlanacak olan bazı yatırımlar buna örnektirler. Günümüzde Türkiye, Brezilya, Çin, Malezya, Rusya, Hindistan gibi ülkelerin gelecekte daha iyi ekonomik göstergelere sahip olacağı öngörülmesi yapılabilmektedir. Buna benzer öngörüler küresel rekabette ülkelere avantajlar sağlayabilmektedir. Ülkede olimpiyat oyunları gibi büyük uluslararası spor organizasyonlarının yapılması ya da ABD’de her yıl düzenlenen Türk yürüyüşü gibi etkinlikler de uluslararası imajı etkileyebilmektedir. Uluslararası imaj iyi bile olsa uluslararası sahada itibarlı olabilmek için, sözü dinlenir bir ülke olunması, kamuoyu yaratma gücünün olması, jeostratejik öneminin olması, güçlü liderlere sahip olunması, kültür, sanat ve spor

⁵⁰⁵ Yerdelen, ss.46-47.

⁵⁰⁶ İmgelem: Tahayyül, İmaginasyon, TDK Genel Türkçe Sözlük.

etkinliklerinde ses getiren başarılarının olması, büyük uluslararası organizasyonlarda ev sahipliği yapılması, ülkedeki insan sermayesinin, dönüşümü sağlayabilecek potansiyele ve dinamizme sahip olması ve uluslararası sivil toplumla diyalog halinde bulunulması gibi faktörler gereklidir.⁵⁰⁷

Bir ülkenin imajı büyük ölçüde mevcut koşullara bağlıdır. Dolayısıyla bir ülke geçmişten olumlu bir miras da kalsa, olumlu bir gelecek de vaat etse uluslararası saygınlığı büyük ölçüde günümüzde evrensel normların altında kalmamasına bağlıdır.⁵⁰⁸

Küreselleşme ile birlikte uluslararası ilişkiler devletlerin kontrolünde olmayan birçok örgütün etkinliklerinden de etkilenir hale gelmiştir. Hükümet dışı aktörlerin faaliyetleri devletlerin imajlarının oluşumunda etkili hale gelmiştir. Batılı toplumların “öteki” düşüncesi ve imajı günümüzde giderek katılaşmaya başlamıştır. Kant ve Hegel de dahil olmak üzere birçok Batılı düşünür Avrupa uygarlığının Batıya ait olduğunu ve Doğunun hiçbir biçimde Batı uygarlığı içerisinde yer alamayacağını savunmuşlardır. Hegel’e göre Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya’yı Avrupa uygarlığına dahil etmek olanaksızdır. Doğu uygarlığı içinde kalarak Avrupalılık ruhuna ve dünya görüşüne ulaşabilmek olanaksızdır. Batılı birçok düşünürü göre Doğu uygarlığı despot tek bir hükümdarın özgür olduğu despot devletlerin dünyasıdır. Antik Yunanistan ve Roma’da yurttaşlar bazı erkeklerle de sınırlı da olsa yurttaşlar özgürdür. Hegel’e göre Avrupa’da herkes özgürdür. Burada Hegel hukuksal olarak eşitsizliğin egemen olduğu Prusya’yı da bir özgürlükler ülkesi gibi anlatmaktadır. Hegel o dönemde köleciliğin egemen olduğu Batı toplumunu özgürlükçü, Doğu’yu ise despotizmin kaynağı olduğunu savunmaktadır. Hegel, günümüzde bile Batı toplumlarında etkili olan hayali bir Doğu imajı çizmiştir. Hegel “Batılılar, biyolojik olarak da üstün olabilir mi?” sorusuna da cevap aramış ancak daha sonra bu düşünceden vazgeçmiştir.⁵⁰⁹

Özgürlükçü, barışçı, evrenselci, Aydınlanmacılığıyla bilinen ünlü düşünür Kant da Doğuyla ilgili yorumlarında ırkçı sayılabilecek bir yaklaşım göstermiştir. Kant’a göre Avrupalılar, Doğululardan da Afrikalılarından da üstündür. Avrupalıların üstünlüğü, Avrupa aklının üstünlüğünden gelmektedir. Bu nedenle Kant aklın üstünlüğü bağlamında Avrupa’nın birleşmesini de savunmaktadır. Avrupa’nın bu

⁵⁰⁷ Yerdelen, s.47-48.

⁵⁰⁸ Yerdelen, s.49.

⁵⁰⁹ Yerdelen, ss.49-55.

birleşmesinin sonra da bir dünya cumhuriyetinin kurulmasını istemektedir. Avrupa’da ırkçılık Aydınlanmanın akli yüceltmesiyle daha da güçlenmiştir. Burada diğer halklardan daha önce gerçekleşen “*aydınlanmış akıl*” Avrupalıların üstünlüğünün kanıtıdır. Doğunun ötekileştirilmesi emperyalizmin etkisiyle birlikte artarak günümüze kadar gelmiştir. İngiltere Sömürgeler Bakanlığı yapmış olan ve 1868-1874 yılları arasında da İngiltere Başbakanlığı da yapan William Gladstone Türkleri barbar bir kavim olarak tanımlamış ve Türklerle ilgili bu algı da Avrupa’da kalıcı izler bırakmıştır. Gladstone’un etkisiyle Türkler, Balkanlarda katliama uğradıklarında ve Anadolu’ya göç etmek zorunda kaldıklarında Avrupa halkları herhangi bir tepki göstermemiştir.⁵¹⁰

Marx ve Engels de ilk dönemlerdeki yazılarında Osmanlı topraklarını Avrupa, Asya ve Afrika olarak üç bölümde incelemiştir. Asya bölümünde yaşayan halkı her türlü gelişmenin önünde engel olan fanatik Müslümanlar olarak tanımlamıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde İngiltere ve Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğunu ele geçirme planları ortaya çıkınca İngiltere emperyalizmini eleştiren yazılar yazmaya başlamış ve bu yazıları imzasız olarak İngiltere’deki gazetelerde yayınlamayı başarmıştır. Marx, bu yazılarında kendi deyimiyle “gaddar ve iki yüzlü Hıristiyan sahtekarlara” karşı “şerefli ve ahlaklı” tutumu dolayısıyla “Müslüman Türk köylüsünü” övmüştür.⁵¹¹

4.4.2. Ülkelerin Markalaşması ve Türkiye Markası

Ülke imajı kavramı, ülkelerin uluslararası arenada nasıl bir izlenim ve algı oluşturmak istedikleri ve bunu ne derece başarabildiklerini ortaya koyan bir kavramdır. Ülke imajı, bir ülkenin diğer ülkeler tarafından algılanma biçimi, küresel algılanması, itibarı, duyulan saygı, küresel faaliyetlerde alabildiği destek ve başka ülkelerde duyulan sempatinin genel bir anlatımıdır. Ülke imajının ülkenin ekonomik, askeri, sosyal güçler kadar önemli olduğu değerlendirilmektedir. İmajı güçlü ülkeler diğer ülkelere göre ekonomik anlamda da daha büyük kazançlar elde edebilmektedir. Tarihi ve kültürel mirası ile her ülkenin uluslararası bir imajı vardır. Ülke imajı zaman içerisinde değişebilmektedir. Ülkenin imajının değişmesiyle birlikte başka ülkelerin

⁵¹⁰ Yerdelen, ss.55-56.

⁵¹¹ Yerdelen, s.56.

ve bu ülkelerdeki insanların ülke ile ilgili tutum ve davranışlarında da değişiklik olabilmektedir. Bu nedenle de ülke imajının hangi faktörlerden etkilendiğinin üzerinde durulması gerekir.⁵¹²

Ülkelerin imajları ve markalaşmaları ile ilgili ilk çalışmalar turizm, tarım gibi alanlarda başlamıştır. Daha sonra ihracatın artırılması ile ilgili yapılan çalışmalar da buna eklenmiştir. Ülkelerin imajları ve markalaşmalarıyla ilgili dağınık ve birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmalar Simon Anholt⁵¹³ tarafından sistemli bir duruma getirilmiştir.⁵¹⁴ Anholt markalaşmasını bir yumuşak güç uygulaması olarak değerlendirmiştir. Buna göre markalaşma diplomasi faaliyetlerinin de önemli bir aracıdır. Anholt, ulus marka imajlarının belirlenmesi için “*Ulus Marka Endeksi*” (Nation Brand Index) kullanmıştır.⁵¹⁵

Simon Anholt bir ülkenin marka değerinin artmasının yalnızca turizm gibi tek sektör açısından değerinin artması ve bunun sonucunda popülerleşmesi değil birçok faktöre bağlı olduğunu savunmuştur. Öne sürdüğü “*altıgen model*”e göre bir ülkenin marka değerinin artması turizm, ihracat markaları, yatırım ve göç, ülkenin insan sermayesi, kültürel miras ve iç ve dış politika gibi faktörlere bağlıdır. Bu faktörlere ek olarak dışarıdan çalışmak amaçlı göç alabilme yeteneği, yabancı sermayeyi ülkeye çekebilme yeteneği, ihracat edilen malların küresel anlamda talep görmesinin sağlanabilmesi, uluslararası ittifaklarda önemli etkinliklerinin olması ve hava yolu trafiğini artırabilme de önemlidir.⁵¹⁶

Ülke imajının geliştirilebilmesi için kitle iletişim araçlarının kullanımı da önemlidir. Bir ülkedeki siyasi liderlerin başka bir ülkeye olan tavır ve davranışları da o ülkede yaşayanların algıları için önemlidir. Ülkelerin imajında ülke liderlerinin, iktidar partisinin özelliklerinin ve uyguladıkları dış politikanın büyük önemi vardır. Buna örnek olarak Bush döneminde ABD’nin dış politikası nedeniyle imajının olumsuz yönde değişmesi gösterilebilmektedir. Türkiye karşıtı söylemleriyle bilinen Sarkozy döneminde Türk kamuoyunda Fransa’nın imajı olumsuz etkilenmiştir. Bir

⁵¹² Hüsamettin İnanç, İbrahim Yacan, “Ülkelerin Markalaşma Süreci ve Marka Kavramı”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, 2018, (ss.317-331), s.323.

⁵¹³ Simon Anholt, <https://uk.linkedin.com/in/simonanholt>, 26.02.2023.

⁵¹⁴ İnanç ve Yacan, s.324.

⁵¹⁵ Onur Balçınar, “Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Markalama ve Türkiye Ulus Markalarının Değerlendirilmesi”, **Academic Review of Humanities and Social Sciences**, Cilt 2, Sayı 2, 2019, s.68.

⁵¹⁶ İnanç ve Yacan, s.324.

ülkenin imajının başka bir ülkenin liderleri tarafından da belirlendiği durumlar da vardır. Bir ülke kendi imajını belirleyemiyorsa bu imaj daha güçlü durumdaki bir ülkenin yöneticileri tarafından belirlenebilmektedir ki bu bir ülke için istenen bir durum değildir. Ülke imajını etkileyen bazı faktörler de ekonomiktir. Kişi başına düşen milli gelir, dış ticaret istatistikleri ekonomik faktörlere örnek gösterilebilir. Ancak yalnızca ekonomik veriler ülkelerin imajlarını belirlemede yeterli değildir. Siyasi veya askeri olarak iyi veya kötü ilişkileri olduğu ülkeler, gelenekleri, yemek kültürü, müzik kültürü, giyim tarzı vs. gibi konular da bir ülkenin imajında belirleyicidir. Gelişmekte olan ülkeler küresel olarak gelişmiş ülkelere göre daha az varlık gösterebilmektedirler. Savaş bölgesinde olan ve bu nedenle de uluslararası yatırımcılar tarafından riskli görülen ülkeler aynı zamanda turizm açısından da güvenli bulunmayıp çeşitli riskler taşımaktadırlar. Dolayısıyla geliştirmekte olan ülkeler imajlarında olumlu yönde bir gelişme sağlamak istediklerinde büyük çaba sarf etmek zorunda kalmaktadırlar. Gelişmiş ülkeler, küresel pazarda kendilerine rakip olabilecek geliştirmekte olan ülkelerle ilgili olarak olumsuz imaj da yayabilmektedirler. Dolayısıyla geliştirmekte olan ülkelerin ilk önce kendileriyle ilgili olumsuz imajlarla mücadele etmeleri gerektiği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.⁵¹⁷

Türkiye Ulusal Marka Endeksi dünya sırlamasında ilk 100 ülke arasında 2022 yılında 33. sıradadır.⁵¹⁸ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından İstanbul'da düzenlenen "Türkiye Ulus Markalama Forumu'nda yaptığı konuşmada Bloom Consulting CEO'su Jose Filipe Torres, 2022 verilerine göre Türkiye'nin ulus markalamada 5 üzerinden 3,2 oranında olumlu bir algıya sahip olduğunu açıklamıştır.⁵¹⁹

TESEV'in çeşitli zamanlarda yaptığı anketlerde Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki çekiciliğinin hayli yüksek olduğu ve bölgede yapıcı bir rol oynadığı algısının olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye bölgedeki birçok ihtilafta arabuluculuk yapmıştır. Türkiye'nin bölgedeki bu rolü bölge ülkeleri kadar uluslararası aktörler tarafından da kabul edilmiştir. Bu ihtilaflardan bazıları, İsrail ve Suriye, Hamas ve

⁵¹⁷ İnanç ve Yacan, ss.324-325.

⁵¹⁸ Brand Finance, Nation Brands 2022 Report, s.16

⁵¹⁹ Anadolu Ajansı, **Uzmanlara göre Türkiye ulus markalamada 5 üzerinden 3,2 oranında olumlu algıya sahip**, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/uzmanlara-gore-turkiye-ulus-markalamada-5-uzerinden-3-2-oraninda-olumlu-algiya-sahip/2765480>, 22.4.2023.

Fetih, Irak ve Lübnan'daki birçok hizipler arasındaki arabuluculuk girişimleridir. TESEV'in raporlarına göre Arap Dünyasının büyük bir çoğunluğu Türkiye'nin İsrail-Filistin anlaşmazlığında arabuluculuk rolü üstlenmesi gerektiğini düşünmektedir.⁵²⁰

AKP döneminde uygulanmaya başlanan Türk Dış Politikasına olan kamuoyu desteği bölgesel politikalar için hem fırsatlar hem de sınırlamalar getirmektedir. Bu dönemde yapılan kamuoyu yoklamaları kamuoyunda Türkiye'nin dış politikadaki duruşu konusunda kendine güveninin giderek arttığı saptaması yapılmıştır. Bu dönemde Türkiye'de kamuoyu, komşularını da tehdit olarak algılamamaya başlamıştır. Türkiye'nin varoluş mücadelesi bakımından Türk siyasal seçkinlerinin komşuları bir tehdit olarak algılamama olgusu AKP iktidarından hemen öncesi kurulan hükümetler döneminde başlamış bir olgudur. Ayrıca AKP döneminde başlayan bir başka olgu da Türk kamuoyunun Batı ülkelerinin politikalarına ve kurumlarına şüphe ve mesafe ile yaklaşmalarıdır. Türkiye'de AB üyelik süreci ile ilgili olarak AB ülkelerinin samimiyeti giderek daha fazla sorgulanmaktadır. ABD'nin bölgemizdeki politikalarını ulusal güvenliğimize bir tehdit olarak görülmeye devam edilmektedir. Ülke savunması için NATO'nun gerekliliği bile sorgulanmaya başlanmıştır. Kamuoyu araştırmalarına göre bu algı yalnızca AKP tabanını oluşturan vatandaşlarca değil siyasal yelpazenin her kesiminden birçok vatandaş tarafından paylaşılmaktadır.⁵²¹

Kamuoyu araştırmaları AKP'nin yeni dış politikasının geniş halk desteğine de sahip olduğu göstermektedir. Üstelik bu destek yalnızca AKP tabanından değil siyasi yelpazenin her kesiminden gelmektedir. AKP liderleri de uygulanan politikaların vatandaşlar tarafından da desteklendiği açıklamalarında bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'nin İsrail'in Filistin politikalarına yaptığı sert eleştiriler, İsrail'le planlanan ortak tatbikatların iptal edilmesi gibi olaylarda Erdoğan ve tarafından kamuoyunun desteği olduğu dile getirilmiş ve bu politikaların meşruiyeti güçlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak bazı Batılı gözlemciler AKP siyasal seçkinlerinin dini muhafazakarlık ve milliyetçiliği güçlendirdiklerini savunmuşlardır ve bu politikaların Türkiye'yi Batıdan uzaklaştırdığını da iddia etmektedirler. Hükümetlerin dış politika değişimlerine kamuoyu desteğinin olması önemlidir ve onlara güç vermektedir. Ancak bazı durumlarda hükümetler kamuoyu desteği aramayabilmektedirler. 2003-2004

⁵²⁰ Altunışık ve Martin, ss.582-583.

⁵²¹ Kardaş, s.125.

yıllarında Kıbrıs sorununa yaklaşımda ya da Ermenistan'la ilişkilerin iyileştirilmesi çabaları bunun örnekleridir. Bu örneklerde AKP hükümeti zaman zaman kamuoyu desteği olmadan da bazı girişimlerde bulunabilecek güçte olduğunu göstermektedir. Ancak AKP hükümeti birçok durumda kamuoyunun taleplerini dış politika konusunda dışarıdan gelebilecek eleştirilere karşı meşruluğunu güçlendirme aracı olarak kullanıp eleştirilere cevap verebilmektedir.⁵²²

4.4.3. Türkiye'nin İmajı ve Türk Dizileri

Günümüzde Türkiye yapımı TV dizileri 140'tan fazla ülkede izlenmektedir. En çok izlenen bölgeler, Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Latin Amerika ülkeleridir. Türk dizileri 2007-2008 yılları gibi yakın bir zamanda bugünkü popülerliğine kavuşmuş ve ABD'den sonra dünyaya dizi ihraç eden ikinci ülke konumuna gelinmiştir. İstanbul Ticaret Odası'nın yayınladığı bir rapora göre Türk dizileri günümüzde 150'den fazla ülkede 700 milyon seyirciye ulaşmaktadır.⁵²³

Türk dizilerinin oyuncularını büyük bir hayran kitlesi elde etmişlerdir. Farklı ülkelerde çocuklara Türk isimleri verilmeye başlanmıştır. Türk dizilerinden 2012 yılında 120 milyon dolar, 2013'te 170 milyon dolar, 2014'te 250 milyon dolar, 2015'te 400 milyon dolar, 2016 yılında 500 milyon dolar gelir elde edildiği hesaplanmıştır. 2016 yılından sonra siyasi gerginlikler ve Ortadoğu'da Türk dizilerine getirilen yasak kararları nedeniyle ihracat geliri 2017 yılında 450 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracat rakamları 2018'de 400 milyon dolar, 2019'da 300 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında Latin Amerika pazarındaki artış nedeniyle yeniden bir artış başlamıştır. Günümüzde sektörün ihracat rakamlarının yıllık 800-900 milyon dolar civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁵²⁴

Türk dizilerinin ihracatında dış politikada yaşanan gelişmelerin etkili olduğu değerlendirilmeleri yapılmaktadır. Türk dizilerinin en önemli ihraç pazarlarından olan Ortadoğu ile yaşanan siyasi gerginlikler, pazarı önemli ölçüde etkilemiştir. Arap

⁵²² Kardaş, ss.125-126.

⁵²³ Esra Güngör Kılıç, "Kültürel Değişim ve Endüstrileşme Sürecinde Türk Dizileri 2010-2020", Ed. İbrahim Sarıtaş, Aydan Özsoy, **İstanbul Ticaret Odası Sektörel Araştırmalar, Yayın No: 2022-16**, İstanbul, 2022, s.135.

⁵²⁴ Kılıç, ss.141-142.

dünyasının önemli yayıncı kuruluşlarından MBC Group'un⁵²⁵ başı çektiği bir grup yayıncı kuruluş 2 Mart 2018'te tüm Türk dizilerinin gösterimine son vermiştir. Gerekçe olarak kaliteli Arap yapımlarının önünü açmak gösterilse de asıl nedenin Türkiye ile yaşanan gerginlikler olduğu değerlendirilmeleri yapılmıştır. Türkiye'nin Arap dünyasında "yumuşak güç" olarak artan etkisinin neden olduğu tedirginlik de bu yasak kararında etkili olmuştur. Türk dizilerinin gösterimi Suudi Arabistan sermayeli kanallarda durmuş olsa da Katar sermayeli Bein platformlarında gösterimler devam etmiştir. 2020 yılı itibariyle MENA bölgesinde satışlar devam etmektedir.⁵²⁶ Ayrıca İngiltere merkezli Arapça yayın platformu "Noor Play"⁵²⁷ ve yine İngiltere merkezli MBC Arapça yayın kuruluşunda daha önce yayını durdurulan⁵²⁸ Türk dizilerinin gösterimi yeniden başlamıştır. Politik ilişkilerdeki gelişmeler dizi ihracatına doğrudan yansımaktadır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Abu Dabi Veliaht Prensi Şeyh Muhammed bin Zayid al Nahyan'la yaptığı görüşmeden sonra 28 Kasım 2021'de Birleşik Arap Emirlikleri'nde Türk dizilerine uygulanan ambargonun kalktığı ilan edilmiştir. Türk dizilerinin ihracat hedefi 2023 yılı için 1 milyar dolar olsa da sektör açısından 500-750 milyon dolar arasındaki bir hedefin daha gerçekçi olduğu değerlendirilmeleri yapılmıştır.⁵²⁹

Türk yapımı TV yapımları tarihte ilk defa küresel olarak bu kadar popüler olmuştur. Bu diziler adeta Türkiye'nin bir vitrini gibi görev yapmaktadır. Türkiye'nin yurt dışındaki imajındaki gerçeği yansıtmayan olumsuzluklar ya da fazla tanınmaması göz önünde bulundurulursa dizilerin önemi daha da iyi anlaşılabilir.⁵³⁰

⁵²⁵ MBC Group, <https://www.linkedin.com/company/mbcgroup>, 18. 3.2023.

⁵²⁶ Kılıç, ss.144-145.

⁵²⁷ LinkedIn, https://tr.linkedin.com/company/noorplay?trk=public_profile_experience-item_profile-section-card_image-click, 26.02.2023.

⁵²⁸ BBC, **Dubai merkezli medya grubu MBC, Türk dizilerini yayından kaldırıyor**, 05.Mart 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43282422>, 26.02.2023.

⁵²⁹ Kılıç, ss.145-152.

⁵³⁰ Kübra Özarslan, "Ülke Markalaşması Bağlamında Uluslararası Basında Türk Dizileri ve Türkiye İmajı", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:22, Sayı:1, 2020, s.216.

SONUÇ

Uluslararası İlişkiler disiplinde Türkiye'nin orta büyüklükte bir devlet olduğu genel kabul görmektedir. Uluslararası yapıda bireyler, devlet-dışı aktörler ve devletler karşılıklı etkileşim halindedir. Bu karşılıklı etkileşimlerle devletlerin kimlikleri belirlenmektedir. Uluslararası sistemin yapısı devletleri bencil dış politika davranışlarına zorlamaktadır. Uluslararası sistemde devletler rekabet ve güvenlik endişeleriyle hareket etmektedirler. Ancak devletlerin dış politika davranışlarında kimlik ve ideolojileri de önemlidir. Devletler dış politikadan herhangi bir sorunla karşılaştıklarında kimliklerine ve rollerine uygun davranış biçimini belirleyip buna uygun davrandıkları gözlemlenmektedir.⁵³¹

Devletlerin kimlikleri tarihsel süreç içerisinde karşılıklı etkileşimlerle belirlenmektedir. Dolayısıyla devletlerin birbirlerini algılamaları uzun ömürlü olmaktadır. Ancak uluslararası sistemde nadir de olsa zaman zaman devletlerin kimliklerini değiştirdikleri de gözlemlenebilmektedir.

Devletlerin geçmişte yaşadıkları günümüzdeki karar alma süreçlerini etkilemektedir. Örneğin imparatorluk geçmişi olan ülkeler günümüzde imparatorluk olmasalar da dış olaylara, aktörlere bakışlarında imparatorluk geçmişinden izler görülebilmektedir.⁵³²

AKP döneminde de parti seçkinlerinin Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasçısı olmasına sık sık göndermeler yaptıkları gözlemlenmiştir. Türkiye, Rusya, Çin, İran gibi ülkeler dış politikalarını belirlerken zaman zaman ülke sınırlarının daha uzaklarında meydana gelen olayları da göz önünde bulundurabilmektedirler. Ulusal güvenliklerini sağlamada bölgelerindeki ya da bölgelerinden uzakta meydana gelen gelişmelere etkileme çabasında olabilmektedirler. İmparatorluk geçmişi olan ülkelerin siyasetçilerinin bir bölümü ülkelerini bölgelerinde bir merkez ülke olarak da tasavvur edebilmektedirler. Kendi bölgelerindeki diğer aktörlerin etkinliklerine ise şüpheyile yaklaşabilmektedirler. Komşu ülkeleri tehdit unsuru ya da nüfuz alanlarının uzantıları olarak görebilmektedirler.⁵³³

⁵³¹ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, s.34.

⁵³² Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.31-33.

⁵³³ Oğuzlu, Türk Dış Politikasının Analizi, ss.32-33.

Charles Herman'ın bir ülkenin dış politikasında meydana gelebilecek değişimleri dört farklı biçimde olabileceğini savunduğunu belirtmiştik. AKP döneminde Ortadoğu'ya yönelik Türk Dış Politikası incelendiğinde iktidara geldiği ilk dönemlerde Türk Dış Politikası açısından ayar değişikliği olduğu değerlendirmeleri yapılmıştır. Türkiye 1990'larda da Ortadoğu bölgesinde çeşitli etkinliklerde bulunsa da bu etkinliklerin genel olarak Kuzey Irak, Suriye ve İran gibi yakın komşularıyla sınırlı kaldığı söylenebilir. Yakın komşularıyla ilgili olan bu politikalar daha çok güvenlik kaygılarıyla sınırlıdır ve İsrail'in politikalarıyla ilgili olarak da bir karşıtlık yoktur. AKP hükümetinin ilk yıllarında ise Ortadoğu bölgesiyle ilişkilerin yoğunlaşmasının bölge geneline yayılmış durumda olduğu, güvenlik kaygılarının ötesine geçtiği ve bir çeşitliliğin olduğu gözlemlenebilmektedir. Ancak bu dönemde de söz konusu "*ayar değişikliği*"nin çok sınırlı bir değişikliği temsil ettiği gözlemlenmiştir. Buna benzer değişiklikler AKP iktidara gelmeden önce de zaman zaman olmuştur ve Türkiye, Ortadoğu'da çeşitli konularla ilgili çabalarını artırmıştır. Ancak AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politika değişikliği bunlardan daha kapsamlı ve derin olmuştur.⁵³⁴

Türk Dış Politikası, Cumhuriyet döneminden başlayarak incelendiğinde AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte önemli bir değişim yaşandığı görülmektedir. Bu değişim sonucunda Ortadoğu ile ilişkilerin geçmiş dönemlere göre daha yoğunlaştığı görülebilmektedir. AKP seçkinleri Türkiye'yi bölgede bir merkez ülke olarak algılamaktadırlar ve bölgedeki gelişmelerde aktif rol alabilme çabası içerisindeyler. Bu yeni dış politika başlangıçta Batılı ülkelerin desteğini de almıştır ve Türkiye'nin bölgede demokrasi ve İslam'ın bir arada yaşayabileceği bir model olabileceği öngörülmüştür.⁵³⁵

AKP iktidarında son yıllarda Herman'ın dış politikadaki değişikliğin son aşaması olan 4. Maddesinde öne sürdüğü uluslararası yönelimde değişikliğin gerçekleşerek dış politika yöneliminin bütünüyle yeniden belirlenmesi, temel rollerin ve aktivitelerin değişiminin gerçekleşip gerçekleşmediği konusu yoğun olarak tartışılmaya başlanmıştır. Ancak kullandığımız saha araştırmaları verilerine göre AKP döneminde uygulanan dış politika sonucunda yurtdışında Türkiye'nin bir eksen

⁵³⁴ Altunışık ve Martin, ss.570-571.

⁵³⁵ Efegil, s. 46.

kaymasına uğradığı algısının olduğu ile ilgili herhangi bir bulgu bulunmamaktadır.

AKP döneminde izlenmeye başlanan bu yeni dış politikanın Türkiye'nin dışarıdan algılanmasında bir değişme neden olup olmadığı olduysa nasıl bir değişime neden olduğu çalışmamızda cevap aradığımız sorulardan birisidir.

Çalışmamızda AKP iktidarında Türkiye'nin dışarıda algılanmasıyla ilgili sorularımıza cevap ararken çeşitli saha araştırmalarının verilerini kullandık. Bunlardan birisi Almanya'da yapılan ve çeşitli siyasetçi, yazar, akademisyen ve sivil toplum temsilcileriyle görüşmelere dayanan bir saha çalışmasıdır. Bu saha araştırmasının sonuçlarına göre Avrupa'nın Türkiye ile ilgili algılarında AKP hükümeti döneminde olumlu yönde bir değişim olduğu saptanmıştır. Saha araştırmasının sonuçlarına göre Türkiye'nin son yıllarda bağımsız bir dış politika izlediği algısı katılımcılarda tespit edilmiştir. Katılımcılarda saptanan bir başka algı da iktidarda İslami eğilimleri olan bir parti olmasına rağmen Türkiye'nin Batıcı politikalardan da kopmadığıdır. Almanya'da yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre de Türkiye'nin bölgesel bir güç haline geldiği algısının da Alman katılımcılarda var olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Türkiye'nin artık AB'ye üye olmak için yalvaran bir ülke konumunda olmadığı ve bölgesel bir güç olma yolunda ilerlediği algısının da var olduğu saptanmıştır.⁵³⁶

Bu dönemde Türkiye'nin dışarıda nasıl algılandığı sorularına cevap ararken yararlandığımız çeşitli saha çalışmalarından bir başkası da TESEV'in Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki algılanmasıyla ilgili çeşitli zamanlarda yaptığı saha araştırmalarından elde edilen verilerdir.

TESEV'in çeşitli zamanlarda yaptığı anketlerde Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki çekiciliğinin hayli yüksek olduğu ve bölgede yapıcı bir rol oynadığı algısının olduğu ortaya çıkmıştır.⁵³⁷

TESEV'in Ortadoğu bölgesinde belirli aralıklarla yaptığı saha araştırmalarından elde edilen verilere göre Türkiye son dönemlerde Suriye ve Mısır gibi bazı ülkelerle yaşanan bazı olumsuzluklara rağmen Ortadoğu Bölgesi genelinde olumlu bir şekilde algılanmaktadır. Türkiye kendi iç sorunlarında rağmen anket katılımcılarının önemli bir bölümü tarafından bir model ülke olarak algılanmakta ve

⁵³⁶ Dalar, Ayhan ve Ataman, s.45.

⁵³⁷ Altunışık ve Martin, ss.582.

bölgedeki önemli aktörlerden birisi olarak görülmektedir.⁵³⁸ Ancak bütün olumlu algılara rağmen Türkiye'nin bölgede Mısır ve İran'ın yerini alamadığı da gözlemlenmektedir.

Türkiye'nin uluslararası alanda giderek popülerleşmesi Türk yapımı TV dizilerine de yansımış ve son yıllarda Türk yapımı TV dizileri dünya çapında popülarite kazanarak birçok ülkede izlenir hale gelmiştir. Türkiye TV dizilerinin popülaritesi bakımından dünya genelinde ön sıralarda gelmektedir.

Türkiye'nin dış politikasındaki son yıllarda değişimi ve etkinliklerinin etkisiyle Türk yapımı diziler uluslararası pazarda popülerleşmiştir. Başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere Latin Amerika, Balkanlar ve dünyanın birçok yerinde popülerleşmiştir. Bu da Türkiye'nin son yıllarda imajındaki gelişmeyle ilişkilidir.

Türk dizileri genel olarak teknik, oyunculuk, senaryo vs. gibi kriterler açısından kaliteli yapımlar olarak değerlendirilmektedir. Türk dizileri Türkiye'nin imajını olumlu yönde etkilemekte ve izleyicilerde Türkiye'ye seyahat etme isteği uyandırmaktadır.⁵³⁹

Türk dizileri ile ilgili yapılan saha araştırmasının sonuçlarına göre Türkiye'ye olumlu duyguları olanların oranı % 56'dır. Araştırmadan elde edilen verilere göre Türk halkı katılımcıların % 50,8'si tarafından Ortadoğu kültürüne yakın olarak algılanmaktadır. Katılımcıların % 62,3'ü Türkiye'yi bölgesel bir güç olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Türkiye'nin yüksek sosyal refahı olduğunu belirtenlerin oranı % 54,1'dir. Ortadoğu'da etkili bir rolü olduğunu belirtenlerin oranı % 54,1 daha aktif rol almalı diyenlerin oranı ise % 47,6'dır. Katılımcıların % 38,3'ü Türkiye'nin Müslüman ülkeler için bir rol model olduğunu belirtmişlerdir.⁵⁴⁰

Türkiye'nin dışarıdan nasıl algılandığının saptanması amacıyla kullandığımız bir başka yöntem ise yabancı medyada Türkiye ve Türk Dış Politikası ile ilgili çıkan haber ve köşe yazılarının eleştirel söylem çözümlemesi ile analiz edilmesidir. Türkiye ilgili haber ve köşe yazılarına baktığımızda Türkiye'nin Batı ülkeleri açısından hala bir "öteki" olarak algılandığı ve dolayısıyla da Türkiye'nin askeri gücünün ve teknolojisindeki gelişmelerin bir tehdit olarak algılandığı ortaya çıkmıştır. Ancak bu köşe yazılarından ortaya çıkan bir başka sonuç da Türkiye'nin başta ABD olmak üzere

⁵³⁸ Akgün ve Gündoğar, ss.12-21.

⁵³⁹ Özarslan, s.234.

⁵⁴⁰ Zafer, Göksu ve Yavaşgel, ss.49-50.

Batılı büyük güçlerle kendi çıkarlarını savunma adına geçmiş dönemlere göre pazarlık gücünün arttığı algısının giderek yerleştiği gözlemlenmektedir.

Dördüncü Bölümde bir ülkenin imaj oluşumundaki en önemli faktörün o ülkenin mevcut koşullarının olduğunu belirtmiştik. Çünkü geçmişte yaşananlarla ilgili anlatılanlarda kurgu olma olasılığı yüksektir. Gelecekle ilgili öngörüler de birer tahmindir. Dolayısıyla mevcut koşullar bir ülkenin imajını oluşturan en önemli faktördür. Türkiye'nin de yurtdışındaki imajını belirleyen en önemli faktörlerden birisi mevcut koşulları olduğu saptamasını yapmıştık. Bu nedenle Türkiye'nin yurt dışındaki algısının olumlu yönde değişmesi ekonomik kalkınmışlığı, kadın haklarına verilen önem, insan haklarına gösterilen duyarlılık, demokratikleşmesi, dünya barışına yaptığı katkı, haber alma ve düşünce özgürlüğüne karşı duyarlılığı, çevreye karşı duyarlılığı, bilim ve sanat etkinlikleri, yoksulluğun azaltılması, planlı şehirleşme, halkın siyasi karar alma süreçlerine katılımı vs. gibi faktörlerde önceki dönemlere göre daha gelişmiş bir düzeye çıkmasına bağlıdır. Türkiye'nin imajına olumlu katkı yapacak diğer faktörlerden bazıları gelecekte düzenlenecek büyük uluslararası spor organizasyonları, kültür ve sanat etkinlikleri ve bu etkinliklerde Türkiye'nin göstereceği başarılarıdır. Bir ulusun kendiyile ilgili algısının kendilerinin sahip olduklarına inandıkları imgelem ve değerlerden oluştuğunu belirtmiştik. Türk ulusunun da kendisiyle ilgili olarak oluşturduğu imgelem ve değerler başka uluslarla paylaşıldığında gerçeğe ne kadar yakınsa o ölçüde etkili ve uzun ömürlü olacaktır. Bu gelişmelerle birlikte tanıtım etkinliklerinde gösterilecek çabalarla ve yeterli kaynağın ayrılmasıyla Türkiye ile ilgili konuların medyaya yansıtılış biçimi Türkiye ile ilgili olarak geçmişe yönelik önyargıların etkisin giderek yok olabileceği değerlendirilmektedir.⁵⁴¹

Türkiye'nin imajı büyük ölçüde mevcut koşullara bağlı olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla Türkiye'ye geçmişten olumlu bir miras da kalsa, olumlu bir gelecek de vaat etse de uluslararası saygınlığı büyük ölçüde günümüzde her alanda evrensel normların altında kalmamasına bağlıdır.⁵⁴²

Türkiye İnsanı Gelişmişlik Sıralamasında 191 ülke içerisinde 48. sıradadır.⁵⁴³

⁵⁴¹ Yerdelen, ss.47-48.

⁵⁴² Yerdelen, s.49.

⁵⁴³ UNDP, **Human Development Insights**, <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>, 9.3.2023.

2022 yılı kişi başına düşen gelir ise 10616 \$ düzeyindedir.⁵⁴⁴ Türkiye kişi başına düşen geliriyle dünya ülkeleri arasında 2022 yılı verilerine göre 79. sıradadır.⁵⁴⁵ Askeri Gücü bakımından 2023 yılı beklentisi, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Birleşik Krallık, Güney Kore, Pakistan, Japonya, Fransa, İtalya gibi ülkelerden sonra 11. sırada olacağıdır.⁵⁴⁶ Türkiye eğitim kalitesi bakımından da dünyada 31. sıradadır.⁵⁴⁷

Dördüncü Bölümde Türkiye'nin Ulusal Marka Endeksi bakımından da dünyada 33. sırada olduğunu belirtmiştik. 2022 yılı verilerine göre Türkiye ulus markalamada 5 üzerinden 3,2 oranında olumlu algılanmaktadır.⁵⁴⁸

Bütün bu değerlendirmelerden çıkarılabilecek sonuç Türkiye'nin son yıllarda çeşitli alanlarda yaşanan büyük gelişmeler ve yaptığı önemli teknolojik hamlelere rağmen henüz Orta Büyüklükteki Devlet sınırları içerisinde kalmaya devam ettiği ve son yıllarda artan popülaritesine rağmen dışarıda da algılanmasının da bununla uyumlu olduğu yönündedir. Önümüzdeki Geçmişten farklı olarak bazı Batılılarda Türkiye'nin eksen değiştirdiği ve Batı için bir tehdit oluşturabileceği düşünceleriyle uygulanmaya çalışılan bazı yaptırımlara rağmen Türkiye ekonomik ve sosyal gelişmesini Batılı ülkelere yaklaştırebildiği taktirde bu algı da değişebilecektir. Askeri teknolojide kendi üretimi olan motor vs. gibi parçalarla milli uçak, tank gibi ileri düzeyde askeri araçların üretimi bu algıya önemli bir katkı sağlayacaktır.

Türkiye orta büyüklükteki devlet olma sınırlarını zorlayıp bir merkez ülke gibi davranmaya başladığı durumlarda ise Batılı ülkelere şiddetli bir karşı koymayla karşılaşmakta ve Batılı ülkeler Türkiye'nin politikalarını çeşitli askeri, ekonomik ambargolar dahil birtakım önlemlerle engel olmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca Batılı ülkelerde Türkiye ile ilgili çeşitli medya organlarında yayınlanan haberlerde olumsuz

⁵⁴⁴ World Bank, **GDP per capita (current US\$) – Türkiye** https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=TR&name_desc=false, 7.3.2023.

⁵⁴⁵ Dünya Gazetesi, **IMF 2022'nin karnesini Çıkardı, 13 Nisan 2023 Tarihli Dünya Gazetesi**, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/imf-2022nin-karnesini-cikardi/691269#:~:text=T%C3%BCm%20k%C3%BCresel%20ekonomide%20kan%20kayb%C4%B1,kayarak%2079'uncu%20s%C4%B1raya%20indi.,14.4.2023>.

⁵⁴⁶ Global **Firepower**, 2023 Military Strength Ranking, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>, 7.3.2023.

⁵⁴⁷ News US, **Best Countries for Education**, <https://www.usnews.com/news/best-countries/best-countries-for-education>, 7.3.2023.

⁵⁴⁸ Anadolu Ajansı, **Uzmanlara göre Türkiye ulus markalamada 5 üzerinden 3,2 oranında olumlu algıya sahip**, <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/uzmanlara-gore-turkiye-ulus-markalamada-5-uzerinden-3-2-oraninda-olumlu-algiya-sahip/2765480>, 22.4.2023.

söylemler önemli derecede artmaktadır. Bu olumsuz söylemler Türkiye ile ilgili algıların olumlu yönde değişmesini de yavaşlatmaktadır. Ancak Türkiye ileriki dönemde yerli uçak ve tanklarını bunların motorları da dahil olmak üzere büyük ölçüde yerli kaynaklara dayanarak üretebildiğinde, insani gelişmişlik endeksi ve toplumsal refah çağdaş bir ülkenin gerektirdiği düzeylere çıktığında bu algılarda olumlu yöndeki değişim kaçınılmaz olacaktır.

Planlı şehirler, haber alma ve düşünce özgürlüğü, çevreye karşı duyarlılık, bilim ve sanat etkinlikleri yoksulluğun azaltılması, planlı şehirler, halkın siyasi karar alma süreçlerine katılımı, teknoloji ekonomik kalkınmışlık düzeyleri, kadın haklarına verilen önem, adalet sistemi, insan haklarına karşı gösterilen duyarlılık, demokratikleşme düzeyleri gibi konulardaki gelişmeler Türkiye'nin algılanmasını önemli ölçüde değiştirebilecektir.

Türkiye'nin Ortadoğu Politikası açıklanırken Türkiye'nin bölgedeki etkinliklerinin maddi çıkarlar, bölgesel istikrar, güvenlik, kimlik gibi bazı unsurlarla ilgili düşüncelerin bileşimiyle yönlendirildiği görülebilmektedir. Örnek olarak Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası ile bölgesel istikrar ve güvenliği teşvik edilirken bölgede Türkiye'nin kimliği ve lider ülke konumuyla birlikte etkinlikleri gündeme gelmektedir. Bu politikalarla, bölgesel istikrar ve güvenliğin ancak devletler arasındaki işbirliği ve diyalog yoluyla sağlanabileceği ve Türkiye'nin bu hedefleri teşvik etmede liderlik rolü oynaması gerektiği düşünceleri birlikte rol oynamaktadır.

Ayrıca Türk Dış Politika seçkinleri politikaları ve eylemleriyle bölgesel normları ve kimlikleri şekillendirmeye çalışmışlardır. Örneğin, demokratik yönetimin ve insan haklarının önemini vurgulamışlar ve bu değerleri Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkileri aracılığıyla teşvik etmeye çalışmışlardır. Ayrıca, Türk ve Ortadoğulu aktörler arasında ortak kimlik ve paylaşılan çıkarlar duygusu oluşturmayı ve ekonomik, siyasi ve kültürel bağlar aracılığıyla bölgesel aktörlerle güçlü ilişkiler kurmayı amaçlamışlardır.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası, maddi çıkarlar ve düşünsel faktörlerin bir bileşimi tarafından şekillendirildiği gözlemlenebilmektedir. Bu faktörler arasında, bölgesel istikrar, güvenlik ve kimlik konularıyla ilgili düşünceler, Türk ve Ortadoğulu aktörler arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri şekillendiren normlar ve uygulamalar yer almaktadır.

AKP'nin dış politikada uygulamaya başladığı aktif dış politikanın en önemli nedenlerinden birisi AKP'li siyasetçilerin Türkiye'yi bölgede bir merkez ülke olarak algılamaları ve aktif bir rol arayışlarıdır. Türkiye'nin uyguladığı politikalar başlangıçta bölgede demokratik bir İslam ülkesi modeli olabileceği öngörüsüyle Batılı ülkelerden de destek alsa da özellikle 2010 yılı sonlarında bölgede “*Arap Baharı*” adı verilen toplumsal olayların başlamasıyla birlikte Türkiye'nin bölgede varlığını artırmak konusundaki çabasıyla birlikte Batının desteği azalmaya başlamıştır.⁵⁴⁹ Türkiye'nin Ortadoğu'daki gelişmelere Batılıların öngördüğünden daha fazla müdahil olması Batılı ülkelerle ilişkilerin bozulmaya başlamasına neden olmuştur.⁵⁵⁰

Bu çalışmamızla AKP hükümeti döneminde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasındaki değişimin, Türkiye'deki siyasi seçkinlerin bölgedeki hedefler, çıkarlar, tehditler vs. algılamalarında önceki dönemlerdeki siyasi seçkinlere göre farklılık arz etmesinden ve bu nedenle Türkiye'yi önceki dönemlerdeki siyasi seçkinlere göre daha farklı bir konumda görmelerinden kaynaklandığı ortaya konulmuştur.

Bu çalışma ile Türk dış politikasının siyasi seçkinlerin algılarının, dünya görüşlerinin, kimliklerinin, yabancı aktörlerle tarihsel ilişkilerin mirasının kurumlar ve bireyler üzerindeki etkisinin önemli olduğu görülmüştür.

Çalışmamızla Türk siyasi seçkinlerinin kimlik ve dolayısıyla algılarının değişimiyle Türk Dış Politikasında nasıl bir değişim olduğu gösterilmiştir. Bu çalışmayla ayrıca Türkiye'nin yeni siyasi seçkinlerinin Türkiye'nin “Orta Büyüklükteki Devlet” olma özelliğinin sınırları zorlansa da henüz bunun sınırlarını aşan bir değişimin gerçekleşmediği ve Türk siyasal seçkinlerinin Türkiye'nin yeni konumuyla ilgili tasavvurlarının yurt dışında bu noktaya varan bir yansımasının henüz gerçekleşmediği ve Türkiye'nin dışarıdan algılanmasına tam olarak yansımadığı dolayısıyla İnşacı kurama göre henüz “paylaşılan ortak bilgi” haline gelmediği ortaya konulmuştur.

⁵⁴⁹ Mandacı, s. 56.

⁵⁵⁰ Efegil, ss. 46-47.

KAYNAKÇA

Akgün, Mensur ve Sabiha Senyücel Gündoğar. “Ortadoğu’da Türkiye Algısı 2013”, **TESEV Yayınları**, Kasım 2013.

Aktaş, Murat. “Arap Baharı ve Ortadoğu’da Demokrasi Sorunu”, **Arap Baharı Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli**, (ed. Murat Aktaş), Nobel Yayınevi, Ankara, 2012, ss.7-76.

Al Jazeera, **Suriye Türk Uçağını Düşürdü** (23 Haziran 2012) <https://www.aljazeera.com.tr/haber/suriye-turk-ucagini-dusurdu>, 14.3.2023.

Altunışık, Meliha B. ve Martin, Lenore G. “Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP, **Turkish Studies, Routledge Taylor and Francis Group**, Cilt: 12, Sayı: 4, 2011, ss.569-587.

Anadolu Ajansı, **Brand Finance, Nation Brands 2022 Report** <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/uzmanlara-gore-turkiye-ulus-markalamada-5-uzerinden-3-2-oraninda-olumlu-algiya-sahip/2765480>, 22.4.2023.

Anadolu Ajansı. **Rakka Operasyonu 2 Binden Fazla Sivilin Hayatına Mal Oldu**, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rakka-operasyonu-2-binden-fazla-sivilin-hayatina-mal-oldu/1005057>, 7.3.2023.

Arı, Önder ve Abdullah Kıran, “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”, **EKEV Akademik Dergisi**, Sayı: 46, 2011, ss.49-64.

Arı, Tayyar. “Uluslararası İlişkilerde Büyük Tartışmalar ve Post-Modern Teoriler”, **Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2 Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar**, (Ed. Tayyar Arı), Dora Yayınları, Bursa, 2014.

Arı, Tayyar. **Ortadoğu Cilt I**, 5. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2012.

Arı, Tayyar. **Ortadoğu Cilt II**, Alfa Akademi Basım Yayım, Bursa, 2017.

Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, 8. Baskı, MKM Yayıncılık, Bursa, 2013.

Balcı, Meral ve Hamza Bilgü. “Turkish Foreign Policy in Context of Algerian War of Independence”, **Pearson Journal of Social Sciences&Humanities**, Cilt: 5, Sayı: 9, 2020, ss.175-189.

Balçınar, Onur. “Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Markalama ve Türkiye Ulus Markalarının Değerlendirilmesi”, **Acaademic Review of Humanities and Social Sciences**, Cilt 2, Sayı 2, 2019, ss.65-87.

Baykötan, Ceren Devran ve Selim Dursun. “Dış Politika Analizinde Aktör-Yapı Sorunu: Mavi Marmara Baskını ve Türkiye’nin İsrail Politikasındaki Değişim”, **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, (Ed. Ertan Efeğil, Mehmet Seyfettin Erol), Barış Yayınları, Ankara, 2012, ss.83-117.

BBC Türkçe, **Dubai Merkezli Medya Grubu Mbc, Türk Dizilerini Yayından Kaldırıyor**. 05 Mart 2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43282422>, 26.02.2023.

BBC, **Viewpoint: Why Turkey is Flexing its Muscles Abroad**, 16.10.2020, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54547304>, 25.3.2023.

BBC, **Turkey Wants to be Called Türkiye in Rebranding Move**, 02.06.2022, <https://www.bbc.com/news/world-europe-61671913>, 25.03.2023.

BBC, **Türkiye ve Suriye Arasında 50 Anlaşma**,

BBC, **Türkiye İran**, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/05/100517_turkey_iran, 9.4.2023.

BBC, **Türkiye ve Suriye Arasında 50 Anlaşma**,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/12/091223_erdogan_syria, 5.3.2023.

Bianet, **11 yılda 610 bin ölü, 2.1 Milyon Sakat, 13 Milyon Evsiz**. [https://m.bianet.org/bianet/dunya/259219-11-yilda-610-bin-olu-2-1-milyonsakat13milyonevsiz#:~:text=Suriye%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20G%C3%B6zlemevi%20\(SOHR,13%20milyon%20ki%C5%9Fi%20evini%20kaybetti.,7.3.2023](https://m.bianet.org/bianet/dunya/259219-11-yilda-610-bin-olu-2-1-milyonsakat13milyonevsiz#:~:text=Suriye%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20G%C3%B6zlemevi%20(SOHR,13%20milyon%20ki%C5%9Fi%20evini%20kaybetti.,7.3.2023)

Bozdağlıoğlu, Yücel. “Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi,” **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-I**, (Ed. Tayyar Arı), MKM Yayınları, Bursa, 2012, ss.127-150.

CNN, Türk, **Irak’a Komşu Ülkeler Girişimi Nasıl Başladı**,
<https://www.cnnturk.com/dunya/iraka-komsu-ulkeler-girisimi-nasil-basladi>, 15.3.2023.

Cumhuriyet Haber, **Türkiye, BMGK Geçici Üyesi Oldu**
<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-bmgk-gecici-uyesi-oldu-16350>, 5.3.2023.

Çakmak, Cenap. “Arap Baharı Sürecinde ABD’nin Dış Politikası”, Arap Baharı Ortadoğu’da Demokrasi Arayışı ve Türkiye Modeli, (Ed. Murat Aktaş), Nobel Yayınevi, Ankara, 2012, ss.77-98.

Çiftçi, Kemal. **Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2010.

Dalar, Mehmet, Ayhan, Veysel ve Muhittin Ataman. “Almanya’daki Türkiye Algısı: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Analiz”, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı:18, 2012, ss.33-47.

Dışışleri Bakanlığı, **BM Güvenlik Konseyinde İran'a İlave Yaptırımlar Konusunda Yapılan Oylama Hk.**, https://www.mfa.gov.tr/no_-125_-9-haziran-2010_-bm-guvenlik-konseyinde-iran_a-ilave-yaptirimlar-konusunda-yapilan-oynamay-hk_.tr.mfa, 9.4.2023.

Dictionary, **Turkey**, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/turkey?q=Turkey>, 25.3.2023.

Duman, Olcay Özkaya ve Haktan Birsal. “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine etki eden Dış Gelişmeler”, **Atatürk Dergisi**, Cilt 1, Sayı:1, 2016, ss.299-318.

Dünya Gazetesi, **Gelirde Tarihi Küme Düşüşü, 28 Kasım 2022 Tarihli Dünya Gazetesi**, <https://www.dunya.com/ekonomi/gelirde-tarihi-kume-dusus-haberi-675206#:~:text=%C3%9Cikeler%20aras%C4%B1%20s%C4%B1ralamada%202013%2D2020,incili%C4%9Fe%20kadar%20d%C3%BC%C5%9Fece%C4%9Fi%20tahmin%20ediliyor.,> 9.3.2023.

Efegil, Ertan. “Ak Parti Hükümetinin Ortadoğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri”, **Akademik Bakış**, Cilt: 9, Sayı 18, 2016, ss.45-58.

Erol, Mehmet Seyfettin ve Emre Ozan. “Dış Politikada İdeolojinin Rolü”, **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, (Ed. Ertan Efegil, Mehmet Seyfettin Erol), Barış Yayınları, Ankara, 2012, ss.347-374.

Ertem, Barış. “Türkiye ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 12, Sayı:21, Haziran

2009, ss.377-397.

Euro News, **Türkiye f-35 Projei İçin Ne kadar Ödedi**, <https://tr.euronews.com/2019/06/27/turkiye-f-35-projesi-icin-ne-kadar-odedi>, 13.02.2023.

Fırat, Melek M. “Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:4, No:1, Güz 2004, ss.47-79.

FPRI, **Turkey’s New Foreign Policy**, <https://www.fpri.org/article/2023/02/turkeys-new-foreign-policy-ankaras-ambitions-regional-responses-and-implications-for-the-united-states/>, 12.02.2023.

Global Fire Power, **2023 Military Strength Ranking**, <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>, 7.3.2023.

Gökcan, Özkan. “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt:13, Sayı 1, 2018, ss.169-198.

Gökçe, Emrah Utku ve Ömer Çaha. “Politik Kimlik ve Dış Politika, Kemalist ve Liberal-Muhafazakar Kimliklerin Türk Dış Politikasındaki Öteki Algısı ve Uluslararası Yapıyla Uyum”, **İnsan ve Toplum**, Cilt 9: Sayı: 2, Haziran 2019.

Güney, Aylin ve Nazif Mandacı. “The meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey’s New Geopolitical Imagination”, **Security Dialogue**, Cilt: 44, Sayı: 5/6, 2013, ss.431-448.

Hale, William. **Türk Dış Politikası 1774-2000**, Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

İnanç, Hüsamettin ve İbrahim Yacan. “Ülkelerin Markalaşma Süreci ve Marka Kavramı”, **Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3, 2018, ss.317-331.

İnsan Hakları Bağlamında 28 Şubat Darbesi Raporu, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Şubat 2022.

Karacasulu, Nilüfer. “Uluslararası İlişkilerde İnşacılık Yaklaşımları”, **Uluslararası İlişkilerde Postmodern Analizler-1**, (Ed. Tayyar Arı), MKM Yayınları, Bursa, 2012, ss.109-126.

Kardaş, Şaban. “Redrawing the Middle East Map or Building Sandcastles”, **Middle East Policy**, Cilt: XVII, Sayı: 1, 2010, ss.115-136.

Kaya, Sezgin. “Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Sayı: 03, 2008, ss.83-111.

Kayıran, Mehmet ve Metintaş, Mustafa Yahya. “Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük (Kemalizm)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı:51, Bahar 2013, ss.579-615.

Kılıç, Esra Güngör. “Kültürel Değişim ve Endüstrileşme Sürecinde Türk Dizileri 2010-2020”, (Ed. İbrahim Sarıtaş, Aydan Özsoy), **İstanbul Ticaret Odası Sektörel Araştırmalar**, Yayın No: 2022-16, İstanbul, 2022.

Kiraz, Sami. “Sosyal İnşacılık Yaklaşımı”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri Temel Kavramlar**, Ed. Mehmet Şahin, Osman Şen, Krypto Yayınları, Ankara, 2014, ss.209-228.

Kuruloğlu, Fehim. “27 Mayıs Darbesi sonrası Türk Dış Politikasında Yeni Açılımlar: Ortadoğu ve Sovyetler Birliği ile İlişkiler”, **Karadeniz Araştırmaları**, Cilt 14, Sayı:54, 2017, ss.189-206.

Küçük, Mustafa. “Uluslararası İlişkiler Kuramında ‘Konstrüktivist Dönüşü’ Anlamak”, **Ege Akademik Bakış**, Sayı: 2, Cilt:9, 2009, ss.771-795.

Lesser, Ian O. “Turkey in Changing Security Environment, **Journal of International Affairs**, Cilt: 54, Sayı:1, Fall 2000, ss.183-198.

Linkedin, https://tr.linkedin.com/company/noorplay?trk=public_profile_experience-item_profile-section-card_image-click, 26.02.2023.

Mandacı, Nazif. “Banal Milliyetçilik veya Banal Osmanlılık?”, **Bilim ve İnovatif Teknolojileri Dergisi, Küresel Siyaset: Türkiye’den Bakış Özel Sayı**, Nisan 2021, ss.52-67.

MBC Group, <https://www.linkedin.com/company/mbcgroup>, 18. 3.2023.

Neuman, W. Lawrence. **Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I**, çev. Özlem Akkaya, 7. Baskı, Yayın Odası, Ankara, 2014.

New Yorker, **The Turkish Drone That Changed the Nature of Warfare**, <https://www.newyorker.com/magazine/2022/05/16/the-turkish-drone-that-changed-the-nature-of-warfare>, 12.02.2023.

Newyork Post, **On Turkey, Joe Biden Should Break with Trump and Obama’s Policies**, (19.12.2023), <https://nypost.com/2020/12/19/will-biden-stand-up-to-turkeys-erdogan/>, 26.3.2023.

Newyork Post, **Turkey’s President Says He will Back Finland’s NATO Bid.**

(17.3.2023), <https://nypost.com/2023/03/17/turkeys-president-says-he-will-back-finlands-nato-bid/>, 26.3.2023.

NY Times, **Leaders of Turkey and Israel Clash at Davos Panel**, <https://www.nytimes.com/2009/01/30/world/europe/30clash.html>, 6.3.2023.

Oğuzlu, Tarık, “İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi”, **Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği**, (Ed. Ertan Efegil, Mehmet Seyfi Erol), Barış Yayınları, Ankara, 2012, ss.21-48.

Oğuzlu, Tarık. “Komşularla Sıfır Sorun Politikası: Kavramsal Bir Analiz”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt:4, Sayı:42, 2011, ss.8-17.

Onuf, Nicholas Greenwood. **With World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations**, University of South Caroline Press, 1989.

Oran, Baskın, **Türk Dış Politikası Cilt I 1919-1980**, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası Cilt II 1980-2001**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası Cilt III 2001-2012**, 1 Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Ortay, Hande “Türkiye’de Refahyol Hükümetinin Dış Politikası”, **Strategic Public Management Journal**, Cilt 8, Sayı 15, 2022, ss.72-83.

Özarslan, Kübra. “Ülke Markalaşması Bağlamında Uluslararası Basında Türk Dizileri ve Türkiye İmajı”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:22,

Sayı:1, 2020, ss.215-238.

Özer, Ömer. **Haber Söylem İdeoloji**, Literatürk Yayınları, Eylül 2011.

Özgöker, Uğur ve İba, Sezin. “Uluslararası İlişkiler ve Türkiye’nin Yeni Dış Politikası”, **21. Yüzyılda Çağdaş Türk Dış Politikası ve Diplomasisi**, Ed. Hasret Çomak, Umuttepe Yayınları, İzmit-Kocaeli, Eylül 2010, ss.79-101.

Peace Keeping, **United Nations Supervision Mission in Syria**, <https://peacekeeping.un.org/en/mission/past/unsmis/>, 7.3.2023.

Putin Tells Turkey’s Erdoğan that Ukraine must Accept “New Territorial Realities” to Negotiate, https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-1-5-23/h_4d229a50a126efd00d27d0e7e4acf5ac, 25.3.2023.

Reus-Smit, Christian. “Konstrüktivizm”, **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, Ed. Scott Burchill vd., Küre Yayınları, İstanbul, 2013, ss.285-314.

Roderic, H. Davisonç. “Tanzimat Döneminde Osmanlı Diplomasinin Modernizasyonu”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, çev. D. M. Durak, Cilt:11, Sayı:11, 2000, ss. 849-861.

Rumelili, Bahar. “Bölgeselcilik ve İnşacılık: Kazanımlar ve Vaatler”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt:12, Sayı: 46, 2015, ss.168-185.

Sarınay, Yusuf “Atatürk’ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi**, Cilt 16, Sayı:48, 2000, ss.857-886.

Similar Web, **It appears we're not on the same page**, <https://www.similarweb.com/corp/contact/>, 25.03.2023.

Simon, Anholt. <https://uk.linkedin.com/in/simonanholt>, 26.02.2023.

Sönmezoğlu, Faruk. “Kıbrıs Sorunu ve Birleşmiş Milletler: 1954-1975”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası** , Cilt:38, Sayı:3-4, 1984, ss.223-255.

Şahin, Mehmet ve Sarı, Buğra. “1960-1980 Dönemi Türkiye’nin Üçüncü Dünya ve İslam Ülkeleriyle İlişkileri”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt:11, Sayı:2, 2017, ss.21-48.

Şahin, Mehmet. “Türkiye’nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim”, **Akademik Ortadoğu: Altı Aylık Ortadoğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı:8, 2010, ss.9-22.

Telegram, **Zelenskiy**, https://t.me/V_Zelenskiy_official/4648 (5.1.2023), 25.3.2023.

The Guardian, ‘**Is it Sensible, Safe or Even Good Taste to Visit Turkey now?**’ **A Local Guide Offers Advice** (28.2.2023), <https://www.theguardian.com/travel/2023/feb/28/turkey-tourism-visit-local-guide-offers-advice>, 26.3.2023.

The Guardian, ‘**The Internet’s Sewer’: Why Turkey Blocked its Most Popular Social Site**, (1.3.2023), <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/01/eksi-sozluk-why-turkey-blocked-its-most-popular-social-site>, 26.3.2023.

The Hill, The Turkey dilemma and the limits of US power, <https://thehill.com/opinion/international/3817873-the-turkey-dilemma-and-the-limits-of-us-power/>, 13.02.2023.

Türkmen, Muhammed “1 Mart Tezkeresi Bağlamında Türkiye’nin Irak Politikası”, **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2021, ss.185-212.

UNDP, **Human Development Insights**, <https://hdr.undp.org/data-center/country->

insights#/ranks, 9.3.2023.

US Newas, Best Countries for Education, <https://www.usnews.com/news/best-countries/best-countries-for-education>, 7.3.2023.

Üste, Ahmet Nazmi ve Levent Yılmaz. “Büyük Güçler, Suriye Krizi ve Türkiye”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 12, Sayı:2, 2014, ss.140-152.

Wendt, Alexander. **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer ve İhlamur Öner, Küre Yayınları, Eylül 2012.

Work Medya, **Similar Web Nedir? Nasıl Kullanılır?**, <https://www.workmedya.com-/similarweb-ne-ise-yarar/>, 25.03.2023.

World Bank, **GDP per capita (current US\$) – Türkiye** https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=TR&name_desc=false, 7.3.2023.

Yağbasan, Mustafa ve Abdülsamet Günek. “Arap Medyasında Türkiye’nin Değişen Siyasal Algısı”, **Global Media Journal**, Sayı 1, 2010, ss.117-143.

Yardım, Gözde ve Hilal Doğruel. “Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Haber Metinlerinin İncelenmesi: Pippa Bacca Cinayeti Örneği, **Erciyes İletişim Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 1, Ocak 2011, ss.137-148.

Yerdelen, Betül Karagöz. “Uluslararası İlişkilerde İmaj Kavramı ve Batı Nostaljisindeki Bir Aksaklık Olarak Türkiye İmajı”, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Cilt 35, Sayı 35, 2017, ss.43-63.

Yesevi, Çağla Gül. “Uluslararası İlişkilerde Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımın İncelenmesi”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, Cilt:12, Ocak 2021, ss.52-74.

Yetim, Mustafa ve Tamer Kaşıkçı. “Re-adapting to Changing Middle Eastern Politics: The Modification in Turkey’s Actor Perception and Turkey-Free Syrian Army (FSA) Relations”, **Contemporary Review of the Middle East**, Cilt: 8, Sayı: 2, 2021, ss.193-209.

Yıldırım, Cemal. **Bilim Felsefesi**, 8. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2010.

Zafer, Habibe Öngören, Göksu, Nilüfer Fatma ve Emine Yavaşgel. “The Impact of Turkish Series on the Perception of Turkey (Kuwait Investigation)”, **Journal of Strategic Research in Social Science**, Cilt: 4, Sayı: 2, 2018, ss.37-54.